

MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY

JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS

Vedecký časopis pre medzinárodné
politické, ekonomické, kultúrne
a právne vzťahy

Scientific journal of international
political, economic, cultural
and legal relations

Ročník X. / Volume X.

3/2012

Medzinárodné vzťahy

Vedecký časopis
pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy
Fakulty medzinárodných vzťahov
Ekonomickej univerzity v Bratislave

Journal of International Relations

Scientific journal
of international political, economic, cultural and legal relations
of the Faculty of International Relations
University of Economics in Bratislava

Indexovaný v / Indexed in:

Medzinárodné vzťahy 3/2012, ročník X.
Journal of International Relations 3/2012, Volume X.

Medzinárodné vzťahy

Vedecký časopis
pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy
Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave

Redakcia:

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava
Tel.: 00421 2 6729 5471
E-mail: mv.fmv@euba.sk

Hlavná redaktorka:

Dr. h. c. prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.

Redakčná rada:

prof. Ing. Víťazoslav Balhar, CSc.
prof. Dr. Otmar Höll
prof. PhDr. Peter Kulašik, CSc.
prof. PhDr. Zuzana Lehmannová, CSc.
doc. PhDr. Ján Lid'ák, CSc.
Ing. Ladislav Lysák, DrSc.
doc. PhDr. Milan Márton, CSc.
Mgr. Boris Mattoš, PhD.
prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.
doc. Ing. Pavel Nezval, PhD.
prof. Dr. Joachim Osinski
doc. Mykola Palinčák, CSc.
JUDr. Peter Rusiňák, PhD.
doc. Mykola Sidak, DrSc.
doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.
doc. Mgr. Sergej Vojtovič, DrSc.
prof. Ing. Dana Zadražilová, CSc.

Výkonný redaktor:

Ing. Martin Grančay, PhD.

Jazyková redaktorka:

slovenský jazyk – PhDr. Katarína Strelková, CSc.
iné jazyky – bez jazykovej korektúry

Vydavateľ:

Vydavateľstvo EKONÓM

Registračné číslo:

2761/2002

ISSN 1336 – 1562

Obsah

Pôvodné vedecké články

**SOCIO-KULTÚRNY KONTEXT SPOLUŽITIA V EURÓPSKOM PRIESTORE:
AKTUÁLNE VÝZVY A LIMITY**
DOC. PHDR. OĽGA PLÁVKOVÁ, CSC. _____ 7

NOVÉ ČLENSKÉ ŠTÁTY EÚ A EURÓPANSTVO V ČASE HOSPODÁRSKEJ KRÍZY
ING. VERONIKA FODOROVÁ, PHD. _____ 22

**ČÍNSKE INVESTÍCIE V AFRICKÝCH ŠTÁTOCH BOHATÝCH NA ZEMNÝ
PLYN, UHLIE, URÁN A FOSFÁTY**
ING. NÓRA SZIKOROVÁ, PHD. _____ 31

Diskusie

**ČLENSTVO BULHARSKA V EUROZÓNE V KONTEXTE DLHOVEJ KRÍZY
(ČLÁNOK V ANGLICKOM JAZYKU)**
IVAN TODOROV, PH.D. _____ 41

VSTUP RUSKA DO WTO – VÝHODY A NEVÝHODY PRE RUSKÚ EKONOMIKU
DR. H. C. PROF. ING. ĽUDMILA LIPKOVÁ, CSC. _____ 53

**MAKROEKONOMICKÉ POROVNANIE ŠTÁTOV SNŠ: PRÍPADOVÁ ŠTÚDIA –
UKRAJINA A KAZACHSTAN**
ING. LEONID RANETA, PHD. – MGR. AISULU KOZHABAYEVA _____ 65

Prehľad

**NEMOŽNÉ PARTNERSTVO? PREDPOKLADY A DÔVODY ZLYHANIA
ATLANTICKEJ DEKLARÁCIE (ČLÁNOK V ANGLICKOM JAZYKU)**
PAULINA MATERA, PHD. _____ 76

**DODRŽIAVANIE MEDZINÁRODNÝCH SANKCIÍ ČESKOU REPUBLIKOU
(ČLÁNOK V ANGLICKOM JAZYKU)**
MGR. ING. ŠTĚPÁNKA ZEMANOVÁ, PH.D. – MGR. ING. RADKA DRULÁKOVÁ, PH.D. _____ 95

**VYBRANÉ PROBLÉMY VZÁJOMNÝCH VZŤAHOV POSTSOVIETSKYCH
REPUBLÍK STREDNEJ ÁZIE A AFGANISTANU**
DOC. DR. ĽUBOMÍR ČECH, CSC. _____ 112

PUBLIKAČNÉ STRATÉGIE A ICH VYUŽITIE VO VEDECKEJ ČINNOSTI
ING. JÁN BOCORA _____ 129

NATO, BALKÁN A VEREJNÁ DIPLOMACIA
ING. LAURA MERIČKOVÁ 141

**NOVÁ EURÓPSKA INVESTIČNÁ POLITIKA A JEJ DOPAD NA OSUD
BILATERÁLNYCH INVESTIČNÝCH DOHÔD ČLENSKÝCH ŠTÁTOV EÚ (1. ČASŤ)**
ING. MGR. KATARÍNA BROCKOVÁ 155

Recenzie

**KAROL R. SORBY A KAROL SORBY ML.: BLÍZKY VÝCHOD
V MEDZINÁRODNEJ POLITIKE (1971 – 1990)**
PROF. PHDR. EDUARD GOMBÁR, CSC. 166

JÁN LIĎÁK: MEZINÁRODNÍ MIGRACE A EVROPA
ING. ĽUBOMÍR BILLÝ, PHD. 169

Spomienka

ZA JUDR. HALINOU MARTYNIIV, PHD.
JUDR. PETER RUSIŇÁK, PHD. 172

INFORMÁCIE O ČASOPISE MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY 174

INŠTRUKCIE PRE AUTOROV 175

Content

Original scientific papers

SOCIO-CULTURAL CONTEXT OF THE QUALITY OF LIFE IN THE EUROPEAN AREA – ACTUAL CHALLENGES AND LIMITS OLGA PLÁVKOVÁ	7
---	---

THE NEW EU MEMBER COUNTRIES AND EUROPEANISM IN THE TIMES OF ECONOMIC CRISIS VERONIKA FODOROVÁ	22
---	----

CHINESE INVESTMENT IN AFRICAN COUNTRIES ABUNDANT IN GAS, COAL, URANIUM AND PHOSPHATES NÓRA SZIKOROVÁ	31
--	----

Discussions

THE EURO AREA MEMBERSHIP OF BULGARIA IN THE CONTEXT OF THE DEBT CRISIS IVAN TODOROV	41
---	----

RUSSIA'S ENTRY INTO THE WTO – ADVANTAGES AND DISADVANTAGES FOR RUSSIA ĽUDMILA LIPKOVÁ	53
---	----

MACROECONOMIC COMPARISON OF THE CIS STATES: UKRAINE AND KAZAKHSTAN – A CASE STUDY LEONID RANETA – AISULU KOZHABAYEVA	65
--	----

Surveys

THE IMPOSSIBLE PARTNERSHIP? PREMISES AND REASONS OF THE FAILURE OF THE ATLANTIC DECLARATION PAULINA MATERA	76
--	----

COMPLIANCE WITH INTERNATIONAL SANCTIONS COMMITMENTS IN THE CZECH REPUBLIC ŠTĚPÁNKA ZEMANOVÁ – RADKA DRULÁKOVÁ	95
---	----

SELECTED ISSUES IN MUTUAL RELATIONS OF POST-SOVIET COUNTRIES OF CENTRAL ASIA AND AFGHANISTAN ĽUBOMÍR ČECH	112
---	-----

PUBLICATION STRATEGIES AND SCIENCE JÁN BOCORA	129
---	-----

NATO, THE BALKANS AND PUBLIC DIPLOMACY
LAURA MERIČKOVÁ 141

**THE NEW EUROPEAN INVESTMENT POLICY AND ITS IMPACT ON THE
FUTURE OF BILATERAL INVESTMENT AGREEMENTS OF EU MEMBER STATES
(PART 1)**
ING. MGR. KATARÍNA BROCKOVÁ 155

Reviews

**KAROL R. SORBY AND KAROL SORBY JR.: MIDDLE EAST IN INTERNATIONAL
POLITICS (1971 – 1990)**
EDUARD GOMBÁR 166

JÁN LIĐÁK: INTERNATIONAL MIGRATION AND EUROPE
ĽUBOMÍR BILLÝ 169

Obituary

HALINA MARTYNIV
PETER RUSIŇÁK 172

ABOUT THE JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS 174

GUIDE FOR AUTHORS 175

**SOCIO-KULTURNÝ KONTEXT SPOLUŽITIA V EURÓPSKOM PRIESTORE:
AKTUÁLNE VÝZVY A LIMITY**

doc. PhDr. Oľga Plávková, CSc.

ABSTRAKT

Pod tlakom globalizačných trendov sa menia kontúry celosvetovej stratifikácie ľudskej spoločnosti do výrazne asymetrického rozdelenia na bohatú elitu, stagnujúce stredné vrstvy a skupiny výrazne ohrozené sociálnym vylúčením. Nová stratifikácia vyjadruje nerovnomernosť distribúcie bohatstva, rozdiely v stupni mobility ľudí v sociálnom priestore, v plynutí času i celkovej kvalite spolužitia. Štúdia sa zaoberá reflexiou týchto zmien vo verejnosti EÚ v oblasti formovania súdržnej spoločnosti a boja proti sociálnemu vylúčeniu, s pohľadom na špecifikum Slovenska.

Kľúčové slová: spolužitie, flexibilita, sociálne vylúčenie

ABSTRACT

Under the pressure of globalizing tendencies the contours of worldwide stratification of human population are changing into a considerably asymmetric division into rich elite, stagnating middle classes and groups significantly threatened by social exclusion. The new stratification expresses non-uniformity of wealth distribution, differences in the level of people's mobility in the social place, in time as well as in the overall life quality. The present study deals with reflection of these changes among EU public in the areas of formation of the cohesive community as well as in the fight against social exclusion, with a special focus on Slovakia.

Key words: cohabitation, flexibility, social exclusion

JEL: J17, Z13

ÚVOD

Pre súčasnosť je charakteristický svet neurčitosti, ktorý mení život v celospoločenskom priestore i životné plány jednotlivcov. Dominujúcou črtou súčasnosti je otvorenie sa príležitostiam, odstraňovanie prekážok a limitov s cieľom obhajovať vlastný prístup. Úspešnosť závisí od rýchlosti odozvy v svetovom otvorenom priestore bez väčších rozdielov či ide o väčšie alebo menšie celky, štáty, organizácie alebo jednotlivcov. V zmenách súčasného mnohvrstevného postmoderného sveta sa môže stratiť prepojenosť na vlastné korene a zodpovednosť za svoje činy. To všetko rámcujú globálne problémy, medzi ktorými dominuje rozdelenie sveta na bohaté centrum a chudobnú periferiu a s tým spojený hlad, choroby, negramotnosť v menej vyspelých krajinách, alebo obavy o prežitie vyspelých spoločností, v ktorých rastie kriminalita, organizovaný zločin, medzinárodný terorizmus, nekontrolovateľná migrácia ľudí či všetko prepájajúce globálne ekologické zmeny a problémy. Spolužitie v tomto kontexte vyžaduje mobilizovať na riešenie týchto problémov úsilie národov rôznych štátov celého sveta. Budúci vývoj možno nasmerovať do línie racionálnej politiky alebo sa uberať cestou aktivít, vedúcich k deštrukcii sveta, ľudstva, či života jednotlivca. Schopnosť spolupráce nestačí; v globalizovanom svete je nutná harmonizácia formálnych aj neformálnych pravidiel. Zároveň platí, že množstvo regulácií spolužitia v 21. storočí nezadržateľne rastie. Tak sa spoločnosť dostáva do víru zmien. Trhová ekonomika

a konkurencia vyvolávajú požiadavky na výkon, vyššiu efektívnosť. Vo vnútri spoločnosti vedie model dominantnosti trhového mechanizmu k narastaniu sociálnych disproporcií. Každá spoločnosť či spoločenstvo viacerých štátov má možnosť voľby – zvoliť model, ktorý vedie k prehĺbovaniu vnútorne rozpoltenej spoločnosti, alebo vybrať model, ktorým sa vytvoria podmienky pre zmysluplnejší svet a dôstojný život pre všetkých členov spoločnosti.

1 Strata kontinuity ako kľúčová tendencia vývoja súčasných spoločností

V súčasnosti, poznačenej permanentnou zmenou v každej sfére života, sú k dispozícii čoraz novšie údaje a vysvetlenia, ako „utváranie nového sveta“ prebieha, kam vlastne ľudstvo smeruje na prahu tretieho tisícročia. Pre našu súčasnosť je charakteristické plnenie požiadavky flexibility.¹ Nastúpil svet neurčitosti. Spoločnosť i jednotlivci sú v ňom úspešní len vďaka rýchlej reakcii na výzvy, príležitosti, teda flexibilitu, siahajúcej niekedy až k hraniciam únosnosti. Flexibilita prináša stav vymanenia zo svojho „zakotvenia“, teda odmietnutie stabilných a osvedčených každodenných rituálov a praktík v základných demokratických štruktúrach a inštitúciách (rodina, komunita), v morálnych a etických normách, únik zo stálych sociálnych sietí (pracovných, príbuzenských, priateľských), celkovým dôsledkom je potom strata konzekventnosti a spojitosti v individuálnom živote (vo svete práce, rodiny, komunity, ku ktorej prináležíme). V teoretických reflexiách týchto zmien sa možno stretnúť s interpretáciou, že táto základná tendencia vývoja súčasných spoločností je vlastne premenou disciplíny na flexibilitu. Maffesoli² v teórii postmodernej spoločnosti túto stratu tradícií a poriadku vidí ako významnú pozitívnu zmenu, pretože prináša do života spoločnosti i jednotlivca tvorivosť, ako základný kultúrno-hodnotový vzorec spôsobu života. Maffesoli vyzdvihuje v tejto súvislosti „túžbu po blúdení“, ako vyústenie snahy postmoderného človeka vymaniť sa z podriadenosti usporiadaného sveta a kontrolných mechanizmov zasahujúcich do každodenného života. Táto doba, označovaná aj ako konzumný vek, prináša na jednej strane výrazné zrýchlenie obehu vecí, informácií, na druhej strane oslobodzuje ľudí tým, že im ponúka množstvo modelov a vzorov správania. Kočovný (nomádsky), resp. nestály život súčasného človeka je potom životom s mnohopočetnými a občas rozpornými identitami. Dobrým príkladom môže byť vystriedanie medzigeneračných konfliktov medzigeneračným spojenectvom medzi strednou a mladou generáciou, ako dôsledok kultu mladosti. Opačnými prejavmi sú pocity príslušníkov staršej generácie, plne závislej od podpory štátu, ktorý robí pre nich neadekvátne málo a neschopnosť časti mladej generácie vcítiť sa do problémov staršej generácie, pretože sami bojujú s tým „ako prežiť“. V iných konceptoch (napr. Bourdieu),³ sa v tomto kontexte zdôrazňuje nutnosť aj v nových podmienkach spolužitia hľadať nový poriadok, pretože v sociálnom priestore je nutné mať schopnosť diferencovať a hodnotiť podľa vzorov správania a zvyklostí, a to aj napriek tomu, že si toho nemusíme byť vedomí.

Podľa Sörensena sa v postmoderných podmienkach objavili dve odlišné tendencie: integrujúca a fragmentujúca.⁴ Integrujúca tendencia sa medzi obyvateľmi postmoderných štátov prejavuje v podobe „občianskej identity“, ktorá je súdržná v tom, že podporuje mnoho kľúčových hodnôt a noriem, napr. konštitučná vláda, politická demokracia, občianske a politické slobody, ľudské práva a liberálna trhová ekonomika pod dohľadom štátu. Spolu

¹ Flexibilitu definuje Hall ako rozmanitosť, diferenciaciu a mobilitu, komunikáciu, decentralizáciu a internacionalizáciu, ako proces, v ktorom sa zásadne mení aj naša identita, naše vedomie o sebe samom, naša subjektivita. Cit. podľa GIDDENS, Anthony. 2005. *Sociologie*. Praha: Argo, 2005, s. 495.

² MAFFESOLI, M.: *O nomádství*. Praha: Prostor, 2002.

³ BOURDIEU, P.: *Sociální prostor a symbolická moc*. Praha: Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, 1995, s. 213-324.

⁴ SÖRENSEN, G.: *Stát a mezinárodní vztahy*. Praha: Portál, 2005, s. 162.

s týmito hodnotami sa objavujú prvky nadnárodnej občianskej spoločnosti, ktoré tento proces uľahčujú prostriedkami komunikácie a výmeny. Pri podpore spoločných hodnotových systémov zohrávajú významnú rolu vzdelávacie výmeny, cestovanie, politická a ekonomická spolupráca, ale aj rast masovej kultúry založenej na zhode komodít a spotrebiteľských (konzumných) praktík. Pri fragmentácii sa do popredia dostáva zdôrazňovanie rozdielnosti: ide o tendenciu, ktorú posilňuje proces nerovnomernej globalizácie, vytvárajúci svojich víťazov a porazených. Títo sa grupujú v skupinách nekvalifikovaných, či málo vzdelaných obyvateľov, ktorí stoja na najnižších priečkach sociálneho rebríčka a nie sú pripravení na problémy „rizikovej spoločnosti“. To, čo ich spája, je nespokojnosť so spoločnosťou, nerovnomerný rozvoj v porovnaní s ostatnými skupinami, ktoré sú jej súčasťou. Výsledkom je snaha o riešenie situácie formou pouličného násillia alebo postupná radikalizácia v snahe širšie definovať spoločenstvo, v ktorom žijú, príp. sa z neho vyčleniť (napr. formou autonómie). Elias naopak tvrdí, že určité rizikové modely, ktoré v sociálnej histórii fungovali a stále fungujú, je možné prekonať oživením de-civilizačných procesov, t. j. tak, aby sa civilizované správanie ľudstva opäť riadilo smerovaním k rozumnej politickej centralizácii a pacifikácii nálad formou sebaovládania podľa stanovených noriem.⁵

Nová postmoderná éra je charakteristická svojou nezáväznosťou – súčasníci sa dostávajú do kontaktu s mnohými myšlienkami, viac ako všetky predchádzajúce generácie sú odtrhnutí od zaužívaných spoločenských poriadkov, čo núti vedieť si poradiť s novými problémami, ktoré si sami vyvolali. Podľa Giddensa aj v dnešnom rýchlo sa meniacom svete síce môžeme nájsť kontinuitu so vzdialenou minulosťou (ktorú predstavujú napr. náboženské systémy), ale väčšina súčasných inštitúcií sa mení neporovnateľne rýchlejšie ako tomu bolo v tradičnom svete a celý rad zmien súčasnej doby je mimoriadne hlbokých, rýchlych a ich globálny charakter spôsobuje, že ovplyvňujú budúcnosť našej planéty ako celku.⁶

Vysvetľovanie dôsledkov tejto celosvetovej dynamiky nemá spravidla jednu dimenziu – dynamika má za následok aj decentralizáciu, keďže „translokálne spoločenstvá získavajú vplyv vo forme sociálnych priestorov, ale aj súčasných lokálnych, rozumej národných kontextov“.⁷ Vznik nadnárodných a transkontinentálnych spoločenstiev ruší, fragmentuje miestne spoločenstvá, a to, čo doteraz platilo ako nerozdeliteľný celok, sa odôvodňuje ako geografické a sociálne spolužitie a spolupráca, aj sociálna súvislosť. Nová logika „spoločne žiť a pracovať na geograficky vzdialených miestach“ sa praktizuje tak v nadnárodných podnikoch, ako aj v etnických subkultúrach, lokálnych spoločenstvách, v konkrétnych rodinách. Ľudia, vo svojich priestorovo (lokálne, tradične) ohraničených formách a spôsoboch života, získavajú kultúrne vzorce „zovšadiaľ a odnikiaľ“.⁸ Ivanička v tejto súvislosti upozornil, že narastá zložitosť udržať si lokálnu a národnú dimenziu vo vzťahu ku globálnym dimenziám a získať tak krajné výhody z globalizačného priestoru na úkor občanov žijúcich a pracujúcich v daných priestoroch. Zo strany občanov je to obrana svojho postavenia, ktorá spočíva súčasne na lokálnom, národnom i globálnom základe.⁹

Dalším dôsledkom týchto trendov je vznik novej polarizácie a stratifikácie svetového obyvateľstva na globalizovaných bohatých a lokalizovaných chudobných. V tomto kontexte sa možno stretnúť s chápaním glocalizácie ako procesu „celosvetovej novostratifikácie“, v rámci ktorého sa vytvára nová, celosvetová socio-kultúrna, samu seba produkujúca, hierarchia. Rozčleňovanie sveta na báze prehlbujúcej sa priepasti medzi bohatstvom a chudobou

⁵ SMITH, D.: *Historická sociálna teória*. In HARRINGTON, A. a kol.: *Moderní sociální teorie*. Praha: Portál, 2006, s. 204.

⁶ GIDDENS, A.: *Sociologie*. Praha: Argo, 2005, s. 488.

⁷ BECK, U.: *Čo je globalizácia? Omyly globalizmu*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov. 1. vyd. 2004, s. 68.

⁸ BECK, U.: 2004, tamže, s. 72.

⁹ IVANIČKA, K.: *Globalistika*. Bratislava: IURA EDITION, spol. s r.o., 2006, s. 199.

najvyšších a najnižších vrstiev vytvára z časti populácie ekonomicky a spoločensky nadbytočné bytosti, lokalizovaných chudobných, ktorí sú pripútaní k priestoru, v ktorom sa práve nachádzajú. Pod tlakom globalizačných trendov sa v súčasnosti menia kontúry celosvetovej stratifikácie ľudskej spoločnosti, ktorá nadobúda podobu výrazne asymetrického rozdelenia na bohatú elitu, stagnujúce stredné vrstvy a skupiny výrazne ohrozené sociálnym vylúčením. Nová stratifikácia vyjadruje prerozdelenie privilégií a bezprávia, rozdiely v stupni mobility ľudí v sociálnom priestore, v plynutí času i celkovej reálnej kvalite života. Oponenti globalizácie upozorňujú, že súčasná „vyviazaná“ ekonomika povyšuje ekonomické hodnoty nad všetky ostatné hodnoty, čo prináša vysokú mieru globálnej nerovnosti a sociálnej nespravodlivosti, spoločne s nástupom zvýšenej sociálnej zraniteľnosti jednotlivcov a celých sociálnych skupín (Keller),¹⁰ zvýšením sociálnej neistoty (Bauman).¹¹ To všetko sa premieta do krízy solidarity, v prejavoch sociálnej polarizácie, úpadku stredných vrstiev a vzniku kategórie sociálne exkludovaných. Proces vytvárania novej štruktúry mocenskej geometrie zodpovedajúcej rozdielom v postavení jednotlivcov a sociálnych skupín, znamená vytváranie nových sociálnych nerovností medzi tými, ktorí sú súčasťou globálnej komunikačnej siete a tými, ktorí k nej nemajú prístup. Konkrétne ide o jednak prehlbujúce sa rozdiely medzi staršou a mladšou generáciou, alebo majetnými a chudobnými, a jednak o ich oslabujúci sa kontakt s okolitým svetom.

Časť globalizovaných bohatých nemá problémy s prekonávaním časovo-priestorových rámcov celosvetovej spoločnosti. Kľúčovými ľudskými aktérmi celého procesu sú „prislušníci kozmopolitných manažérskych elít“. Spoločnosti nadnárodných sietí nahrádzajú národné spoločnosti. Tomu sa prispôbujú aj štátne inštitúcie, ktoré po novom definujú svoje hranice: navonok na medzinárodnej alebo nadnárodnej báze tým, že sa včleňujú do dlhého reťazca rozhodovania a riadenia; vnútorne zas prostredníctvom regionálnej devolúcie. Kto je zo sietí vylúčený, je vlastne znehybnený. Túto novú globálnu elitu nie je možné spájať s konkrétnou lokalitou: ich svet možno nájsť len cez e-mail a mobil, obýva v určitom zmysle sociokultúrnu bublinu, izolovanú od výrazných rozdielov medzi národnými kultúrami. Ide o skupinu ľudí, ktorá spolupatričnosť chápe ako rovnakosť, individualitu denne praktikuje na úkor všetkých ostatných spoločenských praktík. Problém je, že nevytvárajú medzi sebou ani siete etickej zodpovednosti, ani dlhodobé záväzky. Svoj život žijú bez záruk určitosti, istoty a bezpečia.¹²

Na opačnom póle je rozrastajúca sa časť populácie bez vzdelania a kvalifikácie, s významnými dopadmi na schopnosť uplatniť sa na trhu práce a jej celkovú ekonomickú situáciu. Z hľadiska pôvodu ide najmä o populáciu z preľudnených chudobných rozvojových štátov, ktorá má snahu riešiť svoju situáciu migráciou. Avšak aj v priestore Únie ide o vnútorné rozdelenie už nielen ekonomické, ale aj vedomostné. Napr. najnovšie údaje z výskumu vzdelanosti obyvateľov Únie v súvislosti s regiónom, kde žijú potvrdili, že aj v tomto priestore treba uvažovať vo vzťahu k vzdelanosti populácie s rozdelením na severné, vzdelané a južné, málo vzdelané regióny – s deficitom prinajmenšom stredného stupňa vzdelania. Medzi regióny s najväčším podielom vysokoškolsky vzdelaných ľudí sa zaraďuje Praha, ďalej Londýn, Štokholm, južné Belgicko. Najnižší podiel vysokoškolsky vzdelaných ľudí žije v regiónoch Portugalska, Talianska a Rumunska. V južnom regióne Portugalska, v Španielsku, Taliansku a Grécku sú najvyššie podiely ľudí so základným vzdelaním, pričom najmenej ľudí s touto charakteristikou žije vo východnej časti Nemecka, na Slovensku a v Česku.¹³ Spolu s migrantmi v prijímajúcich krajinách sú to skupiny, ktoré tvoria väčšiu časť obyvateľstva vytlačeného mimo trh práce a odkázaného na podporu spoločnosti. Dôsledky vysokého vzdelanostného

¹⁰ KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. Praha: SLON, 2005.

¹¹ BAUMAN, Z.: *Individualizovaná společnost*. Praha: Mladá fronta, 2004.

¹² BAUMAN, Z.: *Komunita. Hľadanie bezpečia vo svete bez istôt*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov. 1. vyd. 2006, s. 58.

¹³ Zdroj: http://www.rozhlas.sk/radio-slovensko/spravy/Vzdelanost-obyvateľov_Únie, 17.9.2012

deficitu sa prejavujú jednak v podobe ohrozenia hospodárskeho rastu danej krajiny, jednak v podobe zvyšovania krehkosti sociálnych väzieb týchto kategórií občanov s ostatnými členmi spoločnosti, osobitne skupiny migrantov. Spolužitie v tomto kontexte nadobudlo historicky novú podobu, v ktorej rastie nutnosť nájsť prvky vzájomnosti, solidarity a súcitu v novom spoločnom životnom priestore.

2 Deficit sociability ako kontext premien v spolužití¹⁴

Informačný vek odštartoval proces komplexných premien v spoločenskom poriadku (nárast nepokojov, zločinnosti), výrazné oslabenie tradičných príbuzenských vzťahov, uvoľnenie rodinných a manželských zväzkov, pokles pôrodnosti a celkové zníženie úlohy reprodukcie a rodiny v ľudskom živote, rozpad medziľudských vzťahov, pokles dôvery vo vládne inštitúcie a k spoluobčanom atď. Mnoho zmien sa prejavilo v oblasti spoločenských hodnôt a morálnom živote atď. Charakter zmien, ktoré nastali vo svete sociálnych vzťahov, plne vystihuje pojem „tvorivá deštrukcia“.¹⁵ Ide o to, že proces dezintegrácie oslobodil moderného človeka od konvencií a prílišného kolektivismu, ktoré potláčali jeho individuálny pohľad na dianie okolo seba, avšak jednotlivec sa síce vymanil z tradičných väzieb a spôsobov existenčného zabezpečenia, ale vzápätí sa podriadil tlakom trhu práce a konzumnej existencie.¹⁶

V rámci Európskych členských štátov ide o inštitucionálne uskutočňovanie kľúčových hodnôt. Jednotlivé krajiny v rámci EÚ sa stretávajú s rôznou mierou podpory zo strany svojho obyvateľstva. Súčasný vývoj potvrdzuje, že v nových členských štátoch síce boli potlačené neproduktívne spôsoby života, avšak staré inštitúcie a ich vodcovia neboli plne nahradené vekom demokracie a rozvoja. Staré spôsoby života významne ničili tiež sebadôveru a schopnosť ľudí spoliehať sa na seba samých; ich odstránením sa ľudia paradoxne vzdali aj konštruktívnej participácie na riadení spoločnosti i svojho života. Obnova sebadôvery a celkovej dôvery v nový ekonomický a spoločensko-politický priestor, ktorý vysiela často protichodné idey a informácie, vyžaduje obnovu zmyslu pre veci verejné, zbavenie sa egoizmu a obnovenie spoločenských väzieb; v mnohých prípadoch poriadku namiesto chaosu. V tomto kontexte sa v súčasnom európskom priestore objavuje vo vytváraní nových hodnôt, noriem i štruktúr veľa pozitívneho, ale možno nájsť aj oblasti, v ktorých sa transfer pozitívneho zastavil a dostáva do ťažkostí, resp. stagnuje.

Súčasný flexibilný svet prináša rušenie hraníc nielen v rámci medzinárodných súvislostí, ale aj medzi generáciami. Sociálne svety sa prelínajú. Súčasný človek je produktom svojej doby. Podlieha vplyvu všadeprítomných masmédií. Komunikačný priestor každodenného života je vyplnený rôznymi typmi masmediálnych nástrojov a prístrojov – prevaha informácií vedie k tomu, aby súčasníci rezignovali na vyhľadávanie podnetov cez tradičné literárne zdroje, strácajú snahu vnímať a pochopiť umelecké diela, málo vyhľadávajú spoločné aktivity spoznávania iných (krajín i jednotlivcov). Na uspokojenie snahy po nových podnetoch čoraz častejšie stačí obraz a zvuk z televíznej alebo počítačovej obrazovky. Bělohradský v tejto súvislosti uvažuje o komunikačnej hojnosti, ktorá je výsledkom boja za „viac svetla“.¹⁷ Individualizácia príjmu z masmediálnych zdrojov vymaňuje ľudí z osobného stretávania, obmedzujú sa osobné kontakty s priateľmi – tie nahrádza spoliehanie na vždy a rýchlo doručení správu, pričom adresát je vzdialený, ale vždy „na príjme“. Tlačidlo siete na pripojenie znamená byť „on line“ cez zábavu až po bezpečnosť, zdravotnícke služby, nákupy, stravovanie, niekde

¹⁴ Sociabilitu chápeme ako formovateľnosť človeka prostredníctvom sociálnych vplyvov alebo schopnosť prispôbiť sa iným ľuďom alebo sociálnym podmienkam. Pozri: JANDOUREK, J.: Sociologický slovník, Praha: Portál, 2007, s. 219.

¹⁵ FUKUYAMA, F.: Veľký rozvrat. Bratislava: AGORA s. r.o., 2005.

¹⁶ BECK, U.: *Riziková spoločnosť*. Praha: Slon, 2004.

¹⁷ BĚLOHRADSKÝ, V.: *Společnost nevolnosti. Eseje z pozdější doby*. Praha: SLON, 2007, s. 104.

sú v tom aj možnosti rozvodu ... V tejto súvislosti sa Musso vyjadril o úzkom prepojení technickej revolúcie so sociálnou, keďže oslabovanie väzieb medzi ľuďmi v dôsledku štruktúrnych dier prináša zmeny v sociálnej hierarchii, deľbe moci a nerovnosti. Dôsledky, spájané s touto transformáciou spoločnosti však nie sú jednoznačné. Možno nájsť názor, že samotný rozpad sociálnej štruktúry prinesie novú ekonomiku, nové služby, a teda pokrok a vyššiu prosperitu. Teoretici sociálneho kapitálu naopak upozorňujú, že profit zo zužitkovania moderných technológií cez medziosobné vzťahy môže mať len ten, kto si nájde vlastný spôsob ako zhodnocovať svoje vzťahy voči druhým, a teda že vôbec nedôjde k posilneniu spolupatričnosti a integrity v spoločnosti. Koncept sociálneho kapitálu, ako pojmu, ktorý má vyjadrovať fungovanie vzájomnosti prekladá vývoj v dvoch kľúčových formách: sociálny kapitál zväzujúci (bonding) funguje v rámci homogénnych skupín, s cieľom pomáhať si navzájom na princípe výlučnosti, a teda ignorovať potreby a záujmy ostatných, ktorí sú za hranicami skupiny. Sociálny kapitál premostujúci (bridging) predstavuje ochotu spolupracovať s ostatnými na akejkoľvek báze. To, či prevažuje niektorá z týchto foriem, sa premieta do miery solidarity a lojality – teda výsledkom môže byť tak posilnenie vnútrogrupinovej identity alebo aj sektárstvo, v prípade premostujúceho kapitálu najmä zmiernenie medziskupinových rozporov. Koncept sociálneho kapitálu je predmetom ostrej kritiky najmä v súvislosti s prehlbujúcou sa nerovnosťou v súčasnej spoločnosti a tiež preto, že nevie vysvetliť novú podobu štruktúrovania súčasnej spoločnosti. Ústup od oboch foriem sociálneho kapitálu spája napr. Putman s rozmachom masmédií, ktoré ľudí oberajú o čas, ktorý by mohli stráviť s inými.¹⁸

Ukazuje sa, že táto fascinácia novými spôsobmi „komunikovania v osamelosti“ sa postupne prenáša z generácie mladých ľudí oboma smermi – do čoraz nižších vekových skupín i do čoraz vyšších vekových skupín – prepája generácie detí, rodičov i starých rodičov. Svetvy detí, mladých ľudí, dospelých i seniorov sa postupne zblížujú a všetci utekajú zo stereotypného každodenného a problémami zahŕteného života do virtuálneho sveta. Postupne sa oslabujú medziľudské zväzky, zanikajú dlhoročné priateľské posedenia, ktoré nenahrádzajú nové, reálne vzťahy, s očakávaním určitej stability a trvácnosti, ale len akési dočasne „obchodné zmluvy“ na určitý čas spotreby, ktoré vypršia v okamihu, keď to prestane byť zaujímavé, resp. dôjde k odpojeniu z virtuálneho sveta. Človeka na druhej strane „linky“ netreba viac poznať, ani len pozdraviť pri nejakom kontakte v budúcnosti. Táto komunikačná hojnosť teda otvára priestor pre vstup každého, kto má o to záujem, ale zároveň ho aj komplikuje. Situácie sú málo prehľadné a zneisťujú zúčastnených. Podľa Bělohradského hojnosť informácií paralyzuje schopnosť im porozumieť.¹⁹ Interakcie, vzťahy, záväzky – to všetko je len otázka dočasnej zmluvy, ktorej existenciu ovplyvňuje ich aktuálnosť a užitočnosť. Kubátová v týchto súvislostiach hovorí o stratégii okamžitého uspokojenia túžob a potrieb človeka, ktorý má snahu zaobchádzať aj so vzťahmi ako s vecami, ktoré treba spotrebovať, a nie produkovať.²⁰

Kľúčová zmena charakteru medziľudských vzťahov mení aktuálny spôsob ich konzumácie – zo spoločného zážitku, prežívania a plánovania budúcnosti sa posúvajú a uzatvárajú do individuálneho sveta, v ktorom niet miesta pre to, čo takémuto konzumovaniu vzťahu prekáža. Povaha týchto zážitkov je individuálna, človeka stále viac uzatvára pred ostatnými. Fukuyama upozornil, že jedným z dôsledkov rastúceho individualizmu a snahy čo najviac zvýšiť svoju osobnú autonómiu je rast nedôvery k autoritám.²¹ Paradoxne sa teda ľudia v snahe o slobodu voľby dostávajú do situácie, keď im chýba vzájomné uznanie a spoluúčasť.

¹⁸ KELLER, J.: *Tři sociální světy. Sociální struktura postindustriální společnosti*. Praha: SLON, 2011, s. 62 a n.

¹⁹ BĚLOHRADSKÝ, V.: *Společnost nevolnosti. Eseje z pozdější doby*. Praha: SLON, 2007, s. 104.

²⁰ KUBÁTOVÁ, H.: *Sociologie životního způsobu*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2010, s. 103.

²¹ FUKUYAMA, F.: *Velký rozvrat*. Bratislava: AGORA s.r.o., 2005, s. 112.

Podľa Fukuyamu dochádza k miniaturizácii spoločností, ktoré sa v porovnaní s minulosťou stávajú menšími a slabšími, čím sa znižuje okruh ľudí, s ktorými možno zosúladiť svoje túžby, potreby, identifikovať sa s nimi. Človek, ktorý v rámci využívania moderných komunikačných prístrojov preklenul kilometre vzdialeností, odstránil bariéru hraníc kultúrnych i politických, sa tým odsúdil na osamelé prežívanie každodenných starostí i radostí. V spoločnosti neskorého kapitalizmu, tekutej modernity, resp. postmodernej spoločnosti sa snaha o „nezaťaženosť vzťahmi“ presadzuje pomerne intenzívne v podobe napr. odkladania vstupu do manželstva, posunu priemerného veku pri prvom sobáši až k hranici 30 rokov, v znižovaní hrubej miery sobášnosti, rastom rozvodovosti, rastom podielu detí narodených mimo manželstva. V konečnom dôsledku to znamená, že v mnohých krajinách tradičný model rodinného života vystriedala, resp. postupne vytláča voľná kohabitácia, voľné partnerstvo namiesto manželstva ako základu rodiny, pri narastaní podielu slobodných ľudí. Ide tu o prejavy celkovej zmeny v konceptualizácii života, založeného na neochote dobrovoľne (predčasne) rezignovať na dlhodobú investíciu v akumulovaní sociálneho kapitálu, čo by malo významné individuálne dôsledky v sociálno-ekonomickom a stratifikačnom zostupe, keďže založenie rodiny a rodičovstvo prinášajú dvojnásobné riziko: zníženie flexibility na trhu práce (teda človek, ktorý si zakladá rodinu v tomto ponímaní koná nezodpovedne voči svojej profesionálnej kariére) a zníženie životnej úrovne aktuálnej i v perspektíve (s ohľadom na nutnosť zabezpečiť si pokojnú starobu). Populácia, ktorá v súčasnosti zostáva dobrovoľne bezdetná, sa stále rozrastá. V západných vyspelých demokraciách už má 20- až 25-percentné zastúpenie. Keller pri analýze dôsledkov trendu k bezdetnosti konštatoval, že ide o stratégiu ekonomicky racionálnych rodín a jej problematickosť spájal najmä s tým, že ju vyznáva nielen mužská časť populácie, ale čoraz častejšie aj mladé ženy.²² Baier pri analýze sveta bez detí dospel k záveru, že súčasná Európa je v pasci a spoločnosť, zameraná na sebarealizáciu, aj finančne stráca dych.²³ Preto je dôležité, aby sa uplatnil nový pohľad na rodinu a jej postavenie v celospoločenskom kontexte. Kým v súčasnosti môže takáto stratégia byť individuálne vnímaná ako úspech, životné stratégie generácie takto úspešných už teraz znásobujú ich problémy do budúcnosti, pretože v populácii nebude dostatočný podiel tých, ktorí by im mali zabezpečovať „pokojnú starobu“. Ako jednu z hlavných príčin odkladania rozhodnutia mať dieťa sa spravidla uvádza neskoršie nadobudnutie autonómnosti mladých ľudí v porovnaní s minulosťou, a preto aj keď je rozhodnutie mať dieťa privátnou záležitosťou, verejné politiky musia v tomto smere rozvinúť a ponúkať aktivity na podporu zosúladenia profesijného, osobného a rodinného života v mladších a stredných vekových kohortách. Na celkové zlepšenie situácie mladých ľudí (napr. aj v ich nezamestnanosti) sú prijaté špecifické politiky, vrátane vybalancovania sveta práce a sveta rodiny. Medzi kľúčové problémy v súvislosti so „seniorským vekom“ sa zaraďujú problémy vekovej diskriminácie (ageizmus). Veková diskriminácia súvisí s filozofiou uprednostňovania jednej etapy života (mladosti) vo všetkých sférach života, počnúc svetom práce, rodiny, až po kult zdravia a výkonnosti, s dôsledkami ako je medzigeneračná netolerantnosť, neschopnosť vyrovnáť sa so zmenou sociálnych rolí (penzionovaním), ekonomické znevýhodnenie (neschopnosť uspokojiť potreby primerane úrovni danej spoločnosti, či svojmu predchádzajúcemu statusu), strata sociálnych kontaktov, osamelosť. Zabezpečenie primeraného životného štandardu pre ľudí seniorského veku bude vyžadovať špeciálne požiadavky na zdravotnú a sociálnu starostlivosť. S týmto cieľom sa pripravujú v rámci Únie politiky na podporu aktívneho starnutia, sociálnu ochranu starých ľudí a zabezpečenie služieb, ktoré seniori požadujú na formálnej aj neformálnej báze. Takýto systém je nevyhnutný aj z toho dôvodu, že je podmienkou zvýšenia participácie starších vekových skupín žien na trhu práce, ktoré sú v súčasnosti vyradované z formálneho trhu práce práve z dôvodu starostlivosti o najstaršiu generáciu v rodine.

²² KELLER, J.: *Soumrak sociálního státu*. Praha: SLON, 2005.

²³ BAIER, S.: *Kinderlos – Europa in der demographischen Falle*. Dostupné na <http://www.ief.at>

Zmena štruktúry spoločnosti prinášajúca deficit sociability býva spájaná s nedostatkom sociálneho kapitálu. Podľa nášho názoru, treba hľadať vysvetlenia skôr spojené s nárastom spotrebiteľského správania ľudí, keď sa prehľbuje „éra osamelého davu“, ľudí, ktorí sa úzkostlivo bránia vyvíjať vlastnú iniciatívu, vo vzťahu k druhým hľadajú len úžitok, výhody pre seba samých, budujúcich si svoju sebadôveru vo veľmi opatrne a premyslene naaranžovaných vzťahoch. Tým zanikajú spoločné záujmy, znižuje sa miera vzájomnej dôvery, ochota angažovať sa aj za iné, než osobné ciele. Lambert označil obdobie prelomu 20. storočia za éru strachu. Konštatuje pritom, že ľudia majú strach o prácu, strach o svoju schopnosť a kompetentnosť na pracovnom trhu, stratu príjmu, a teda strach o stratu možnosti spotrebúvať tak, ako okolie od nich očakáva. Všeobecne sa toto obdobie definuje ako obdobie narastania obáv nielen z bezprostrednej neistoty, ale aj strach a obavy z budúcnosti. O tom, že nejde len o teoretickú reflexiu svedčia údaje Eurobarometrov dokumentujúce, že v priestore Európskej únie trvale narastá podiel neistých ľudí vzhľadom na málo predvídateľný budúci vývoj.²⁴ Pri reflexii sociálnej štruktúry začiatkom 21. storočia Keller²⁵ poukazuje na zmenu odohrávajúcu sa v presunoch od vertikálnej reprezentácie k horizontálnej reprezentácii, pri ktorej vlastne spoločnosť tvoria jednotlivci a veľké sociálne celky, rozdelené na také, ktoré sú sociálne začlenené a také, ktoré sú exkludované. Takto sa formuje nový obraz o súčasnej spoločnosti, rozpadnutej na tri navzájom oddelené sociálne svety: elitu, ktorá žije vo svete bez hraníc, osamelá a vyčlenená vo svojom exkluzívnom svete; stále viac sa stenčujúcu strednú triedu, strácajúcu svoje nadobudnuté pozície ako vo svete práce tak aj vo svete spotreby, ktorá uplatňuje účelovú kalkuláciu v každej životnej situácii a deklasovanú skupinu chudobných, uzavretú do svojho úzko vymedzeného priestoru, rezignovanú a ľahostajnú k svojmu osudu a budúcnosti svojich blízkych.

Hľadanie spôsobu ako prekonať tieto priepastné rozdiely v súčasnej spoločnosti sa v tomto okamihu dá spájať len s uplatnením sociálnych práv občanov, v každodennom zápase o prežitie spoliehať sa na individuálnu cestu v rámci celoživotného projektu, málo sa spoliehať na solidarizáciu, prípadne pomoc od tých, ktorí majú budúcnosť zaistenú. Súčasný vývoj tak opodstatňuje adekvátnosť východísk teórie uzatvárania (closure theory) prinajmenšom v tom, že kľúčové sociálne skupiny si dokázali vytvoriť monopol na zdroje a privilégia určitého druhu a ich snaha o obhájenie, resp. zvýšenie týchto zdrojov a privilégií sa neoslabuje. Spolužitie v súčasnosti, a dá sa očakávať že aj v blízkej budúcnosti, bude poznačené obmedzenými sociálnymi zdrojmi spoločnosti, ktoré produkujú sociálne nerovnosti, limitujúce dôstojný život človeka a ako potvrdzuje súčasnosť, už nielen v ekonomicky málo vyspelých krajinách, ale v čoraz väčšom zábere aj kvalitu života v medzinárodných súvislostiach. Súčasná globálna finančná kríza v plnej miere ukázala, do akej miery je človek spotrebnej postmodernej globalizovanej spoločnosti „závislý“ od ponuky tovarov a služieb, od splácaní nadmernej spotreby formou „kreditky“ a opačne, ako táto spoločnosť krachuje bez „svojej klientely“. V pozadí súčasných problémov stojí predovšetkým neobmedzovaná snaha o rozmnožovanie okamžitého blahobytu, bez ohľadu na budúce generácie. V tejto súvislosti možno hovoriť o kríze identity, spojenej so stratou zodpovednosti za spoločnosť, prírodu i životné prostredie.²⁶

²⁴ Zdroj: STANDARD EB 73. Spring 2010. Súbor EÚ27 tvorilo 26641 respondentov, údaje boli zozbierané v máji 2010. Súbor za SR tvorilo 1027 respondentov, údaje boli zozbierané v máji 2010. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/public.opinion/index.en.htm>.

²⁵ KELLER, J. *Tri sociálne svety. Sociálna štruktúra postindustriálnej spoločnosti*. Praha: SLON, 2011.

²⁶ BÍLÝ, J.: *Základy ekonomie, mezinárodních vztahů, logiky a teorie vědy*. Praha: Eurolex Bohemia s.r.o. 2005, s. 113.

3 Deficit postmoderných hodnotových orientácií v spoluzití

Postmoderné správanie charakterizuje ľudí, ktorí sú individualisticky a pragmaticky orientovaní, menej veria v stabilitu rodiny, posvätnosť manželstva, kontinuitu a solidaritu medzi generáciami, nie sú viazaní kontúrami toho, čo by dlhodobjšie obmedzovalo ich konečný životný cieľ. Základný koncept postmoderných hodnotových orientácií tvorí Inglehartova koncepcia medzigeneračných hodnotových zmien, podľa ktorej najvýznamjšie materiálne hodnoty modernej spoločnosti (ekonomická istota a fyzická bezpečnosť) vytlačajú v rozvinutých vyspelých západných demokratických spoločnostiach postmaterialistické hodnoty ako sú: osobná identita, túžba po osobitosti, sebavyjadrenie a kvalita života, v zmysle užívať si život, absorbovať všetko, čo sa ponúka, byť informovaný, starať sa o svoje zdravie a regeneráciu fyzických síl.²⁷ Nové generácie, žijúce v istom materiálnom blahobyte, majú potom iný rebríček hodnôt ako predchádzajúce. Pri vysvetľovaní hlbokých zmien Fukuyama upozornil na prepojenosť medzi ekonomickou hodnotou akou je fyzický kapitál (pôda, budovy, stroje), ľudským kapitálom (zručnosti a vedomosti, ktoré nosíme v hlave) so sociálnym kapitálom, ako súborom neformálnych hodnôt, či noriem spoločných pre členov nejakej skupiny, umožňujúci im vzájomnú spoluprácu.²⁸ Skutočné rozdiely medzi jednotlivými spoločnosťami Fukuyama spájal s „polomerom dôvery“, teda mierou vzájomnej dôvery medzi ľuďmi, ktorá zlepšuje účinnosť chodu sociálnych celkov (spoločnosť, skupina, organizácia), ktorej zásoba je v každej spoločnosti obmedzená. V rámci Veľkého rozvratu sa sociálny kapitál vyčerpal, o čom svedčí rast prejavov sociálnej disfunkčnosti ako sú: súdne spory, daňové úniky, kriminalita, samovražednosť, rozvodovosť, drogová závislosť. Východisko z tejto situácie môže priniesť len zrekonštruovanie hodnôt a zavedenie nových spoločenských noriem vo všetkých kľúčových okruhoch. Charakter zmien, ktoré nastali vo svete sociálnych vzťahov, plne vystihuje pojem „tvorivá deštrukcia“.²⁹ Predovšetkým nastúpil proces dezintegrácie, ktorý oslobodil moderného človeka od konvencií a prílišného kolektivismu, ktoré potláčali jeho individuálny pohľad na dianie okolo seba. Táto zmena býva označovaná pojmom individualizačný posun. Ide o rozporuplnú zmenu: jednotlivci sa síce vymaňujú z tradičných väzieb a spôsobov existenčného zabezpečenia, ale vzápätí sa podriaďujú tlakom trhu práce a konzumnej existencie.³⁰

Z hľadiska životných situácií možno individualizačný posun zachytiť v niekoľkých kľúčových prejavoch. Prvým je princíp individuálneho rozhodovania o životnej stratégii, ktorý postupne vytlačil sociálne vyznačenie biografie dané v minulosti najmä príslušnosťou k sociálnej triede, vrstve, sociálnej kategórii, rodinnému celku. Život človeka je v zásadných smeroch utváraný samotným jednotlivcom, čo platí vo vzťahu k vlastnej biografii, k vlastným schopnostiam, orientáciám, partnerským vzťahom atď. Pracovná biografia je utváraná zložitejšie, vôbec nie priamočiaro, ale ako dôsledok diferencovanej spojitosti vzdelávania, nezamestnanosti, ďalšieho vzdelávania a pracovnej kariéry. Tradičnú orientáciu na celoživotný výkon zvolenej profesie nahradila individuálna sebarealizácia v práci, ako výraz posunu od vonkajšej motivácie človeka k vnútornej motivácii. Proces získavania kvalifikácie je výrazne orientovaný na disponovanosť kvalitami, ktoré človeku zvyšujú šance na pracovnom trhu, s tým súvisí orientácia na viackariérové celoživotné vzdelávanie. V súkromných životných situáciách nastúpili nové podoby spoločensky platnej „normality“: rastie počet samostatne žijúcich dospelých ľudí, presadzuje sa kohabitácia ako trend partnerského spoluzitia vrátane narodenia

²⁷ INGLEHART, R. - BAKER, E. W.: *Modernization, Cultural Change and the Persistence of Traditional Values*. American Sociological Review, 2000, Vol 65.

²⁸ FUKUYAMA, F.: *Veľký rozvrat*. 1. vyd. Bratislava: AGORA s. r.o. 2005, s. 17.

²⁹ Fukuyama, F.: tamže, s. 17.

³⁰ BECK, U.: *Riziková spoločnosť*. 1. vyd. Praha: Slon. 2004, s. 211.

detí mimo manželstva, rastie podiel opakovaných manželstiev, dochádza k uvoľneniu noriem vo výchove detí. Človek sa oslobodil z tradičných skupinových štruktúr v rámci náboženskej, športovej, politickej či inej spoločenskej skupiny; životný štýl nadobudol štandardizované rysy nezávisle od priestorovej lokalizácie bydliska, kultúrnych a národných hraníc. Avšak aj keď v oblasti viacgeneračných vzťahov prevláda trend modifikovaného viacgeneračného spolužitia, t. j. oddelené, ale priestorovo blízke bývanie rodičov a detí, z hľadiska spôsobu života prevažuje jednostranné poskytovanie pomoci rodičov deťom. Zvýšenie životnej úrovne obyvateľstva a zdravotníckej starostlivosti prinieslo predĺženie času „sociálnej staroby“: s dôsledkami a tlakmi v individuálnom živote (kvalita zdravia, chudoba seniorov, osamelosť najmä ženskej časti populácie seniorského veku) a starnutie populácie ako celospoločenský fenomén, ktorý zásadným spôsobom ovplyvňuje disponibilnú pracovnú silu.

Solidarita medzi generáciami je jedným z kľúčových programových cieľov v Lisabonskej zmluve. Obraz o celkovej pripravenosti Euroobčanov akceptovať tento hodnotový cieľ ukazujú výsledky Eurobarometra 73.³¹ Otázka, týkajúca sa pripravenosti Euroobčanov obmedziť svoju životnú úroveň s tým, že to bude garantovať budúcnosť nasledujúcich generácií ukazuje, že Euroobčania sú v tomto duchu výrazne polarizovaní. V skupine EÚ27 prezentovalo svoj pozitívny postoj k takémuto riešeniu 46 % opýtaných a rovnako 46 % opýtaných na takúto obeť nie je ochotných pristúpiť (8 % na otázku neodpovedalo). Medzi občanmi Slovenska je prekvapujúco pocit medzigeneračnej solidarity nižší ako je európsky priemer, čoho prejavom sú pozitívne postoje 40 % opýtaných a postoje väčšiny, až 54 % opýtaných odmietajúcich takéto riešenie (6 % podiel neodpovedajúcich). Aj pri hodnotení celkového nasmerovania reforiem do budúcnosti je väčšina Euroobčanov, podobne ako aj občanov SR za také reformy, ktoré udržia ich súčasný status (očakávaná na úrovni 71 % v EÚ27 a 69 % medzi občanmi SR). S vysokou dávkou pravdepodobnosti možno usudzovať, že na Slovensku sa do miery pripravenosti na „uťahovanie opaskov“ v prospech nasledujúcich generácií premieta celková vyššia neistota z aktuálnej ekonomickej situácie na makro i mikroúrovni a obavy zo schopnosti udržiavať si aspoň doterajší stav vo vlastnej životnej úrovni.

Možno povedať, že dochádza k zmene v celkovom vnímaní nutnosti zmiernovať sociálnu nerovnosť, ktorá sa podieľa na vzniku ďalších sociálnych problémov a podnecuje vznik takých hrozieb akými sú napr. terorizmus, ilegálna migrácia, či sociálna nespokojnosť. Na efektívne riešenie ťaživých dôsledkov globalizácie v krajinách, ktoré majú zložitý prístup na svetové trhy a nemôžu čerpať výhody globalizácie, treba aktivizovať všetky dostupné zdroje, spôsoby a formy spolupráce. Ivanička v tejto súvislosti konštatuje, že ide o odštartovanie novej civilizačnej etapy, s vyššou prepojenosťou racionality, citovosti, solidarity a široko chápaného globálneho vedomia, teda o novú strategickú trajektóriu, vytváranie nových hodnôt, noriem i celých štruktúr. Tieto zmeny sa musia týkať celej spoločnosti, celého spektra politiky, ekonomiky, etiky, kultúry, edukácie i práva. Iba prekročenie súčasného hodnotového systému, vychádzajúceho z krátkodobého trhového zisku povedie k revitalizácii žijúcej planéty Zem.³² Okrem iného vzrastá nutnosť zaoberať sa problémami života radového občana a úloha spätnej väzby od občanov.

V rámci členských štátov EÚ ide o inštitucionálne uskutočňovanie kľúčových hodnôt a ukazuje sa, že jednotlivé krajiny v rámci EÚ sa stretávajú s rôznou mierou podpory svojho obyvateľstva. Súčasný vývoj potvrdzuje, že v nových členských štátoch síce boli potlačené neproduktívne spôsoby života, avšak staré inštitúcie a ich vodcovia nenahradili plne vek

³¹ Zdroj: STANDARD EB 73. Spring 2010. Súbor EÚ27 tvorilo 26641 respondentov, údaje boli zozbierané v máji 2010. Súbor za SR tvorilo 1027 respondentov, údaje boli zozbierané v máji 2010. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/public.opinion/index.en.htm>.

³² IVANIČKA, K.: *Globalistika*. Bratislava: IURA EDITION, spol. s r.o., 2006, s. 223-224. ISBN 80-8078-028-5.

demokracie a rozvoja. Staré spôsoby života významne ničili tiež sebadôveru a schopnosť ľudí spoliehať sa na seba samých, ich odstránením sa ľudia naučili na bezmocnosť paradoxne vzdali aj konštruktívnej participácie na riadení spoločnosti a seba samých. Obnova sebadôvery a celkovej dôvery v nový ekonomický a spoločensko-politický priestor, ktorý vysiela často protichodné idey a informácie, vyžaduje obnovu zmyslu pre veci verejné, zbavenie sa egoizmu a obnovenie spoločenských väzieb; v mnohých prípadoch poriadku namiesto chaosu. V tomto kontexte sa v súčasnom európskom priestore objavuje vo vytváraní nových hodnôt, noriem i štruktúr veľa pozitívneho, ale možno nájsť aj oblasti, v ktorých sa transfer pozitívneho zastavil a dostáva do ťažkostí, resp. stagnuje.

Kľúčovým problémom súčasnosti sa stáva obava z narastajúceho ohrozenia chudobou. Pokiaľ ide o pohľad verejnosti na dôsledky, ktoré nárast chudoby prináša, údaje z Eurobarometrov ukazujú, že v mienke Euroobčanov sa prehlbuje presvedčenie o narastajúcej chudobe v ich krajinách,³³ keďže len 22 % občanov Únie hodnotí podiel chudobných v populácii EÚ na úrovni 5 % a menej. Možno teda konštatovať, že globálna verejná mienka v únii je v tomto smere pomerne pesimisticky naladená. Z pohľadu na skupiny obyvateľov ohrozených chudobou vidia Euroobčania ako najviac ohrozených nezamestnaných, starších ľudí, ľudí bez odbornej prípravy alebo zručností, ľudí s neistou prácou, zdravotne hendikepovaných ľudí, mladých dospelých, deti, prisťahovalcov, ľudí so závislosťami, rodičov samoživiteľov, duševne chorých ľudí, ženy, Rómov. V podobnom poradí, ale s vyššou mierou ohrozenia uvažujú o týchto skupinách ohrozených chudobou aj občania v SR, pričom veľmi významne posúvajú medzi prvé tri najviac ohrozené skupiny občanov rómskej národnosti a najmenej často uvažujú o skupine prisťahovalcov. Obraz chudoby sa spája vo vedomí Euroobčanov najčastejšie s obmedzením prostriedkov do takej miery, že sa nemôžu naplno zúčastňovať na živote spoločnosti, v ktorej žijú. Za príčinu chudoby považujú Euroobčania priveľkú nezamestnanosť, nízke platy a mzdy, nízke sociálne dávky, vrátane dôchodkov, príliš drahé bývanie. Vo verejnosti SR sú za hlavnú príčinu chudoby považované nízke platy a mzdy, ktoré nie sú dostačujúce na vyžitie, až potom nezamestnanosť, nízke sociálne dávky, drahé bývanie a zdravotníctvo. Možno teda konštatovať, že v populácii Slovenska sa zdroj chudoby výraznejšie ako u Euroobčanov spája s fenoménom working poor, t. j. vylúčenia na trhu práce, teda so stavom, keď slabo platené pracovné miesta neprinášajú podmienky na dobrú životnú úroveň, t. j. ani pracovná aktivita nie je zárukou pred sklznutím do chudoby.

Pomerne významné rozdiely v ponímaní problému chudoby medzi Euroobčanmi a občanmi SR sa prejavili pri ich posudzovaní dôvodov chudoby. Verejnosť EÚ27 za najčastejší dôvod považuje absenciu vzdelania alebo odbornej prípravy a prisudzuje vyššiu mieru zavinenia chudoby oproti súboru občanov SR pôvodu z chudobnej rodiny, životu „nad svoje pomery“, diskriminácii. Aj v SR sa za najčastejší dôvod považuje absencia vzdelania alebo odbornej prípravy. Za druhý najčastejší dôvod chudoby považuje naša verejnosť rôzne druhy závislosti, najmä od alkoholu, ohrozenie chudobou sa často spája tiež s pôvodom z chudobných rodinných pomerov, s celkovým nie dobrým zdravotným stavom; v porovnaní s Euroobčanmi naša verejnosť v tejto súvislosti minimálne uvažuje s dôsledkami diskriminácie alebo „životom nad pomery“. V oboch súboroch sa za zdroj chudoby považuje mnohodetnosť. Výrazný vplyv sa pripisuje aj nefungujúcim sociálnym sieťam (slabá podpora zo strany rodiny, od priateľov). Možno teda konštatovať, že mienka verejnosti pripisuje posun do chudoby predovšetkým osobným nedostatkom, zlyhaniam.

Medzi kľúčové kroky určené na pomoc k prekonaniu chudoby začleňuje verejnosť EÚ27 predovšetkým tvorbu a ponuku pracovných príležitostí, hospodársky rast, zabezpečujúci zlepšenie životnej úrovne, ponuku v rámci kvalifikácie a odbornej prípravy, pomoc pri zabezpečení bývania, priebežnú valorizáciu sociálnych dávok, dôchodkov, zlepšenie prístupu

³³ EB72.01.321. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/public-opinion/archives/eb.special-339-320-en.htm>.

k sociálnym službám, obnovu chudobných oblastí, tzv. hladových dolín, poradenstvo v rámci rodinného hospodárenia, t. j. ochranu pred zbytočným zadlžovaním domácností. Naša verejnosť v tomto kontexte menej reflektovala fakt, že na Slovensku máme časť obyvateľstva nepripraveného splniť nové požiadavky života v spoločnosti a najmä na trhu práce (nevzdelaná a nekvalifikovaná populácia), ktorá má trend narastať, čo trvale znižuje šance na vlastné príjmy z práce a prehĺbuje celkovú chudobu obyvateľstva. Rastúci podiel obyvateľstva vytlačeného mimo trhu práce a odkázaného na podporovanie zo strany spoločnosti môže byť v budúcnosti nielen zdrojom ohrozenia hospodárskeho rastu krajiny, ale aj zvyšovania krehkosti sociálnych väzieb kategórie chudobných občanov s ostatnými členmi spoločnosti.

Riešenie situácie chudobných v podobe krátkodobých akcií občianskej či medzinárodnej solidarity nie je konečným riešením. Tým môže byť jedine vytvorenie podmienok existenčnej istoty pre tieto skupiny obyvateľstva, ktoré im nielen zabezpečia prežitie, ale vytvoria základy pre ich ľudskú autonómiu a prebudia v nich vôľu po sebauplatnení v spoločnosti. Pretože jedna časť spoločnosti sa nemôže zbaviť svojho strachu z budúcnosti dovtedy, kým neodstráni chudobu v tej druhej. Základným predpokladom, aby sa mohli hľadať cesty a stratégie ako sa vyrovnat' s týmto problémom, je situáciu priebežne monitorovať a vyhodnocovať, aby na základe takýchto zistení mohla exekutíva prijímať adekvátne rozhodnutia. Dôležité je i to, aby sa chudoba vnímala ako reálny, mýtov zbavený spoločenský problém, ktorého riešenie je súčasťou verejnej politiky štátu –

jej sociálnej politiky. Práve v oblasti verejnej politiky, vo vzťahu k nerovnostiam a chudobe sa konfrontujú takzvané univerzalistické prístupy s prístupmi sociálne cieľovými. Pri univerzalistických prístupoch sú určité sociálne podpory plošne alebo všeobecne dostupné pri dodržaní stanovených kritérií. Na druhej strane stoja prístupy orientované na sociálne cieľové formy podpôr pre tých, ktorí to najviac potrebujú. V medzinárodných odborných kruhoch prebiehajú diskusie, do akej miery tieto odlišné prístupy ovplyvňujú formovanie sociálnej solidarity, sociálnej súdržnosti v spoločnosti.

Európsky projekt nesie črtu sebaoprečenia a poskytnutia nádeje do budúcnosti bez zneužívania slobody a sily voči slabším, vytvorením spoľahlivých spoločných štruktúr a pravidiel, ktoré to garantujú, projekt Únie prijali mnohé národy Európy ako správnu víziu do budúcnosti. Výskum Eurobarometer 72³⁴ poskytuje odpovede aj na otázky, či občania Únie vnímajú tento priestor ako priestor, ktorý má spoločný fundament, poskytuje slobodu jednotlivcom, či sa uplatňuje solidarita a spravodlivosť v spoločenskej konkurencii jednotlivcov pri dosahovaní ich životných cieľov, a zároveň do akej miery je to aj priestor pre zdravé národné sebavedomie v spoložití v multikultúrnom a nadnárodnom spoločnom dome. Euroobčanov zjednocuje v pohľade na tento priestor hodnota demokracie. Tento názor malo na jeseň roku 2009 39 % Euroobčanov, spomedzi občanov SR až 52 %.

Ako druhá najdôležitejšia hodnota Únie sú vnímané ľudské práva (37 % Euroobčanov a 45 % občanov SR). S rovnakou dôležitosťou v oboch súboroch úniu reprezentuje mier (36 %). Najväčší rozdiel medzi názormi Euroobčanov a občanov SR bol v pohľade na zdôrazňovanie hodnoty právneho štátu (v súbore slovenských občanov malo tento názor len 18 %, kým medzi Euroobčanmi 26 %). Preukazovanie solidarity a podporovanie druhých vníma ako hodnotu Únie 17 % Euroobčanov a 23 % občanov SR. Málo významné diferencie medzi Euroobčanmi a občanmi SR sa objavili pri zdôraznení takých hodnôt reprezentujúcich úniu ako sú rešpektovanie ľudského života (15 % : 17 %), sloboda jednotlivca (15 % : 17 %), úcta voči iným kultúram (18 % : 15 %), tolerancia (10 % : 13 %), rovnosť (12 % : 11 %), sebarealizácia (4 % : 7 %), náboženstvo (3 % : 4 %).

³⁴ EUROBAROMETER 72. *Národná správa SR*. Autor: Ivan Kuhn. Jeseň 2009. Zdroj: (eb72-sk-sk-nat.pdf), s. 39-40.

Najväčšia miera nenaplnených hodnôt na pôde Únie sa týka rešpektovania ľudského života: rozdiel v posúdenej miere rešpektovania tejto hodnoty v EÚ27 a jej osobnou preferenciou je 18 percentuálnych bodov u občanov SR a u Euroobčanov je to až 29 percentuálnych bodov. Rozdiely v miere rešpektovania posudzovanej hodnoty v EÚ27 a osobnou preferenciou hodnoty sú vysoké aj pri zdôraznení náboženstva (diferenciu u občanov SR je na úrovni 13 percentuálnych bodov, kým u občanov v EÚ27 je tento rozdiel na len úrovni 3 percentuálnych bodov); v potrebe dôrazu na sebarealizáciu (občania SR rozdiel 12 percentuálnych bodov, občania v EÚ27 rozdiel 9 percentuálnych bodov). Zhodne je nižšia aj miera naplnenia takých hodnôt ako sú sloboda jednotlivca (na úrovni 10 percentuálnych bodov) a tolerancia (na úrovni 9 percentuálnych bodov).

Naopak, únia dáva väčší dôraz, ako očakávajú občania SR aj Euroobčania takým hodnotám ako sú demokracia (u občanov SR prevyšuje očakávania o 30 percentuálnych bodov, u občanov v EÚ27 o 15 percentuálnych bodov), preukazovanie úcty voči iným kultúram (u občanov SR prevyšuje očakávania o 11 percentuálnych bodov, u občanov v EÚ27 o 10 percentuálnych bodov). Prejav solidarity u občanov SR prevyšuje očakávania o 8 percentuálnych bodov, kým u občanov v EÚ27 sú tieto očakávania naplnené, resp. zhodné.

ZÁVER

Univerzálna flexibilita ako prostriedok postmoderného životného štýlu sa premieta do všetkých aspektov spolužitia. Život človeka však tým stráca jedno zo svojich historických ukotvení – kontinuitu svojho myslenia a konania, silu svojej vlastnej minulosti ako životnej skúsenosti. Dnes ide predovšetkým o to, aby sme si vedeli udržať manévrovaciu schopnosť, ostražitosť a bdelosť a dokázali zmeniť smer cesty či zvoliť inú cestu skôr, ako sa nejaká prekážka na nej objaví, resp. skôr ako zistíme, že inde je zaujímavejší nový cieľ. Aj u renomovaných teoretikov ostávajú otvorené úvahy o kultúrnych či etických dôsledkoch tohto obratu v individuálnom živote postmoderného človeka na budúci stav ľudskej spoločnosti a podobu spolužitia v nej (Bourdieu, Bauman, Eriksen, Young). V súčasnosti všetko nasvedčuje tomu, že „postkomunistická panika“ v rámci krajín EÚ je minulosťou. Avšak jej miesto zaujali nové spoločné zneistenia a nové typy rozdielností. Občania západných vyspelých demokracií pociťujú zvýšené obavy o svoju životnú úroveň, u občanov nových demokracií pretrváva hľadanie opory v inštitúciách i paradoxne k médiám, ktoré ich „zneisťovanie“ veľakrát saturujú. Pre európsku verejnosť je spoločný priestor Únie spoločenstvom, ktoré rešpektuje ľudský život, slobodu jednotlivca, prejavuje úctu voči iným kultúram a všeobecne tolerantnosť, rešpektuje rovnosť ľudí, poskytuje im možnosti pre sebarealizáciu a v neposlednom rade im umožňuje prejaviť náboženské presvedčenie. Pri objasňovaní hodnotovej rozkolísanosti v populáciách „nových“ členských štátov EÚ sa uvažuje s neprekonaným strachom zo získanej slobody, strachom z jej zneužitia (napr. obava pred nacionalizmom), ale najmä s rastúcou neochotou angažovať sa za zjednotený svet, a vôbec participovať na riešeníach každodenných problémov.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. BAIER, S.: *Kinderlos – Europa in der denographischen Falle*. Dostupné na: <http://www.ief.at>.
2. BAUMAN, Z.: *Individualizovaná spoločnosť*. Praha: Mladá fronta, 2004, ISBN 80-204-1195-X.
3. BAUMAN, Z.: *Komunita. Hľadanie bezpečia vo svete bez istôt*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov. 1. vyd. 2006, ISBN 80-8061-225-0.
4. BECK, U.: 2004. *Riziková spoločnosť*. 1. vyd. Praha: Slon, 2004, ISBN 80-86429-32-6.
5. BECK, U.: *Čo je globalizácia? Omyly globalizmu*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov. 1. vyd. 2004, ISBN 80-8061-190-4.

6. BĚLOHRADSKÝ, V.: *Společnost nevolnosti. Eseje z pozdější doby*. Praha: SLON, 2007.
7. BÍLÝ, J.: *Základy ekonomie, mezinárodních vztahů, logiky a teorie vědy*. Praha: Eurolex Bohemia s.r.o, 2005, ISBN 80-86861-23-6.
8. BOURDIEU, P.: *Sociální prostor a symbolická moc*. Praha: Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, 1995.
9. EB72.01.321. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/public-opinion/archives/eb.special-339-320-en.htm>.
10. EUROBAROMETER 69. Public Opinion in the European Union. First Results. March - May 2008. Publication: June 2008. Dostupné na: http://ec.europa.eu/public.opinion/index_en.htm a tiež Eurobarometer 69. Verejná mienka v Európskej únii. Národná správa SR. Autor: Ivan Kuhn. Zdroj: (eb69-sk-nat.pdf)
11. EUROBAROMETER 72. *Národná správa SR*. Autor: Ivan Kuhn. Jeseň 2009. Zdroj: (eb72-sk-sk-nat.pdf).
12. FOOT, M. – HOOK, C.: *Personalistika*. 1. vyd. Praha : Computer Press, 2002, ISBN 80-7226-515-6.
13. FUKUYAMA, F.: *Velký rozvrat*. 1. vyd. Bratislava: AGORA s r.o. 2005. ISBN 80-969394-1-6.
14. GIDDENS, A.: *Sociologie*. Praha: Argo, 2005, ISBN 80-7203-124-4.
15. HDR STATS: <http://hdrstats.undp.org/en/countries/profiles.html>.
16. INGLEHART, R.- BAKER, E. W.: *Modernization, Cultural Change and the Persistence of Traditional Values*. American Sociological Review, 2000, Vol 65.
17. IVANIČKA, K.: *Globalistika*. Bratislava: IURA EDITION, spol. s r.o., 2006, ISBN 80-8078-028-5.
18. JANDOUREK, J.: *Sociologický slovník*, Praha: Portál, 2007, ISBN 978-80-7367-269-0.
19. JOINT EMPLOYMENT REPORT 2006/2007. Council of the European Union. Brussels, 23 February 2006, 6706/07. SOC 74, ECOFIN 89, EDUC 39. [elektronická verzia]. Dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/5-2341-3898-file-en.5487>.
20. KELLER, J. *Tři sociální světy. Sociální struktura postindustriální společnosti*. Praha: SLON, 2011, ISBN 978-80-7419-044-5.
21. KELLER, J.: *Soumrak sociálního státu*. Praha: SLON, 2005, ISBN 80-86429-41-5.
22. KLUGMAN, J.: *Nastal čas pre nový pohľad na migráciu*. Hospodárske noviny, 5.10.2009.
23. KUBÁTOVÁ, H.: *Sociologie životního spůsobu*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2010, s. 103.
24. KUČEROVÁ, I. *Evropská unie: Hospodářské politiky*. Praha: Karolinum, 2006, ISBN 80-246-1212-7.
25. MAFFESOLI, M.: *O nomádství*. Praha : Prostor, 2002.
26. SEC(2006)1245 Communication from the Commission First-stage Consultation of European Social Partners on Reconciliation of Professional, Private and Family Life. Brussels, 12/10/2006. [elektronická verzia].
27. SMITH, D.: *Historická sociální teorie*. In HARRINGTON, A. a kol.: *Moderní sociální teorie*. Praha: Portál, 2006, ISBN 80-7367-093-3.
28. SÖRENSEN, G.: *Stát a mezinárodní vztahy*. Praha: Portál, 2005, ISBN 80-7178-910-0.
29. STANDARD EB 73. Spring 2010. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/public.opinion/index.en.htm>.
30. Zdroj: STANDARD EB 73. Spring 2010. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/public.opinion/index.en.htm>.

KONTAKT

doc. PhDr. Oľga Plávková, CSc.
Katedra medzinárodných politických vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/B
85235 Bratislava
E-mail: plavkova@euba.sk

NOVÉ ČLENSKÉ ŠTÁTY EÚ A EURÓPANSTVO V ČASE HOSPODÁRSKEJ KRÍZY

Ing. Veronika Fodorová, PhD.

ABSTRAKT

Globálna hospodárska kríza, ktorá vypukla v roku 2007 v USA a vo forme dlhovej krízy je európskou realitou dodnes, sa negatívne dotkla nielen ekonomického sektoru, ale mala významný dopad aj na spoločnosť. Príspevok predstavuje stručnú analýzu vývoja podpory európskej integrácie a európskej identity od vypuknutia globálnej hospodárskej krízy v nových členských krajinách, resp. štátoch, ktoré k EÚ pristúpili v roku 2004 a 2007 a ich regiónoch, pričom parciálne sa zaoberáme i regiónmi Chorvátska ako budúcej členskej krajiny EÚ.

Kľúčové slová: hospodárska kríza, nové členské štáty, EÚ, európanstvo

ABSTRACT

The global economic crisis that started in the USA in 2007 still belongs to the current issues of the world economy. Although transformed into a form of the European debt crisis, the recession has negatively affected lots of sectors including society. In this article we try to present a brief overview of the development of support for European integration and European identity since the outbreak of the global economic crisis. We focus on the new EU Member States (states which joined the EU in 2004 and 2007) and their regions. We partially deal also with regions of Croatia as a future EU member state.

Key words: economic crisis, the new EU Member States, European Union, Europeanism

JEL: F15

ÚVOD

12. september 2012 bol pre mnohých deň, keď sa rozhodovalo o budúcnosti európskeho integračného projektu. V tento deň nemecký ústavný súd rozhodol o súlade záchranného fondu Európskeho mechanizmu pre stabilitu (ESM) a fiškálneho paktu EÚ, čím sa úvahy o dvojrychlostnej Únii, či dvojrychlostnej eurozóne posunuli, aspoň nateraz, za hranice realizovateľnosti. V Európe sa tradične kryštalizujú dva názorové póly. Jeden je ohľadom európskej integrácie tradične skeptický, no druhý východisko z krízy vidí vo federácii národných štátov a posilnení ekonomickej i politickej integrácie. Posilnená integrácia by mala prispieť k rýchlejšiemu konaniu jednotlivých štátov, keďže v súčasnosti sú opatrenia prijímané pomerne neskoro v porovnaní s reakciami trhov, čo je problémom predovšetkým v stále prebiehajúcej dlhovej kríze. Dokumentuje to aj prudký pokles eura tesne pred vynesením rozhodnutia nemeckého ústavného súdu a jeho následné posilnenie na hodnotu z mája 2012, ako aj dosiahnutie najvyššej hodnoty európskych akcií od júla 2011 po prezentovaní rozhodnutia. Ambíciou tohto článku však nie je zaoberať sa či už vývojom hospodárskej krízy, jej dôsledkami, alebo prijatými protiopatreniami, ale analýzou vývoja verejnej mienky ohľadom podpory európskej integrácie a európskej identity v čase, keď sa negatívny hospodársky vývoj občanov dotýka.

Vzhľadom na aktuálnosť v súčasnosti je téme globálnej hospodárskej krízy či európskej dlhovej kríze venovaná náležitá pozornosť, a to tak v masovokomunikačných prostriedkoch, ako i odbornej verejnosti. Postupne sú zverejňované tiež štúdie skúmajúce dopad súčasného negatívneho ekonomického vývoja na špecifické oblasti, čo je, ako už bolo vyššie

uvedené, zámerom i predkladaného článku. Cieľom článku je poukázať na vzťah podpory európskej integrácie a európskej identity a ekonomického vývoja v čase globálnej hospodárskej a európskej dlhovej krízy v nových členských štátoch, t. j. štátoch, ktoré k EÚ pristúpili v roku 2004 a 2007 a Chorvátsku, ktoré by sa členským štátom EÚ malo po úspešnej ratifikácii prístupovej zmluvy stať k 1. júlu 2013. Európska verejnosť je esenciálnym prvkom vývojového procesu európskej *polity* prakticky už od roku 1972, keď obyvateľstvo Francúzska v súlade s článkom 88-5 Ústavy z roku 1958 súhlasilo s rozšírením Európskeho spoločenstva a vyjadrenie predsedu Európskej komisie José Manuela Barrosa zo septembra 2012 o eventuálnom predložení ďalšieho legislatívneho návrhu o posilnení európskej integrácie, a teda reforme súčasnej nadnárodnej legislatívy, možno už na jeseň 2012, implicitne opätovne potvrdzuje význam verejnej mienky a participácie verejnosti na vývine európskeho integračného projektu.

1 Použité dáta a metódy

Pod pojmom európanstvo rozumieme vzťah verejnosti k Európskej únii, podporu európskej integrácie a takej identifikácie s EÚ ako nadnárodným prvkom, ktorá je prirovnávaná k národnej identite, i keď jej rozmach sa s rozmachom národnej identity, tak z objektívnych (história existencie národných štátov), ako i subjektívnych príčin (postoj k európskej integrácii), porovnávať nemôže. Vychádzajúc z tohto chápania európanstva a cieľu tohto článku, je pre nás nevyhnutné na jednej strane sledovať ukazovatele, akými sú podpora európskej integrácie a európska identita a na strane druhej vývoj ekonomických ukazovateľov. Zdrojmi údajov predkladanej state sú výsledky prieskumu verejnej mienky zadávané Európskou komisiou s tradíciou od roku 1973 online dostupné v databáze ZACAT, ktorá poskytuje prístup ku kompletným primárnym dátam štandardných a špeciálnych Eurobarometrov a Európskeho štatistického úradu. V prvej časti článku sa zaoberáme deskriptívnou analýzou na úrovni štátov, a v druhej časti, pre väčšiu početnosť údajov, a teda dôveryhodnosť modelov, bolo našim zámerom pracovať s údajmi na úrovni regiónov NUTS2.

S podporou európskej integrácie súvisia dve otázky prieskumu Eurobarometer. Prvá otázka sa týka všeobecného názoru na členstvo v ES/EÚ: *Vo všeobecnosti si myslíte, že členstvo v Európskej únii je...?*, pričom alternatívnymi odpoveďami sú: *dobrá vec, ani dobrá ani zlá vec, zlá vec, neviem* (indikátor je v texte článku označený ako [členstvo]). Znenie druhej otázky, vzťahujúce sa na utilitarizmus spojený s vnímaním prospechu vyplývajúceho z členstva v EÚ pre krajinu, je nasledovné: *Ak zvážite všetky okolnosti, povedali by ste, že (naša krajina) má alebo nemá prospech a výhody zo vstupu do Európskej únie?* Alternatívnymi odpoveďami tejto otázky boli: *áno, má výhody; nie, nemá výhody; neviem* (indikátor je v texte článku označený ako [výhodnosť]). Podporu európskej integrácie tak vyjadruje kombinácia odpovedí tých respondentov, ktorí členstvo považujú za dobrú vec a zároveň si myslia, že členstvo krajine prinieslo výhody.

Prieskum verejnej mienky Eurobarometer nám umožňuje sledovať mieru identifikácie s Európskou úniou prostredníctvom jednej otázky zameranej priamo na hierarchiu v rámci niekoľkonásobnej identity jednotlivcov a prostredníctvom otázky vzťahujúcej sa na európske občianstvo. Indikátor identity predstavuje odpoveď na otázku *V blízkej budúcnosti sám/samu seba vidíte ako...?*, pričom alternatívnymi odpoveďami sú *len ako (národnosť); (národnosť) a Európan/ka; Európan/ka a (národnosť); len ako Európan/ka; resp. neviem* (indikátor je v texte článku označený ako [pocit]). Európske občianstvo spadá pod otázku *Cítite sa byť občanom EÚ?* Respondenti mali možnosť výberu nasledovných odpovedí: *áno, určite;áno, do istej miery; nie celkom; určite nie alebo neviem* (indikátor je v texte článku označený ako [občianstvo]).

Pri spracovaní dát sme boli konfrontovaní s početnými obmedzeniami, predovšetkým čo sa týka údajov. Dolná hranica sledovaného časového radu súvisí s praktickou stránkou

výskumu – začiatkom globálnej hospodárskej krízy v roku 2007. Aktuálnosti údajov sa týka horná hranica časového radu a nedostupnosť výsledkov žiadneho z prieskumov verejnej mienky realizovaných v roku 2012. Okrem uvedeného limitovania časového radu na 5 rokov, sme kvôli absencii niektorých relevantných otázok upustili od zamýšľanej panelovej analýze dát a pristúpili k osobitnej analýze za každý z indikátorov, keďže kompletný dátaset je dostupný len za rok 2010 (Tabuľka 1 obsahuje detailné informácie o dostupnosti jednotlivých indikátorov, ako i uvedenie konkrétneho súboru dát. Pokiaľ nebude uvedené inak, ďalej v texte narábame len s tu uvedenými údajmi prieskumu verejnej mienky Eurobarometer.) Na národnej úrovni sú k dispozícii i predbežné výsledky prieskumu verejnej mienky z roku 2012, ktoré sme však do tohto článku nezapracovali, nakoľko tieto údaje Európska komisia označila za orientačné a okrem toho predbežná správa obsahuje síce údaje o indikátore pocit a občianstvo, no údaje o podpore európskej integrácie nie sú dostupné ani ako odhady.

Tab. 1: Prehľad dostupnosti sledovaných indikátorov a súborov dát

rok	2007		2008		2009		2010		2011		2012*	
	EB	ZA	EB	ZA	EB	ZA	EB	ZA	EB	ZA	EB	ZA
členstvo	67.2	4530	70.1	4819	72.4	4994	73.4	5234	75.3	5481	x	x
výhodnosť	67.2	4530	70.1	4819	72.4	4994	73.4	5234	75.3	5481	x	x
pocit	67.1	4529	x	x	x	x	73.4	5234	x	x	77	x
občianstvo	x	x	x	x	x	x	73.4	5234	75.3	5481	77	x

Poznámky: EB = Eurobarometer, ZA = ZACAT

* Za rok 2012 sú dostupné len priebežné výsledky na úrovni štátov.

x = údaj nie je dostupný

Prameň: Vlastné spracovanie.

Problematickou sa ukázala taktiež dostupnosť najnovších údajov o ekonomickom vývoji jednotlivých regiónov členských krajín EÚ. Pri modelovaní vzťahov medzi jednotlivými indikátormi a ekonomickým vývojom sme narazili opäť na obmedzenie časového radu. Databáza Eurostat k septembru 2012 disponovala za regióny na úrovni NUTS 2 len údajmi o hrubom domácom produkte v parite kúpnej sily *per capita* a ekonomickom raste (v%) do roku 2009. V prípade zahrnutia prieskumu verejnej mienky a štatistických údajov do jednej analýzy môžeme síce hovoriť o časovom posune, ktorý sme napokon v analýze vyrovnávali posunutím ekonomických indikátorov dopredu, t. j. verejnej mienke z roku 2010 prislúcha ekonomický údaj z roku 2009, no prieskumy z roku 2011 kvôli stavu ekonomického cyklu nebolo možné odhadnúť trendom a museli byť z analýzy odstránené.

2 Vývoj indikátorov v období 2007-2011

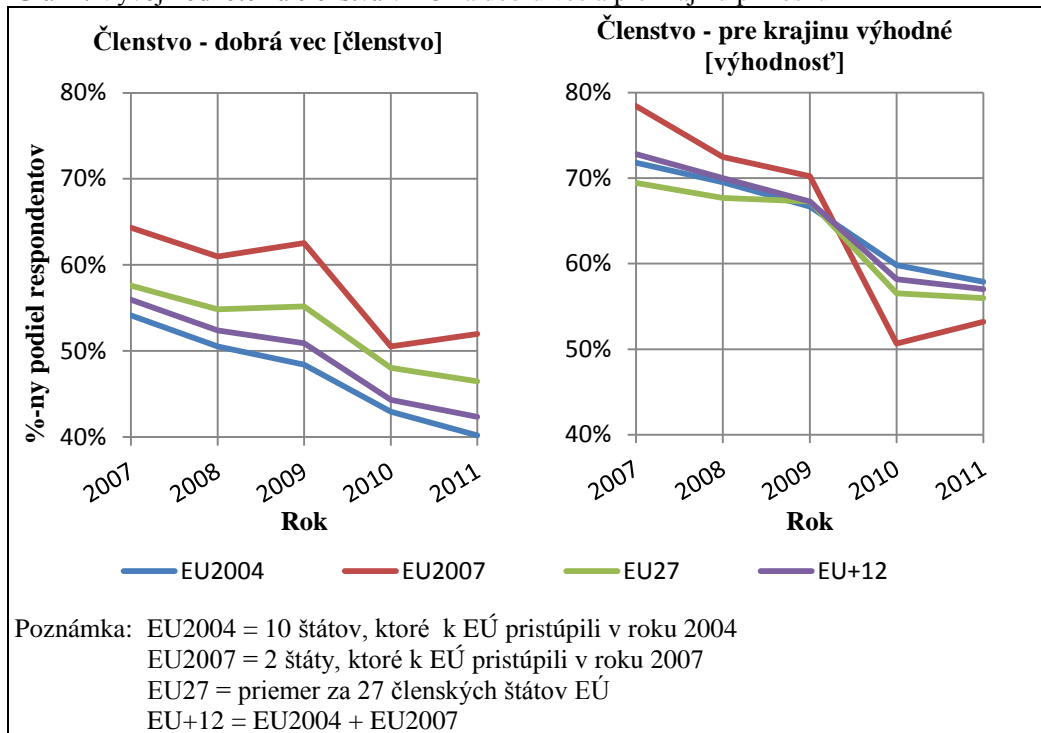
V nasledujúcom texte sa budeme zaoberať vývojom indikátorov podpory európskej integrácie a európskej identity. Pre prehľadnosť uvádzame každú zo skupín v osobitnej podkapitole.

2.1 Podpora európskej integrácie

Hodnota oboch indikátorov podpory európskej integrácie – hodnotenie členstva v EÚ za dobrú vec a pre krajinu výhodnú – v krízovom období výrazne poklesli a v roku 2007 zaznamenali svoju najnižšiu hodnotu, pričom pokles indikátora *výhodnosť* bol v priemere za 27 štátov výraznejší oproti poklesu indikátora *členstvo*. Ako je zrejme i z grafu 1, Bulharsko a Rumunsko, teda štáty, ktoré k EÚ pristúpili ako posledné sa v prípade oboch indikátorov vymykajú priemeru. Hodnoty ukazovateľa *členstvo* sú vyššie ako je priemer EÚ a hodnoty

ukazovateľa *výhodnosť* sú do roku 2009 síce tiež nad priemerom EÚ, no rok 2009 predstavuje bod zlomu, po ktorom nasleduje prudký pokles.

Graf 1: Vývoj hodnotenia členstva v EÚ za dobrú vec a pre krajinu prínosnú

Prameň: Vlastné spracovanie.

V porovnaní na úrovni členských štátov EÚ a Chorvátska, až päť štátov (Maďarsko, Malta, Poľsko, Slovensko a Slovinsko) zaznamenáva v hodnotení členstva v EÚ za dobrú vec v roku 2011 svoje minimum. Celkové minimum však bolo dosiahnuté v roku 2009 v Lotyšsku, pričom od tohto roku hodnota členstva v EÚ za dobrú vec stúpila len mierne. Priemerná hodnota hodnotenia členstva v EÚ za dobrú vec je v tejto krajine vôbec najnižšia z nových členských krajín (priemerne 27,6% Lotyšov hodnotí členstvo v EÚ pozitívne). Obyvateľstvo štátu, ktorý by sa v lete 2013 mal stať 28. členskou krajinou EÚ, je v tomto smere najmenej pozitívne naladené. Priemerne 26,8% respondentov Chorvátska označilo členstvo v EÚ za dobrú vec, čo je síce úplne najnižšia hodnota z porovnávaných štátov, no Chorvátsko predstavuje isté špecifikum, keďže ako jediný štát v roku 2011, poslednom krízovom roku, za ktorý sú dostupné údaje, dosiahlo najvyššiu hodnotu hodnotenia členstva v EÚ za dobrú vec. Ide teda o presne opačný trend k priemernému vývoju, i keď nie rovnako silný. Všeobecný pokles hodnoty indikátora je výrazne vyšší ako nárast jeho hodnoty v prípade Chorvátska.

Výhodnosť členstva pre krajinu dosiahlo svoje minimum v roku 2011 v šiestich štátoch (Česká republika, Estónsko, Maďarsko, Poľsko, Slovensko a Slovinsko), pričom najväčší prepád zaznamenalo Slovinsko (o 24,1 percentuálneho bodu hodnoty z roku 2007 a z roku 2011). Najväčší prepád v porovnaní maximálnej a minimálnej hodnoty indikátora výhodnosť v období krízy je už spomínaný prepád Rumunska a Bulharska (26,5 a 28,4 percentuálnych bodov). Naopak najstabilnejšou krajinou je v tomto smere Maďarsko (priemerná hodnota za roky 2007-2011 predstavuje 42,1%, no rozdiel medzi minimálnou

a maximálnou hodnotou len 3,8 percentuálneho bodu). Hodnoty oboch indikátorov na úrovni štátov sú obsiahnuté v tabuľke 2.

V období krízy sú hodnoty indikátora členstvo nad priemerom EÚ27 v Estónsku, Poľsku, na Slovensku a Rumunsku a hodnoty indikátora výhodnosť vyššie ako priemer v Estónsku, Litve, Poľsku a na Slovensku, čo robí z Estónska, Poľska a Slovenska štáty, ktorých obyvateľstvo podporuje európsku integráciu z nových členských krajín najviac, a to i napriek uvedenému negatívnemu trendu. Naopak Cyprus, Maďarsko, Lotyšsko a ešte nečlenské Chorvátsko predstavujú krajiny z najnegatívnejším postojom k európskej integrácii, ktorý je v sledovanom období dokonca pod priemerom EÚ 27. Zo štátov, ktoré k EÚ pristúpili v roku 2007, je podpora vyššia v Rumunsku ako v Bulharsku.

Tab. 2: Podpora európskej integrácie v období krízy (%)

indikátor štát/rok	Členstvo - dobrá vec (%)					Členstvo - pre krajinu výhodné (%)				
	2007	2008	2009	2010	2011	2007	2008	2009	2010	2011
CY	43,5	43,7	46,7	33,1	37,3	47,3	50,6	55,3	42,2	47,7
CZ	45,1	46,2	38,6	29,9	30,5	65,1	67,3	64,9	56,6	53,5
EE	66,9	61,2	61,6	50,7	46,2	83,9	83,0	83,2	71,6	66,5
HU	37,7	31,8	33,7	36,7	31,4	43,0	43,1	41,6	43,3	39,5
LV	37,1	27,3	23,6	25,1	24,9	60,0	52,4	40,0	41,1	46,0
LT	65,0	57,9	54,4	48,5	49,5	90,1	81,3	77,1	65,4	67,4
MT	52,5	48,4	44,8	42,8	40,0	72,2	72,5	64,7	56,0	58,4
PL	68,5	65,0	60,3	60,6	51,7	83,9	82,1	81,3	75,7	71,3
SK	62,6	59,7	67,5	58,2	51,3	81,9	81,6	84,7	78,2	71,3
SI	56,2	59,3	50,5	39,0	37,8	76,9	73,9	66,8	57,6	52,8
BG	58,9	51,5	57,6	46,2	47,0	73,5	61,3	62,2	45,1	45,5
RO	69,6	69,7	67,3	54,8	56,9	82,6	81,1	77,6	56,1	60,7
HR	29,6	24,3	24,3	25,7	30,0	47,4	37,4	40,4	37,7	41,5
EÚ27	57,6	54,8	55,2	48,0	46,5	69,5	67,7	67,3	56,6	56,0

Poznámka: Označené hodnoty sú vyššie ako priemer EÚ27 v danom roku.

Prameň: Vlastné spracovanie.

Výsledky grafickej i numerickej analýzy poukazujú na to, že napriek nepriaznivému vývoju, je podpora európskej integrácie v nových členských štátoch v porovnaní s ostatnými členskými štátmi pomerne silná. Zároveň výsledky prevedených analýz nabádajú k vysloveniu tézy, že s pretrvávajúcou krízou klesá i podpora verejnosti európskemu integračnému projektu. Túto tézu sa pokúsime overiť neskôr v texte prostredníctvom aplikácie štatistických metód.

2.2 Európska identita

Dostupnosť údajov vzťahujúcich sa na európsku identitu je neporovnateľne horšia ako v prípade údajov týkajúcich sa podpory európskej integrácie. Dáta indikátora *počit* sú dostupné z krízových rokov len v rokoch 2007 a 2010 a indikátora *občianstvo* len v rokoch 2010-2011, čím je možnosť analýzy ich vývoja v rokoch krízy výrazne obmedzená.

Ak sme sa v závere podkapitoly 2.1 zmienili o téze týkajúcej sa vzťahu dĺžky trvania negatívneho hospodárskeho vývoja a poklesu podpory európskej integrácie, obdobnú alebo antagonistickú tézu nie je možné vysloviť pri hodnotách indikátora *počit*. Všeobecne sice iba

národná identita stúpla, no v nových členských štátoch stúpla i identita výlučne európska. Ak by sme mali teda stanoviť určitú tézu, limitovali by sme ju práve na tieto krajiny (keďže miera len európskej identity v porovnaní 27 členských štátov poklesla, no u nových členských štátoch stúpla), čo indikuje i tabuľka 3.

Tab. 3: Národná a európska identita v rokoch 2007 a 2010 (%)

identita	(národnosť) iba			(národnosť) a európska identita			európska identita a (národnosť)			iba európska identita		
	rok	2007	2010	d	2007	2010	d	2007	2010	d	2007	2010
EU2004	48,9	50,7	↑ 1,8	44,5	40,4	↓ -4,1	4,8	5,2	↑ 0,4	1,9	2,0	↑ 0,1
EU2007	51,2	51,2	↑ 0,1	35,4	26,3	↓ -9,1	10,1	9,1	↓ -1,1	3,3	4,2	↑ 1,0
EU27	45,8	47,8	↑ 2,0	44,3	40,5	↓ -3,9	6,8	6,1	↓ -0,7	3,0	2,7	↓ -0,3
EU+12	49,3	50,8	↑ 1,5	42,9	37,8	↓ -5,1	5,7	5,9	↑ 0,2	2,1	2,4	↑ 0,2
CY	41,2	38,7	↓ -2,5	44,6	44,4	↓ -0,2	8,3	6,9	↓ -1,4	5,9	6,1	↑ 0,2
CZ	50,8	60,0	↑ 9,3	42,0	35,4	↓ -6,6	4,9	2,8	↓ -2,0	2,4	0,9	↓ -1,5
EE	54,4	50,9	↓ -3,5	41,5	41,7	↑ 0,2	3,6	3,4	↓ -0,2	0,5	1,8	↑ 1,3
HU	48,8	48,2	↓ -0,6	45,2	45,7	↑ 0,5	4,8	5,0	↑ 0,2	1,2	0,7	↓ -0,5
LV	57,8	53,0	↓ -4,8	36,4	32,7	↓ -3,7	3,3	8,3	↑ 5,0	2,5	2,6	↑ 0,1
LT	57,2	60,5	↑ 3,2	38,3	31,8	↓ -6,5	3,4	3,4	↑ 0,1	1,1	1,6	↑ 0,5
MT	35,5	40,8	↑ 5,3	61,7	51,0	↓ -10,7	2,4	4,6	↑ 2,2	0,4	2,4	↑ 2,0
PL	48,2	46,2	↓ -2,0	46,5	45,9	↓ -0,6	4,5	5,8	↑ 1,3	0,8	0,8	↓ 0,0
SK	45,7	41,5	↓ -4,2	43,8	46,3	↑ 2,5	7,3	8,3	↑ 0,9	3,2	2,5	↓ -0,6
SI	38,8	55,8	↑ 17,1	53,5	36,3	↓ -17,2	5,6	3,8	↓ -1,8	2,1	2,6	↑ 0,5
BG	46,2	52,1	↑ 5,9	39,5	34,8	↓ -4,7	9,8	4,8	↓ -5,0	4,6	2,4	↓ -2,2
RO	56,0	50,4	↓ -5,7	31,5	18,0	↓ -13,5	10,4	13,2	↑ 2,8	2,0	6,0	↑ 4,0

Poznámka: Označené hodnoty sú vyššie ako priemer EÚ27 v danom roku.

Prameň: Vlastné spracovanie.

Štátmi, kde národná identita dominuje nad hodnotou európskeho priemeru, sú z nových členských krajín Česká republika, Estónsko, Maďarsko, Lotyšsko, Litva, Bulharsko a Rumunsko. Silnú národnú identitu sme zaznamenali i v Poľsku. Naopak, tento ukazovateľ bol v oboch obdobiach pod priemerom EU27 na ostrovných štátoch, teda Cypre a Malte, a na Slovensku. Cyprus je zároveň jediným štátom, ktorého obyvateľstvo sa identifikuje výlučne s Európou nad priemerom EÚ. Európska identita je tiež pomerne silná na Slovensku a štátoch EU2007.

Európske občianstvo (tabuľka 4) čiastočne kopíruje pozorovania indikátora pocit. K štátom, ktorých verejnosť sa necíti občanom EÚ, patria Cyprus (rozdiel oproti silnej európskej identite), Česká republika, Lotyšsko, Litva a Bulharsko. Obyvateľstvo s európskym občianstvom je dostatočne zastúpené v Estónsku (rozdiel oproti identite, kde je silné národné cítenie), na Malte a Slovensku.

Tab. 4: Európske občianstvo v rokoch 2010 a 2011 (%)

Ob- čianstvo	áno, určite			áno, do istej miery			nie celkom			určite nie						
	rok	2010	2011	d	2010	2011	d	2010	2011	d	2010	2011	d			
EU2004	19,0	21,7	↑	2,7	43,2	40,7	↓	-2,5	24,6	24,4	↓	-0,2	12,1	12,1	x	0,0
EU2007	13,2	13,3	↑	0,1	34,4	37,1	↑	2,7	32,4	32,6	↑	0,1	17,7	15,3	↓	-2,4
EU27	20,0	22,4	↑	2,4	42,1	40,2	↓	-1,9	25,1	24,7	↓	-0,4	11,8	11,6	↓	-0,1
EU+12	18,0	20,2	↑	2,2	41,6	40,1	↓	-1,5	26,0	25,9	↓	-0,1	13,1	12,7	↓	-0,5
CY	19,1	26,5	↑	7,4	42,0	38,5	↓	-3,5	24,7	21,4	↓	-3,3	14,0	13,6	↓	-0,4
CZ	16,8	16,9	↑	0,1	37,2	34,3	↓	-2,9	27,2	29,0	↑	1,7	18,7	19,3	↑	0,6
EE	20,4	25,7	↑	5,3	40,5	39,3	↓	-1,2	24,0	23,3	↓	-0,7	14,6	10,9	↓	-3,7
HU	20,7	15,5	↓	-5,2	48,0	39,8	↓	-8,1	23,2	28,8	↑	5,5	7,1	15,5	↑	8,4
LV	8,2	10,3	↑	2,2	35,6	36,3	↑	0,8	34,5	33,7	↓	-0,8	21,1	18,5	↓	-2,7
LT	13,2	17,3	↑	4,0	42,2	39,1	↓	-3,1	27,6	26,4	↓	-1,2	15,8	16,1	↑	0,3
MT	32,6	32,2	↓	-0,4	37,6	40,4	↑	2,8	18,6	17,2	↓	-1,4	8,8	8,0	↓	-0,8
PL	17,8	20,9	↑	3,1	52,0	49,0	↓	-3,0	19,8	19,7	↓	-0,1	5,9	6,1	↑	0,2
SK	31,2	36,9	↑	5,8	47,0	42,3	↓	-4,8	17,6	15,5	↓	-2,1	4,1	5,0	↑	0,9
SI	17,0	22,6	↑	5,6	46,2	46,9	↑	0,6	26,0	23,8	↓	-2,3	10,1	6,3	↓	-3,8
BG	14,2	11,1	↓	-3,1	32,7	32,9	↑	0,2	28,1	33,7	↑	5,6	23,8	21,6	↓	-2,2
RO	12,2	15,4	↑	3,3	36,0	41,2	↑	5,2	36,7	31,5	↓	-5,2	11,8	9,2	↓	-2,6

Poznámka: Označené hodnoty sú vyššie ako priemer EÚ27 v danom roku.

Prameň: Vlastné spracovanie.

3 Vzťah európanstva a ekonomických indikátorov

Ekonomické indikátory pre túto analýzu boli zvolené z praktických príčin, keďže význam zohrávala dostupnosť údajov. V záujme zabezpečenia čo najväčšieho rozsahu súboru sme sa rozhodli analýzu realizovať na inej regionálnej úrovni, akou je úroveň NUTS 1 (jednotlivé štáty). Databáza ZACAT disponuje údajmi i za menšie celky v rámci členských štátov, preto bolo možné extrahovať dáta Eurobarometra i za ne. Môžeme podotknúť, že tieto sa nie vždy zhodujú s vymedzením jednotlivých NUTS regiónov, resp. časom došlo k ich reklasifikácii. Problém nastal pri ekonomických ukazovateľoch, keďže tie sú pre regióny zverejňované s výraznejším oneskorením, ako údaje pre štáty ako celky. Zároveň neobsahujú odhady očakávaných hodnôt indikátorov. Pri vykonávaní analýzy bolo tiež potrebné zohľadniť časový posun. Ekonomický vývoj sa vo verejnej mienke neprejaví ihneď, čo sme riešili už spomenutým posunom dát o jedno ročné obdobie (opätovne – kvôli nedostatku údajov za polrok, sme nemohli zvoliť menší časový interval posunu).

Pre nedostatok údajov za jednotlivé regióny Cypru, Estónska a Chorvátska ohľadom hrubého domáceho produktu v parite kúpnej sily *per capita* boli tieto štáty z analýzy vylúčené. Indikátory podpory európskej integrácie boli podrobené korelačnej a regresnej analýze v rámci dvoch modelov. Model 1, s počtom pozorovaní N=396, zahŕňal všetky dostupné dáta okrem uvedených troch štátov. Model 2 obsahoval menej údajov, N=172, keďže chýbajúce údaje za ekonomický rast na úrovni NUTS3 pre Lotyšsko, Litvu, Slovinsko a Bulharsko, ktoré sme v modeli 1 plošne nahradili údajom dostupným za najbližšiu územnú jednotku, prihliadajúc na

polohu regiónu, sme odstránili. Jednotlivé indikátory sme podrobili korelačnej a regresnej analýze.

Čo sa týka vzťahu indikátora považovania členstva v EÚ za dobrú vec, korelačný koeficient indikátora *členstvo* a *HDP PPS p.c.* $r = -0,01705$ síce naznačuje negatívny vzťah medzi premennými, jeho tesnosť je však veľmi slabá, preto jeho interpretácia nemá pre nás význam. S premennými v modeli 1 dosahoval korelačný koeficient indikátora *členstvo* a *ekonomický rast* tesnejší vzťah na úrovni $r_1 = 0,28043$, čo by mohlo indikovať miernu tesnosť vzájomného vzťahu, keďže model obsahuje aj premenné, ktoré vzišli z prieskumu verejnej mienky a pri ktorých je interpretácia tesnosti vzťahu pri použití štatistických metód vo všeobecnosti menej prísna. S rastom HDP tak rastie hodnota indikátora považovania členstva v EÚ za dobrú vec. Korelačný koeficient modelu 2 poukázal na ešte užší vzťah ekonomického rastu a považovania členstva v EÚ za dobrú vec ($r_2 = 0,4152$). Téze naznačenej v časti 2.1 tento výsledok síce prisvedčuje, avšak na jeho verifikáciu bude treba analyzovať širší rozptyl obdobia a zároveň v súčasnosti ešte nedostupné údaje.

Regresná analýza, kde vysvetľovanou premennou bol pozitívny vzťah k členstvu v EÚ v rokoch 2007-2010 a vysvetľujúcimi premennými uvedené ekonomické indikátory priniesla zaujímavé výsledky. Model 1 i 2 sú síce štatisticky významné ($F < 0,05$), no vysvetľujú len 7,500% alebo 19,173% premenlivosti závislej premennej. S ohľadom na voľnosť interpretácie tohto druhu premenných a hodnotu p jednotlivých vstupných premenných môžeme konštatovať, že ekonomický rast má istú interpretačnú silu vo vzťahu k hodnoteniu členstva v EÚ za dobrú vec, no existujú faktory, ktoré do modelu zahrnuté neboli a ktoré môžu na premenlivosť indikátora *členstvo* vplývať. Môže ísť napríklad o úroveň vzdelania, vlastný prospech z vnútorného trhu, sociálna interakcia, alebo osobnostné charakteristiky jednotlivcov.

Korelačný koeficient indikátora *výhodnosť* a *HDP PPS p.c.* bol podobne ako v prípade indikátora *členstvo* slabý. Tesnosť závislosti bola i v tomto prípade u *ekonomického rastu* silnejšia, $r_1 = 0,19862$ a $r_2 = 0,37608$, avšak menej silná ako v prípade ukazovateľa *členstvo*. Regresná analýza taktiež vykazuje podobné výsledky. Významnosť oboch modelov bola potvrdená ($F < 0,05$), no hodnota p bola menšia ako 0,05 len v pri ekonomickom raste v modeli číslo modelu. Hodnota spoľahlivosti modelu 1 bola opäť zanedbateľná ($R^2 = 0,05054$) a hodnota spoľahlivosti modelu 2 o niečo vyššia ($R^2 = 0,14326$).

Podobne ako pri podpore európskej integrácie, aj z analýzy identity boli vypustené údaje za Cyprus, Estónsko a Chorvátsko a z analýzy, kde stupoval ekonomický rast opätovne štáty uvedené vyššie. Pomerne slabé tesnosti vzťahov vyšli v korelácii HDP PPS p.c. a identity, je tu však tendencia rastu indikátora (*národná*) a *európska identita* na úkor ostatných alternatívnych odpovedí. V prípade občianstva je tu väzba na výkonnosť ekonomiky silnejšia, a to predovšetkým v prípade odpovedí *áno, určite* ($r = 0,35365$). Vzhľadom na to, že po očistení sa veľkosť vzorky modelu 1 obmedzila len na 198 prípadov a do analýzy vstupovali stále dve obdobia, model 2 sme u indikátorov identity nerealizovali, pretože zostávajúca vzorka bola o 99 pozorovaniach a jednom časom období.

ZÁVER

Verejná mienka a ekonomický vývoj sú, ako sme poukázali, v kontexte európskej integrácie vzájomné späté. Spomalený rast, či niekoľko rokov trvajúca kríza naštrbili dôveru verejnosti v úspech európskeho integračného projektu. Pre ďalší výskum sa natíska otázka, či sa negatívny hospodársky vývoj prejavuje na verejnej mienke aj v rámci kratšieho časového intervalu, alebo ide o efekt spojený s „nekonečným hľadaním riešenia“ a akousi stratou viery vo včasné nájdenie východiska. Uvedomujeme si prípadné úskalia prezentovaných záverov, ktoré vyplývajú z nedostatku dát, no dovolili sme si prezentovať len tie najjasnejšie, ktoré bolo vzhľadom na použité metódy možné prezentovať.

V každom prípade, ak sa v úvode spomenuté slová predsedu EK Barossu naplnia a plán hlbšej integrácie bude na jeseň 2012 predložený – pokiaľ európska verejnosť neuverí

v silu a pomoc Európskeho mechanizmu pre stabilizáciu, je možné, že sa prípadný návrh ďalšej integrácie nestretne s vysokou podporou verejnosti. Predpokladáme, že až priaznivejší ekonomický vývoj otvorí dvere ďalšej reforme.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. European Commission, Brussels: Eurobarometer 77, July 2012. European Commission [online]. [2012-07-27]. [cit. 2012-09-13]. Dostupné na internete:<http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb77/eb77_en.htm>
2. European Commission, Brussels: Eurobarometer 75.3, May 2011. TNS OPINION & SOCIAL, Brussels [Producer]; GESIS, Cologne [Publisher]: ZA5481, dataset v1.0.0, doi:10.4232/1.10768.
3. European Commission, Brussels: Eurobarometer 73.4, May 2010. TNS OPINION & SOCIAL, Brussels [Producer]; GESIS, Cologne [Publisher]: ZA5234 dataset v1.0.0, (2010-11-23)
4. European Commission, Brussels: Eurobarometer 72.4, October-November 2009. TNS OPINION & SOCIAL, Brussels [Producer]; GESIS, Cologne [Publisher]: ZA4994, dataset v3.0.0 (2012-02-03), doi:10.4232/1.11141.
5. European Commission, Brussels: Eurobarometer 70.1, October-November 2008. TNS OPINION & SOCIAL, Brussels [Producer]; GESIS, Cologne [Publisher]: ZA4819, dataset v3.0.1 (2010-11-17).
6. European Commission, Brussels: Eurobarometer 67.2, April-May 2007. TNS OPINION & SOCIAL, Brussels [Producer]; GESIS, Cologne [Publisher]: ZA4530, dataset v2.0.1 (2009-12-18).
7. European Commission, Brussels: Eurobarometer 67.1, February-March 2007. TNS OPINION & SOCIAL, Brussels [Producer]; GESIS, Cologne [Publisher]: ZA4529, dataset 3.0.0 (2009-11-16).
8. LIPKOVÁ, B. (2011): Európska únia na ceste k fiškálnej stabilizácii. In Medzinárodné vzťahy 2011: aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2011. s. 585-594. ISBN 978-80-225-3357-7.

KONTAKT

Ing. Veronika Fodorová, PhD.
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/B
85235 Bratislava
E-mail: veronika.fodorova@euba.sk

ČÍNSKE INVESTÍCIE V AFRICKÝCH ŠTÁTOCH BOHATÝCH
NA ZEMNÝ PLYN, UHLIE, URÁN A FOSFÁTY

Ing. Nóra Szikorová, PhD.

ABSTRAKT

Čína je často kritizovaná za vykorisťovanie autokratických afrických štátov s cieľom podporiť vlastný ekonomický rast. Cieľom tohto článku je preskúmať úlohu vybraných nerastných surovín – zemného plynu, uhlia, uránu a fosfátov – a dôležitosť nízkej úrovne demokracie štátov, v ktorých sú ložiská týchto surovín alokované – pre čínskych investorov v Afrike. Na základe analýzy investícií do vybraných nerastných surovín a komparácie tokov, resp. zásob čínskych investícií v autokratických a neautokratických štátoch Afriky bohatých na dané nerastné suroviny dospievame k niekoľkým záverom: zemný plyn v súčasnosti nezohráva významnú rolu pri rozhodovaní čínskych investorov o alokovaní PZI v Afrike. Vzhľadom na obrovské ložiská uhlia v Číne a jej obmedzené ložiská v Afrike, táto komodita tiež nie je pre ČĽR kľúčová. V prípade ťažby uránu a fosfátov, ktorých cena sa na svetových trhoch v dôsledku nárastu dopytu po nich postupne zvyšuje, však badať silnejúci záujem Číny. Tieto nerastné suroviny sú v Afrike zatiaľ málo využívané a ťažené. Medzera na ťažobnom trhu uránu a fosfátov preto môže byť ľahko vyplnená čínskymi PIZ, a to bez ohľadu na stupeň demokracie v štátoch bohatých na ne.

Kľúčové slová: PIZ, autokratické režimy, ťažba nerastných surovín

ABSTRACT

China is often criticized for exploitation of authoritarian regimes in Africa in order to support its own economic development. The aim of this paper is to research the role of selected natural resources – natural gas, coal, uranium and phosphates – and the role democracy in these African countries in determining the locations for Chinese ODI. The analysis of Chinese investments in authoritarian and non-authoritarian regimes of Africa abundant on these natural resources demonstrates that natural gas and coal are not on the priority list of Chinese ODI in Africa, whereas uranium and phosphate deposits are becoming attractive. The extraction sector of African natural gas is already occupied by Western companies and China has only a little space to infiltrate. Taking into consideration the vast Chinese coal deposits, the African coal mines have a little to offer. Due to increase of demand the world price of uranium and phosphates keeps growing. The deposits of these elements in Africa are relatively untapped. This market niche may be easily filled by Chinese investors irrespective of their level of democracy.

Key words: ODI, authoritarian regimes, natural resource extraction

JEL: F59, F14, F21

ÚVOD

Čína je v západných kruhoch stále viac vnímaná ako novodobý vykorisťovateľ nerastného bohatstva Afriky, ktorý sleduje svoj vlastný ekonomický blahobyt a využíva, resp. zneužíva čierny kontinent na dosiahnutie svojich cieľov. Ministerka zahraničných vecí USA Hillary Clintonová niekoľkokrát už upozorňovala vo svojich rozhovoroch s africkými lídrami, či v rozhovoroch pre médiá, že ČĽR predstavuje hrozbu pre Afriku. Po ukončení summitu

FOCAC v Pekingu, kde sa každé tri roky stretávajú lídri afrických štátov a Číny nasledovala v auguste 2012 jej 11 dňová séria návštev v Senegale, Ugande, Južnom Sudáne, Keni, Malawi, JAR a Ghane. Počas svojich návštev a oficiálnych vystúpení sa vyjadrila, že americký model je predovšetkým o „trvalom partnerstve, ktoré pridáva hodnoty [Afrike] namiesto ich ťaženia“¹. Ďalej uisťovala svojich afrických poslucháčov, že „Amerika bude obhajovať demokraciu a ľudské práva napriek tomu, že jednoduchšie by bolo dívať sa opačným smerom a nechať prúdiť nerastné suroviny.“² Kritici tiež často vyčítajú čínsku podporu autokratických režimov a bujnenia korupcie. Čínska vláda poprela tieto obvinenia a prezentuje čínske priateľstvo a rovnosť s africkými štátmi aj na globálnych fórach, či už v rámci FOCAC alebo OSN.

Do akej miery sú teda čínske investície v Afrike determinované nerastnými surovinami? Vyhľadáva Čína primárne autokratické štáty bohaté na uvedené nerastné suroviny, aby z nich vytvorila ekonomiky prehnane závislé od zahraničného obchodu s ňou? Ťažba ktorých nerastných surovín v Afrike je v súčasnosti najľákavejšia pre ňu? Cieľom tohto článku je zodpovedať tieto otázky a overiť antagonistické tvrdenia prostredníctvom štatistickej ako aj kvalitatívnej analýzy.

1 Metodológia a dáta

Cieľom tohto článku je analyzovať súvislosť čínskych PIZ³ v afrických diktátorských štátoch s ich bohatstvom na vybrané nerastné suroviny: na zemný plyn, uhlie, urán a fosfáty. Na dosiahnutie tohto cieľa použijeme kategorizáciu krajín podľa indexu demokracie vypracovaného EIU. Kvôli zachovaniu konzistentnosti dát, napriek existencii indexu demokracie na rok 2011, budeme používať delenie z roku 2010, keďže všetky ostatné štatistické údaje sú posledné zverejnené pre rok 2010. V afrických štátoch bohatých na tieto vybrané nerastné suroviny preskúmame ich export, toky, resp. zásoby čínskych investícií a identifikujeme podiel autokratických režimov Afriky bohatých na danú nerastnú surovinu na celkovom toku, resp. zásobách čínskych investícií v Afrike. Následne budeme analyzovať čínske investície do ich ťažby a porovnáme ich s investíciami ostatných štátov. Tým zodpovieme aj poslednú otázku: ťažba ktorých nerastných surovín v Afrike je v súčasnosti pre Čínu najľákavejšia?

Údaje o produkcii a rezervách jednotlivých surovín sú čerpané zo štatistických databáz *British Petrol*, *World Nuclear Association* a *US Geological Survey*. Údaje o objeme obchodu s jednotlivými kategóriami nerastných surovín pochádzajú zo štatistických databáz UNCTAD. Uvedené údaje o čínskych investíciách v jednotlivých autokratických štátoch Afriky sú použité z čínskej verzie Štatistickej správy o čínskych PIZ (orig. 中国对外直接投资统计公报) zverejňovanej každoročne Ministerstvom obchodu ČĽR – MOFCOM.

2 Čínske investície v štátoch Afriky bohatých na zemný plyn

V Afrike sa nachádza 7,9 % dokázaných celosvetových zásob zemného plynu, pričom 7,3 % je alokovaných v nasledovných štyroch štátoch: v Nigérii (2,8 %), v Alžírsku (2,4 %), v Egypte (1,2 %) a v Líbyi (0,8 %)⁴, teda v autokratických štátoch Afriky. Ani v jednom prípade Čína nie je najväčším investorom, hoci čínske PIZ sú v nich prítomné. Kumulatívne do

¹ CLINTON, H. R.: *Remarks on Building Suitable Partnerships in Africa*. [online]. 2012. [Cit. 1.9.2012]. Dostupné na internete: <<http://www.state.gov/secretary/rm/2012/08/195944.htm>>

² Ibid.

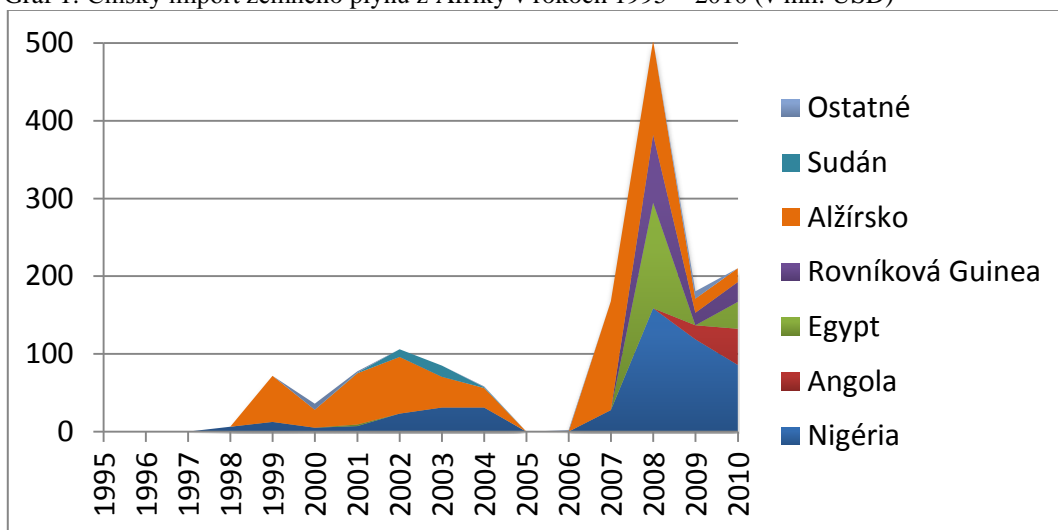
³ PIZ – priame investície v zahraničí, ang. Ekvivalent ODI - Outward Direct Investments

⁴ BRITISH PETROL. 2011. *BP Statistical Review of World Energy*. [online]. 2011. [Cit. 18.2.2012]. Dostupné na internete: <www.bp.com/statisticalreview>

nich Čína investovala do roku 2010 3 %⁵ zo svojho celkového objemu priamych investícií v Afrike, zemný plyn teda rozhodne nemá významnú úlohu pri čínskych investičných záujmoch.

Spomedzi všetkých štátov Afriky hral v roku 2010 zemný plyn najväčšiu rolu v exporte Alžírsku (39 %), Rovníkovej Guiney (12 %), Egyptu (9 %), Líbye (8 %) a Nigérie (5 %)⁶. Čína ho importuje zo všetkých uvedených krajín, okrem Líbye. Dlhodobu sú pre ňu najväčšími dodávateľmi tejto komodity Nigéria a Alžírsko. Pre ne však Čína nie je hlavnou exportnou destináciou. ČLR vlastní 1,5 % celosvetových dokázaných rezerv zemného plynu a produkuje 3 %. V porovnaní s rokom 2003 sa čínska spotreba zemného plynu zvýšila o 221 %⁷, kým toky čínskych investícií v týchto piatich štátoch narástli o 1 369 %⁸ a dovoz zemného plynu z Afriky narástol o 146 %, pričom výraznejší nárast importov začal v roku 2007⁹. Zvýšený dopyt po zemnom plyne Čína uspokojovala väčšinou dovozmi z Turkménska, z krajín Blízkeho Východu, z Austrálie, z Malajzie, z Indonézie a z Ruska. Africký zemný plyn tvorí len 3 % čínskeho importu.

Graf 1: Čínsky import zemného plynu z Afriky v rokoch 1995 – 2010 (v mil. USD)

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov UNCTAD.

⁵ Vypočítané podľa MOFCOM: 2010年度中国对外直接投资统计公报 (2010 Statistical Bulletin of China's Outward Foreign Direct Investment). [online]. Peking: MOFCOM, 2011. [Cit. 10.11.2011]. Dostupné na internete:

<<http://hzs.mofcom.gov.cn/accessory/201109/1316069604368.pdf>>

⁶ SZIKOROVÁ, N.: Súvislosť čínskych priamych investícií a nerastného bohatstva v autokratických režimoch Afriky. In *Medzinárodné vzťahy*. ISBN 1336-1562, 2012, roč. 10, č. 1, s. 42.

⁷ Ibid.

⁸ Vypočítané podľa MOFCOM: 2010年度中国对外直接投资统计公报 (2010 Statistical Bulletin of China's Outward Foreign Direct Investment). [online]. Peking: MOFCOM, 2011. [Cit. 10.11.2011]. Dostupné na internete:

<<http://hzs.mofcom.gov.cn/accessory/201109/1316069604368.pdf>>

⁹ Vypočítané podľa: UNCTAD: Handbook of Statistics 2010. [online]. [cit. 9.2.2012].

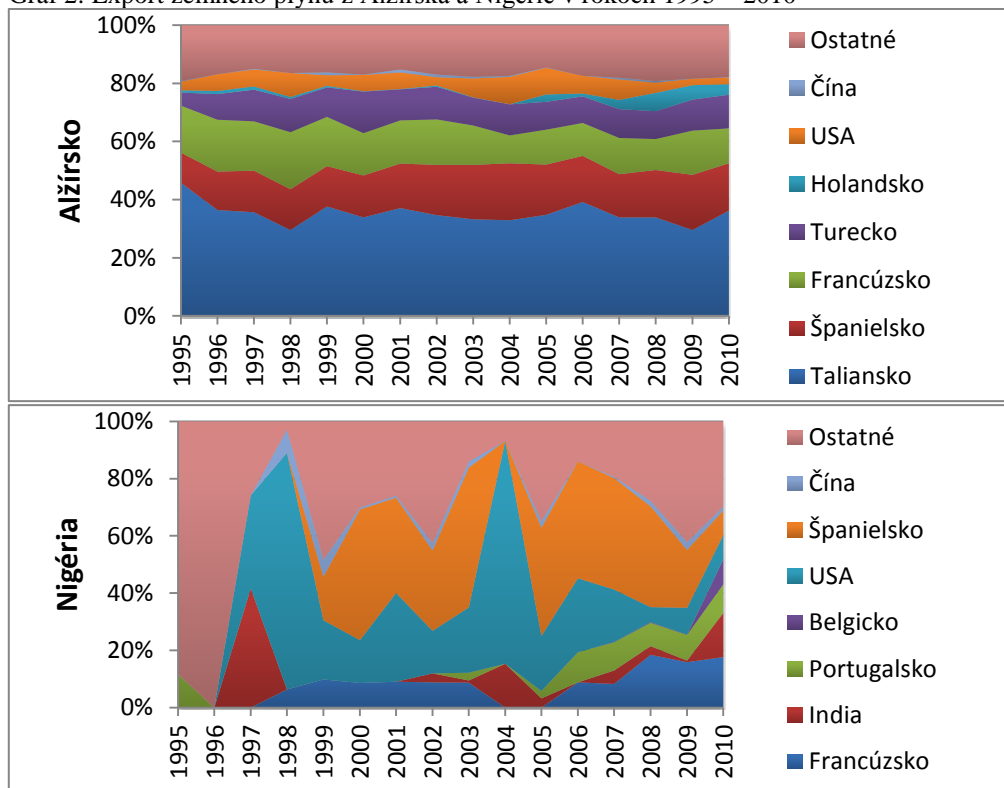
Dostupné na internete: <<http://stats.unctad.org/Handbook/ReportFolders/reportFolders.aspx>>

Alžírsko exportuje väčšinu svojho zemného plynu do Európy, Čína bola v roku 2010 na 22. mieste (graf 2) jej exportných destinácií pre túto komoditu. Ťažbu i distribúciu zemného plynu ovláda štátny podnik Sonatrach. Zahraničné ťažobné spoločnosti tu majú minimálnu účasť, pričom Sonatrach začal hľadať zahraničných investorov, medzi ktorými kandiduje i čínsky Sinopec. Nedostatočná infraštruktúra v púšti, kde sa ložiská nachádzajú, odrádza väčšinu investorov.

Teritoriálne zloženie nigérijského exportu zemného plynu sa postupne menilo. Dlhodobu boli najväčšími importérmi USA a Španielsko (graf 2), postupne sa objavovali ostatné štáty EÚ a India. Čína bola v roku 2010 na 12. mieste. Dokázané zásoby zemného plynu v Nigérii sú omnoho vyššie než ropy, dlho však chýbali technológie na jej ťažbu. Nigérijská plynová spoločnosť podpísala dohody so Shell a Chevronom o ťažbe koncom 90. rokov, keď začal aj výraznejší export tejto suroviny. Čína tu zatiaľ nehrá významnú rolu. Po akvizícii Addaxu Sinopecom v auguste roku 2009, ktorý ročne vyťažil 3,5 % nigérijského zemného plynu, sa tento podiel stáva čínskym.

Pre Egypt je Čína jednou z marginálnych destinácií exportu zemného plynu (1 %) a na líbyjskom zozname za rok 2010 ani nefiguruje (v roku 2009 exportovala Líbya menšie množstvo zemného plynu do Číny)¹⁰. Rovníková Guinea jej tiež dodávala len 3 % svojho zemného plynu. Angola vyrába z ropy a zemného plynu nepatrné množstvo skvapalneného propánu a butánu, ktoré exportuje do Brazílie a Číny.

Graf 2: Export zemného plynu z Alžírska a Nigérie v rokoch 1995 – 2010

Prameň: Vlastné spracovanie na základe údajov UNCTAD.

¹⁰ UNCTAD: Handbook of Statistics 2010. [online]. [cit. 9.2.2012]. Dostupné na internete: <<http://stats.unctad.org/Handbook/ReportFolders/reportFolders.aspx>>

3 Čínske investície v štátoch Afriky bohatých na uhlie

ČLR je najväčším producentom uhlia na svete. V roku 2010 mala na celkovej produkcii uhlia 48,3 % podiel¹¹. Zásoby uhlia v Afrike sú relatívne malé. Okrem JAR kde sa nachádza 3,5 % celosvetových zásob, sa uhlie v ostatných štátoch vyskytuje v minimálnej miere (0,2 %)¹². JAR, kde je nefunkčná demokracia s lepším hodnotením indexu demokracie než na Slovensku, exportovala v roku 2010 20 % svojho uhlia do Číny. Do roku 2009 boli pre vývozcov juhoafrického uhlia prioritné štáty EÚ. V roku 2009 sa ním stala India a po 1 127 % náraste exportu uhlia do Číny oproti roku 2009 je od roku 2010 Čína na druhom mieste¹³.

Čínska ekonomika potrebuje uhlie pre priemyselnú výrobu. Environmentálna degradácia, ktorú fosílna palivá v krajine spôsobili, sa dostala na hranicu tolerovateľnosti občanmi. Komunistická strana Číny environmentálne znečistenie krajiny nedokáže štatistickými údajmi zakryť. Na udržanie svojej pozície musí byť veľmi pozorná k požiadavkám svojich občanov a prijať opatrenia na zlepšenie životného prostredia. Pre nasledujúce roky sa plánuje väčšmi odpútať od fosílnych palív, v rámci nich i uhlia, preto v čínskej ekonomike predpokladáme postupný pokles významu tejto komodity.

V jednotlivých autokratických štátoch Afriky sú zásoby uhlia blízke nule. Túto komoditu preto považujeme za marginálnu pre jej angažovanie sa v Afrike.

4 Čínske investície v štátoch Afriky bohatých na urán

Na zvýšenie podielu jadrovej energie na celkovej spotrebe energie je nevyhnutné zvýšiť množstvo uránu v ČLR. Kľúčovou otázkou je: ako? Afrika je jednou z regiónov bohatou na urán. Čína v roku 2010 spotrebovala 2,7 % jadrovej energie vo svete a Afrika, konkrétne JAR, 0,5 %¹⁴. Vzhľadom na vysoký počet autokratických režimov v Afrike, aj väčšina tejto strategickej suroviny sa nachádza v nich (tabuľka 1).

V štátoch, kde sa nachádzajú ložiská uránu je alokovaných 52,1 % celkových zásob čínskych PIZ v Afrike. Veľkosť celkového objemu čínskych investícií v Juhoafrickej republike, vysoko prevyšuje všetky ostatné štáty, preto keď hodnotíme percentuálny podiel investícií v autokratických a neautokratických štátoch, ČLR investovala kumulatívne viac do štátov vlastniacich ložiská uránu, ktoré nie sú autokratické. Okrem toho, cenová dostupnosť jednotlivých ložísk je najlepšia práve v JAR, preto predpokladáme zvýšenie investičných tokov do tejto krajiny. Pri súčasnej úrovni cien do 130 USD za kg uránovej rudy, je už ťažba rentabilná takmer vo všetkých afrických uránových baniach. Ťaží sa zatiaľ iba v Nigeri, Namíbii, JAR a od roku 2009 aj v Malawi¹⁵.

¹¹ BP: BP Statistical Review of World Energy. [online]. [Cit. 18.2.2012] Dostupné na internete: <<http://www.bp.com/statisticalreview>>

¹² Ibid.

¹³ UNCTAD: Handbook of Statistics 2010. [online]. [cit. 9.2.2012]. Dostupné na internete: <<http://stats.unctad.org/Handbook/ReportFolders/reportFolders.aspx>>

¹⁴ BP: BP Statistical Review of World Energy. [online]. [Cit. 18.2.2012] Dostupné na internete: <www.bp.com/statisticalreview>

¹⁵ World Nuclear Association: World Uranium Mining. [online]. December 2011. [cit 5.3.2012]. Dostupné na internete: <<http://www.world-nuclear.org/info/inf23.html>>

Tabuľka 1: Dokázané zásoby uránu v Afrike odstupňované podľa cenovej dostupnosti v tonách a ich ťažba

Krajina	Podiel zásob čínskych PIZ v 2010	<\$ 40/kg	<\$ 80/kg	<\$ 130/kg	<\$ 260/kg
Niger	2,9 %	17 000	42 500	242 000	244 600
JAR	31,8 %	76 800	142 000	195 200	195 200
Namíbia	0,4 %	0	2 000	157 000	157 000
Alžírsko	7,2 %	0	0	19 500	19 500
Malawi	0,2 %	0	8 100	13 600	13 600
Stredoafr. rep.	0,4 %	0	0	12 000	12 000
Tanzánia	2,4 %	0	0	0	8 900
Somálsko*		0	0	0	5 000
Gabon	1,0 %	0	0	4 800	4 800
Zimbabwe	1,0 %	0	0	0	1 400
DR Kongo	4,8 %	0	0	0	1 400

Pozn.: Zvýraznené štáty sú podľa EIU zaradované medzi autokratické režimy.

* nefiguruje v údajoch EIU, ani MOFCOM.

Prameň: NEA, OECD, IEA: Uranium 2009: Resources, Production and Demand, 2010, s 19, 50. EIU: Democracy index 2010, 2011. MOFCOM: 2011.

V najväčších uránových baniach Afriky sú s výnimkou Vaal River v Juhoafrickej republike producentmi uránu západné spoločnosti (tabuľka 2). Čína ani v jednej z nich nie je činná. Ale to neznamená, že záujem z čínskej strany o urán v Afrike nie je. Najväčšia čínska jadrová spoločnosť *China National Nuclear Corporation*, podpísala v roku 2010 dohodu s CADF o ťažobných aktivitách v Afrike. Odvtedy založila niekoľko dcérskych spoločností za účelom explorácie a ťažby. Poskytla úvery na projekty v Namíbii na Kalahari a v roku 2010 skúpila 37,2 % podiel v Ideal Mining na ťažbu uránu v Azeliku a približne 100 čínskych spoločností získalo licenciu na prieskum potenciálnych uránových ložísk v Botswane. V roku 2011 Čína prejavila záujem o výstavbu atómovej elektrárne vo východnej Afrike, čím by sa zrušil monopol JAR na produkciu jadrovej energie v Afrike.

Tabuľka 2: Produkcia uránu v štátoch Afriky v roku 2010

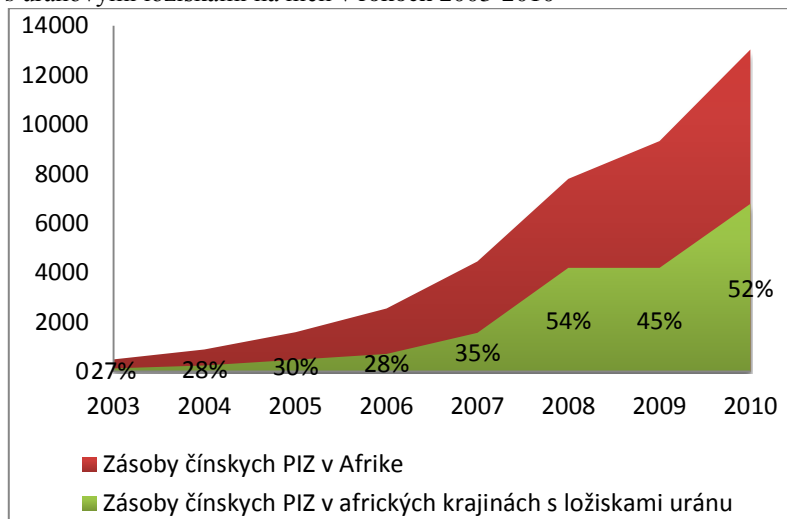
Štát	Produkcia (t)	Ložisko (spoločnosť)	Vlastníctvo	Produkcia (t)
Niger	4 198	Arlit (Somair/Areva)	FRA	2 650
		Akouta (Cominak/Areva)	FRA	1 548
JAR	583	Vaal River (AngloGold)	JAR	563
Namíbia	4 496	Rossing (Rio Tinto 69%)	VB	3 077
		Langer Heinrich (Paladin)	Austrália	1 419
Malawi	670	Kayelekera (Paladin)	Austrália	670

Prameň: World Nuclear Association: World Uranium Mining. [online]. December 2011. [cit. 5.3.2012]. Dostupné na internete: <<http://www.world-nuclear.org/info/inf23.html>>

Podľa štatistickej databázy UNCTAD, ČĽR do roku 2010 neimportovala z Afriky žiadny urán. Čína síce ťaží urán vo Vnútornom Mongolsku a v Ujgursku a importuje väčšinu uránu z Kazachstanu, Austrálie, a Kanady, v súčasnosti sa už aj v Afrike sa nájde uránová ruda, ktorá je vyvážaná do Číny. Od roku 2011 austrálsky Paladin podpísal memorandum o porozumení s *China Guangdong Nuclear Power Group* o dodávkach uránu, ktoré ťaží v Namíbii do Číny od roku 2011.

Vzhľadom na kontinuálne zvyšovanie podielu investícií v štátoch, ktoré majú ložiská uránu (graf 3), predpokladáme, nárast importov tejto suroviny do Číny. Urán je bez pochyb jedným z hlavných nerastných surovín, po ktorých sa bude čínsky dopyt zväčšovať. K februáru 2012 bolo v Číne 14 fungujúcich jadrových elektrární, rozostavaných je 26 a v roku 2012 sa má začať výstavba ďalších¹⁶. Čínsky jadrový entuziazmus sa síce po nehode v japonskej Fukušime v roku 2011 utlmil, vzhľadom na neúnosnosť znečistenia ovzdušia v niektorých čínskych regiónoch, to z dlhodobého hľadiska vládu neodradí od budovania ďalších jadrových reaktorov. Miesto toho, vláda zvýšila podporu a financovanie vývoja bezpečnejších reaktorov.

Graf 3: Vývoj zásob PIZ Číny v Afrike v miliónoch USD a percentuálny podiel štátov s uránovými ložiskami na nich v rokoch 2003-2010

Prameň: Vlastné spracovanie podľa údajov MOFCOM.

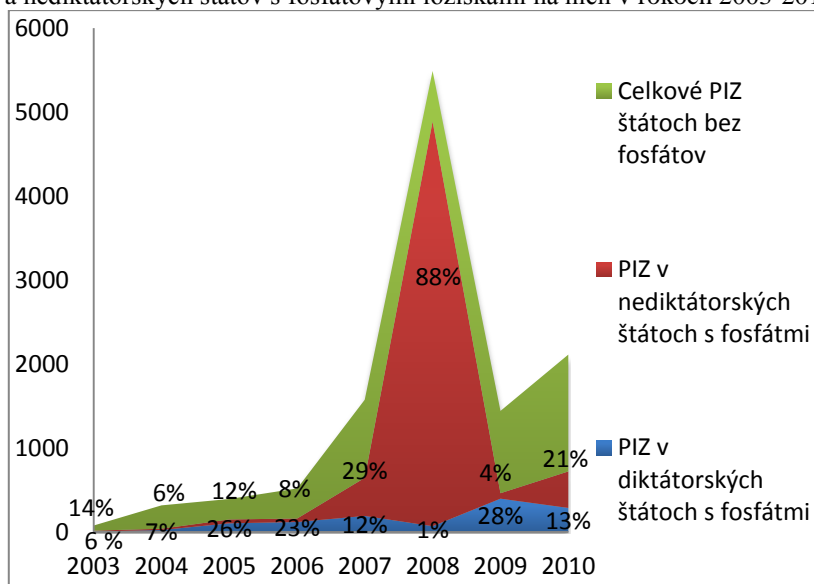
5 Čínske investície v štátoch Afriky bohatých na fosfáty

Medzi strategické suroviny budúcnosti sa zaraďujú aj fosfáty. Dôvodom je ich využiteľnosť v poľnohospodárstve. Rastliny ho potrebujú na rast, od množstva fosforu v pôde závisí jej úrodnosť, pričom neexistuje žiadna jeho náhrada v prírode. Fosfor sa používa pri tiež na výrobu CRT displejov, televízorov, monitorov, žiaroviek, či radarových systémov, jednoducho v technológiách, ktoré budú v najbližších dekádach expandovať. Jeho zdroje sú výrazne obmedzené. Zhodou náhod, práve Čína je najväčším výrobcom fosfátov a má aj najväčšie zásoby. Nasledujú USA a Maroko. Tieto tri štáty tvorili v roku 2010 66 % celosvetovej produkcie fosfátov¹⁷. V Afrike sú najväčšie bane v Maroku a v Namíbii, menšie sa nachádzajú i v oblasti Západnej Sahary, v Tunisku, v Egypte, v JAR, v Alžírsku, v Senegale, v Togu a v Zimbabwe. Okrem Namíbie, JAR a Senegal, sú všetky štáty diktátorské. Kvôli demokratickosti JAR, podiel čínskych investícií v nediktátorských štátoch Afriky je kumulatívne takmer trojnásobný v porovnaní s diktátorskými štátmi.

¹⁶ World Nuclear Association: Plans for New Reactors Worldwide. [online]. Február 2012. [cit. 5.3.2012]. Dostupné na internete: <<http://www.world-nuclear.org/info/inf17.html>>

¹⁷ USGS: 2010 Minerals Yearbook. Phosphate Rock (Advance Release), október 2011, Tabuľka 10. s.10.

Graf 4: Vývoj tokov PIZ Číny do Afriky v mil. USD a percentuálny podiel diktátorských a nediktátorských štátov s fosfátovými ložiskami na nich v rokoch 2003-2010

Prameň: Vlastné spracovanie podľa údajov MOFCOM.

V období 2003-2010 je možné pozorovať mierny nárast podielu štátov s ložiskami fosfátov na tokoch čínskych PIZ (graf 4), ktoré v roku 2010 tvorili 44 % celkových investícií. Ak abstrahujeme od roku 2008, keď čínska ICBC kúpila 20 % podiel na juhoafrickej Standard Bank v hodnote 5,5 miliardy USD, väčšina PIZ šla do nediktátorských štátov, opäť s JAR na čele. Úzka spolupráca Číny s JAR je dôkazom toho, že Čína nevyhľadáva prednostne autoritárske režimy. Pokiaľ bude chcieť udržať svoj ekonomický rast a vyrábať sofistikované výrobky, najmä IT, v súlade s 12. päťročným plánom, fosfáty budú naberáť na význame i napriek tomu, že v Číne sú najväčšie ložiská na svete. Na vývoz fosfátov čínska vláda uvalila 110% exportné clá¹⁸. Šetrenie domácich zdrojov tejto neobnoviteľnej obmedzenej nerastnej suroviny a rastúce ceny považujeme za dôvod.

ZÁVER

Analýza investícií do vybraných nerastných surovín – zemného plynu, uhlia, uránu a fosfátov – v jednotlivých afrických štátoch potvrdila význam určitej kategórie nerastného bohatstva Afriky pre čínske investície v Afrike a naopak, vyvrátila význam autokratických režimov Afriky pri výbere investičných lokalít.

Zemný plyn patrí medzi fosílna palivá a jeho ložiská v Afrike zatiaľ nezbudili výraznejšiu pozornosť Číny. Importuje ho predovšetkým z Turkménska, z krajín Blízkeho Východu, Austrálie, Malajzie, Indonézie a z Ruska. Ani pre africké krajiny s ložiskami zemného plynu Čína nie je kľúčovou destináciou pre jeho vývoz a čínske investície sú prítomné v tomto sektore len minimálne. Najmarkantnejšie sa prejavili v Nigérii po akvizícii Addaxu Sinopecom, hoci v tomto obchode hrala väčšiu úlohu ropa, než plyn. Čínske investície

¹⁸ WTO hodnotilo tieto clá za ilegálne, preto ich čínska vláda v roku 2012 zrušila a zaviedla iné antiexportné opatrenia v súlade s podmienkami WTO. Ni, V: WTO Orders China to Remove Export Restrictions on Industrial Minerals. In China Briefing. [online]. 1.2.2012. [cit. 7.3.2012]. Dostupné na internete: <<http://www.china-briefing.com/news/2012/02/01/wto-orders-china-to-remove-export-restrictions-on-industrial-minerals.html>>

v krajinách s ložiskami zemného plynu neustále rastú. Tento trend je ale badateľný v takmer každom štáte Afriky. Rast dopytu po zemnom plyne Čína prednostne uspokojuje okolitými ložiskami a zemným plynom z krajín Blízkeho východu. V krátkodobom časovom horizonte predpokladáme mierny nárast investícií do ťažby zemného plynu v Afrike, nie však výrazný, keďže africké ložiská už majú väčšinou pokryté európske a US spoločnosti.

Uhlie je síce pre Čínu nevyhnutné na udržanie hospodárskeho rastu, z dlhodobého hľadiska však predpokladáme pokles jeho významu. Posledný päťročný plán ČĽR ako i čínske aktivity v súčasnosti smerujú k postupnému odpútaniu sa od fosílnych palív.

Na druhej strane predpokladáme nárast importu uránu pre 40 jadrových elektrární, ktoré vláda zatiaľ plánuje postaviť do roku 2020. Už v roku 2006 Štátna rada vydala strednodobé a dlhodobé zámery o rozvoji jadrovej energie na roky 2005-2020. V pláne bolo postavenie nových jadrových elektrární. Niektoré projekty boli už realizované, čo je znakom naplňania plánov. Preto predpokladáme, že ciele vytýčené v 12. päťročnom pláne budú naplnené tiež. Uránové ložiská sú v Afrike zatiaľ málo využívané. Dlhodobým dôvodom bola nízka cena uránu, ktorá sa premietla do nerentability ťažby. Mnoho uránových ložísk ešte nie je objavených a v známych ložiskách sa ešte nespustila ťažba. Okrem toho, jediný štát, ktorý má postavenú jadrovú elektrárňu v Afrike a zásobuje energiou všetky okolité štáty, je JAR. Čína už ponúkla postavenie ďalšej jadrovej elektrárne na východe Afriky. Vzhľadom na rozmiestnenie známych uránových ložísk očakávame, že onedlho sa objaví ponuka aj v západnej Afrike s predpokladaným barterovým spôsobom financovania, napríklad uránom. Čínske kontrakty sa osvedčili na čiernom kontinente. Spokojné sú s nimi obe strany. Jediným kritikom je Západ.

Pokiaľ Čína bude chcieť udržať svoj ekonomický rast a vyrábať sofistikované výrobky, fosfáty budú naberať na význame i napriek tomu, že v Číne sú najväčšie ložiská na svete. Šetrenie domácich zdrojov tejto neobnoviteľnej obmedzenej nerastnej suroviny a rastúce ceny považujeme za hlavný dôvod. Severná Afrika sa v budúcnosti stane dôležitou nie pre ropu a zemný plyn, ale práve kvôli fosfátovým ložiskám.

Na základe tejto analýzy možno tvrdiť, že investičný potenciál majú práve tie africké štáty, ktoré sú bohaté na urán a fosfáty, bez ohľadu úroveň demokracie. Zároveň je však nutné podotknúť, že ani v jednom z afrických štátov bohatých na uvedené nerastné suroviny, ČĽR nie je hlavným investorom. Ťažobný sektor týchto štátov je väčšinou obsadený západnými investormi. Čína má najväčšiu šancu získať prístup k týmto nerastným surovinám v nových náleziskách.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. BRITISH PETROL (2011). *BP Statistical Review of World Energy*. [online]. 2011. [Cit. 18.2.2012]. Dostupné na internete: <www.bp.com/statisticalreview>
2. CLINTON, H. R. (2012). *Remarks on Building Suitable Partnerships in Africa*. [online]. 2012. [Cit. 1.9.2012]. Dostupné na internete: <<http://www.state.gov/secretary/rm/2012/08/195944.htm>>
3. ECONOMIST INTELLIGENCE UNIT (2010). *Index of Democracy 2010*. [online]. 2010. [Cit. 19.10.2011]. Dostupné na internete: <http://graphics.eiu.com/PDF/Democracy_Index_2010_web.pdf>
4. MOFCOM (2010). *2010 年度中国对外直接投资统计公报* (2010 Statistical Bulletin of China's Outward Foreign Direct Investment). Beijing: MOFCOM.
5. NEA – OECD – EIA (2010). *Uranium 2009: Resources, Production and Demand*. Paríž: OECD Publishing, 2010.
6. NI, V (2012). *WTO Orders China to Remove Export Restrictions on Industrial Minerals*. In *China Briefing*. [online]. 1.2.2012. [cit. 7.3.2012]. Dostupné na internete:

- <<http://www.china-briefing.com/news/2012/02/01/wto-orders-china-to-remove-export-restrictions-on-industrial-minerals.html>>
7. SZIKOROVÁ, N. (2012). Súvislosť čínskych priamych investícií a nerastného bohatstva v autokratických režimoch Afriky. In: *Medzinárodné vzťahy*, 2012, roč. 10, č. 1, s. 36-44.
 8. UNCTAD (2011). *Handbook of Statistics 2010*. New York: UNCTAD, 2011.
 9. USGS (2011). *2010 Minerals Yearbook. Metals and Minerals (Advance Release)*. [online]. Október 2011. [cit. 6.3.2012]. Dostupné na internete: <<http://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/commodity/myb/>>
 10. WORLD NUCLEAR ASSOCIATION (2011). *World Uranium Mining*. [online]. December 2011. [cit. 5.3.2012]. Dostupné na internete: <<http://www.world-nuclear.org/info/inf23.html>>
 11. WORLD NUCLEAR ASSOCIATION (2012). *Plans for New Reactors Worldwide*. [online]. Február 2012. [cit. 5.3.2012]. Dostupné na internete: <<http://www.world-nuclear.org/info/inf17.html>>

KONTAKT

Ing. Nóra Szikorová, PhD.
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/B
85235 Bratislava
E-mail: nora.szikorova@euba.sk

THE EURO AREA MEMBERSHIP OF BULGARIA IN THE CONTEXT OF THE DEBT CRISIS

Ivan Todorov, Ph.D.

ABSTRACT

This paper analyzes the perspectives of a Euro area membership for Bulgaria by systematizing the reasons for the debt crisis and by reviewing the macroeconomic specificity of Bulgaria. The focus of investigation is on institutional and structural causes of the crisis. Recommendations are made on possible crisis-exit strategies and on the macroeconomic policies Bulgaria should pursue on its way to the adoption of the Euro.

Key words: Euro area debt crisis, structural and institutional reasons, Bulgaria, macroeconomic policy

JEL: E44, F34

INTRODUCTION

The objective of the present article is to outline the chances and threats to Bulgaria arising from a future Euro area membership by analyzing the institutional and structural causes of the debt crisis and the macroeconomic peculiarities of Bulgaria.

The institutional and structural reasons for the crisis can be summarized as follows:

1. Optimum currency area (OCA) criteria not fulfilled by the Euro area (EA);
2. Flaws in the Stability and Growth Pact (SGP);
3. Weaknesses in the institutional arrangement and policy of the European system of central banks (ESCB);
4. Lack of an EA exit procedure;
5. Lack of EA financial stability architecture before the debt crisis and imperfections in the financial stability architecture created in response to the crisis;
6. Fundamental macroeconomic imbalances between the core and the periphery of the EA and behavior of public and private sector in EAMS.

The macroeconomic specificity of Bulgaria is related to the type of the exchange rate regime (currency board arrangement) and to structural imbalances similar to those in the Euro area periphery.

Sections from 1 to 6 systematize the causes of the EA debt crisis. Section 7 reveals the macroeconomic features of Bulgaria and analyzes the perspectives of Bulgarian membership in the EA in the context of the EA debt crisis. Section 8 draws conclusions.

1 Optimum currency area (OCA) criteria not fulfilled by the Euro area (EA)

The OCA theory adds a new area to the map of integration– the monetary policy. The contribution of the OCA theory to the development of international economic integration is vital because the concept of integration union as a single market with free-moving factors of production, coordinated national policies and supranational regulation is enriched with a new element – a single currency.

An OCA is a territory where for a number of reasons it is beneficial to use fixed exchange rates or equivalently, a single currency. The OCA theory provides the rationale for establishing the most advanced form of economic integration – the monetary union.

The OCA theory has been developed by Mundell, Mc Kinnon, Kenen and others.¹ Mundell defines the optimum currency area as a territory with mobile factors of production. Mc Kinnon adds to the OCA criteria the openness of the economies of participating countries. Kenen proposes as an OCA criterion the production diversification of the economies in a monetary union. Ingram sets as an OCA criterion the high integration of financial trade. If members of a currency union are highly integrated in terms of financial trade, then capital flows may smooth temporary asymmetric shocks.² In the course of time additional OCA criteria have been invented such as similar business cycles of member countries, coordination of their fiscal policy etc.

The OCA criteria may be divided into economic and political. Economic criteria are those proposed by Mundell, Mc Kinnon, Kenen and Ingram, as well as business cycle similarity of member states. Political criteria are fiscal transfers, homogeneity of preferences and solidarity.

The OCA criteria may be systematized as follows:

- **Criterion of Mundell: mobility of production factors.** An OCA is a territory with high internal and low external mobility of production factors. High internal mobility of production factors compensates for the loss of a flexible exchange rate as an absorber of external shock. Usually labor is highly mobile within a country and relatively immobile across national borders. Mobility of financial capital is high, but mobility of physical capital is low. Production specialization of national economies strongly affects production factor mobility.
- **Kenen criterion: high diversification and similar structure of production and exports.** Countries with highly diversified and similarly structured production and exports form an OCA. This criterion concerns the symmetry of economic shocks. In countries with highly diversified and similar structure of production and exports economic shocks tend to be symmetric (different industries respond to the shocks in similar ways). Highly diversified economies are better candidates for a monetary union membership than low-diversified ones since diversification provides insulation against external shocks.
- **Criterion of McKinnon: high openness of economy.** Countries, which are highly open to trade and trade intensively with each other, form an OCA. It is important to distinguish between tradables and non-tradables. The prices of tradables are set in the global market and small economies cannot affect them, therefore exchange rate does not influence competitiveness. The relative price of national to foreign goods is the same in all currencies. If all goods are tradable, the prices of national goods are flexible and exchange rate does not influence competitiveness. The more open the economy, the lower the

¹ Mundell, R., A Theory of Optimal Currency areas, *American Economic Review*, vol. 51, 1961, p.509-517; Mc Kinnon, R., Optimum Currency Area, *American Economic Review*, 1963, vol. 53, p.717-725; Kenen, P., The Theory of Optimum Currency Areas: An Eclectic View, In: Mundell, R., A. Swoboda, *Monetary problems in International Economy*, University of Chicago, 1969

² Kawai, M. (1987): Optimum Currency Area. In: *Eatwell, J. - Milgate, M. - Newman, P. (eds.): The New Palgrave A Dictionary of Economics*, The Macmillan Press, 1987.

significance of exchange rate for competitiveness. Highly integrated goods markets and similar production structures suggest that shocks are symmetric and the need for exchange rate adjustment decreases.

- **Criterion of Ingram: high integration of financial trade.** If countries are highly integrated in financial trade, capital movements can mitigate temporary asymmetric shocks. There is a long-term wealth effect caused by capital flows.
- **Fiscal transfer criterion.** Countries, which have agreed to compensate each other for adverse shocks, form an OCA. Fiscal transfers can mitigate the effects of asymmetric shocks.
- **Criterion of homogeneous preferences.** Countries participating in a monetary union must have reached an agreement on how economic shocks should be responded to. Political consensus is needed on how to stabilize economy, how to use fiscal and monetary policy etc.
- **Solidarity criterion:** when occasionally common monetary policy contradicts the interest of some members of a monetary union, they have to accept this situation for the sake of the whole union. An important condition of monetary integration is the presence of political will to integrate. In cases of asymmetric shocks the interests of some nation and regions may be conflicting. Member states must contribute to the common well-being of the monetary union and not allow nationalism to jeopardize its existence.

The essence of the OCA theory is to internalize external economic shocks in a currency union in order to improve their management and minimize their detrimental effects on participant countries. The OCA theory has a neo-Keynesian origin. The Philips curve, which is down-sloping (reverse) and stable in the long term, is a serious problem for the Optimum currency area theory. Since the OCA theory attempts to find the optimal number of currencies in a region it is difficult to apply it in practice and results from empirical investigations based on OCA theory require careful and cautious interpretation. Other foibles of the OCA theory are the considerable number of criteria (since sometimes the different criteria may produce contradictory results) and the difficulty to quantify these criteria. Merits of the OCA theory are the possibilities to use graphic presentation and panel data.

The OCA theory may be used to assess whether a certain country or a group of countries would benefit from participation in a monetary union.

The OCA theory provides a number of indicators whose values for a group of economies affect the assessment whether these economies would benefit from a common currency. Since the number of indicators is considerable, attempts have been made to create an aggregate indicator called an OCA index.³ Two countries form an OCA if their bilateral real exchange rate is stable in the middle and in the long term. The bigger the middle-term and long-term pressure on bilateral real exchange rate, the more difficult is the adjustment without a flexible nominal exchange rate. The higher the OCA index value, the less appropriate is the formation of a currency union, because bilateral real exchange rate is volatile in the middle and in the long term.

³ Bayoumi, T., Eichengreen, B. (1997): Ever closer to heaven: An optimum-currency-area index for European countries. *European Economic Review*, 41, 761–770; Bayoumi, T., Eichengreen, B. (1997) Optimum currency areas and exchange rate volatility: Theory and evidence compared. In Cohen, B.J. (ed.): *International Trade and Finance New Frontiers for Research: Essays in Honor of Peter Kenen*. Cambridge University Press; Horváth, R. (2007): Ready for euro? Evidence on EU new member states. *Applied Economics Letters*, 14 (14), 1083-1086 etc.

OCA indices have certain disadvantages – they use simplified empirical methods and do not comprise all OCA indicators. Although they are well theoretically constructed, OCA indices cannot always explain decisions to form or enter a monetary union. These decisions may be influenced by many factors, including political considerations. The OCA theory is merely one of a number of factors that affect the choice of an exchange rate regime.

Whether the EA meets the OCA criteria is a matter of extreme importance for a number of reasons. On one hand, the monetary union has intensified trade and financial integration among Euro area member states (EAMS).⁴ On the other hand, it is open for discussion whether EAMS inflexible labor markets will allow smooth adjustment in case of a big asymmetric shock or a financial crisis. The European monetary union may prove to increase asymmetric shocks instead of decreasing them since the existence of a common nominal interest rate automatically leads to diverging real interest rates in EAMS due to different inflation rates.

Our review of theoretical and empirical literature shows that the EA is far from an OCA. The criteria of Kenen, McKinnon and Ingram are satisfied. However, the criteria of labor mobility and fiscal transfers are not covered, while the criteria of homogenous preferences and solidarity are still under question.

At present the European Union has a restricted fiscal competence. Public finance is governed mainly at national level, while the Union is in charge of regional funds, agricultural subsidies and administrative costs covered by member states' contributions. The launch of the monetary union in 1999 did not influence the distribution of fiscal power between the different levels of government, though a single currency suggests a supranational fiscal arrangement. In the lack of a single EU fiscal authority the Union-level fiscal policy is implemented by sluggish and ineffective public finance agreements involving different governance levels.

In spite of the inefficient arrangement of fiscal policy matters at the Union level, establishing a supranational fiscal structure has always been a bone of contention among politicians and researchers. Although the EMU institutional structure has been strongly criticized, a consensus about the creation and the parameters of a supranational fiscal authority has never been reached.⁵ While some researchers support fiscal integration,⁶ others oppose it.⁷ The main obstacle for fiscal integration is the reluctance of national states to transmit fiscal power to the EU level.

In our view, a supranational fiscal authority should establish and run a supranational fiscal transfer system. Members of the monetary union struck by an asymmetric shock ought to receive money from non-affected member countries. Such transfers would mitigate both a recession in a recipient country and an inflationary boom in donor country. Because shocks tend to be random, each country may find itself in the roles of both a provider and a receiver of funds. A Euro area fiscal transfer system would work like a common insurance against shocks for all EAMS.

In the absence of a supranational fiscal authority the fiscal policy coordination of member countries is crucial to the fate of a monetary union.

⁴ Lane P. (2006) "The real effects of EMU", American Economic Association AEA 2006 Conference paper, January.

⁵ Oates, W., 2001, Fiscal competition and European Union: contrasting perspectives, *Regional Science and Urban Economics* 31, 133-145.

⁶ Tabellini, G., 2003, Principles of policymaking in the European Union: An economic perspective, *CESifo Economic Studies*, 49, 1, 75-102.

⁷ Alesina, AL. and R. Wacziarg, 1999, Is Europe going too far? Carnegie-Rochester Conference volume, supplement *Journal of Monetary Economics*, December, 1-42.

2 Flaws in the Stability and Growth Pact (SGP)

The SPG is supposed to counteract the deficit bias and decrease the probability of a debt default in the EA. However, the Pact has several foibles:

- National governments often use the SPG to justify unpopular austerity measures. This may work in the short term, but in the long term it carries the risk of undermining the support for European integration, especially if fines are imposed.
- The SPG is often disregarded by different EAMS because the procedures for imposing penalties are sluggish and ineffective.
- The 3% limit for the deficit/GDP ratio is artificial and difficult to justify, especially in cases of economic difficulties.⁸
- The SPG restricts the counter-cyclical functions of fiscal policy (automatic stabilizers and discretion) if a national budget is not in the balance or surplus zone.
- The Pact does not require that during economic upturns governments build a safety buffer for bad times by accumulating surpluses.
- The SPG concentrates on setting low limits for budget deficit and sovereign debt but does not stimulate the reduction of a surplus or the acceptance of a deficit when it is necessary to do so.

The SPG flaws may be overcome by setting limits not for the actual budgets but for cyclically adjusted ones or by targeting public debt in the medium term instead of targeting annual budgets.

3 Weaknesses in the institutional arrangement and policy of the European system of central banks (ESCB)

The Maastricht Treaty vaguely and ambiguously states that the primary objective of the ESCB is to maintain price stability. Other important goals such as growth and employment are disregarded at the expense of low inflation. It is not surprising then that since the launch of EA debt crisis the ECB has not acted convincingly enough and with all resources at its disposal to calm the financial markets. The ECB has so far been persisting in its inflation targeting policy risking the breakup of the Eurozone and the creation of immense social and economic disparities.

The ECB should have taken the responsibility from the very beginning of the crisis to do what is required to stabilize the government bonds' secondary markets and prevent liquidity problems from becoming a solvency crisis. Precious time to intervene has been wasted in a sluggish process of negotiating bail-outs.

Too late, in 2011 the ECB bought substantial amounts of government bond, finally taking on the role of a lender of last resort. However, this isolated action will hardly be enough to restore market confidence. Extensive purchases of government bonds in the secondary markets are required to stabilize the market.

⁸ The 3% limit is based on the following assumptions: public debt/GDP ratio of 60%, nominal GDP growth of 5%, and inflation rate of 2% and real GDP growth of 3%.

4 Lack of an EA exit procedure

The decision to establish a monetary union without an exit procedure carries huge risks for both the whole union and the countries which decide to leave it. The exit of one or more states may generate contagion effects in the union and prove impossible for a number of reasons. First, there are no legal mechanisms to be used by the states, which want to abandon the EA. Second, the decision to depart from a monetary union will have a high economic price. Banks will be put under pressure and may need to be recapitalized because local depositors will try to transfer their money to other EA member states due to fears of devaluation of the new national currency. The debts of leaving countries will remain denominated in euros, while their budget revenues will be denominated in a new devaluing national currency, which will further complicate the service of these debts. High inflation, deep financial crisis and sharp deterioration of living conditions are the most probable outcome from a decision to abandon a monetary union.

If an EA exit procedure had been foreseen for countries which fail to observe the SPG requirements, this could have decreased the moral hazard and mitigated the current debt crisis. It is recommended that an exit procedure be created as soon as possible for troubled countries, which fail to meet the condition on which they have received financial support from the EU and IMF.

5 Lack of EA financial stability architecture before the debt crisis and imperfections in the financial stability architecture created in response to the crisis

A huge imperfection of the EMU design before the debt crisis was the absence of financial stability tools. Such tools were created to address the EA debt crisis.

Crucial to the crisis outcome will be the EU institutional response which has found expression in the creation of new tools to counteract financial crises: the European Financial Stabilization Mechanism (EFSM), the European Financial Stabilization Facility (EFSF) and the European Stability Mechanism (ESM).

The EFSM can render financial support to all EU member states, while the EFSF and the ESM are designed to provide funds for EA member states in distress.

The EFSF is a temporary special-purpose unit established to raise funds from financial markets and to deliver financial resources to troubled EA member states at interest rates lower than the market ones. The EFSF has been criticized for its similarities to other special-purpose vehicles such as the Collateralized Debt Obligations (CDOs) and the Structured Investment Vehicles (SIVs) that were in the center of the US mortgage crisis.

It should be emphasized that money funds can correct short-term money failures but not long-term structural problems. Money funds ought to be used with caution because the financial support they provide may have crowding-out effect on private lending and private lenders may become subordinate to the priority of money funds to act as lenders of last resort (LOLR).⁹

Money funds provide financial support on the condition that the states in distress implement certain programs for macroeconomic and financial stabilization. This should guarantee that troubled countries will really and truly do what is necessary to stabilize their economies and finance. The ESM will act as an international LOLR and will provide financial resources to EA member states when markets refuse to do so, at interest rates lower than the market ones. This will benefit not only the troubled countries but also its lenders. The ESM

⁹ The role of the LOLR is to provide financial assistance in emergency situations. LOLRs are central banks at national level and the IMF on a global scale. The ESM will start acting as a LOLR in the EA in the summer of 2013.

requires private sector involvement in the financing of problematic countries. The nature and the extent of this involvement depend on the implemented programs for financial and macroeconomic stability. The requirement of private sector participation in the financial support for troubled countries should guarantee the rational investment of granted funds and the elimination of possible crowding-out effects on private investment and lending.

6 Fundamental macroeconomic imbalances between the core and the periphery of the EA and behavior of public and private sector in EAMS

One of the main reasons for the debt crisis is the great disparity between the center and the outskirts of the EMU, which manifests in the different levels and trends of important macroeconomic indicators like per-capita income, consumption, saving and investment. Before the crisis peripheral states tried to catch up with the center in their development through cheap foreign loans. The asymmetries between the center and the outskirts of the EMU are most obvious in saving and consumption. After the introduction of the Euro the peripheral countries took advantage of low interest rates, took loans and increased their consumption expenditures. For ten years (1997-2007) real consumption expenditures have grown by 55 % in Ireland and by approximately 35 % in Greece and Spain¹⁰. On the other hand, the share of consumption in Germany has been steady since 2001 which, combined with the high rate of saving, gives the country lots of money to lend abroad. The picture of imbalances is completed by investment trends. The share of investment expenditure in GDP has slightly declined in Greece, remained constant in Portugal and has risen in Ireland and Spain¹¹. However, in the latter two countries the increase of investment share has been due to the boom in residential construction rather than due to a rise of productive capacity that can contribute to economic growth.

In brief, foreign loans have been used in Greece and Portugal to increase consumption and in Ireland and Spain to build residences. In all the four countries the increase of their foreign debt after the adoption of the Euro has been accompanied by a low rate of saving. The received foreign loans have not been used to increase productive capacity, to generate economic growth and decrease debt burden. The imprudent use of foreign loans has made their service by the peripheral countries problematic. In spite of this imprudent behavior of the troubled countries in borrowing and spending, the debt crisis is not only their problem but a systemic crisis of the whole EMU. If the crisis is not systemically solved it may affect all the EA.

The government debt crisis has political and institutional foundations because it is related to the political project of monetary integration and creation of the EMU. Finding a way out of the crisis requires new institutional framework of the EA and new decisions in the areas of monetary and fiscal policies.

The monetary union has intensified financial integration but has also deepened the imbalances and the asymmetries between the core and the outskirts of the EA. The main cause of the crisis is a structural defect of the EMU that lies in its very foundation: the implementation of a common monetary policy without fiscal integration (or at least fiscal harmonization).

In years before the global financial crisis, the EA as a whole was developing in accordance with global economic trends, and the EA average economic indicators were close to those of the world economy. However, these aggregate indicators covered profound differences among the EAMS. While in the outskirts of the EA demand grew faster than output, in the core countries the opposite trend developed. The wastefulness in the periphery was financed by

¹⁰ Higgins, M. and Klitgaard, T. (2011), "Saving Imbalances and the Euro Area Sovereign Debt Crisis", *Current Issues In Economics And Finance*, Volume 17, Number 5, Federal Reserve Bank of New York.

¹¹ Ibid.

frugality in the center. This situation matched the interest of both sides for a while. Whereas peripheral states experienced economic booms nourished by cheap foreign loans, the core countries kept growing due to increasing exports in spite of sluggish domestic demand.

It is seducing to attribute the EA debt crisis solely to frivolity and irresponsibility in the peripheral countries. Though, reality is much more complex and multi-dimensional. The rising indebtedness of the periphery took place with the tacit approval of the center and was stimulated by trade and wage policies of core states. These policies were aimed at restricting real wage growth and at promoting exports. However, the flow of funds from the core to the periphery was caused by decisions made in the private but not in the public sector.

The essence of the problem is not the very existence of macroeconomic imbalances, but their size. While in 2008 Germany had a current-account surplus of about 7 % of GDP, some peripheral EAMS registered current-account deficits exceeding 10 % of GDP. Peripheral countries covered their deficit current accounts by surplus financial account due to substantial capital inflows from the core. Much of this capital was spent on consumption and unproductive investment.

In Greece and Portugal the waste of foreign capital was a consequence of public sector behavior. In Ireland and Spain the misallocation of funds resulted from decisions of the private sector to invest in real estate bubbles for speculative purposes.

The EA periphery has a heavy debt burden and must relieve it. However, it will not be easy. The troubled states aggravated their competitiveness by letting wages grow faster than productivity and cannot restore it by currency devaluations vis-à-vis their major trading partners. The crisis can easily spread across the whole EA because banks in the core counties hold large amounts of peripheral sovereign bonds and are exposed to high risk in case of a peripheral country's default.

7 The case of Bulgaria

Bulgaria convincingly fulfilled the criteria of public debt and budget deficit from 2002 to the onset of the global financial crisis in 2008. From 2003 to 2008 the long-term interest criterion was also met. Although each currency board arrangement is assessed separately by European institutions, it can be accepted that Bulgaria satisfies the exchange rate stability criterion too. The only convergence criterion Bulgaria did not meet in March 2008, was the inflation one. Before 2008 Bulgaria succeeded in fulfilling the inflation criterion once – in 2003, but in all other years the inflation rate in Bulgaria was significantly above the reference value. Before the global financial crisis inflation was the main obstacle for Bulgaria on the way to the adoption of the Euro.

In March 2008 Bulgaria met all Maastricht criteria except for the price stability and the two-year participation in the ERM II. In March 2010 Bulgaria did not satisfy the criteria of inflation, long-term interest rates and two-year participation in the ERM II. The global financial crisis eased the fulfillment of price stability criterion by diminishing inflationary pressures but complicated satisfaction of the budget deficit and long-term interest rate requirements.

Over the reference period from April 2011 to March 2012, Bulgaria met the economic convergence criteria of price stability, budget deficit, public debt and long-term interest rates, but did not meet the criterion of a 2-year ERM II membership and the legal requirements for central bank independence, the monetary financing prohibition, and legal integration into the Eurosystem.

Countries with currency board arrangements experience difficulties in fulfilling the price stability criterion. The theoretical explanation of this fact is that the simultaneous fulfillment of the inflation and the exchange rate stability criteria is impeded by the real appreciation of the national currency resulting from structural changes in the transition to a market-oriented economy as well as by the real convergence of prices and income to the

European levels. In a currency board arrangement the nominal exchange rate is fixed which automatically guarantees the satisfaction of the exchange rate stability criterion. The entire real appreciation of the national currency results in higher inflation which hampers the fulfillment of the price stability criterion.

Meeting the inflation criterion is related to choosing between economic growth now and eventual growth after the adoption of the Euro. Covering the price stability criterion requires restrictive fiscal and monetary policies. Though, macroeconomic restrictions decrease not only inflation but also economic growth and real income. Bulgaria, which is in a process of real and nominal convergence to the EU advanced economies, must carefully select the moment of introducing the Euro.

It is unlikely that Bulgaria accomplishes a sustainable fulfillment of the price stability requirement in the years to come. It is realistic to expect an adoption of the Euro around 2020. The postponement of an EA membership has good sides – Bulgaria will have time to catch up with advanced EU economies in terms of price level, GDP per capita and other key real macroeconomic indicators.

It is not recommended that Bulgaria join the EA before the end of this decade for a number of reasons. First, the sustainable meeting of the inflation criterion over the medium term requires macroeconomic restrictions, which will slow the GDP and real income growth. Second, real appreciation of the Bulgarian lev can be ascribed to two factors: structural changes in production and a shift of private consumption to services. Both factors arise from the process of transition to a market-oriented economy. In the following years the rate of real appreciation of the Bulgarian lev is expected to decrease, which ought to ease the satisfaction of the price stability criterion. Third, entering the EA will not bring any substantial economic change for Bulgaria, because the Bulgarian lev is fixed to the Euro and Bulgaria is highly integrated with the EA in terms of trade and business cycle similarity. Fourth, entering a monetary union during a debt crisis bears certain risks. Bulgaria may be hit by contagion effects, which would spread across the whole EA in case of a peripheral sovereign default or, as an EA member, may find itself in a position of a net provider of funds for the newly established European financial stability tools. Sixth, though Bulgaria keeps strict fiscal discipline, the stability of its public finance can easily be undermined by imprudent private sector behavior like in Ireland and Spain.

Bulgaria could easily become the next EA indebted peripheral country because before the beginning of the global financial crisis Bulgarian economy was characterized by substantial macroeconomic imbalances similar to those in the EA outskirts: huge current account deficits, debt-fuelled economic growth and misallocation of cheap foreign funds. Foreign capital was wasted on a massive scale by the private sector via increasing domestic consumption, spending on luxury cars and offices and investing in over-inflated property bubbles for speculative purposes.

Adopting the Euro should not become an end in itself. The EA membership of Bulgaria makes sense only if it is accompanied with the building of quality institutions and regaining the trust of foreign investors. Kosovo and Montenegro, which unilaterally adopted the Euro, do not have the faith of international financial circles. Unlike these two states, Poland, Hungary and the Czech Republic cleverly use the advantages of autonomous exchange rate policies and are not in a hurry to enter the ERM II, but have the trust of foreign investors.

Bulgaria meets most of the OCA criteria and the benefits from a monetary union membership ought to outweigh the cost. The high level of business cycle similarity between Bulgaria and EA economies should guarantee that the common monetary policy would not cause additional inflation or unemployment in Bulgaria. The Bulgarian lev is pegged to the Euro in a currency board arrangement; therefore Bulgarian monetary policy is almost completely dependent on the monetary policy of the ECB. For Bulgaria the adoption of the

Euro would not mean a loss of monetary policy tools but an elimination of transaction costs with the EA.

In terms of real convergence Bulgaria lags behind and is the poorest state in the EU with the lowest per-capita income and labor productivity. Under the conditions of EA stagnant growth and debt crisis, Bulgarian government should concentrate on increasing the effective use of European funds and on attracting foreign investment. These require zero corruption tolerance policy, improving the functioning of state institutions and building quality infrastructure.

Budget should be balanced not through cutting expenditures (their percentage share in GDP is one the lowest across the EU), but by improving the quality of work of the revenue administration for the purpose of increasing fiscal revenue and by restructuring and optimizing expenses. A transparent, consecutive and long-term oriented macroeconomic policy is needed to return foreign investment to Bulgaria and to provide the funds necessary for economic growth.

In each quarter of 2010 and 2011, Bulgaria has marked positive economic growth when compared to the previous quarter. At first sight this fact is optimistic as it seems that Bulgarian economy is successfully recovering from the crisis. However, a careful survey of the dynamics of the GDP components leads to different conclusions (Table 1).

Table 1: GDP growth rate and its components in comparison with the previous quarter

	Final consumption	Gross Fixed Capital Formation	Exports of goods and services	Imports of goods and services	GDP
2010Q1	1,0	-4,7	-0,7	-1,4	1,2
2010Q2	0,5	-1,4	7,2	3,4	1,5
2010Q3	-0,2	-2,9	10,4	0,3	0,8
2010Q4	0,6	2,4	-4,1	6,0	0,4
2011Q1	-0,2	-3,7	7,0	3,3	0,5
2011Q2	0,2	-2,8	-0,1	-1,5	0,5
2011Q3	0,3	-3,5	2,8	1,1	0,2
2011Q4	0,2	-0,1	2,5	1,5	0,3

Source: National Statistical Institute of Bulgaria

In 2010 and 2011 final consumption remained almost unchanged. The faint growth of GDP was due to the positive development of net exports (the difference between the exports and the imports of goods and services). The gross fixed capital formation fell by an average of 2 % per quarter.

The economic growth Bulgaria enjoyed in 2010 and 2011 was illusionary and unlikely to last long because:

- The main driving force of the economic growth – the internal consumption, was not increasing;
- The permanent fall in investment has a negative impact on the growth potential of Bulgarian economy, which has limited production facilities;
- Over 60% of Bulgarian exports consist of raw materials and energy resources. Bulgaria is poor in raw materials and energy resources and cannot rely on their exports to achieve a sustainable economic growth;
- The ECB prognosticates a fall in economic activity of the EA in 2012 by 0.1 %, which may negatively influence Bulgarian exports.

Table 2. Current and financial accounts of the Balance of payments of Bulgaria in 2011

(mil. eur)	<i>2011Q1</i>	<i>2011Q2</i>	<i>2011Q3</i>
<i>Current account, net</i>	147	80	1 170
<i>Financial account, net</i>	-78	-295	-1 167

Source: Eurostat

The analysis of the balance of payments reveals other potential threats to Bulgarian economy. Before the crisis, negative current accounts were compensated by positive financial accounts. In 2011 the situation is completely reversed: a surplus current account and a deficit financial account (Table 2). The permanent outflow of local and foreign capital from Bulgaria in various forms shows the assessment of economic agents of the quality of Bulgarian macroeconomic policy. The main driver of Bulgarian economic growth – the foreign direct investment, fell from 6.7 billion Euros in 2008 to 1.3 billion Euro in 2011. What is more disturbing though is the fact that Bulgarian capital leaves the country in various forms and is invested abroad instead of locally.

CONCLUSIONS

The sovereign debt crisis in the Euro area went deeper and grew into a crisis of growth, which is proved by the forecasts of a negative growth in the Euro area for 2012. The development of the crisis has demonstrated that it is not merely a short-term crisis of liquidity but a result of deep structural and institutional problems at national and communitarian level. The crisis cannot be solved by simply pouring money into the economies of the states in distress, but rather by implementing institutional and structural reforms at the level of Euro area and in the Euro area member states. The competences of the Euro area institutions should be redefined, fiscal policies of Euro area member states should be strictly coordinated and new financial stability tools should be created to lend money only if the troubled countries implement national programs for macroeconomic and financial stabilization.

The global economic crisis, the subsequent recession and the EA government debt crisis have delayed the processes of real and nominal convergence for several years. Before the global crisis Bulgaria was expected to adopt the Euro around 2015. Considering the delay in the integration process it is more likely that Bulgaria will join the EA at the end of this decade. The most probable scenario for the Euro introduction for Bulgaria is to maintain the currency board arrangement (CBA) and to observe the new crisis-imposed EU requirements. The specificity of Bulgarian economy is determined by several factors:

- size of the economy - small;
- degree of openness of the economy - high;
- type of the exchange rate regime - currency board arrangement;
- resource base of the economy - limited;
- way of integration in the global economy - current membership in a regional integration unit (the European union) and a future membership in a currency union (the Euro area).

These specific factors demand a macroeconomic policy consistent with new global and EU realities. Bulgarian macroeconomic indicators should be kept around the EA average in order to guarantee a fluent continuation of the process of nominal and real convergence. Bulgarian governments implement more restrictive fiscal policies than the European standards require. These policies could damage the growth potential of Bulgarian economy. Although Bulgaria has marked a faint GDP growth each quarter since early 2010, this economic recovery

is deceptive because the main driving forces of economic growth – consumption and investment, have been on decline. Only net exports are positive due to the increase in exports of raw materials. With a deficit financial account, with falling consumption and investment expenditures the growth prospects of Bulgarian economy cannot be good.

REFERENCES:

1. ALESINA, AL. – WACZIARG, R. (1999): Is Europe going too far? In: *Journal of Monetary Economics*, 1999, Carnegie-Rochester Conference volume, supplement December, pp. 1-42, ISSN 0304-3932.
2. BAYOUMI, T. - EICHENGREEN, B. (1997): Optimum currency areas and exchange rate volatility: Theory and evidence compared. In Cohen, B.J. (ed.): *International Trade and Finance New Frontiers for Research: Essays in Honor of Peter Kenen*. Cambridge University Press, ISBN 0521022045.
3. BAYOUMI, T. - EICHENGREEN, B. (1997): Ever closer to heaven: An optimum-currency-area index for European countries. In: *European Economic Review*, 1997, 41, pp. 761–770, ISSN 0014-2921.
4. HIGGINS, M. - KLITGAARD, T. (2011): Saving Imbalances and the Euro Area Sovereign Debt Crisis”, In: *Current Issues in Economics and Finance*, 2011, 17, 5, Federal Reserve Bank of New York, ISSN 1936-2374.
5. HORVÁTH, R. (2007): Ready for euro? Evidence on EU new member states. In: *Applied Economics Letters*, 2007, 14 (14), 1083-1086, ISSN 1350-4851.
6. KAWAI, M. (1987): Optimum Currency Area. In: *Eatwell, J. - Milgate, M. - Newman, P. (eds.): The New Palgrave A Dictionary of Economics*, The Macmillan Press, 1987, ISBN: 978-0-333-78676-5.
7. KENEN, P. (1969): The Theory of Optimum Currency Areas: An Eclectic View, In: Mundell, R., A. Swoboda, *Monetary problems in International Economy*, University of Chicago, 1969, ISBN 0-226-06587-1.
8. LANE, P. (2006): The real effects of EMU, American Economic Association AEA 2006 Conference paper, January.
9. MC KINNON, R. (1963): Optimum Currency Area, In: *American Economic Review*, 1963, 53, 717-725, ISSN 0002-8282.
10. MUNDELL, R. (1961): A Theory of Optimal Currency areas, In: *American Economic Review*, 1961, 51, 509-517, ISSN 0002-8282.
11. OATES, W. (2001): Fiscal competition and European Union: contrasting perspectives, In: *Regional Science and Urban Economics* 2001, 31, 133-145, ISSN: 0166-0462.
12. TABELLINI, G. (2003): Principles of policymaking in the European Union: An economic perspective, In: *CESifo Economic Studies*, 2001, 49, 1, 75-102, ISSN 1612-7501.

CONTACT

Ivan Todorov, Ph.D.
Faculty of Economics
South-West University “Neofit Rilski”
2 Krali Marko Street
2700 Blagoevgrad
Bulgaria
E-mail: ivank.todorov@swu.bg

VSTUP RUSKA DO WTO – VÝHODY A NEVÝHODY PRE RUSKÚ EKONOMIKU

Dr. h. c. prof. Ing. Ludmila Lipková, CSc.

ABSTRAKT

Predkladaný článok sa zaoberá vstupom Ruska do Svetovej obchodnej organizácie (WTO), a to hlavne s ohľadom na jeho výhody a nevýhody pre krajinu. Stručne charakterizuje ekonomiku Ruska, skúma zahraničný obchod krajiny a reštrikcie v obchode s členskými štátmi WTO. Identifikuje znevýhodnené aj zvýhodnené odvetvia v procese začlenenia krajiny do WTO. Skúma vplyv liberalizácie exportu a importu na makroekonomické ukazovatele Ruska a očakávaný vývoj ruskej ekonomiky v nových podmienkach.

Kľúčové slová: členstvo Ruska vo WTO, liberalizácia exportu a importu, makroekonomické ukazovatele

ABSTRACT

The present paper focuses on Russia's entry into the World Trade Organization (WTO), its advantages and disadvantages for the country. It analyzes current situation in Russian economy and foreign trade with a special emphasis put on restrictions in trade with WTO member states. It identifies sectors that might gain from Russia's entry into the WTO, as well as those that might lose. Finally, impacts of foreign trade liberalization on development of macroeconomic indicators of Russia are discussed.

Key words: Russia and WTO, foreign trade liberalization, macroeconomic indicators

JEL: F13

Úvod

Svetová obchodná organizácia (WTO) a jej predchodkyňa Všeobecná dohoda o clách o obchode je od roku 1947 najvýznamnejším svetovým fórom pre liberalizáciu medzinárodného obchodu s tovarom a so službami. Odstraňovanie protekcionistických prekážok umožňuje využívanie skutočných komparatívnych výhod účastníkmi medzinárodného obchodu, znižuje ceny pre spotrebiteľov, zvyšuje dopyt, objem výroby a vytvára nové pracovné miesta, zvyšuje reálne dôchodky obyvateľov. Pozitívne pôsobí na rast svetového hrubého domáceho produktu. Liberalizovaný obchod zvyšuje celosvetové bohatstvo.

K dnešnému dňu má Svetová obchodná organizácia 157 členských štátov. Pristúpenie štátu a jeho ekonomiky do Svetovej obchodnej organizácie má svoje dlhodobé výhody, z krátkodobého a strednodobého hľadiska môže prinášať účastníkom medzinárodného obchodu i nevýhody. Domáci konkurencieschopní výrobcovia profitujú z liberalizovaného domáceho i zahraničného trhu. Existuje i druhá skupina domácich výrobcov, ktorí získavali z najrôznejších protekcionistických opatrení. Títo sú vystavení v krátkodobom až strednodobom horizonte zahraničnej konkurencii, ktorá môže mať pre nich likvidačné účinky so všetkými makroekonomickými i mikroekonomickými účinkami, pokiaľ ich adaptačné schopnosti nie sú dostatočné.

Výhody, ktoré poskytuje právny systém regulujúci medzinárodný obchod v rámci členských štátov WTO, a výhody, ktoré bude možné získať liberalizáciou, môžeme rozdeliť do dvoch skupín. Z hľadiska firiem exportujúcich tovary a služby a z hľadiska firiem importujúcich suroviny a iné tovary a služby, potrebné na výrobu exportných tovarov.

Súčasnú úroveň dovozných ciel nie je možné, okrem výnimočných prípadov, zvyšovať vo všetkých vyspelých štátoch a tiež vo veľkej časti rozvojových štátov, ktoré sú členmi WTO. Rovnako použitie iných reštriktívnych opatrení je prísne regulované. Táto skutočnosť umožňuje predvídať dovozné podmienky, uľahčuje prístup na zahraničné trhy a zlepšuje situáciu firiem. Exportne orientovaní výrobcovia môžu v takýchto stabilných podmienkach plánovať svoje investičné a výrobné zámery. Súčasne majú exportéri právo domáhať sa odstránenia resp. adekvátneho vysvetlenia zo strany dovozcov pri zavádzaní antidumpingových alebo vyrovnávacích ciel alebo iných reštriktívnych opatrení. Tento problém môžu riešiť s vládou importujúcej strany alebo riešiť prípadný vzniknutý spor v rámci WTO.

V prvej fáze vstupu do WTO získavajú výhody konkurencieschopní exportéri, domáci výrobcovia a spotrebiteľia, ktorí majú možnosť nakupovať importovaný tovar za nižšie ceny. V dôsledku liberalizácie znižujú ceny aj niektorí domáci konkurencieschopní výrobcovia. Prvá fáza je v dôsledku odstránenia protekcionistických opatrení pre nekonkurencieschopných výrobcov fázou šoku. Aby sa neefektívni, chránení výrobcovia mohli prispôsobiť novým podmienkam, protekcionistické opatrenia sa po vstupe do WTO odstraňujú etapovite.

V druhej adaptačnej fáze sa domáci neefektívni výrobcovia prispôbujú novovzniknutým podmienkam. Modernizujú a inovujú svoje výrobné zariadenia, výrobné technológie a manažérske metódy. Výsledkom má byť vysoká produktivita práce a konkurencieschopnosť porovnateľná s najefektívnejšími svetovými výrobcami. V adaptačnej fáze sa vytvárajú nové podmienky na kvalitatívne vyššej úrovni. Vytvárajú sa nové pracovné miesta. Výrobcovia, neschopní prispôsobiť sa vysoko efektívnej konkurencii, odchádzajú z trhu.

Tretia stabilizačná fáza začleňuje ekonomiku s jej skutočnými komparatívnymi výhodami do svetového obchodu a zostávajú i na trhu domácom. V tretej fáze sa využívajú všetky pozitívne efekty liberalizovaného exportu i importu. Na domácom trhu majú stabilné postavenie konkurencieschopní výrobcovia, domáci aj zahraniční. Treťou fázou sa však život nekončí. Na udržanie sa v silne konkurenčnom medzinárodnom prostredí je nevyhnutné permanentne zavádzať manažérske a výrobné inovácie.

Vyššie popísaný mechanizmus sa začal postupne uplatňovať v ruskej ekonomike od 22. augusta 2012, od nadobudnutia platnosti podpísania Marakéšskeho protokolu o založení Svetovej obchodnej organizácie a o pristúpení Ruskej federácie do WTO.

1 Ekonomika Ruskej federácie

Ekonomika Ruska bola od roku 1917 do 31. 12. 1991 súčasťou ZSSR. Viac ako sedemdesiat rokov sa ruská ekonomika rozvíjala v podmienkach centrálne plánovaného systému, ktorý obmedzoval pozitívne vplyvy trhového mechanizmu a celosvetovej konkurencie na Rusko. Od roku 1990 sa s politicko-sociálnymi zmenami začala i transformácia ruskej ekonomiky z centrálne plánovanej na trhovú ekonomiku. Transformácia ekonomiky Ruskej federácie a jej intenzívnejšie začleňovanie do svetovej obchodnej výmeny vyvrcholilo vstupom krajiny do Svetovej obchodnej organizácie.

Rusko je krajina s pomerne veľkým vnútorným spotrebiteľským trhom. Na jej území žije podľa posledného sčítania (2010) 142,5 milióna obyvateľov. Kúpna sila obyvateľstva meraná pomocou HDP per capita v parite kúpnej sily v roku 2011 dosiahla 21 288 USD, čo je 46. miesto na svete (celosvetový priemer je 11 640 USD). Nominálny HDP per capita v roku 2011 dosiahol 13 089 USD, t. j. 55. miesto (celosvetový priemer bol 10 037 USD).¹

Absolútny hrubý domáci produkt Ruskej federácie predstavoval v roku 2011 v Rusku 54 369 mld. rubľov (1 812 mld. USD).² V parite kúpnej sily dosahuje tvorba HDP 2 383 mld.

¹ www.worldbank.org.

² www.gks.ru.

USD. V roku 2011 zaznamenal rast ruskej ekonomiky 4,3%.³ V roku 2012 sa očakáva rast ruskej ekonomiky vo výške 3,5%.⁴

K trom najvýznamnejším faktorom rastu ruskej ekonomiky v roku 2012 patrí vstup Ruska do WTO, rast cien ropy v prvom a druhom štvrtroku 2012 a rast príjmov obyvateľstva, ktorý stimuluje domáci dopyt. A naopak, k faktorom, ktoré vedú k poklesu rastu ekonomiky, patrí pokles cien ropy v ďalšom období, celosvetová kríza s jej následkami, pokles priemyselnej výroby, pokles investičného dopytu, odlev priamych zahraničných investícií, pokles exportu energetických a surovinových tovarov, spomalenie rastu spotrebných úverov.⁵

Tab. 1: Štruktúra tvorby HDP v Rusku v roku 2011

Sektor	Podiel na tvorbe HDP
<i>Maloobchod, veľkoobchod</i>	16,22%
<i>Dane</i>	15,10%
<i>Finančné služby</i>	14,00%
<i>Spracovateľský priemysel</i>	13,60%
<i>Ťažobný priemysel</i>	9,10%
<i>Doprava a spoje</i>	7,50%
<i>Stavebníctvo</i>	5,50%
<i>Štátna správa</i>	5,00%
<i>Poľnohospodárstvo, lesníctvo, rybárstvo</i>	3,60%
<i>Energetika</i>	3,20%
<i>Zdravotníctvo</i>	3,20%
<i>Školstvo</i>	2,50%

Prameň: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rs.html.

Rusko disponuje obrovským územím, na ktorom sa nachádzajú rozsiahle zásoby nerastných surovín, najmä energetických (ropa, zemný plyn, uhlie), rudy železných a neželezných kovov a i. Podiel ťažobného priemyslu na tvorbe HDP dosahuje 9,1%. Nerastné suroviny a čiastočne spracované výrobky z nerastných surovín sa podieľa na exporte až 70%. Na dovoze Ruskej federácie má najvyšší podiel skupina spracovateľských výrobkov s vysokou pridanou hodnotou (48%).⁶

Ekonomika Ruskej federácie nevykazuje podľa štruktúry tvorby HDP a štruktúry exportu znaky vyspelej ekonomiky. Vstupom Ruska do WTO sa zvýšia konkurenčné podmienky, ktorým by sa malo Rusko prispôbiť. Naplnenie optimistického scenára, t. j. postupná modernizácia ruskej ekonomiky a jej zaradenie medzi svetových inovátorov, je hlavným cieľom vstupu krajiny do WTO. Rusko, aby prekonalo svoje súčasné zaostávanie, musí využiť všetky domáce, ale tiež zahraničné zdroje rastu na kvalitatívne vyššej úrovni.

Avšak naplnenie pesimistického scenára v súvislosti so vstupom Ruska do WTO, t. j. neodstránenie zaostávania mnohých, najmä sofistikovaných odvetví ruskej ekonomiky, by viedlo k ďalšiemu zhoršovaniu jej postavenia vo svetovom obchode a vo svetovej ekonomike. Vývoj HDP Ruska od roku 1992, štruktúra jeho tvorby ako aj komoditná a teritoriálna štruktúra zahraničného obchodu Ruska sú zachytené na grafoch 1 a 2 a v tabuľkách 1 až 3.

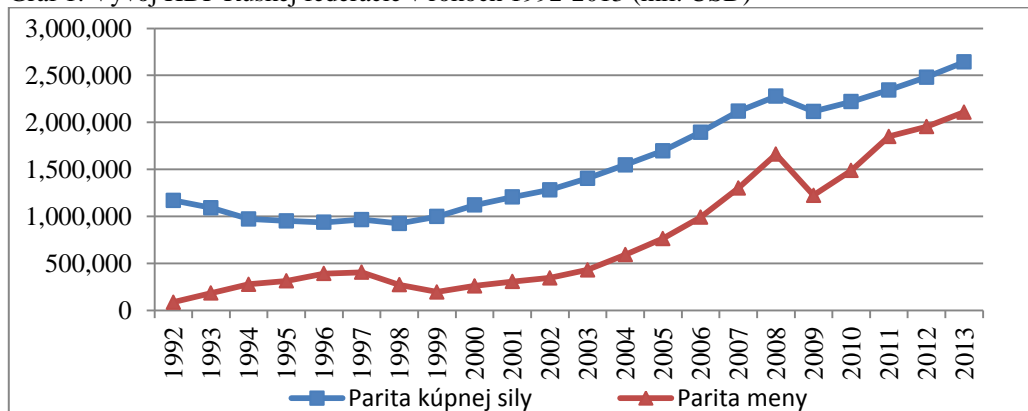
³ www.gks.ru.

⁴ www.semestr.ru/ks333?razdel=2.

⁵ www.semestr.ru/ks333?razdel=2.

⁶ www.gks.ru.

Graf 1: Vývoj HDP Ruskej federácie v rokoch 1992-2013 (mil. USD)

Pozn.: Údaje za roky 2011-2013 predstavujú odhad.

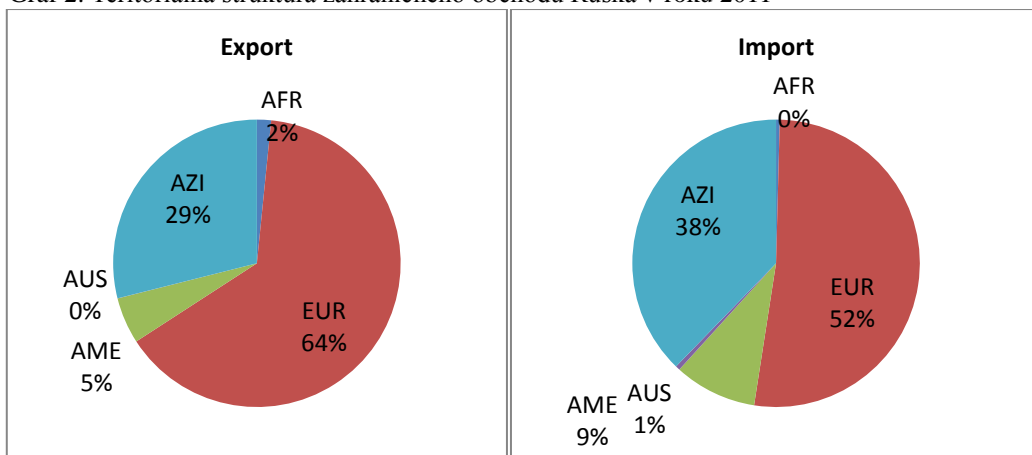
Prameň: OECD (2011), OECD Economic Surveys: Russian Federation 2011, OECD Publishing. ISBN 978-92-64-11742-6 (PDF) http://dx.doi.org/10.1787/eco_surveys-rus-2011-en.

Tab. 2: Komoditná štruktúra zahraničného obchodu Ruska v roku 2011

	Export		Import	
	Mil. USD	%	Mil. USD	%
Potraviny a poľnohosp. produkty	11 964	2,3 %	42 476	13,9 %
Nerastné suroviny	362 741	70,3 %	6 253	2,1 %
Chemické výrobky, gumené	30 950	6,0 %	45 411	14,9 %
Kože, kožušiny a výrobky z nich	387	0,1 %	1 517	0,1 %
Drevo a celulóza a výrobky z papiera	10 727	2,1 %	6 747	2,2 %
Textil, textilné výrobky a obuv	765	0,2 %	16 632	5,5 %
Drahé kovy, kamene a výrobky z nich	57 394	11,1 %	21 754	7,1 %
Stroje, zariadenia a dopravné prostr.	23 230	4,5 %	146 594	48,0 %
Ostatný tovar	4 975	1,0 %	11 069	3,6 %
CELKOM	516 040	100,0 %	305 313	100,0 %

Prameň: www.gks.ru.

Graf 2: Teritoriálna štruktúra zahraničného obchodu Ruska v roku 2011

Prameň: www.gks.ru

Tab. 3: Teritoriálna štruktúra zahraničného obchodu Ruska v roku 2011 – Európa

Štát	Export		Import	
	Mil. USD	%	Mil. USD	%
Holandsko	62 567	24%	5 924	5%
Nemecko	34 173	13%	37 676	30%
Taliano	32 582	13%	13 401	11%
Poľsko	21 369	8%	6 651	5%
Francúzsko	14 857	6%	13 276	10%
Veľká Británia	13 997	5%	7 180	6%
Fínsko	13 190	5%	5 671	4%
Švajčiarsko	11 627	5%	2 967	2%
Maďarsko	7 693	3%	3 337	3%
Belgicko	7 479	3%	4 121	3%
Slovensko	7 065	3%	2 958	2%
Španielsko	6 165	2%	4 305	3%
Česká republika	5 449	2%	4 504	4%
Švédsko	5 127	2%	4 038	3%
Grécko	4 685	2%	586	0%
Bulharsko	3 460	1%	690	1%
Dánsko	1 896	1%	2 053	2%
Rumunsko	1 827	1%	1 727	1%
Rakúsko	1 752	1%	3 119	2%
Nórsko	1 069	0%	1 904	1%
Írsko	152	0%	1 238	1%
CELKOM EURÓPA	258 181	100,0 %	127 326	100,0 %

Prameň: *www.gks.ru*.

2 Predvstupové rokovania Ruska

Jedenásteho júla 1993 oficiálne požiadal vtedajší ruský prezident Boris Jeľcin o pričlenenie Ruska k Všeobecnej dohode o clách a obchode. 9. decembra 1994 podalo Rusko žiadosť o vstup do Svetovej obchodnej organizácie. 17. júla 1995 sa začali rokovania o vstupe Ruska do WTO. Rokovania boli oficiálne ukončené 16. decembra 2011, keď ministerská konferencia WTO v Ženeve schválila prijatie Ruska za členský štát za podmienok uvedených v Protokole o pristúpení Ruskej federácie do WTO. Obe komory ruskej Dumy schválili ratifikáciu dohody o vstupe Ruska do WTO 21. júla 2012. Prezident Vladimír Putin podpísal zákon o vstupe Ruska do WTO po uplynutí 30-dňovej lehoty od hlasovania v Dume. Zákonom vstúpil 22. druhého augusta 2012 do platnosti Protokol o pristúpení Ruska do WTO. 22. augusta 2012 sa tak Ruská federácia stala 156. členským štátom Svetovej obchodnej organizácie.

Ruskí experti sú toho názoru, že v priebehu predvstupových rokovaní si Rusko vynegociovalo najlepšie možné podmienky. Počas niekoľkoročných predvstupových rokovaní vyjednávalo Rusko o podmienkach svojho vstupu do WTO so všetkými členskými štátmi.

Poslednou prekážkou ukončenia predvstupových rokovaní bola dohoda s Gruzínskom, ktoré blokovalo vstup Ruska do WTO. Dôvodom boli nevyriešené politické otázky v súvislosti s postavením Južného Osetska a Abcházska⁷ po vyhlásení ich nezávislosti v roku 2008 od Gruzínska. Po vojnovom konflikte medzi Ruskom a Gruzínskom sa zastavila výmena tovaru medzi oboma štátmi. Gruzínsko však chce na ruský trh opäť vyvážať víno a minerálne vody.

⁷ Územia Južného Osetska a Abcházska predstavujú sporné body medzi Ruskom a Gruzínskom už od čias rozdelenia ZSSR

Začiatkom novembra 2011 sa Rusko s Gruzínskom dohodlo o monitorovaní nákladnej dopravy na hraniciach Abcházska a Južného Osetska. Toky tovaru bude kontrolovať firma najatá Švajčiarskom na troch hraničných prechodoch. Uzatvorením dohody s Gruzínskom bola odstránená posledná prekážka na uzatvorenie predvstupových rokovaní o vstupe Ruska do WTO.

Rusko, ako ekonomika s deviatym najväčším ekonomickým potenciálom vo svete,⁸ bola jedinou z krajín G 20,⁹ ktorá nebola súčasťou najvýznamnejšej svetovej organizácie liberalizujúcej svetový obchod. Vstupom Ruska do WTO sa bude až 97% svetového obchodu uskutočňovať medzi členskými štátmi WTO v súlade s liberálnymi pravidlami obchodovania.¹⁰

Vstup Ruska do WTO znamená najväčší pokrok v liberalizácii svetového obchodu od roku 2001, keď vstúpila do WTO Čínska ľudová republika – druhá najväčšia ekonomika sveta.¹¹

Prezident Európskej únie Hermann van Rompuy sa v súvislosti so vstupom Ruska do WTO vyjadril, že „vstup Ruska do WTO je veľký úspech. Otvára sa veľa nových obchodných príležitostí, investícií a globálny rast.“¹²

Podľa názoru generálneho riaditeľa WTO Pascala Lamyho prijatie Ruska do WTO upevní integráciu Ruska do svetovej ekonomiky, prinesie väčšiu istotu podnikateľom a obchodným partnerom a povzbudí obchod a investície.¹³

Po vstupe Ruska do WTO museli členské štáty WTO odstrániť všetky reštriktívne opatrenia v obchode s Ruskou federáciou. Vstupom Ruska do WTO sa mení aj obchodná politika USA voči Ruskej federácii. V roku 1974 prijali USA Jacksonov-Vanikov dodatok k obchodnému zákonníku, ktorý umožňoval obmedziť režim najvyšších výhod pre štáty, ktoré podľa hodnotenia USA nedodržiavali ľudské práva a obmedzovali emigráciu svojich občanov do zahraničia. Jacksonov-Vanikov dodatok bol aplikovaný aj v obchode so ZSSR a zostával v platnosti aj po zániku ZSSR a demokratizácii politického života v Rusku. Uplatňovaním Jacksonovho-Vanikovho dodatku k obchodnému zákonníku strácali nielen ruské firmy exportujúce svoj tovar do USA, ale i americké firmy. Americkí podnikatelia vyzývali amerického prezidenta Baracka Obamu na jeho odstránenie. Preto americký prezident Barack Obama podal návrh na zrušenie Jacksonovho-Vanikovho dodatku v Kongrese USA. Z obavy o problematické hlasovanie republikánskych kongresmanov predložil prezident Obama súčasne s návrhom na zrušenie Jacksonovho-Vanikovho dodatku návrh na schválenie tzv. dodatku Magnitského. Oba tieto návrhy Kongres USA schválil. Tzv. dodatok Magnitského umožňuje USA odmietnuť vstup na ich územie osobám podozrivým z účasti na úmrtí Sergeja Magnitského, ktorý zomrel vo vyšetrovacej väzbe. USA si týmto dodatkom oslobujú tiež právo zmraziť bankové účty v amerických bankách takto podozrivých osôb. Tento postoj USA vyvolal nevoľu v ruských oficiálnych kruhoch, ktoré sú pripravené prijať retorzné opatrenie. Ruská federácia prijala retorzné opatrenie v podobe tzv. zákona Dimu Jakovleva¹⁴, ktorý

⁸ www.theRichest.org – Ekonomiky s najväčším absolútnym HDP na svete sú: USA (14,6 bilióna USD), ČĽR (10 biliónov USD), Japonsko (10,0 biliónov USD), India (4,0 bilióny USD), Nemecko (2,9 bilióna USD), Rusko (2,2 bilióna USD), Brazília (2,1 bilióna USD), Veľká Británia (2,0 bilióna USD).

⁹ www.g20.org – G20: Argentína, Austrália, Brazília, ČĽR, Európska únia, Francúzsko, India, Indonézia, Japonsko, Juhoafrická republika, Kanada, Kórejská republika, Mexiko, Nemecko, Rusko, Saudská Arábia, Taliansko, Turecko, USA, Veľká Británia.

¹⁰ www.themoneyconverter.com.

¹¹ www.theRichest.org.

¹² <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/ekonomika/157256-rusove-se-dockali-clenstvi-ve-wto>.

¹³ <http://byznys.ihned.cz/cl-53630250-prelom-rusko-vstupuje-do-klubu-liberalniho-obchodu>.

¹⁴ Dima Jakovlev bolo ruské dieťa adoptované americkými rodičmi, ktoré zomrelo v dôsledku nedbanlivej starostlivosti rodičov.

zakazuje americkým občanom adopciu ruských detí.

„Konkrétnymi cieľmi vstupu Ruska do WTO sú:

1. získanie výhodnejších a nediskriminačných podmienok pri vstupe ruských výrobkov na svetové trhy,
2. prístup k medzinárodnému mechanizmu riešenia obchodných sporov,
3. zosúladenie ruskej legislatívy so všeobecne platnými medzinárodnými normami pre vytvorenie priaznivejšieho podnikateľského prostredia pre zahraničných investorov, ale i domácich podnikateľov,
4. rozšírenie možností pre ruských investorov v členských štátoch WTO, najmä v bankovom sektore,
5. vytvorenie podmienok pre zvýšenie kvality a konkurencieschopnosti národnej produkcie zvýšením objemu dovozu tovaru a služieb a investícií na ruský trh,
6. zlepšenie imidžu Ruska vo svete ako plnohodnotného účastníka svetového obchodu.“¹⁵

Vstupom do WTO preberá Rusko všetky záväzky platné pre členské štáty a rovnako i práva na urovnávanie sporov. Vstup do WTO znamená pre Rusko odstraňovanie prekážok na dovoz tovaru zo zahraničia a rovnako i odstraňovanie prekážok na export tovaru. So znižovaním dovozných ciel sa bude zvyšovať zahraničná konkurencia na ruskom trhu, ale i možnosť zvyšovať export na zahraničné trhy. Rusko si v procese vyjednávani vyhradilo právo naďalej podporovať ruských výrobcov a exportérov niektorých výrobkov. Rusko môže napríklad naďalej podporovať poľnohospodárov. V odôvodnených prípadoch môže Rusko po vstupe do WTO používať ochranné opatrenia ako antidumpingové clá alebo vyrovnávacie clá, ktoré zvýšia ceny dovážaného tovaru na ruskom trhu a budú chrániť domácich výrobcov. Pokiaľ by boli ruskí exportéri na svetových trhoch diskriminovaní, budú sa tieto prípady riešiť v rámci riešenia sporov na pôde WTO.

Vstup Ruska do WTO zabezpečí stabilitu zahraničnobchodného režimu a predvídateľnosť legislatívnych podmienok pre ruské spoločnosti, pre domácich i zahraničných investorov na území Ruska. Odstránením mnohých bariér na vstup zahraničných producentov na ruský trh sa zvýši konkurencia lacnejších zahraničných výrobcov, čo bude znamenať likvidáciu mnohých ruských firiem. Krach mnohých ruských firiem, môže viesť k zvyšovaniu nezamestnanosti.

3 Výhody zo vstupu Ruska do WTO

Rusko vstúpilo do Svetovej obchodnej organizácie preto, že očakáva zo statusu člena WTO viac výhod, než strát pre svoju ekonomiku. Výhody, ktoré Rusko získava členstvom vo WTO, bude môcť krajina využívať v krátkodobom a dlhodobom horizonte.

Z krátkodobého hľadiska sú to výhody, ktoré sa začali uplatňovať hneď po vstupe Ruska do WTO, a ktoré zaväzujú ostatné členské štáty WTO odstrániť bariéry vstupu ruského tovaru na ich trhy. Patrí k nim nesporne aj odstránenie už spomínaného Jacksonovho-Vanikovho dodatku k americkému obchodnému zákonníku a poskytnutie ruským exportérom pri vstupe na americký trh štandardných obchodných podmienok.

Okrem USA používali reštriktívne opatrenia voči dovozu z Ruska aj iné členské štáty WTO. Pred vstupom Ruska do WTO uplatňovalo dvadsať členských štátov WTO takmer 70 reštriktívnych opatrení voči dovozu ruského tovaru, vrátane embarga na dovoz.¹⁶ Vstupom Ruska do WTO sa začal proces odstraňovania týchto opatrení. Išlo najmä o členské štáty

¹⁵ Makarov, A.V. – Veretennikova, O. B.: Gosudarstvennaja podderžka promyšlennosti v uslovijach cykličeskogo razvitija ekonomiky, Jekaterinburg, izdatel'stvo Ural, 2012, s. 347 -348.

¹⁶ http://czech.ruvr.ru/2012_08_22/85846859/.

Európskej únie, kam smeruje až polovica ruského vývozu.¹⁷

Ako členský štát WTO musí Rusko znížiť mnohé vývozné clá, Zníženie exportných cien bude mať za následok zvýšenie exportu. Z tejto skutočnosti budú ziskávať zatiaľ najmä surovinové odvetvia. Odstránenie bariér by malo viesť k zvyšovaniu zahraničnoobchodného obratu ročne až o 10%.¹⁸ Táto skutočnosť by mala pozitívne ovplyvniť i štátny rozpočet, ktorý poklesom ciel príde asi o 0,8% svojich príjmov¹⁹. V roku 2014 by mal výpadok dovozných a vývozných ciel v ruskom štátnom rozpočte dosiahnuť 250 mld. rubľov (t. j. 6 mld. eur).²⁰ Tento výpadok sa môže kompenzovať zvýšeným objemom vývozu alebo štát bude musieť vydávať štátne obligácie, čím môže dôjsť k zvyšovaniu zadlženosti. Jednou z možností je zvýšenie objemu dovozu výrobkov, na ktoré sa budú uvažovať nižšie dovozné clá a vyšší príjem do štátneho rozpočtu z väčšieho objemu, aj keď nižšieho cla.

Z dlhodobého hľadiska by malo Rusko získať výhody, ktoré prinesie reštrukturalizácia a modernizácia ruskej ekonomiky v liberalizovanom prostredí. Vďaka odstráneniu reštrikcií sa budú v Rusku rýchlejšie rozvíjať exportne orientované odvetvia, aj tie, ktoré majú vysokú pridanú hodnotu. Táto skutočnosť bude pozitívne vplývať na reštrukturalizáciu ruskej ekonomiky. Zníži sa silná závislosť od exportu ropy a ropných produktov. Pozitívne efekty by sa mali v plnej šírke prejavíť až v priebehu siedmich až desiatich, a možno i viac rokov.

Priemerné dovozné clá dosahovali pred vstupom Ruska do WTO 11,7% a v súlade s Prístupovým protokolom o vstupe Ruska do WTO by sa mali znížiť na úroveň 7,8%.²¹ Znižovanie dovozného cla bude prebiehať etapovite v priebehu niekoľkých rokov.²²

Jednoznačne pozitívny efekt nastane pre spotrebiteľov tovarov výrobnej a osobnej spotreby znížením spotrebiteľských cien. Dovozné tovary budú lacnejšie. Ruské výrobky tiež zlacnejú. Znižovaním cien získajú najmä spotrebiteľia.

Vytvorením nového ekonomického prostredia má ekonomika Ruska zrást' o 11%. V peňažnom vyjadrení to bude predstavovať navýšenie HDP až o 215 mld. USD²³.

Až 70% rastu bude podmienené rastom produktivity práce a zvýšením konkurencieschopnosti ruských spoločností v dôsledku predaja lacnejších tovarov a služieb, ktoré zlacnejú v dôsledku poklesu dovozných ciel. Malo by dôjsť k zvýšeniu miezd v niektorých odvetviach a k zvýšeniu reálnych príjmov spotrebiteľov.

Rusko získa vstupom do WTO liberálnejší prístup na svetové trhy s chemickými výrobkami, hutníckymi výrobkami (najmä z hliníka), s výrobkami spotrebného priemyslu a tiež v odvetviach dopravy, kde dosahuje konkurenčné výhody. V odvetví farebnej metalurgie sa očakáva zvýšenie objemu výroby o 14,45%.²⁴ Pozitívnym následkom vstupu Ruska do WTO bude rast miezd v hutníctve o 15%.²⁵ Vyššie uvedené odvetvia sa podieľajú asi tretinou na tvorbe HDP Ruska.²⁶

Rusko sa zaviazalo, že zníži dovozné clá na informačné technológie a na dovoz bavlny, že bude obmedzovať subvencie pre poľnohospodárov a že bude dôslednejšie postihovať

¹⁷ [Wwww.gks.ru](http://www.gks.ru).

¹⁸ [Wwww.rb.ru/article/vstuplenie-rossii-v-wto-plyusy-i-minusy](http://www.rb.ru/article/vstuplenie-rossii-v-wto-plyusy-i-minusy).

¹⁹ [Wwww.rb.ru/article/vstuplenie-rossii-v-wto-plyusy-i-minusy](http://www.rb.ru/article/vstuplenie-rossii-v-wto-plyusy-i-minusy).

²⁰ [Wwww.pravda.ru/economics/rules/globalcooperation/23-8-2012](http://www.pravda.ru/economics/rules/globalcooperation/23-8-2012) – odstránením dovozných bariér budú niektoré odvetvia ruskej ekonomiky konfrontované s lacnejšími a kvalitnejšími výrobkami zo zahraničia.

²¹ [Wwww.bbc.co.uk/russian/business/2012/08/12021_russia_wto_accession.shtml](http://www.bbc.co.uk/russian/business/2012/08/12021_russia_wto_accession.shtml).

²² [Wwww.wto.org](http://www.wto.org) – Report of the working party on the the accession of the Russian Federation to the World Trade Organization.

²³ [Wwww.bbc.co.uk/russian/business/2012/08/12021_russia_wto_accession.shtml](http://www.bbc.co.uk/russian/business/2012/08/12021_russia_wto_accession.shtml).

²⁴ [Wwww.bbc.co.uk/russian/business/2012/08/12021_russia_wto_accession.shtml](http://www.bbc.co.uk/russian/business/2012/08/12021_russia_wto_accession.shtml).

²⁵ [Wwww.bbc.co.uk/russian/business/2012/08/12021_russia_wto_accession.shtml](http://www.bbc.co.uk/russian/business/2012/08/12021_russia_wto_accession.shtml).

²⁶ [Wwww.gks.ru](http://www.gks.ru).

porušovanie práv duševného vlastníctva. Vstup do WTO by mohol priniesť ekonomike ešte viac výhod, pokiaľ by sa zlepšilo podnikateľské prostredie pre domácich i zahraničných investorov, výhody z vstupu krajiny do WTO sa môžu ešte znásobiť. Možno očakávať aktivizáciu zahraničných firiem v ruskej ekonomike a spolu s nimi prísun nových technológií.

Ruská zahranično-ekonomická činnosť bude predvídateľnejšia a stabilnejšia. Stabilnejší by mal byť i kurz ruského rubľa. Volatilita rubľa by mala klesnúť.

Pozitívne efekty vstupu Ruska do Svetovej obchodnej organizácie budú z dlhodobého hľadiska nesporne prevažovať nad negatívnymi. Liberalizácia zahraničného obchodu bude musieť byť impulzom na modernizáciu ruskej ekonomiky. Modernizácia ekonomiky je jedinou možnou cestou k ďalšiemu úspešnému rozvoju ruskej ekonomiky i spoločnosti. Väčším podielom zahraničných firiem v ruskej ekonomike by sa mali eliminovať také neduhy ruskej ekonomiky ako je korupcia, byrokracia, nízka vymožiteľnosť práva a i.

Menový dumping?

Podľa názoru niektorých expertov netreba zveličovať výhody zo vstupu Ruska do WTO. Dovozné clá sa znížia iba nepodstatne a môže dôjsť k revalvácii rubľa. Poklesne tiež podiel ruských firiem na zahraničných trhoch. V dôsledku toho sa môže zlepšiť pozícia ruských firiem na domácom trhu. Medzi ruskými odborníkmi sa stretávame s názormi o možnej inej ochrane ruskej ekonomiky, ako sú dovozné clá. Niektorí zastávajú názor, že na ochranu ruskej ekonomiky je nevyhnutné uplatniť menový dumping. Výmenný kurz ruského rubľa voči americkému doláru je v súčasnosti 1USD/31,46 RBL.²⁷ Pokles výmenného kurzu ruského rubľa voči americkému doláru na 1 USD/45 RBL by podľa názoru mnohých odborníkov pomohol ruskej ekonomike.

Predstavitel'mi dvoch protichodných názorov sú Nikolaj Šmeľov, riaditeľ Ústavu Európy Ruskej akadémie vied a Dmitrij Mirošničenko, vedecký pracovník VŠ ekonomiky.

Nikolaj Šmeľov zastáva názor, že po odstránení dovozných ciel, treba chrániť ruský ľahký priemysel, potravinársky priemysel, strojárstvo a i ďalšie odvetvia. Poklesom výmenného kurzu rubľa voči doláru by sa zvýšili dovozné ceny. Spracovateľské odvetvia by podľa jeho názoru mali viac času na prispôbenie sa zahraničnej konkurencii. Nekonkurencieschopné odvetvia potrebujú čas a investície na obnovu. Liberalizáciou dovozu a prípadným následným bankrotom mnohých odvetví by sa zvýšila nezamestnanosť. Devalváciou by sa zhoršila situácia spotrebiteľov, pretože by mohla viesť k zvýšeniu cien na domácom trhu. Kladie si otázku, čo je menej priaznivé, či likvidácia mnohých odvetví národnej ekonomiky pod vplyvom silnej zahraničnej konkurencie alebo reakcia spotrebiteľov na devalváciu rubľa.

Opozičný názor v ruských odborných kruhoch prezentuje Dmitrij Mirošničenko, ktorý devalváciu ruského rubľa odmieta ako zásadný nástroj na podporu domácich priemyselných odvetví. Pripúšťa menový dumping ako doplnkový nástroj na ochranu domácich nekonekurencieschopných odvetví. Pripúšťa, že devalvácia prináša niektoré konkurenčné výhody. Definuje nevýhody, ktoré by boli spojené s devalváciou pre ruskú ekonomiku. Vzhľadom na to, že v ruskej ekonomike zohráva významnú úlohu ťažba surovín, pre zahraničných investorov nemá devalvácia zásadný význam. Ďalším argumentom je fakt, že väčšina ruských výrobných podnikov používa zastarané technológie.

Devalvácia by mohla pomôcť ruskej ekonomike v prípade dobrých podmienok modernizovať výrobu. Zastarané výrobné zariadenia je potrebné obnoviť. Ruský priemysel nevyrába najmodernejšie zariadenia pre výrobné podniky. Tie sa musia doviest' zo zahraničia. Devalvácia rubľa by zvýšila ceny dovážaných výrobkov a spomalila by modernizáciu zastaraných výrobných kapacít. Devalvácia rubľa by viedla k poklesu spotreby obyvateľov, a teda k poklesu životnej úrovne a inflácii, čím by utrpel i štátny rozpočet.²⁸

²⁷ [Www.themoneyconverter.com](http://www.themoneyconverter.com).

²⁸ Rossijskaja gazeta, 11.11.2012.

4 Nevýhody vstupu Ruska do WTO

Vstup Ruska do WTO bude mať i mnohé nevýhody. Pesimistické názory zo strany ruských odborníkov tvrdia, že nevýhod bude viac ako výhod.

Nevýhody vstupu Ruska do WTO sa prejavia hneď po odstránení prekážok pre voľný obchod tovaru a služieb. Odstránením dovozných bariér budú mnohé odvetvia ruskej ekonomiky konfrontované s lacnejšími a kvalitnejšími výrobkami zo zahraničia. Zvýšenie konkurencie na ruskom trhu pokladajú ruskí experti za najväčšiu nevýhodu vstupu do WTO.

Mnohí ruskí výrobcovia, doposiaľ chránení vysokými dovoznými clami, stratia svoju konkurencieschopnosť, ktorá môže viesť až k ich likvidácii. Možno očakávať aj zánik mnohých výrobných závodov. Následne bude dochádzať k strate pracovných miest a zvýšeniu miery nezamestnanosti. Osobitne sú ohrozené tzv. monomestá, kde je výroba zameraná na jeden druh výroby (napríklad textilný priemysel, celulózo-papierenský priemysel a i.), ktorý zamestnáva väčšiu časť obyvateľov mesta. Jedným zo sporných momentov vstupu Ruska do WTO je teda možný zánik tzv. monomiest.

Veľká časť ruských výrobných závodov je zastaraná a v konkurencii so zahraničnou produkciou budú ich výrobky nekonkurencieschopné. Súčasnú výhodu ruských firiem spočívajú v administratívnych výhodách²⁹, v lacnej pracovnej sile, v lacných zdrojoch energie, nízkych nákladoch na vedeckých pracovníkov a výskumníkov. Ekologické normy dosahujú v Rusku nízke štandardy v porovnaní s ekologickými normami vo vyspelých štátoch. Kontrola ich dodržiavania je tiež nedostatočná. Dodržiavanie ekologických noriem nepredstavuje dodatočné náklady pre firmy s výrobou zaťažujúcou životné prostredie, a preto táto skutočnosť predstavuje „kvázi výhodu“ pre mnohé ruské firmy.

Výhody zahraničných firiem v porovnaní s ruskými firmami možno zhrnúť do nasledovných bodov. Firmy vo vyspelých štátoch disponujú modernými manažérskymi metódami a využívajú najmodernejšie manažérske a výrobné technológie. K ich nespornej výhode patria aj dlhodobejšie a lacnejšie zdroje financovania.

Rusko ako členský štát WTO nebude môcť znova zavádzať opatrenia na ochranu domácich výrobcov. Napríklad, chrániť automobilový priemysel, tak ako v roku 2009, keď Rusko prijalo protikrizové opatrenia zvýšením ciel na dovoz automobilov a podporilo domácich výrobcov znížením taríf na železnici pri preprave automobilov od výrobcov k spotrebiteľom. Všetky analogické podpory domácich výrobcov musia byť po vstupe do WTO zrušené.

Automobilový priemysel bude konfrontovaný s importovanými lacnejšími a kvalitnejšími zahraničnými osobnými automobilmi. Podiel domácich automobilov na ruskom trhu osobných automobilov sa zníži z 65% na 40% a úžitkových zo 70% na 35%.³⁰

V chemickom priemysle bude predstavovať veľkú konkurenciu najmä dovoz chemických výrobkov z Číny, kde je niekoľkonásobne lacnejšia výroba elektrickej energie ako v Rusku. Napríklad v Rusku stojí kWh 2,5 až 3 ruble, zatiaľ čo cena v ČLR dosahuje 0,3 až 0,4 rubľa za kWh. Elektrická energia pritom dosahuje napr. až 70% hodnoty pri výrobe chlóru.³¹

Ruský sklársky priemysel bude konfrontovaný s lacnou zahraničnou konkurenciou a povedie nielen k poklesu výroby skla, ale i zániku strojárkej výroby orientovanej na výrobu zariadení pre sklársky priemysel.

Najviac postihnuté liberalizáciou ruského trhu po vstupe krajiny do WTO budú odvetvia ľahkého priemyslu, strojárstvo, celulózo-papierenský a drevársky priemysel. Napríklad, clo pri dovoze nových poľnohospodárskych strojov sa zníži trojnásobne a pri dovoze použitých poľnohospodárskych strojov sa zníži až päťnásobne. V tejto situácii možno očakávať,

²⁹ Administratívne výhody sú chápané ako slabá kontrola štátu pri dodržiavaní zákonov ruskými firmami.

³⁰ www.martex.ru/2938.

³¹ www.martex.ru/2938.

že podiel poľnohospodárskych strojov domácej výroby sa zníži z doterajších 52% na 3%. Do roku 2020 by malo zaniknúť okolo 100 ruských výrobcov poľnohospodárskej techniky a spolu s nimi zanikne 50 tisíc pracovných miest.³² Odvetvia, ktoré zasiahne liberalizácia ruského trhu negatívne, sa podieľajú na tvorbe HDP asi 4%.³³

K odvetviám, ktoré budú mať sťaženú pozíciu na ruskom trhu i na zahraničných trhoch bude patriť aj poľnohospodárstvo a odvetvia s ním spojené. Investície do živočíšnej výroby, do výroby bravčového mäsa v posledných šiestich rokoch predstavovali 200 mld. rubľov. Sebestačnosť v produkcii bravčového mäsa dosahuje v Rusku v súčasnosti 70% (t. j. 2,6 mil. ton mäsa). V roku 2022 (t. j. objem výroby 4 mil. ton) by sebestačnosť vo výrobe bravčového mäsa mala dosiahnuť až 95%, za podmienky neliberalizovaného dovozu. V podmienkach liberalizovaného dovozu poklesne produkcia bravčového mäsa na 2,2 mil. ton. Pokles objemu výroby bude mať za následok bankrot mnohých poľnohospodárskych fariem a niekoľkých desiatok tisíc pracovníkov v tomto odvetví stratí prácu. Jeden pracovník v živočíšnej výrobe viaže na seba v Rusku desať ďalších pracovných miest (v logistike, spracovateľskom priemysle, v obchode a pod.).³⁴ Efektívnosť ruského poľnohospodárstva je v súčasnosti 0%. Rusko sa v procese vyjednávania o svojom vstupe do WTO zaviazalo, že ceny energií na domácom trhu prispôbujú svetovým cenám, t. j. že ich zvýši. Po realizácii tohto záväzku bude ruské poľnohospodárstvo stratové. Rusko ako člen WTO bude musieť umožniť import geneticky modifikovaných potravín. Túto skutočnosť mnohí odborníci v Rusku pokladajú za hrozbu pri zabezpečovaní obyvateľov kvalitnými potravinami.

Rusko získalo možnosť na prechodné obdobie používať ochranu niektorých odvetví na obdobie 5 – 7 rokov. Je to obdobie, počas ktorého sa tieto odvetvia musia modernizovať a zefektívniť svoju výrobu.

Deväť rokov po vstupe Ruska do WTO t. j. v roku 2021 bude povolené podnikanie zahraničným poisťovacími spoločnosťami.³⁵ Najväčšiu výhodou by podľa názoru západných odborníkov malo byť zrušenie reštrikcií na majetkovom podiele zahraničných investorov v ruských bankách a telekomunikačných spoločnostiach. V súčasnosti ruská legislatíva obmedzuje podiel zahraničných investorov na maximálny podiel na základnom imaní firmy 49%. Táto reštrikcia bude v priebehu štyroch rokov (2016) od vstupu Ruska do WTO zrušená. Majetkový podiel zahraničných investorov v ruských bankách zostane obmedzený na úrovni 50%.³⁶

Zahranční výrobcovia často využívali priame zahraničné investície Ruska, aby obišli prekážky na dovoz t. j. vysoké dovozné clá. Po zásadnej redukcii dovozných ciel možno očakávať, že niektorí zahraniční investori opustia Rusko a budú investovať v krajine s nižšími nákladmi, napríklad s nižšími mzdami a budú svoje výrobky do Ruska vyvážať. Vzhľadom na veľkosť ruského trhu a colnej únie s Bieloruskom a Kazachstanom by odlev zahraničných investícií nemusel znamenať pre ruskú ekonomiku v tejto súvislosti veľkú hrozbu.

ZÁVER

Vstup Ruskej federácie do klubu liberalizovanej medzinárodnej obchodnej výmeny po takmer dvoch desaťročia negotácií bude znamenať zvýšenie zahraničnoobchodného obratu Ruskej federácie a aj jej obchodných partnerov. Podiel exportu na HDP Ruskej federácie dosahuje v súčasnosti 28% a podiel importu 17,4%.³⁷ Liberalizácia exportu by mala preto mať väčší pozitívny efekt pre ruských výrobcov (asi tretina výrobcov bude profitovať) a i na celú

³² www.bbc.co.uk/russian/business/2012/08/12021_russia_wto_accession-shtml.

³³ www.bbc.co.uk/russian/business/2012/08/12021_russia_wto_accession.shtml.

³⁴ www.bbc.co.uk/russian/business/2012/08/12021_russia_wto_accession.shtml.

³⁵ www.bbc.co.uk/russian/business/2012/08/12021_russia_wto_accession-shtml.

³⁶ www.bbc.co.uk/russian/business/2012/08/12021_russia_wto_accession-shtml.

³⁷ www.gks.ru.

ekonomiku ako straty odvetví, ktoré sú v súčasnosti nekonkurencieschopné. Štruktúra exportu (70% sú suroviny³⁸) však odráža technologické zaostávanie a je pre ruskú vládu i podnikateľov výzvou, ktorú by mali využiť na zavádzanie manažérskych i technologických inovácií a rýchlu modernizáciu zastaraného parku výrobných zariadení. Pre modernizáciu svojej ekonomiky bude musieť Rusko využiť maximálne svoje domáce zdroje a tiež zdroje externé. Iba tak si Rusko môže zlepšiť postavenie v modernom svete.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. CIHELKOVÁ, E. a kol. (2002): *Světová ekonomika, regiony a integrace*. Praha: Grada Publishing, 2002. ISBN 80-247-0193-6.
2. LEBIEDZIK, M. – NEZAL, P. – MAJEROVÁ, I. (2006): *Světová ekonomika*. Brno: Computer Press, 2006. ISBN 978-80-251-1498-8.
3. LIPKOVÁ, Ľ. a kol. (2011): *Medzinárodné hospodárske vzťahy*. Bratislava: Sprint dva, 2011. ISBN 978-80-89393-37-4.
4. LOMAKIN, V. K. (2000): *Mirovaja ekonomika*. Moskva: Unity, 2000. ISBN 5-238-00028-6.
5. MAKAROV, A. V. – VERETENNIKOVA, O. B. (2012): *Gosudarstvennaja podderžka promyšlennosti v uslovijach cykličeskogo razvitija ekonomiky*. Jekaterinburg: Izdatel'stvo Ural, 2012. ISBN 978-5-9656-0191-2.
6. NEUMANN, P. – ŽAMBERSKÝ, P. – JIRÁNKOVÁ, M. (2012): *Mezinárodní ekonomie*. Praha: Grada Publishing, 2012. ISBN 9-788024-732763.
7. NIKOLAJEVA, I. P. (2002): *Mirovaja ekonomika*. Moskva: Unity, 2002. ISBN 5-223-00203-3.
8. OECD (2011): *OECD Economic Surveys: Russian Federation 2011*. Paríž: OECD Publishing. ISBN 978-92-64-11742-6.
9. ROSSIJSKAJA GAZETA, 11.11.2012

Elektronické zdroje:

10. CIA – RUSKO. Dostupné na <http://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rs.html>.
11. FEDERAČNÁ SLUŽBA GOSUDARSTVENNOJ STATISTIKI. Dostupné na <http://www.gks.ru>.
12. G20. Dostupné na <http://www.g20.org>.
13. HLAS RUSKA. Dostupné na http://czech.ruvr.ru/2012_08_22/85846859/.
14. IHNEC.CZ. Dostupné na <http://byznys.ihned.cz/cl-53630250-prelom-rusko-vstupuje-do-klubu-liberaliniho-obchodu>.
15. SEMESTR.RU. Dostupné na <http://www.semestr.ru/ks333?razdel=2>.
16. SVETOVÁ BANKA. Dostupné na <http://www.worldbank.org>.
17. SVETOVÁ OBCHODNÁ ORGANIZÁCIA. Dostupné na <http://www.wto.org>.
18. THE RICHEST. Dostupné na <http://www.therichest.org>.

KONTAKT

Dr. h. c. prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/B
85235 Bratislava
E-mail: lipkova@euba.sk

³⁸ [Www.gks.ru](http://www.gks.ru).

**MAKROEKONOMICKÉ POROVNANIE ŠTÁTOV SNŠ
PRÍPADOVÁ ŠTÚDIA – UKRAJINA A KAZACHSTAN¹**

Ing. Leonid Raneta, PhD. – Mgr. Aisulu Kozhabayeva

ABSTRAKT

Táto práca sa zaoberá analýzou vybraných makroekonomických ukazovateľov Ukrajiny a Kazachstanu, autori sa snažili identifikovať podobnosti a odlišnosti ich vývoja. Kazachstan a Ukrajina sú druhou resp. treťou najväčšou ekonomikou Spoločenstva nezávislých štátov, nemajú spoločné hranice, ale majú niekoľko spoločných ekonomických vlastností. Oba tieto štáty sú významnými obchodnými partnermi Ruska a majú niektoré podobné charakteristiky zahraničnej politiky a ekonomických prostredí.

Kľúčové slová: makroekonomické porovnanie, hospodársky rozvoj, makroekonomické ukazovatele, Ukrajina, Kazachstan

ABSTRACT

In this paper authors analyze the economies of Ukraine and Kazakhstan in terms of macroeconomic indicators in order to identify similarities and differences of their development. Kazakhstan and Ukraine are the second and third largest economies respectively of the Community of Independent States; they have no common borders, but have some common characteristics. Both states are important trading partners of Russia and have a few similarities in foreign policy and economic environments.

Key words: macroeconomic comparison, economic development, macroeconomic indicators, Ukraine, Kazakhstan

JEL: E20, E01, F41

ÚVOD

Po roku 2008 svetová finančná a ekonomická kríza odhalila slabé stránky väčšiny štátov Spoločenstva nezávislých štátov (ďalej SNŠ). V štátoch SNŠ, ako je napríklad Ruská federácia, Ukrajina² a Kazachstan sa intenzifikovala diskusia ohľadom závislosti týchto štátov od úzkej nomenklatúry exportných položiek. Táto skutočnosť sa veľmi ostro prejavila počas krízového roku 2009, keď podstatne poklesol dopyt a ceny hlavných exportných položiek týchto štátov: energetické suroviny (Rusko a Kazachstan) a hutnícke výrobky (Ukrajina).

V štátoch SNŠ sa do popredia vnútornej a zahraničnej politiky dostávali otázky ekonomickej modernizácie. Zároveň vedecká komunita pozorovala ďalší stabilný trend: v oblasti zahraničnej politiky – trend hlbšej integrácie niektorých členských štátov SNŠ (vytváranie colnej únie a jednotného ekonomického priestoru). Kazachstan a Ukrajina sa v tomto smere odlišujú, pretože si zvolili odlišné koncepcie pre vlastné integračné postupy. Pozíciu Ukrajiny môžeme charakterizovať ako hlavný brzdiaci faktor integrácie v rámci SNŠ, a naopak Kazachstan bol prvým iniciátorom myšlienky integrácie v postsovietskom priestore s cieľom vytvoriť Eurázijský zväz. Dichotómiu procesov integrácie a modernizácie na jednej

¹ Príspevok bol spracovaný za finančnej podpory z grantu pre mladých vedeckých pracovníkov Ekonomickej univerzity Č. 2319214.

² Ukrajina nie je oficiálnym štátom Spoločenstva nezávislých štátov, len jeho účastníkom.

strane potvrdzujú výroky kľúčových politikov Ruska³, Kazachstanu a Bieloruska, na strane druhej ju potvrdzuje aj historická skúsenosť veľkých zmien ruskej civilizácie. V tejto súvislosti je zaujímavé porovnať vývoj dvoch kľúčových krajín SNŠ (okrem Ruska), ktoré majú veľa spoločných charakteristík, ale zároveň odlišné algoritmické prístupy k procesom integrácie.

Kazachstan a Ukrajina sú podľa veľkosti hrubého domáceho produktu⁴ druhým a tretím štátom v rámci SNŠ, napriek tomu, že tieto štáty nemajú spoločné hranice – majú niekoľko spoločných charakteristických črt.

Spoločné charakteristiky môžeme rozdeliť do dvoch oblastí – spojené s vnútorným ekonomickým prostredím a medzinárodným ekonomickým prostredím.

Z pohľadu medzinárodného prostredia sa Ukrajina a Kazachstan nachádzajú na civilizačných hraniciach, s čím je spojený aj taký faktor medzinárodného prostredia ako hlavní partneri zahraničnoobchodnej činnosti. V prípade Ukrajiny sú to EÚ a Rusko, v prípade Kazachstanu je to Čína a Rusko. Vzhľadom na význam (pre rast blahobytu a úspešnosti modernizácie) a objektívnosť integračných tendencií – na príklade týchto dvoch subjektov vidíme dve odlišné a protirečiacie stratégie. Na jednej strane, Kazachstan, ktorý bol od začiatku 90. rokov jedným z hlavných iniciátorov integračných procesov v rámci SNŠ (v čase, keď sa prevažne uvažovalo iba o dezintegrácii). Na druhej strane máme Ukrajinu, ktorá tradične bola jedným z hlavných brzdiacich síl integrácie a na rozdiel od Kazachstanu sa snažila za každú cenu o západnú integráciu (niekedy dokonca napriek priamym ekonomickým stratám).

Vnútorné prostredie týchto subjektov je podobné tým, že v ich ekonomikách sú prítomné disproporcie tvorby ekonomického rastu, ktorý je ťahaný odvetviami výroby s nízkou pridanou hodnotou (palivovo-energetický komplex v Kazachstane a hutníctvo na Ukrajine).

Cieľom tejto práce je analýza dvoch ekonomík z pohľadu vybraných makroekonomických ukazovateľov, s cieľom zistiť podobnosti a odlišnosti ich vývoja, v kontexte rôznych algoritmických integračných postupov.

1 Makroekonomická analýza

Začiatkom 90. rokov v dôsledku niektorých objektívnych faktorov Kazachstan a Ukrajina, dosahovali porovnateľné parametre hospodárskeho vývoja. Podľa absolútnej úrovne HDP v bežných cenách sa Kazachstan v roku 2009 vyrovnal Ukrajine, napriek tomu, že ešte v roku 1992 Ukrajina mala takmer trojnásobne vyšší HDP. Ukrajina disponovala trojnásobne väčšou ekonomikou aj počas existencie ZSSR, túto skutočnosť potvrdzujú aj údaje Goskomstatu ZSSR o základnom výrobnom kapitáli, podľa ktorých mala Ukrajina v tomto parametri trojnásobný nárast oproti KSSR⁵ (Ukrajina 304 miliárd rubľov, Kazachstan 103 miliárd rubľov). V tom čase bola Ukrajina výrazne rozvinutejšou súčasťou ZSSR. Preto mala na začiatku 90. rokov nezávislá Ukrajina v absolútnom vyjadrení vyšší HDP než Kazachstan (graf 1).

Všeobecne môžeme konštatovať, že v čase rozpadu ZSSR bola Ukrajina na vyššom stupni ekonomického rozvoja (graf 1), a to nielen z pohľadu priemyselnej výroby s vysokou mierou pridanej hodnoty⁶, ale aj infraštruktúry a zároveň disponovala rozvinutým poľnohospodárskym sektorom, naopak, na začiatku 90. rokov bol Kazachstan menej

³ PUTIN, V. (2010): Plädoyer für Wirtschaftsgemeinschaft Von Lissabon bis Wladiwostok.

⁴ V prepočte podľa oficiálneho kurzu v roku 2011 Ukrajina – 165 mld. USD, Kazachstan – 178 mld. USD.

⁵ Kazašská sovietska socialistická republika.

⁶ Štatistický úrad Ukrajiny. (2011): Údaje o priemernej mesačnej mzde.

rozvinutým regiónom⁷, avšak disponoval veľkým potenciálom v oblasti ťažby nerastných surovín⁸, na ktorú bol aj prevažne zameraný v rámci zväzového ekonomického modelu.

Tab. 1: Hlavné makroekonomické ukazovatele Kazachstanu a Ukrajiny

		2006	2007	2008	2009	2010	2011
KAZACHSTAN	HDP v bežných cenách, USD	81,0	103,1	135,2	115,3	148,0	178,3
	HDP (PPP) v mld. USD	150,6	168,7	178,0	182,0	197,4	216,8
	HDP (PPP) p.c. v USD	9781	10840	11281	11235	12014	13001
	Celkový objem investícií (% HDP)	33,4	36,1	27,1	30,3	32,4	32,0
	Inflácia, spotrebiteľské ceny	8,4	18,8	9,5	6,2	7,8	7,4
	Celkové rozpočtové príjmy (% HDP)	27,5	29,3	27,9	22,1	23,9	28,5
	Hrubý verejný dlh	6,7	5,9	6,7	10,2	10,7	10,9
	Saldo platobnej bilancie (% HDP)	-2,5	-8,1	4,7	-3,5	2,0	7,6
	Nezamestnanosť	7,8	7,2	6,6	6,5	5,7	5,4
UKRAJINA	HDP v bežných cenách, USD	107,8	142,7	180,1	117,2	137,9	165,0
	HDP (PPP) v mld. USD	291,3	323,5	338,2	291,2	306,7	329,5
	HDP (PPP) p.c. v USD	6231	6961	7322	6335	6698	7233
	Celkový objem investícií (% HDP)	24,8	28,2	27,9	17,1	19,4	23,1
	Inflácia, spotrebiteľské ceny	11,6	16,6	22,3	12,3	9,1	4,6
	Celkové rozpočtové príjmy (% HDP)	43,2	41,8	44,3	42,3	42,8	42,5
	Hrubý verejný dlh	14,8	12,3	20,5	35,4	40,1	36,5
	Saldo platobnej bilancie (% HDP)	-1,5	-3,7	-7,1	-1,5	-2,2	-5,6
	Nezamestnanosť	6,810	6,35	6,363	8,843	8,097	7,856

Prameň: MEDZINÁRODNÝ MENOVÝ FOND. (2011): World Economic Outlook Database. [online.] Medzinárodný menový fond, 2011. [cit. 15.7.2012.] Dostupné na internete: <www.imf.org/external/ns/cs.aspx?id=28>.

Ukrajina a Kazachstan boli od svojho vzniku v 90. rokoch zaradené do skupiny tranzitívnych ekonomík, ktoré disponujú niekoľkými spoločnými charakteristikami⁹. Napríklad pri skúmaní ukazovateľa HDP na jedného obyvateľa, môžeme vidieť, že do roku 1994

⁷ Štatistický úrad Kazašskej republiky. (2011): Kazachstan v roku 2010. Štatistická ročenka.

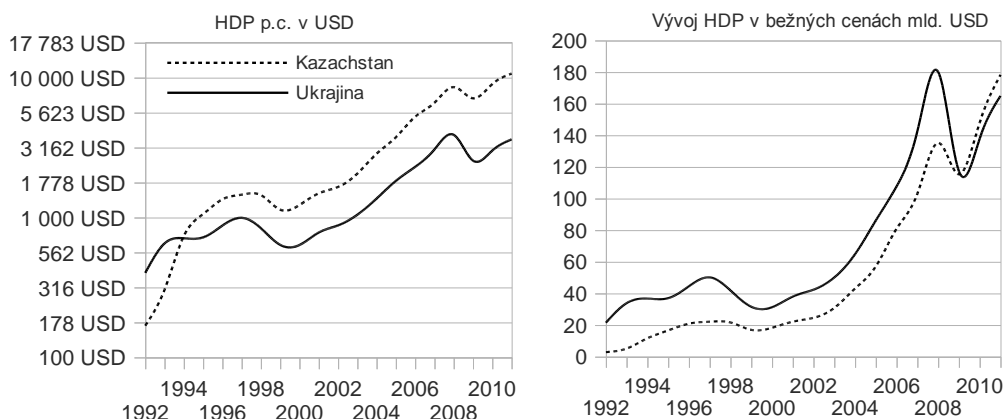
⁸ Tamže.

⁹ LIPKOVÁ, L. a kol. (2011): Medzinárodné hospodárske vzťahy, s. 77.

Kazachstan vykazuje podstatne menšie hodnoty ako Ukrajina (Kazachstan – 731 USD, Ukrajina – 711 USD v 1994, pozri graf 1), avšak po roku 1994 sa vývoj Kazachstanu značne zrýchlil a predbehol v tomto ukazovateli Ukrajinu. V roku 2011 kazašské HDP na jedného obyvateľa bolo trojnásobne vyššie než na Ukrajinu. Prepočítaná lineárna regresia ukazuje na rozširujúce sa nožnice, čo svedčí o podstatne intenzívnejšom rozvoji Kazachstanu počas skúmaného obdobia.

V roku 2010 sa Kazachstanu podarilo predbehnúť Ukrajinu aj podľa absolútnej výšky HDP (podľa oficiálneho kurzu): Kazachstan – 148 mld. USD, kým v rovnakom čase Ukrajina dosahovala 137,9 mld. USD¹⁰. Na grafe 1 vidíme, že globálna ekonomická kríza z roku 2008 silnejšie ovplyvnila Ukrajinu, zatiaľ čo obnovenie rastu bolo v porovnaní s Kazachstanom menej dynamické.

Graf 1: Porovnanie HDP Ukrajiny a Kazachstanu

Poznámka: vľavo sú údaje HDP p.c. v prepočte cez paritu kúpnej sily (os Y je predstavená v logaritmickej postupnosti), vpravo absolútne hodnoty HDP v bežných cenách.

Prameň: MEDZINÁRODNÝ MENOVÝ FOND. (2011): World Economic Outlook Database. [online.] Medzinárodný menový fond, 2011. [cit. 15.7.2012.] Dostupné na internete: <www.imf.org/external/ns/cs.aspx?id=28>.

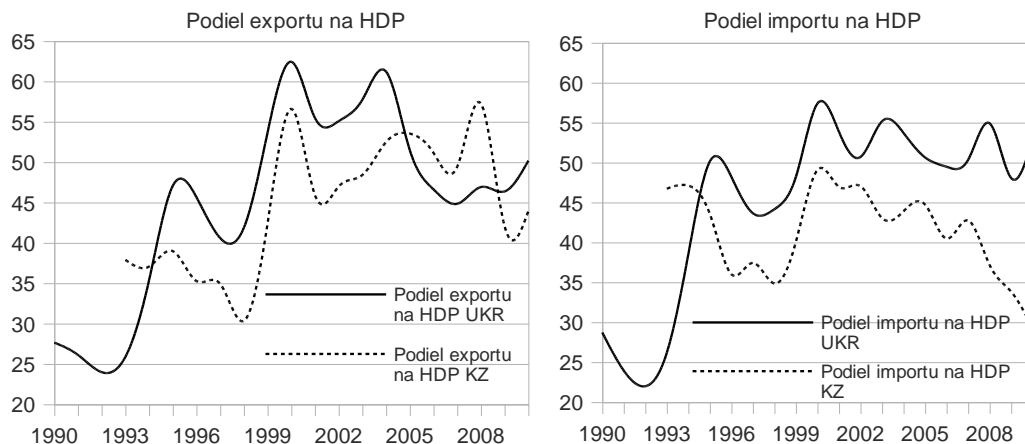
Analýza štruktúry ekonomiky oboch štátov poukazuje na určitú mieru podobnosti. V ukrajinskej a kazašskej ekonomike dominujú výrobky hutníckeho priemyslu, suroviny a paliva, čiže produkty s nízkou pridanou hodnotou, ktoré sú spoluzodpovedné za viac než 60 % exportu. V rámci štruktúry exportu Ukrajiny dominujú odvetvia, ktoré sa intenzívne rozvíjali v rozvinutých ekonomikách počas priemyselnej revolúcie 1880 – 1930, napríklad: hutníctvo, ťažba uhlia, chemický priemysel a ťažký priemysel. Táto štruktúra ekonomiky je veľmi zraniteľná, čo sa aj prejavilo v rokoch 2008 – 2009. Počas krízového roku 2009 Ukrajina zaznamenala 15 % zníženie HDP. Analogická štruktúra sa utvorila aj v exporte Kazachstanu, ktorému dominujú nerastné suroviny a neušľachtilé kovy¹¹. Podobne ako v prípade Ukrajiny je táto štruktúra ekonomiky veľmi zraniteľnou, čo sa prejavilo v krízovom roku 2009, v ktorom bolo registrované 40% zníženie exportu v oblasti nerastných surovín a neušľachtilých kovov. Pokles exportu dosiahol takmer 50 %.

¹⁰ MMF. (2011): World Economic Outlook Database.

¹¹ MELNIČUK, V. (2011): Ukrajina medzi oligarchijou a ľudom, s. 236.

Porovnanie Ukrajiny a Kazachstanu je možné aj z pohľadu medzinárodného obchodu. Vychádzajme z predpokladu, že zahraničný obchod je pre Kazachstan dôležitejší a zároveň je jeho podiel na HDP vyšší. Argumentácia takého predpokladu by spočívala v tom, že Kazachstan je významným exportérom nerastných surovín – čo spôsobuje vysoké objemy exportu. Naopak predpokladajme, že podiel importu na HDP Kazachstanu by mal byť vyšší ako na Ukrajine, pretože Kazachstan vyváža prevažne produkciu primárneho sektoru a potrebuje podstatný objem importu priemyselných a poľnohospodárskych tovarov, kým Ukrajina má lepšie rozvinutý priemysel a poľnohospodárstvo, čo by malo zabezpečovať lepšiu substitúciu exportu. Realita však tieto predpoklady nepotvrďuje. Porovnanie podielov exportu a importu na HDP (graf 2) preukazuje opačnú tendenciu – podiel importu na HDP je väčší na Ukrajine (nad 50 %), čo sa prejavuje v podobe dlhodobého pasívneho salda obchodnej bilancie. Podiel importu na HDP v Kazachstane má klesajúcu tendenciu z takmer 50 % v roku 1992 na úroveň 30 % v roku 2010. Porovnanie podielu exportu na HDP preukázal veľmi podobnú tendenciu – rastúci trend v 90. rokoch a stabilizácia na úrovni 45 – 50 % v roku 2010.

Graf 2: Porovnanie podielov importu a exportu na HDP (údaje v %)

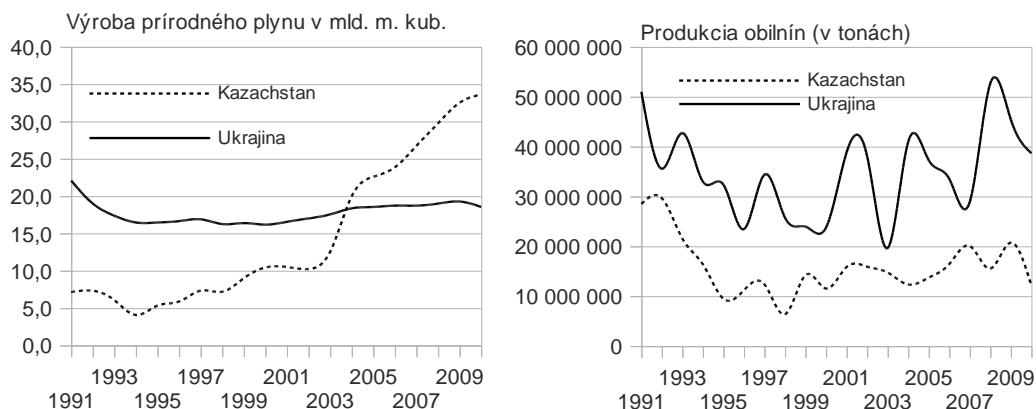

Prameň: MEDZINÁRODNÝ MENOVÝ FOND. 2011. World Economic Outlook Database. [online.] Medzinárodný menový fond, 2011. [cit. 15.7.2012.] Dostupné na internete: <www.imf.org/external/ns/cs.aspx?id=28>.

Vývoj poľnohospodárstva Ukrajiny poukazuje na jeden zaujímavý politicko-ekonomický paradox, ktorý spočíva v tom, že vysoko produktívne poľnohospodárske odvetvie bolo využité ako zámienka na iniciáciu nezávislosti. Rekordné úrody a vysoká miera produkcie poľnohospodárstva koncom 80. začiatku 90. rokov umožňovali politikom špekulovať na túto tému.¹² Avšak počas prvých rokov nezávislosti Ukrajiny začalo poľnohospodárstvo zlyhávať - v roku 1990 bola úroda 51 mil. ton pšenice, v roku 1991 bola úroda 38 mil. ton a koncom 90. rokov už len okolo 24 mil. ton, čo predstavuje dvojnásobné zníženie, napriek tomu, že výmera poľnohospodárskej pôdy zostala takmer na tej istej úrovni (14 mil. ha v roku 1990 oproti 13,1 mil. ha v 1999). Po 1999 roku sa uskutočnil volatilný rast produkcie obilnín, ktorý však iba v roku 2008 dosiahol úroveň roku 1991.

¹²Pred rozpadom ZSSR politici aktívne špekulovali o tom, že Ukrajina je „obilnicou“ Európy, a po oddelení od ZSSR komparatívna výhoda rozvinutého poľnohospodárskeho sektoru umožní Ukrajine stať sa „východným Francúzskom“.

Graf 3: Porovnanie Ukrajiny a Kazachstanu podľa produkcie obilnín a zemného plynu

Prameň: SVETOVÁ BANKA. (2011): World Development Indicators. [online]. Washington, 2012. [cit. 15.7.2012]. Dostupné na internete: <<http://databank.worldbank.org/ddp/home.do>>.

Kazachstan bol jednou z obilníc bývalého Sovietskeho zväzu a ešte dlhšiu tradíciu má v krajine pastierstvo. Rast poľnohospodárskej výroby v posledných rokoch prebiehal cestou znižovania oševných plôch a zvyšovaním výnosov. Zdá sa, že na zvýšené ceny poľnohospodárskej produkcie, najmä v roku 2007 u obilnín, zareagovali kazašskí farmári zvýšením oševných plôch. Celková oševná plocha v roku 2008 bola 20,0 mil. ha, obilniny sa pestovali na 16,2 mil. ha, v roku 2009 to bolo 21,4 mil. ha celkovo a 17,2 miliónov ha na obilniny a v roku 2010 zostala oševná plocha na 21,4 miliónoch ha a obilniny sa pestovali na 16,6 miliónoch ha. V oblasti poľnohospodárskej produkcie prevažuje rastlinná výroba nad živočíšnou, od roku 1999 až po rok 2009 sa rastlinná výroba podieľa 55-60% na celkovej tvorbe poľnohospodárskej produkcie. V roku 2009 to bolo 57 %, keď celkový objem poľnohospodárskej produkcie tvoril 11,1 mld. USD, z toho rastlinná výroba 6,4 mld. USD. V roku 2008 to bolo 9,3 mld. celkovo a 5,1 mld. USD z toho pripadlo na rastlinnú výrobu¹³. Údaje poukazujú na to, že prepád v poľnohospodárstve Kazachstanu bol veľmi podstatný a v súčasnosti zďaleka nedosahuje úroveň, ktorú malo pred dvadsiatimi rokmi.

Veľmi významným sektorom ukrajinského hospodárstva je hutníctvo. Produkcia železa a ocele na Ukrajine tvorila 7,4% svetovej produkcie (2007), zároveň bola tretím najväčším exportérom hutníckej produkcie.

Chemický priemysel je ďalším dôležitým odvetvím. Ukrajina je producentom hnojív (fosfáty, draslík a chlorid sodný sa používajú na výrobu hnojív), lakov, farieb, farmaceutických výrobkov, syntetického kaučuku a syntetických vlákien.

Ľahký priemysel bol veľmi rozvinutý na začiatku 90. rokov, avšak v tomto odvetví bol zaznamenaný razantný pokles najmä kvôli neschopnosti konkurovať lacným importom. Napríklad môžeme uviesť nasledovné odvetvia ľahkého priemyslu: obuvníctvo (10-násobný pokles výroby) a výroba tkanín (13-násobný pokles výroby)¹⁴.

Ukrajinské hospodárstvo patrí k energeticky najnáročnejším na svete, keď na výrobu jednotky HDP Ukrajina spotrebúva dvakrát až trikrát viac energie ako krajiny EÚ, a tým sa Ukrajina radí k najväčším spotrebiteľom elektrickej energie v Európe. V spotrebe primárnych energií hrá dominantnú rolu zemný plyn (viac ako 40 %), ktorého rozhodujúcu časť (80 %) krajina dováža z Ruska, monopolného dodávateľa Ukrajiny. Druhým najväčším zdrojom primárnej energie je uhlie, ktorého má krajina šieste najväčšie rezervy na svete (približne 25 %

¹³ Štatistický úrad Kazašskej republiky. (2011): Kazachstan v roku 2010. Štatistická ročenka.

¹⁴ RANETA, L. (2012): Ekonomika štátov SNS, s. 99.

podiel v primárnej spotrebe energie). Podiel uránu - cca 18 % a ropy cca 12 %, voda a ďalšie obnoviteľné zdroje sa na spotrebe primárnej energie podieľajú takmer z 5 %. Krajina je zo 60 % závislá od dovozu týchto zdrojov energie.

Ukrajina má strategický význam pre krajiny Európskej únie¹⁵, keď cez jej územie prúdi 80 % plynu dovážaného do krajín spoločenstva z Ruska. Väčšina ropy dovážanej do Česka, Slovenska a Maďarska prúdi aj cez Ukrajinu.

Čo sa týka nerastného bohatstva, Kazachstan je na šiestom mieste vo svete. Zo 110 prvkov Mendelejevovej tabuľky sa v Kazachstane vyskytuje 99 prvkov, z toho 70 je preskúmaných a 60 sa ťaží¹⁶.

Kazachstan je jedna z najbohatších krajín, čo sa týka zásob ropy, plynu, titánu, magnézia, olova, uránu, zlata a ďalších farebných kovov. Kazachstan je dôležitým producentom volfrámu, podľa zásob volfrámu je na prvom mieste vo svete, na druhom mieste podľa zásob chrómových a fosforových rúd, na štvrtom podľa zásob olova a molybdénu, na ôsmom podľa zásob železnej rudy. V Kazachstane je známych 14 ropných ložísk, z ktorých je preskúmaných iba 160 nálezísk ropy a plynu. Celkové zásoby ropy a plynu na severnom pobreží Kaspického mora sa pohybujú okolo 3-3,5 mld. ton ropy a 2-2,5 mld. m³ plynu. V dnešnom Kazachstane sa odhaduje existencia 300 nálezísk zlata, z ktorých je 173 už preskúmaných. V Kazachstane je takisto preskúmaných 100 uhoľných ložísk, najväčšími sú Ekibastuzské ložisko a Karagandinské ložisko¹⁷.

Podľa najoptimistickejších odhadov sa Kazachstan nachádza na 15. mieste vo svete, čo sa týka jeho priemyselných zásob ropy a plynu. Podľa posledných výskumov zásoby ropy predstavujú 2,9 miliónov ton (21 miliónov barelov), zásoby plynu 1,8 bilióna kubických metrov. Predbežný odhad podielu Kazachstanu na zásobách v Kaspickom mori - 13 miliónov ton alebo 100 miliónov barelov¹⁸.

Kazachstan je pri realizácii exportu ropy a plynu závislý od ruskej dopravnej infraštruktúry. V súčasnosti existujú dva operačné ropovody: ropovod Atyrau-Samara, ktorý spája Kazachstan s ruskou exportnou sieťou a Tengiz - Novorossijsk, ropovod spájajúci Tengiz s ruským prístavom v Čiernom mori.

Objem ropného exportu sa zvýšil spustením ropovodu Baku - Tbilisi - Ceyhan (1730 ropovodných potrubí v objeme 50 miliónov ton). Ďalšie zvýšenie exportu sa očakáva tiež po završení stavby ropovodu Atasu - Alašankou (Kazachstan - Čína), ktorý bude mať dennú priepustnosť 20 miliónov ton¹⁹.

Plynovody v súčasnosti nepracujú na plný objem. Mnohé z plynovodov sa začínajú v ostatných centrálno-ázijských štátoch, vrátane Turkménska a Uzbekistanu, a tiahnu sa cez západný Kazachstan a teritórium Ruska.

Pre adekvátne porovnanie dvoch takých heterogénnych subjektov ako Ukrajina a Kazachstan je nutné nielen použiť makroekonomické ukazovatele, ktoré sú porovnateľné prostredníctvom spoločného menovateľa (prepočet na obyvateľa), ale podľa možnosti očistiť ich od vplyvu na Kazachstan takej významnej zložky ako sú prírodné zdroje (graf 5). Aj keď sú prírodné zdroje objektívne prítomné, skresľujú do istej miery obraz ekonomickej výkonnosti, pričom ju nedovoľujú posúdiť z hľadiska účinnosti toho-ktorého modelu riadenia. Je možné, že sa výhoda Kazachstanu, ktorá je tak jasne viditeľná pri porovnaní údajov HDP na obyvateľa, stratí? Je možné, že sa pri odstránení vplyvu renty z prírodných zdrojov ukáže, že Kazachstan je surovinová krajina?

¹⁵ GREŠŠ, M. - GREŠŠOVÁ, M. (2011): Vývoj integrácie Ukrajiny do EÚ a spolupráca so Slovenskom, s. 351.

¹⁶ RANETA, L. (2012): Ekonomika štátov SNS. Bratislava, s. 156.

¹⁷ Štatistický úrad Kazašskej republiky. (2011): Kazachstan v roku 2010. Štatistická ročenka.

¹⁸ Tamže.

¹⁹ Tamže.

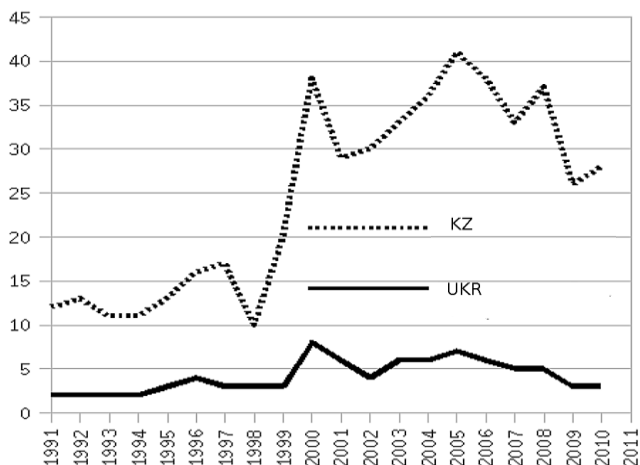
$$Q_{PC_{t_1-t_x}} = GDP_{PC_{t_1-t_x}} - GDP_{PC_{t_1-t_x}} \times \frac{NR_{t_1-t_x}}{100} \quad (1)$$

NR – renta z prírodných zdrojov v % z HDP,
 GDP_{PC} – HDP p. c.,
 Q_{PC} – HDP p. c. očistené od vplyvu renty z prírodných zdrojov,
 t₁-t_x – časové rozmedzie.

Pomocou údajov Svetovej banky o rente z prírodných zdrojov (Natural resource rent²⁰), ktorú sme odpočítali z údajov o HDP na obyvateľa na Ukrajine a v Kazachstane, aby sme získali adekvátnejšie údaje pre porovnanie výsledkov ekonomického vývoja. Získané údaje (Q_{PC}) sme znázornili na grafe 5. Interval t₁-t_x v našom prípade bol od roku 1992 až po rok 2010, čo bolo podmienené dostupnosťou dát.

Vplyv renty z prírodných zdrojov na ekonomiku Kazachstanu bol a zostáva oveľa vyšší (posledné desaťročie sa pohyboval od 30 až do 40% HDP) ako vplyv na ekonomiku Ukrajiny (približne 5% HDP). Pritom možno konštatovať, že aj po odpočítaní renty z prírodných zdrojov z údajov HDP, Kazachstan ukázal dynamickejší vývoj. V roku 2010 miera HDP na obyvateľa, po odpočítaní renty z prírodných zdrojov, dosahovala viac než dvojnásobne vyššiu úroveň ako Ukrajina (graf 5), a to napriek skutočnosti, že v roku 1992 Ukrajina vykazovala lepší výsledok.

Graf 4: Renta z prírodných zdrojov ako podiel na HDP²¹

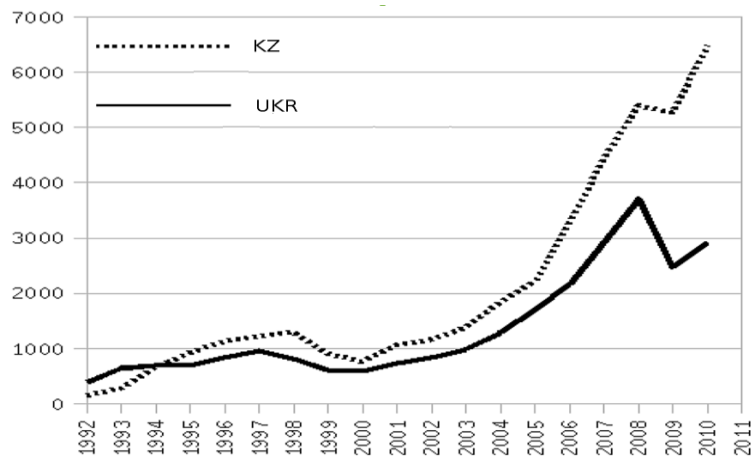
Prameň: SVETOVÁ BANKA. (2011): World Development Indicators. [online]. Washington, 2012. [cit. 15.7.2012]. Dostupné na internete: <<http://databank.worldbank.org/ddp/home.do>>.

²⁰ Definícia renty z prírodných zdrojov je daná Ricardom, D. v „Princípoch“, hl. 2. Zodpovedá dodatočným príjmom, nad „normálnou“ cenou práce a kapitálu, ktoré odmeňujú majiteľa vzácných a užitočných výrobných aktív.

²¹ Celkové renty z prírodných zdrojov sú súčtom rent z ropy, zemného plynu, uhlia (tvrdého a mäkkého), minerálnych zdrojov a lesných zdrojov.

Na základe vyššie uvedených faktorov možno tvrdiť, že z dlhodobého hľadiska bude potrebná reštrukturalizácia a modernizácia ekonomiky Ukrajiny ako aj Kazachstanu. Avšak tieto a ďalšie problémy, ako katastrofálny stav životného prostredia v niektorých oblastiach, alebo nedostatočne rozvinutá infraštruktúra, sú prekážkou v stabilnom ekonomickom rozvoji.

Graf 5: Vývoj HDP p. c. v Kazachstane a Ukrajine očistený od vplyvu renty z prírodných zdrojov

Prameň: vlastné spracovanie

Ďalšou z hlavných makroekonomických výziev pre všetky bývalé sovietske republiky je nadmerná sociálna stratifikácia podľa príjmov. Tento jav možno pozorovať aj na Ukrajine aj v Kazachstane²², a väčšinou je v súlade so samotnou štruktúrou ekonomiky. Takže podľa údajov OSN pomer príjmov najchudobnejších a najbohatších občanov Ukrajiny je v pomere 1:30²³ a má tendenciu k prehĺbeniu. Každý piaty Ukrajinec má príjem nižší ako 113 USD (911 UAH), čo predstavuje oficiálne mesačné náklady na bývanie. Priemerná ukrajinská rodina vydáva 52% z mesačného príjmu na potraviny, napríklad v Nemecku má tento ukazovateľ hodnotu 9,8%, v Moldavsku 41%, v Bielorusku 39% a v Ruskej federácii 29%²⁴. Napriek tomu, že 79% populácie Ukrajiny má prácu, žije v podmienkach pod hranicou chudoby. Stredná trieda tvorí iba 10-15 % populácie.

ZÁVER

Na záver možno konštatovať, že Ukrajina a Kazachstan disponujú do istej miery podobnými vonkajšími a vnútornými parametrami. V prípade Ukrajiny boli priemyselné, poľnohospodárske a vedecko-technické kapacity na začiatku 90. rokov oveľa vyššie ako v Kazachstane, zároveň bola úroveň HDP na obyvateľa v Kazachstane 4 krát nižšia ako úroveň HDP na obyvateľa na Ukrajine.

Prax ukazuje, že Kazachstan využil svoj potenciál účinnejšie, o čom svedčia nielen údaje absolútnych hodnôt HDP, podľa ktorých Kazachstan, ktorý má menej obyvateľov, predbehol v roku 2009 Ukrajinu. Treba tiež konštatovať, že Ukrajine sa nepodarilo realizovať väčšiu časť svojich možností v oblastiach poľnohospodárstva, priemyslu a vysokotechnologickej výroby. Mnohé príležitosti neboli realizované do istej miery aj v dôsledku konfliktu Ukrajiny a Ruska, ako aj v dôsledku narušenia výhodných kooperačných

²² ISAEV, T. (2011): Pervij raz – v srednij klass.

²³ MELNIČUK, V. (2011): Ukrajina medzi oligarchijei i l'umpenom.

²⁴ Tamže.

a obchodných väzieb. Popritom Kazachstan bol schopný lepšie využiť svoj potenciál nielen politicky, ale aj ekonomicky. Dobré vzťahy s Ruskom sú pre Kazachstan veľmi dôležité, keďže exportná infraštruktúra prechádza cez územie Ruska a rozvoj exportu bohatých nerastných surovín Kazachstanu by fyzicky nebol možný bez využitia potrubnej infraštruktúry bývalého ZSSR.

Pri porovnaní týchto dvoch štátov SNŠ sme zistili, že sa Kazachstanu podarilo rozvíjať intenzívnejšie. Na začiatku 90. rokov Kazachstan disponoval trikrát menším HDP p. c. než Ukrajina, čo sa za dvadsať rokov zmenilo tak, že v r. 2011 už Kazachstan disponoval trikrát väčším HDP na jedného obyvateľa. Musíme taktiež konštatovať, že vplyv prírodných zdrojov na kazašský HDP je veľmi podstatný (30-35 %). Pre analytické potreby sme odpočítali z údajov hrubého domáceho produktu na jedného obyvateľa vplyv renty z prírodných zdrojov v oboch prípadoch. Avšak aj v takom prípade Kazachstan vykazuje niekoľkonásobne lepšiu dynamiku vývoja. Zistené skutočnosti nám umožňujú jednoznačne tvrdiť, že Kazachstanu sa v priebehu posledného desaťročia podarilo oveľa lepšie využiť svoj potenciál. V prípade Ukrajiny, ktorá nedostatočne využila vlastný obrovský potenciál, je opak pravdou.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. GREŠŠ, M. – GREŠŠOVÁ, M. (2011). *Vývoj integrácie Ukrajiny do EÚ a spolupráca so Slovenskom*. In Medzinárodné vzťahy 2011 : aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky : zborník príspevkov z 12. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2011. ISBN 978-80-225-3357-7, s. 351-359.
2. ISAEV, T. (2011). *Pervij raz - v srednij klass*. [online.] Astana: Zakon.kz, 2011. [cit. 15.7.2012.] Dostupné na internete:<<http://www.zakon.kz/4451365-snizit-imushhestvennoe-rassloenie-i.html>>.
3. LIPKOVÁ, L. a kol. (2011). *Medzinárodné hospodárske vzťahy*. Bratislava 2011: Vydavateľstvo Sprint dva. ISBN 978-80-89393-37-4.
4. MEDZINÁRODNÝ MENOVÝ FOND. (2011). *World Economic Outlook Database*. [online.] Medzinárodný menový fond, 2011. [cit. 15.7.2012.] Dostupné na internete: <www.imf.org/external/ns/cs.aspx?id=28>.
5. MELNIČUK, V. (2011). *Ukrajina medzi oligarchijou a lumpenom*. [online]. Kiev: Rosbalt, 2011. [cit. 15.7.2012.] Dostupné na internete: <911www.rosbalt.ru/ukraina/2011/09/20/891890.html>.
6. PROFIT. (2011). *Bohatství vyrostlé uprostřed stepi*. [online]. PROFIT, 2011. [cit. 15.7.2012.] Dostupné na internete:<<http://www.ceskyexport.cz/rubrika/czech-trade.aspx>>.
7. PUTIN, V. (2010). *Plädoyer für Wirtschaftsgemeinschaft Von Lissabon bis Wladiwostok*. [online]. Munich: Sueddeutsche, 2010. [cit. 15.7.2012.] Dostupné na internete:<http://www.sueddeutsche.de/wirtschaft/putin-plaedoyer-fuer-wirtschaftsgemeinschaft-von-lissabon_bis-wladiwostok-1.1027908>.
8. RANETA, L. (2012). *Ekonomika štátov SNŠ*. Bratislava 2012: EKONOM. ISBN 978-80-225-3434-5.
9. SVETOVÁ BANKA. (2011). *World Development Indicators*. [online]. Washington, 2012. [cit. 15.7.2012.] Dostupné na internete: <<http://databank.worldbank.org/ddp/home.do>>.
10. ŠAKARIANTS, S. (2005). *Dezintegracija SNG i novije realiji GUAM*. [online]. REGNUM, 2005. [cit. 15.7.2012.] Dostupné na internete: <www.regnum.ru/news/428690.html>
11. ŠTATISTICKÝ ÚRAD KAZAŠSKEJ REPUBLIKY. (2011). *Kazachstan v roku 2010. Štatistická ročenka* [online.]. Astana: Štatistický úrad Kazašskej republiky, 2011. [Cit. 15.7.2012.] Dostupné na internete: <www.stat.gov.kz>.

12. ŠTATISTICKÝ ÚRAD UKRAJINY. (2011). *Údaje o priemernej mesačnej mzde*. [online.] Kiev: Ukrstat, 2011. [cit. 15.7.2012.] Dostupné na internete: <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2011/gdn/reg_zp_m/reg_zpm11_u.htm>.
13. ŠTATISTICKÝ ÚRAD UKRAJINY. (2010). *Štatistická ročenka Ukrajiny*. [online]. Kiev: Ukrstat, 2011. [cit. 15.7.2012.] Dostupné na internete: <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2011/gdn/reg_zp_m/reg_zpm11_u.htm>.
14. TIMOFEEV, L. (2011). *Prostranstvo na trojich*. [online]. 2011. [Citované 15.7.2012.] Dostupné na internete: <<http://soyuz.by/ru/?guid=96547>>.

KONTAKT

Ing. Leonid Raneta, PhD.
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/B
85235 Bratislava
E-mail: raneta@euba.sk

Mgr. Aisulu Kozhabayeva
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/B
85235 Bratislava
E-mail: aisulu.kozh@gmail.com

**THE IMPOSSIBLE PARTNERSHIP?
PREMISES AND REASONS OF THE FAILURE OF THE ATLANTIC DECLARATION**

Paulina Matera, PhD.

ABSTRACT

During the Cold War, the most important attempt to carry the concept of transatlantic unity into effect was proposal of the Atlantic Declaration in 1973. The objective of this article is to present the origins and the breakdown of this plan. As the most serious transatlantic divergences concerned the economy, it can be stated that the idea aimed at regulation of trade and monetary issues according to American interest. The Europeans were reluctant to sign the document, which joined economic matters with the political and defence aspects of cooperation. The fiasco of the Atlantic Declaration was a proof of decline of the US hegemony.

Key words: concepts of transatlantic cooperation, Atlantic Declaration, transatlantic divergences in the 1970s, trade and monetary issues, decline of the US hegemony

JEL: F55, F59

ÚVOD

Since the late 1960s, serious divergences have appeared inside the Atlantic Alliance. The most of them were caused by two issues. First, the Europeans lost much of their previous confidence in the value of American leadership. They accused the United States of unilateralism and they were prepared to conduct more independent foreign policy. The second factor was the economic situation the US and Western European countries, combined with changes in the world economy, which led to serious disagreement (especially concerning trade and monetary issues). The main purpose of the present article is to analyze the economic background of the proposal of the Atlantic Declaration, announced by Henry Kissinger in 1973. The reasons of the collapse of this initiative as well as its impact on transatlantic relations will be also presented.

1 The Main Concepts of the Institutionalization of Transatlantic Relations

After the Second World War, the United States engaged to a large extent in promoting the integration of Western Europe. Maintaining the peace on the Old Continent, cooperation in the containment of Soviet influence, and assurance of export markets for American goods were the main interests underlying this policy. They overshadowed fears of possible future rivalry between the United States and a reconstructed Europe.¹ In a speech delivered in June 1947 at Harvard University, George Marshall, Secretary of State during the Truman administration, called on all European countries for effective cooperation and declared American readiness to help in the reconstruction of their economies.² Initially, the American strategy did not assume long-term support for Europe. It planned to encourage the countries to move toward political and economic integration, to form a 'third power', able to fight off Russian pressure, and to

¹ GROSSER, A.: *Les Occidentaux, Les pays d'Europe et les États-Unis depuis la guerre*, Paris, Fayard, 1978, p.157.

² HARRYVAN, A. G. – VAN DER HARST, J. eds.: *Documents on European Union*, Houndmills, Palgrave Macmillan, p. 45.

cooperate with the U.S., without becoming completely dependent on American engagement.³ However, increasing Cold War tensions convinced the American administration that economic support was not enough. In April 1949, twelve countries signed the North Atlantic Treaty Organization (NATO) Pact. The originator was the United States, which, through the pact, declared itself ready to take over responsibility for the security of Western Europe. The costs of maintaining the political and economic system of the Western world seemed bearable to the U.S., assuming that this hegemony would be profitable in the long run. It was a real revolution in U.S. foreign policy after years of isolationism. But still ideas of even closer cooperation of the United States and Western Europe emerged, and many advocated the necessity of creating additional structures.

The most characteristic trend was called 'Atlanticism'. Initially, this was understood to mean the special relationship between the U.S. and Great Britain, but later came to mean near cooperation within the framework of NATO. However, the most common, and broadest, meaning of Atlanticism was the perception of Europe as a part of 'the West', as a cultural, political, military and economic entity. The basic idea of the concept is the assumption of the dependence of Europe on its alliance with the United States. According to advocates of this perspective, only a close partnership would let the powers of the Old Continent engage in world politics. It was believed that this engagement could not be achieved other than through establishing international organizations and security pacts or agreements, because only in this way could the natural aggressiveness and tendencies to rivalry among the nation states be stifled. That was why Europe could not function alone, but only as the part of a larger system. On this basis, three conceptions of Atlanticism were formed, and came to be known as federal union, confederation and partnership.⁴

The first proposal of a transatlantic federal union was that made by Clarence Streit in his book *Union Now. A Proposal for a Federal Union of the Democracies of the North Atlantic*, published in 1939. He stated that the ineffectiveness of the League of Nations was caused by mismanagement; specifically, the lack of central authorities, which could have acted in the name of all the member countries. He claimed that the lack of political and economic coordination resulted in an inability to prevent the Second World War. According to Streit, the only way to avoid conflicts in the future was to establish the Union of Atlantic Nations, consisting of representatives of Europe and the United States. He noted the difficulties that might occur, such as the reluctance of member nations to defend other countries, especially those far away from their borders: 'There is basic difference between a league which expects Americans, for example, to cross the sea to defend France while the French remain free to carry on whatever foreign policy they desire, and our Union where every American, Frenchman, Englishman, Dutchman, — where every citizen would have an equal voice in determining the Union's foreign policy, where there would be no French or American or British or Dutch territory or policy to defend but only the Union's'.⁵

He also opined that settlement of economic cooperation could be the most difficult task, due to the fact that production and trade were not coordinated by a state's authorities, but were owned by individuals and corporations. On the other hand, the inclinations of the governments to make production and trade into tools of pressure on other countries could also be destructive for transatlantic cooperation. In Streit's view, economic relations were particularly divisive, so he claimed that 'economic disarmament' was absolutely necessary. It

³ TRACHTENBERG, M.: *A Constructed Peace. The Making of the European Settlement 1945-1963*, New Jersey, Princeton University Press, 1999, pp.56-62.

⁴ TREANOR, P.: *Europe? Which Europe? Which Future Europe?*
<<http://web.inter.nl.net/users/Paul.Treanor/which.europe.html>>.

⁵ STREIT, C.: *Union Now. A Proposal for a Federal Union of the Democracies of the North Atlantic*, New York, Harper & Brothers Publishers, 1939, p. 144.

could be reached only in the framework of the Union, because simply eliminating the trade barriers could not guarantee that the government would not break the rules in the name of defense of the national interest. Further, he believed a similar situation occurs in case of the monetary questions because a national currency could also become a weapon against other nations.' (...) Depreciation like rain falls alike on rich and poor', and destroys confidence in international relations, because the governments manipulate the currency to stimulate exports. This leads to deflation and fruitless debates on whether it is better to reduce the tariffs first, and later establish monetary stabilization, or to act conversely. According to the author, that problem could not be solved as long as the richest democracies cared only about their national interests. That is why those questions should be coordinated by one Union's government. This entity, with crushing domination in the world economy, would have one budget, one gold reserve and one currency that would be used all over the world. It would contribute to stabilization of the global economy and facilitation of trade relations.⁶ Briefly speaking, such a Union would become the hegemon which would not use its power to dominate and to take unfair advantage of other nations, but only to encourage peaceful cooperation. It would lead in the end to diminishing or even eliminating the threat of global conflict. This idea may seem quite utopian, but one should keep it in mind that the tragedy of WWII and the awareness that the League of Nation failed to prevent it made people consider bolder and further-reaching initiatives.

After WWII this concept gained the interest of the U.S. State Department, but it did not arouse enthusiasm in the European countries, which were afraid of subordination to their stronger ally. This paved the way to an alternative proposal – 'Europeanism' – that assumed the strong integration of Europe should precede establishing compact collaboration with the United States.⁷ The United States has maintained diplomatic relations with the institutions of European integration since 1953, when the first U.S. Observers to the European Defense Community and the European Coal and Steel Community were nominated. In 1961, the U.S. Mission to the European Communities was established. Meanwhile, in 1954, Europeans set up their delegation in Washington.⁸

The concept of an Atlantic Confederation was based on the idea of the necessity of giving up a part of a nation's sovereignty in certain domains for the common good. The confederation was to consist of the NATO member countries. In these states, many organizations were founded aimed at convincing the public that it was vital to create an institution strengthening the common defense. These associations were formally united in 1954 and formed one organization called the Atlantic Treaty Association. In 1961, in the United States, former secretaries of state Dean Acheson and Christian Herter initiated consolidation of the groups supporting the Atlantic alliance and founded the Atlantic Council of the United States. This still extant organization aspired to promote the leadership of the United States, based on Atlantic unity, in creating international relations. In the 1960s, the Council issued many statements on public perception of the alliance, and was active in promoting its endeavors in TV programs, articles and brochures. The first book published by the Council was entitled 'Building the American – European Market: Planning for the 1970s'.⁹ The predominant influence of economic cooperation on the other aspects of transatlantic relations was acknowledged.

⁶ Ibid., 145-46; 219-40.

⁷ PFALTZGRAFF, D.: *The Atlantic Community – A Conceptual History*. In *Atlantic Community in Crisis. A Redefinition of the Transatlantic Relations*, New York, Pergamon Press, 1979), p. 4.

⁸ 'Landmarks in EU-US Cooperation', European Union Delegation to the United States of America, <<http://eurunion.org/eu>>.

⁹ Atlantic Council of the United States, Atlantic Council, <<http://www.acus.org/about/history>>.

In January 1962, in Paris, the NATO Parliamentary Conference issued a declaration that efforts should be made to create real Atlantic unity, with nations cooperating, not only on military matters, but also 'on political, moral and cultural fields'. Participants previewed the institutionalization of the initiative in the form of the 'Supreme Council'. The most determined antagonist of this plan was the president of France – Charles de Gaulle. His objection persisted in the French policy maintained by his successors. But in other European countries there were many advocates of the primacy of the integration of 'European Europe' and a lot of mistrust about the real intentions of the United States as well.¹⁰

The third concept of cooperation between the United States and Europe was 'Atlantic Partnership'. Its main assumption was that a united Europe should coordinate its activities with the U.S. It concerned mainly foreign policy in its two interdependent aspects: political and economic. A need to institutionalize the partnership was noticed when divergences in the alliance arose and its cohesion was threatened. The motto of Atlantic Partnership - 'two pillars – one aim' - was supposed to convince the Europeans that harmonization of action on the international stage would be more efficient for each country. However, the structure of cooperation would be based on bilateral consultations between the USA and the European Community, not multilateral discussions among governments or in the forum of the newly-created organization. So, the main obstacle to fulfillment of this idea was the lack of a common European foreign policy.¹¹

The first important proposal grounded on this concept was President John F. Kennedy's plan to establish the Atlantic Community to facilitate the political and economic dimensions of cooperation between the U.S. and Western Europe. In his speech delivered in Philadelphia on July 4, 1962, the President confirmed his support for a strong and united Europe. He expressed his hope for cooperation in the liberalization of trade and in resolving the monetary problems, and proposed the coordination of American and European economic policies. Kennedy claimed that only a united Europe could play an important role in world politics. He was aware that the process of integration would not come soon, but toward this end, he proposed the 'Grand Design for Europe' – the Atlantic Community. This phase in the development of cooperation between the U.S. and Western Europe, according to Kennedy, should be 'outward-looking (...) with a strong American connection'.¹² It seems clear that Kennedy mainly aimed at establishing economic cooperation as he did not regard the European Community as an important political player in the world affairs.

2 Transatlantic Divergences at the Beginning of the 1970s

During the 1960s and 1970s, after the immediate post-WWII era of prosperity, the U.S. experienced economic difficulties. The sources of disagreement between Western European countries and the US can be traced in their mutual economic relations. In the 1970s US experienced economic problems such as significant inflation and unemployment, deficit in the balance of payments¹³, and a deficit in foreign trade. An important factor was the crisis of the international monetary system established in 1944 in Bretton Woods. It seemed that the American economy was losing its competitiveness. The low interest rates in the US encouraged American investors to place their capital in Europe. This factor as well as the necessity of

¹⁰ PFALTZGRAFF, D.: *The Atlantic Community*, p.8.

¹¹ Ibid.

¹² KENNEDY, J.F.: *Address at Independence Hall, July 4, 1962*, In *The Public Papers of the Presidents of the United States, 1962*, Washington D.C., Government Printing Office, 1963, pp.537-539.

¹³ Balance of payments is a summary of all economic transactions with foreign countries (export and import of goods; services; capital and financial transfers).

maintaining large military forces in different parts of the world created a growing deficit of American balance of payments.¹⁴ This was connected with a serious political issue: a more and more common belief that the cause of such a situation was too large engagement in world affairs, not necessarily in accordance with American national interests. One of the issues perceived in this way was progressing European economic integration. In a period of flourishing economies in Western Europe, Americans kept questioning whether they were not paying too much for European security.¹⁵

Unfortunately, the negative influence of economic disputes on transatlantic relations appeared unavoidable. The protectionist mood could be observed in the Congress; it was the most anxious about the Common Agricultural Policy (CAP)¹⁶, as agricultural trade constituted a considerable part of its exports. Due to this policy, European products were cheaper and more attractive for importers¹⁷. Another issue that evoked negative emotions was related to the preferential trade agreements concluded by the EEC with Mediterranean, African, Middle Eastern and Latin American countries.¹⁸

Moreover, in this period of increasing protests against the American engagement in Vietnam War, anti-Americanism in European society reached its peak. Many Europeans called NATO the tool of the American protectorate, yet paradoxically, they had no will to emancipate themselves by strengthening their own military capacity.¹⁹ Also at this time there was a weakening sense of threat from the Soviet Union - the period of 'détente' in American-Soviet relations. This led to an escalation of disagreement in the Atlantic alliance. Difficulties in the relationship also arose from the European dependence on the U.S. for security. Western Europe had thus an unbearable sense of inferiority in relation to the U.S. This prompted European countries to compete economically with Americans since this was the field where they were able to demonstrate strength.

Another source of transatlantic disagreement was the lack of coordination of policy toward communist countries. Even though the United States remained the leader of the West on the international scene, Western European countries were determined to conduct more independent foreign policy. Willy Brandt, Minister of Foreign Affairs of West Germany (and, from October 21, 1969, the Chancellor), took significant steps to improve relations with the communist countries at the end of the 1960s. He claimed that, thanks to an opening to the East, West Germany would be able to care for its own interests. In Brandt's opinion, the U.S. was not carrying out this task properly, but aiming only to achieve its own interests. Henry Kissinger, Nixon's National Security Advisor, claimed the Europeans were susceptible to Soviet pressure and could destroy American plans.²⁰ Brandt's 'Ostpolitik' was a clear sign of a changing tendency in the policy of Western European countries. The Americans were apprehensive that by acting independently Brandt might make too many concessions to the Soviet Union.

¹⁴ BERGSTEN, F. C.: *Toward a New International Economic Order: Selected Papers of C. Fred Bergsten, 1972-1974*, Lexington, Lexington Books, 1975, p. 313.

¹⁵ ENTHOVEN, A. C. – SMITH, K. W.: What Forces for NATO? And From Whom? In *Foreign Affairs*, 1969, 48, p.80.

¹⁶ The main rules of the Common Agricultural Policy (CAP) EEC were formed in 1958 during the conference in Stresa. Its basic rules are: 1) free flow of agricultural products, 2) precedence of trading on EEC market, 3) bearing the costs of CAP by all member countries.

¹⁷ JOSLING, T.: Agricultural Policies and World Trade. In *Europe, America and the World Economy*, New York, Basil Blackwell, 1986, p.57.

¹⁸ CALLEO, D.: *The Imperious Economy*, Cambridge, Harvard University Press, 1982, p.122.

¹⁹ BELL, C.: *The Diplomacy of Detente. The Kissinger Era*, New York, St. Martin's Press, 1977, p.99.

²⁰ KISSINGER H.: *White House Years*, Boston, Little, Brown & Company, 1979, p.94.

Disagreement between the US and Western Europe also arose over the issue of West-East trade. For the American administration, this exchange should have been restricted as far as strategic products and long term credits were concerned, because they could be potentially used for the hostile purposes.²¹ The Europeans, however, claimed that closer economic relations could strengthen the process of détente. This difference was reflected in the size of the exchange: the value of the trade with the East for West Germany was about 2 billion USD in 1966, for the United Kingdom – 1 billion USD, and for the United States only 375 million USD.²² The US was anxious that the allies were too optimistic about the possibility of changing the Soviet system. According to the Americans, profitable economic relations with the East could also impend the cohesion of the Atlantic Alliance. Besides, it was evident that the US, by limiting its economic contacts with the East, was losing a big market.

President Richard Nixon, who took office on January 20, 1969, was aware of the gravity of the situation. He claimed that coordination of American and European foreign policy was indispensable for the success of 'détente'. In his presidential campaign, he criticized his predecessor, Lyndon B. Johnson, for disregarding NATO. He stated that the US had undertaken actions that could have influenced European security without consultation with the allies. He declared that the Americans should quit reproaching them and start to listen to them.²³ On February 18, 1970, in his *First Annual Report to the Congress on U.S. Foreign Policy*, the president stated that the Atlantic Alliance required reevaluation. He expressed the opinion that the re-established economic strength of Western Europe had been straining the Atlantic monetary system and the trade framework. He claimed that 'peace has an economic dimension' and the lack of cooperation could be dangerous in both political and economic terms.²⁴ . Quoting the words of British Prime Minister Harold Macmillan: 'alliances are kept together by fear not by love', Nixon argued for the necessity of its reevaluation. He noticed that 'most Europeans no longer fear the threat from the East' and he was convinced of the deceptiveness of such a belief. He saw the possibility of disintegration of Western unity and considered it a seductive objective for Soviet diplomacy.²⁵

Henry Kissinger was Nixon's national security adviser and main associate in the field of foreign affairs.²⁶ In spite of some differences between the two statesmen, he made a good team with Nixon. They both wanted to end engagement in the Vietnam War as it limited American leeway regarding global policy. They wanted to achieve this without undermining leadership in Europe and without strengthening isolationists in the US. Kissinger claimed that allies' independent and uncontrolled activity could be damaging to the American national interest.²⁷

²¹SODARO, M. L.: US-Soviet Relations: Detente or Cold War. In *Economic Relations with the Soviet Union. American and West German Perspective*, Boulder, Westview Press, 1989, pp.15-27.

²²BURGESS, R. W. – HUNTLEY, J. R.: *Europe and America. The Next Ten Years*, New York, Walker and Company, 1970, p.157.

²³KAPLAN, L. S.: *NATO and the United States. The Enduring Alliance*, New York: Twayne Publishers, p.112.

²⁴NIXON, R.: First Annual Report to the Congress on United States Foreign Policy for the 1970s., Feb. 18, 1970, In *The Public Papers of the Presidents of the United States, 1970*, Washington D.C., Government Printing Office 1971, pp.116-89.

²⁵NIXON, R.: Address by Richard M. Nixon to the Bohemian Club, San Francisco, July 29, 1967, In *Foreign Relations of the United States 1969-1976*, vol. 1, Washington D.C., Government Printing Office, 2003, pp.32-39.

²⁶RAOUL-DUVAL, M.: Foreign Policy and the Bureaucracy. In *Portraits of American Presidents*, vol. 6, Lanham, University of Virginia, 1987, p.285.

²⁷KAPLAN, L.S.: *NATO and the United States*, p.110.

Kissinger shared Nixon's opinion on the role of the Atlantic Alliance, the reason for its disintegration and the inevitability of its reorganization. In his book published in 1966, *The Troubled Partnership: A Re-appraisal of the Atlantic Alliance*, he expressed his main postulate concerning American relations with Europe: establishing equal partnership. He proposed specific measures to achieve this goal. First, he noted that American predominance in NATO established the situation in which Europeans took for granted American responsibility for their security. To change this, he proposed 'a penalty for no cooperation – that is, the possibility of being refused assistance' or confronting Europe 'with the prospect of eventual U.S. withdrawal'. Second, he wanted the European partners to take a greater role in planning and decision making in NATO. He kept calling for 'a common political conception' and claimed that 'it is not natural that the major decisions about the defense of an area so potentially powerful as Western Europe should be made three thousand miles away'. He claimed, however, in opposition to Nixon's view, that a united Europe lacked the vision of a common global policy, so it should rely on American conceptions instead of trying to jeopardize them.²⁸

Kissinger recognized the necessity of improving the process of consultation, and admitted that the US sometimes had acted too unilaterally in the past (e.g., imposing changes regarding NATO strategic doctrine) which caused the deterioration of mutual confidence. He simultaneously indicated, however, that the US was not obliged to follow its allies' advice – so consultation in end of itself was not enough to establish greater responsibility for Western European countries.²⁹

As the national security adviser maintained, only real European unity was the mean to establish a mature and responsible transatlantic partnership. Kissinger, however, was also skeptical about the excessive promotion of European economic integration. In his opinion, the price the US had to pay for it was the creation of a dangerous economic and political competitor.³⁰ According to Kissinger, fruitful cooperation could be established only on the basis of articulated common goals and evoking a sense of responsibility in Europe. In this way the allies could stymie Soviet attempts to divide the West. As elements of strengthening common interests, he mentioned closer cooperation on the military field, revitalizing the West European Union, and giving the post of Supreme Allied Commander to an European. Kissinger also considered the coordination of policy toward the communist bloc. He suggested Western Europe should be the leader of improving relations with the Eastern European countries, leaving the Soviet issue to US diplomacy. He claimed the Europeans were susceptible to Soviet pressure and could destroy American plans.³¹

Kissinger paid more attention to political and security dimensions of the alliance, while Nixon put economic issues first. It is important to notice that during the first years of the Nixon presidency the position of the Department of State was relatively weak in comparison with the 'economic' departments like Treasury, Trade or Agriculture. The State underlined that the political factor in the Atlantic Alliance should not be overshadowed by economic divergences. The other departments' view was distinct.

In January 1971 the president established a new entity — the Council on International Economic Affairs (CIEP). This act reflected the increasing importance of economic factors in foreign policy.³² CIEP's Director Peter Peterson issued a memorandum entitled *US in the*

²⁸ KISSINGER, H.: *The Troubled Partnership: A Re-appraisal of the Atlantic Alliance*, New York, Anchor Books, 1966.

²⁹ KISSINGER, H.: Central Issues of American Foreign Policy. In *American Foreign Policy: Three Essays*, New York, W.W. Norton & Company, 1969, pp.54-84.

³⁰ KISSINGER, H.: *The Troubled Partnership*, p.40.

³¹ KISSINGER, H.: *White House Years*, p. 94.

³² CIEP, chaired by the President, consisted of: Secretaries of State, Treasury, Agriculture, Commerce, and Labor; the Director of the Office of Management and Budget; the Chairman of

Changing World Economy, wherein he noted that the U.S. share in the world's welfare was shrinking and asserted that 'economic issues should take precedence over traditional diplomatic niceties'.³³

The most significant event in the deterioration of U.S.-European relations was the so-called 'Nixon shock'. On August 15, 1971, without consultations with the Europeans, the president imposed a 10% surcharge on imports and announced the suspension of dollar convertibility into gold. Foreign reactions were very negative. It was not only an economic, but also a political attack on European countries. Nixon's decision was perceived in Europe as an arrogant display of American power and as the factor which would jeopardize attempts at forming a real partnership. It could also undermine confidence in the U.S., as it was the Americans who had convinced their allies to keep their reserves in dollars – suspending convertibility would bring great losses to these loyal countries.³⁴

During this time, the U.S. was using the threat of withdrawal of American troops from Europe as a political tactic in order to gain economic concessions. On May 11, 1971, Senate Majority Leader Mike Mansfield submitted the amendment proposal to the Military Selective Service Act from 1967 demanding a significant reduction of U.S. troops in Europe until December 31, 1971. Passing this amendment appeared quite feasible as Mansfield could count on wide support in the Congress. However, although the White House undertook firm action against the initiative, and Mansfield's amendment was rejected, pressures on Europe were still exerted.³⁵

3 The Kissinger's Proposal and the Reactions in Europe

As these divergences arose, the idea of institutionalization of transatlantic cooperation was considered more seriously in Washington. But the sounding talks on the topic with European officials revealed their suspicion that the future organization or forum would be dominated by the United States. They were afraid that the Americans would try to exhort the solutions profitable to their national interest and would not hesitate to break up European solidarity.

After Great Britain had joined the EC in January 1973, Nixon tried to encourage British Prime Minister Edward Heath to restore the 'special relationship'. During the meeting in Camp David in February 1973 the President claimed that the isolationist mood arose in the United States and that serious economic conflict with Europe was highly possible. Nixon proposed forming the British-American working group which could deal with that problem. He also suggested convention of a special summit of industrialized countries. Heath stated the American idea could be realized when Western Europe would be politically integrated and would be able to take a common standpoint. Besides, the British Prime Minister claimed that there were already many institutions of transatlantic cooperation: NATO, the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), the International Monetary Fund (IMF), and General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) and there was no point in creating a new

the Council of Economic Advisers; the President's Assistant for National Security Affairs; the Executive Director of the Domestic Council; and the Special Trade Representative. In August 1971 the Secretary of Defense was invited to the organization.

³³ Editorial Note. In *Foreign Relations of the United States 1969-1976*, vol. 3, Washington D.C., Government Printing Office, 2002, pp. 179-180.

³⁴ NATHAN, J. A. – OLIVER J. K.: *United States Foreign Policy and World Order*, Boston, Little, Brown & Company, 1985, p.374.

³⁵ BALL, G. W.: *The Past Has Another Pattern. Memoirs*, New York, Norton&Company, 1982, p.450.

one.³⁶ Heath had always been convinced that bilateral negotiations with the US would be difficult for any European country. He was afraid that the Americans would try to take advantage of the differences between the EC members to shape the agreement according to their interest.³⁷

Also French President, Georges Pompidou, was skeptical about creating a new framework for transatlantic dialogue. During the Franco-American summit in Reykjavik at the end of May 1973 he claimed that the American aim of Atlantic Declaration was to shift the responsibility for the economic and military reforms on the Europeans. He warned that it could jeopardize the alliance. When Nixon suggested starting negotiations of the four powers: the US, France, Great Britain and Germany, Pompidou refused, showing the solidarity with other EC countries.³⁸

Despite this cool reaction, the Nixon administration decided to formally announce its new position. On April 23, 1973, Henry Kissinger, in his speech to Associated Press editors, put forward a proposal entitled a 'New Atlantic Charter' and pronounced 1973 the 'Year of Europe' in American foreign policy. The proposed Atlantic Community was supposed to consist of the United States, Canada, Western Europe and Japan.³⁹

Kissinger also expressed anxiety about the lack of consultation during a time of changing geopolitics. He noted the rising criticism of U.S. policy in Europe especially that connected with the engagement in Vietnam but he also called attention to the growing conviction in American society that the United States should not take excessive responsibility for the world without more significant support from its partners. According to Kissinger, uncoordinated strategy on key subjects could cause the atrophy of the alliance or even failure of the West in the Cold War struggle. He also articulated the major problems in transatlantic relations: too-fierce economic rivalry, lack of decisive developments in common defense policy and insufficient coordination of diplomacy.⁴⁰

The National security adviser postulated that the main aim should be creating the proper balance between the interests of the individual countries and the aspirations of the Atlantic community. He was disappointed that European integration, supported by the Americans from the beginning, created distance between the allies. He claimed that the uncontrolled economic rivalry could destroy the partnership. It meant that the Europeans would have to consider American needs and make concessions if they wanted to avoid serious political tension. Although he ensured that Nixon's administration was not going to withdraw American troops from Europe, he insisted the allies could afford more significant spending for their own defense. As Kissinger underlined: 'the political, military, and economic issues in Atlantic relations are linked by reality, not by our choice or for the tactical purpose of trading one off against the other. The solutions will not be worthy of the opportunity if left to technicians. They must be addressed at the highest level'.⁴¹

³⁶ Peter Flanigan to Richard Nixon, Nov. 28, 1973, White House Central Files. Subject Files – Countries (CO), Nixon Presidential Materials Project, box 31, (National Archives and Record Administration, College Park, MD).

³⁷ MÖCKLI, D.: *European Foreign Policy during the Cold War: Heath, Brandt, Pompidou and the Dream of Political Unity*, London, Tauris, 2008, p.152.

³⁸ *Ibid.*, p.157.

³⁹ HOFFMANN, S.: *Toward a Common European Foreign Policy?* In *The United States and Western Europe. Political, Economic and Strategic Perspectives*, Cambridge, Massachusetts, Winthrop Publishers, 1974, p.90.

⁴⁰ KISSINGER, H. *Address given in New York*, Apr. 23, 1973, European Navigator, http://www.ena.lu/address_given_henry_kissinger_new_york_23_april_1973-2-9561.pdf.

⁴¹ *Ibid.*

The 'New Atlantic Charter' was mainly aimed at the coordination of policies in the two very important fields: security and trade. But the Europeans were particularly reluctant to adopt the perspective of linking those two issues, and especially wary of negotiating them simultaneously. As the European countries were dependant on American defense, they feared they would be exposed to strong pressure to accept unprofitable terms of trade.⁴² Another very important matter was the specific division of tasks between the United States and Europe in the policy towards the communist bloc. Kissinger claimed that his country had global commitments while the European sphere of interests was defined as 'regional'.⁴³ This was perceived as suggesting that the role of the allies was to execute the assumptions of the American strategy, especially in the relations with the Soviet Union.

As might have been anticipated, the reactions of Europeans were reserved, but officially governments declared the initiation of efforts aimed at working out the common European project of the Atlantic Declaration. Informally, they communicated that they would stress the separate identity of the European Communities in foreign policy and would not let their activity on the international stage be subordinated to American interests.⁴⁴ 'The Washington Post' noticed that the representatives of the United States and Western Europe had to discuss mainly economic issues. As the questions of common defense were established in the 1940s and 1950s, the details of military cooperation seemed to be a secondary problem. The commentator agreed with Kissinger, that it was 'the responsibility of national leaders to insure that economic negotiations serve larger political purposes'.⁴⁵ But in his opinion, Kissinger did not really treat the Europeans as the equal partners. After the negative experience connected with the 'Nixon shock' they could be anxious that to defend the American interest the President would not hesitate to take unilateral steps. This kind of decision in relations with allies had destructive effects. Especially in the economic field, as not only governmental, but also corporations', consumers' and investors' interests were threaten⁴⁶.

4 Transatlantic negotiations

During the conversation with Kissinger in London, on May 1, 1973, Heath proposed establishing the special working group consisting of the representatives of the Federal Republic of Germany (FRG), France, Great Britain, and the United States in the framework of NATO. British Prime Minister also proposed *ad hoc* meetings to discuss urgent problems. He underlined however that this idea had to be accepted by all countries of the EC.⁴⁷

Brandt visited Washington on May 2, 1973. He was favorable to the American initiative of strengthening the alliance, but he did not propose any scenario to carry it into effect. Brandt only stated that the failure of negotiations in one field should not stop them in the other. Kissinger was disappointed as the main aim of the Atlantic Declaration was the agreement on the all interdependent issues at the same time. That was why he regarded Brandt's readiness for negotiations as insincere.⁴⁸ The Chancellor wanted Nixon's meeting with the European leaders on the forum of NATO. But Kissinger refused. He noticed that not all

⁴² HAMMOND, P. Y.: Changing Bargaining Relations in the Atlantic Alliance In *The United States and Western Europe. Political, Economic and Strategic Perspectives*. Cambridge, Massachusetts, Winthrop Publishers, 1974, p.226.

⁴³ KISSINGER, H.: Address given in New York.

⁴⁴ JOBERT, M.: *Mémoires d'avenir*, Paris, Grasset, p.232.

⁴⁵ Dr. Kissinger and Europe, *The Washington Post*, Apr. 25, 1973, p.A20.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ KISSINGER, H.: *The Years of Upheaval*, Boston, Little, Brown & Company, 1982, p.163.

⁴⁸ Henry Kissinger to Richard Nixon, May 2, 1973, NSC Files. VIP Visits, Nixon Presidential Materials Staff, box 916 (National Archives).

members of that organization were simultaneously in the EEC. It could push the economic questions into the background.⁴⁹

The French minister of foreign affairs, Michel Jobert met Kissinger on May 17. The American politician tried to persuade that the administration was not going to exert the influence on the allies. He alleged many cases where Nixon did not follow the advice of economic departments which were eager to use American power to extort concessions from the Europeans. Kissinger admitted he preferred bilateral meetings with the representatives of particular countries to negotiations with the spokesperson of the EC, to speed up the issue of the Atlantic Declaration.

Jobert was critical to this initiative. He regarded the statement about 'regional European interests' as the most arrogant. Kissinger admitted that some fragments of his speech might have been misformulated. However he assured Jobert that he aimed at showing the Europeans that in spite of intensification contacts with the USSR and China, the US did not neglect its best allies. Kissinger proposed establishing the 'declaration of rules' of transatlantic relations. He agreed with British suggestions that it should be worked out by the representatives of FRG, France, Great Britain, and the United States. After they established the basic directives, the other countries could join.⁵⁰

Initially, the United States planned to state precisely the rules of cooperation in all fields and to present that proposal to the French, British and German governments. However, Jobert took the standpoint that economic problems, which came within the purview of the EEC, and military issues which were to be dealt in the framework of NATO, could not be included in one document. He proposed introducing two separate declarations: one worked out by the EEC and the second, by NATO. The Europeans wanted to elaborate their own, common proposal and - what made the Americans anxious - without previous consultations with Washington.

Jobert and Kissinger met again in Paris, on June 8. The French minister accused the Americans of disloyalty. He claimed that Kissinger wanted to jeopardize European unity by leaking information about informal meetings with the representatives of only three EC countries. Kissinger denied this and placed the blame on the Department of State. But Jobert was not convinced. He argued that Kissinger had been attacking the EEC, because the main goal of the Atlantic Declaration was to facilitate economic concessions for the Americans.⁵¹ The unfriendly mood of the conversation confirmed for Kissinger his conviction that Jobert would do everything to dissuade the Europeans from agreeing to the American vision of the Atlantic Declaration.

Jobert, who was apparently reluctant to sign the Atlantic Declaration in any form, tried to promote mistrust for the United States among the other European nations. Kissinger claimed that Jobert had asked him for the document draft before the English and Germans got it. When he received it (in two versions), the French minister showed the paper to his European colleagues expressing astonishment that they had not yet received it.⁵² After that, Heath informed Nixon that the EC aimed at common policy toward the United States and that none of its members would maintain closer relations with Washington than the others.⁵³ This statement could be reasonably interpreted as renouncing the informal 'special relationship' between

⁴⁹ KISSINGER, H.: *The Years of Upheaval*, p.156.

⁵⁰ Memorandum of conversation: Henry Kissinger, John Irwin and Michel Jobert, May 17, 1973, NSC Files. HAK Office Files. Country Files – Europe, Nixon Presidential Materials Project, box 56 (National Archives).

⁵¹ Memorandum of conversation: Kissinger and Jobert, Jun. 8, 1973, NSC Files. HAK Office Files. Country Files – Europe, Nixon Presidential Materials Project, box 56 (National Archives).

⁵² KISSINGER, H.: *The Years of Upheaval*, p.183.

⁵³ CAMPBELL, J.: *Edward Heath. A Biography*, London, Jonathan Cape, 1993, p.345.

Washington and London. Ultimately, however, Jobert rejected both versions of the American draft, without any alternative scheme.⁵⁴

During the EC Summit in Copenhagen on July 23, 1973, it was decided that the political directors would establish the main assumptions of the Atlantic Declaration for the Ministerial Meeting to be held in September, 1973. Negotiations with the Americans could be started after agreeing on the common text.⁵⁵ During this time, the Europeans did not consult with the Americans, to avoid direct pressures and prove their unity. Heath, in a letter to Nixon, underlined that the substance of all bilateral talks between the Americans and an envoy of any EC country would be imparted to the other members. Nixon expressed his disappointment, writing to the European leaders, claiming that the EC treated the United States as a 'common enemy'.⁵⁶ But the frequent interchange of letters between Brandt and Nixon is notable. The President was up to date with the European decision process.

Kissinger presented the American standpoint on the European strategy during conversation with Secretary General of the OECD – Emile van Lennep. The national security adviser was irritated by their suspicious attitude toward the Declaration. He reminded that the Congress was irritated by the privileged position of Europe in economic relations which caused the anti-European mood. The administration needed a symbolic success to be able to support its favorable politics toward the Old Continent. It was supposed to be signing the Atlantic Declaration. But the European leaders had been avoiding an explicit answer to this proposal. What was more prominent European politicians accused the US in the media of tendencies to subordinate the allies. According to Kissinger, in this way they gave perfect arguments for advocates of isolationism and protectionism. Van Lennep acknowledged Kissinger's perspective, but stated that most important was not establishing a new institution, but a constructive dialogue. In his opinion it should have been about trade and monetary issues, not about the abstractive declaration of partnership.⁵⁷

Nevertheless, neither the Americans nor the Europeans abandoned efforts to elaborate their draft of Atlantic Declaration. The EEC, following the French proposal, suggested two texts: one on the political and economic relations between the US and the EEC, and a second on common security in the framework of NATO. This scheme reflected the European point of view that military questions should be separated from political and economic issues. It was contrary to the American position, but in Washington this division was generally accepted. For reasons of prestige they did not want their initiative to be completely rejected.⁵⁸

At the meeting of EC foreign ministers in Copenhagen on September 10, the common project of the Atlantic Declaration was accepted. It was delivered to Washington with the suggestion that Kissinger should have an appointment with the EC representative (Danish Minister of Foreign Affairs Knud Andersen) to comment on it and point out possible reservations. The text reflected the French comprehension of transatlantic relations. The equality of all countries in all fields of cooperation was stated. It was emphasized that the Americans and the Europeans have different identities and that the EC was a 'separate subject' in international relations. The key words from the American draft: 'partnership' and

⁵⁴ KISSINGER, H.: *The Years of Upheaval*, p.187.

⁵⁵ William Rogers to Kissinger, Jul. 27, 1973, NSC Files. Subject Files: European Common Market, Nixon Presidential Materials Staff, box 322 (National Archives).

⁵⁶ KISSINGER, H.: *The Years of Upheaval*, p.190.

⁵⁷ Memorandum of conversation: Kissinger and Emile van Lennep, Jul. 27, 1973, NSC Files. HAK Office Files. Country Files – Europe', Nixon Presidential Materials Project, box 56 (National Archives).

⁵⁸ Kissinger to Nixon, Jun. 21, 1974, NSC Files. HAK Office Files. Country Files – Europe', Nixon Presidential Materials Project, box 54 (National Archives).

‘interdependence’ were replaced by the expressions ‘dialogue’ and ‘independence’.⁵⁹ This was a clear demonstration that Europe was not eager to accept American leadership.

For Kissinger, the document submitted by the Europeans was devoid of any practical content, and American intentions were not taken into account. He called the previous talks with the Europeans on Atlantic Declaration ‘the dialog of the deaf’. He perceived European draft as ‘the old vision’ not ‘a new impulse’ in the transatlantic relations. He concluded the Europeans did not want Nixon to visit the Old Continent.⁶⁰

On September 25, Andersen met with Kissinger in New York. Although he was personally an advocate of strengthening transatlantic relations, he had no authority to negotiate the text of the Declaration. He could only take note of American reservations and relay them to the EC for decision. Kissinger was deeply disappointed – he stated that such a form of negotiation would be inadmissible in the future as it practically hindered any consensus.⁶¹

The prospects for all parties signing a declaration with the objective of deepening cooperation in NATO were much more realistic. Surprisingly, the project that was acceptable to all parties came from Paris.⁶² It underlined the necessity of strengthening the common defense, making vital changes necessary to adjust the Alliance to the dynamic international situation and creating connections between conventional and nuclear forces. The Americans had some doubts connected with the lack of political considerations, but they agreed to accept the declaration because it at least partly fulfilled their demand of renewing transatlantic relations.⁶³

5 The influence of the oil crisis

The idea of a comprehensive Atlantic Declaration was abandoned during the 1973 oil crisis. In the midst of the Yom Kippur war between the Arabic countries and Israel, Nixon decided to support the latter by sending military equipment and by announcing an alert for U.S. military forces. But the Europeans thought it was an overreaction endangering world peace and refused to provide their airports and any other help the Americans required in their engagement in the conflict.⁶⁴ This action was prompted not only because of the lack of consultation, but also for economic reasons. On October 17, the Arabic members of Organization of Petroleum Exporting Countries (OPEC), decided to limit oil production and impose an embargo on the United States and the Netherlands. Within a few months, the price of oil had risen by 400%. This decision particularly affected Western European countries as they imported about 80% of their oil from the Middle East, while the United States imported only 12%. European leaders initially rejected Kissinger’s proposal of creating a ‘common front of the consumers’ to pressure the producers to change their decision on production. Instead, they tried to negotiate with the OPEC countries on their own, undermining the American strategy and increasing mutual resentments. In this situation, dialogue on the Atlantic Declaration was impossible.

The most interested in maintaining negotiations on that topic was FRG. Its Ministry of Foreign Affairs supported the American view that the text should be changed into a general political declaration to avoid discussing controversial details. But in the meantime the British started to share the reluctant French standpoint toward this document as they were not invited to

⁵⁹ PFALTZGRAFF, D.: *The Atlantic Community*, p.22.

⁶⁰ KISSINGER, H.: *The Years of Upheaval*, p.704.

⁶¹ *Ibid.*, p. 703.

⁶² Its author was François de Rose, French ambassador to NATO.

⁶³ KISSINGER, H.: *The Years of Upheaval*, p.706.

⁶⁴ Heath told the journalists that the U.S. was responsible for the outbreak of the conflict. CAMPBELL, J.: *Edward Heath*, p.350.

Geneva as the mediator in the peace negotiations in Arab-Israeli conflict. They questioned the possibility of real partnership between The United States and its European allies.⁶⁵

The EEC countries decided to suspend negotiations with the US and they were not recommenced until November 20, 1973 when Andersen was entitled to represent the Communities in the talks on Atlantic Declaration by the Council of Ministers of the EC.⁶⁶ During the same meeting of the Council, held in Copenhagen, the Declaration on European Identity was announced. It was the catalogue of the common values such as cultural heritage, shared political and economic interests, and the pursuit of closer integration. Particular attention was given to the question of foreign policy. It was stated that each government was independent in that field, but it was difficult to maintain it as the influence in the world was divided between two superpowers. Because of that situation, the EC should aim at closer political integration to enable itself to safeguard its crucial interests. The ministers of foreign affairs obliged themselves to meet regularly in order to agree the common standpoint in the most important issues in the international affairs. The cooperation with the US was not rejected, but it was mentioned only in the context of nuclear defense and the presence of American troops in Europe.⁶⁷ The economic problems which were vital for Washington were not pointed out. This Declaration was a plain demonstration of European independence and anxiety about formalization of transatlantic cooperation outside the field of security.

In those circumstances, the Americans paid more attention on the political dimension of transatlantic cooperation.⁶⁸ The United States was concerned about the lack of coordination of the policy toward the oil producing countries. The Americans decided to organize a conference to establish common strategy. The meeting was held in Washington D.C. from 11 till 13 February 1974. The ministers of foreign affairs and those responsible for economic problems from the US, Canada, Norway and from the EEC countries were invited. After stormy discussion, all American postulates were adopted in the declaration pronounced on February 13. The most significant of them was establishing Energy Coordinating Group (ECG) which was the forum of cooperation on the energy issues⁶⁹. Only France was against creating the new body and did not join it. Jobert claimed the problems should be discussed in an OECD forum, as the ECG would act according to the US interests.

Creating the ECG was a triumph of American diplomacy and the successful attempt to regain the leadership in the alliance. So it was surprising that on March 5, 1974 ministers of foreign affairs of the EC countries pronounced the decision on formalization of the cooperation with Arabic countries – the producers of oil. They were going to hold regular meetings with their counterparts. Although it was stated that questions of energy and the political situation in the Middle East would not be touched, the Americans were suspicious. They had a grudge against the Europeans because of lack of the consultation before making that decision. Also on March 5, the Europeans submitted the final version of the Atlantic Declaration. The Americans

⁶⁵ Martin Hillenbrand to the Department of State, Dec. 17, 1973, NSC Files. Country Files – Europe (Germany), Nixon Presidential Materials Staff, box 688 (National Archives).

⁶⁶ PFALTZGRAFF, D.: *The Atlantic Community*, p.21.

⁶⁷ Communiqué of European Community ‘Summit’ Meeting. In *The New Europe and the United States. Partners or Rivals*, ed. Gerhard Mally, Lexington, Lexington Books, 1974, pp.377-382.

⁶⁸ Daniel Mückli claims that the transatlantic economic relations had improved. In September 1973 during the IMF meeting in Nairobi it was decided to activate the negotiations on the monetary system reform. Besides, the Americans as well as the Europeans were preparing for the next GATT round in Tokyo. The devaluation of USD in February 1973 brought the positive impulse for the US economy. MÖCKLI, D.: *European Foreign Policy*, p.183.

⁶⁹ Text of Communiqué Issued by Washington Energy Parley, Jan. 13, 1974. In *Atlantic Community in Crisis*, pp. 451-454.

rejected it. According to them the Atlantic partnership was treated as the secondary aspect of European political consolidation and the question of procedures of consultation was unclear.⁷⁰

This was definitely the end of initiative of the Atlantic Declaration. On March 15, 1974 Nixon stated that the Europeans could not count on the US for defense and at the same time confront it in the economic and political field. He declared that he would not meet the European leaders before they showed a willingness to end all the most controversial disputes.⁷¹ In his memoirs Kissinger blames France for the fiasco of Atlantic Declaration.⁷² Walter Scheel – minister of foreign affairs of the FRG – ensured that the EC policy was not identical with the French policy. The other countries did not want to provoke a serious conflict with the US. Kissinger answered sarcastically: ‘Some Europeans come to us and say: we are great Atlanticists because we are only doing 30 percent of what France does. But this only affects the rate, not the direction’.⁷³

However France was gradually isolated in its policy. On March 18, the Americans managed to negotiate the unconditional repeal of the oil embargo. One day later Saudi Arabia pronounced an increase in production by a million barrels a day. The effectiveness of US diplomacy was confirmed and the sense of competitive European policy was impaired. The European countries wanted to restore good transatlantic relations. On April 25 the FRG government finally signed a long negotiated offset agreement which compensated the costs of maintaining the US troops.⁷⁴ In June 1974 the EEC established the procedure of consultation with the US. Each member country could propose to have them, but they should have been held by the country which had the presidency in the Council of Ministers.⁷⁵

On June 19, 1974, during the NATO meeting in Ottawa, agreement was finally reached on the text of the Declaration of Atlantic Relations. It focused mainly on common defense, notably the necessity of increasing the funds contributed by particular countries for this purpose. The signatories committed themselves to maintaining permanent consultations on all activities on the international stage. The Alliance also announced activities aimed at eliminating sources of economic conflict.⁷⁶ But it was obvious that key differences between Europeans and Americans reminded. Moreover, the consultation could be effective only on security and defense issues. Thus, the document was a compromise. The allies gave up the idea of separate, far-reaching Atlantic Declaration, transferring its less controversial points to a broader statement within the framework of NATO.

CONCLUSION: THE REASONS OF FAILURE OF THE ATLANTIC DECLARATION

The Atlantic Declaration proposal was made by the Americans in a moment of serious disagreement between the United States and Western Europe. It was an attempt to strengthen cooperation on conditions profitable for the U.S.; European ambitions based on the EEC economic potential were disregarded. Further, European leaders did not want to sign the declaration with the Nixon administration, as the American president was held suspect in the

⁷⁰ Kissinger to Nixon, Jun. 21, 1974, NSC Files. HAK Office Files. Country Files – Europe, Nixon Presidential Materials Project, box 54 (National Archives).

⁷¹ KISSINGER, H.: *The Years of Upheaval*, pp.931-932.

⁷² *Ibid.*, 729.

⁷³ Memorandum of conversation: Kissinger, Willy Brandt and Walter Scheel, Mar. 24, 1974, NSC Files. Presidential/HAK Memcons, Nixon Presidential Materials Staff, box 1027 (National Archives).

⁷⁴ Germany, U.S. Sign Troop Pact, *The Washington Post*, Apr. 26, 1974, p.A20.

⁷⁵ GOODMAN, E. R.: *The Fate of the Atlantic Community*, New York, Praeger Publishers, 1975, p. 177.

⁷⁶ Declaration on Atlantic Relations, NSC Files. HAK Office Files. Country Files – Europe, Nixon Presidential Materials Project, box 54 (National Archives).

Watergate affair.⁷⁷ The American vision of the document, which was supposed to join economic issues with the political and defense aspects of cooperation, could serve as a pressure tool. In the early 1970s, the priority of American diplomacy was not, despite numerous official statements, a real partnership with Western Europe, but, instead, reaching agreement with the Soviet Union and establishing relations with communist China. Nixon's main goal was to make the Europeans help, not hinder, such aspirations. As the most serious transatlantic divergences concerned the economic sphere, it can be stated that the proposal of the Atlantic Declaration aimed at regulation of trade and monetary issues according to American interests. It is worth mentioning that Kissinger's proposal was announced during a time of discussions on monetary system reform. It was also the year of the Tokyo Round of GATT and the enlargement of the EC – when Great Britain, Ireland and Denmark entered and the Communities were remarkably strengthened. Fred Bergsten⁷⁸ claims that transatlantic tensions lasted so long because Western Europe could not establish a political unity, which could have made it a real partner for the U.S.⁷⁹ But paradoxically, Kissinger's proposal brought back to life the idea of European Political Community. During the negotiations on that matter Andersen presented the common standpoint of the EC member countries. But soon it turned out that it was only temporary situation.

As Daniel Möckli stated: “If the year 1973 was, in some respects, the ‘Year of Europe’, 1974 has been aptly coined the ‘Year of Economics’.⁸⁰ Indeed, it was particularly difficult year for EEC. The crisis shook the solidarity of the Community (for example France decided to quit the monetary agreement and float its currency). Due to the economic problems like raising inflation or unemployment, the initiatives of further integration, like common energy market, were suspended.⁸¹ In those circumstances, there was no danger that the EC would be fueled by opposition to the US and the serious crisis in the Atlantic alliance would occur. But still, European anxiety about American domination was the main cause of the failure of the U.S. proposal.

To analyze this matter the theory of hegemonic stability can be used. The hegemon is the militarily powerful and rich country which dominates world politics and the world economy. It voluntarily takes the responsibility to deliver public goods (such as stable currency, free trade and military security) for the international system. Maintaining the system requires a lot of expenditures. But it is still profitable for the hegemon, because it takes advantage of its dominant position. Yet the hegemony is self-destructive. The superpower is engaged in sustaining the system, while the other states get the strength and expend their influences. The costs of ensuring the military defense of the allies and the responsibility for the economic system appear too large. What makes the matter worse is that the other countries are unwilling to share the responsibility, as they take ‘the protection’ of the hegemon for granted. In that situation the hegemon's burdens increase and its citizens become reluctant to maintain the system alone, as the other participants have greater profits than the leader. Thus authorities make the domestic interest a priority and international commitments are regarded as a

⁷⁷ CAMPBELL, J.: *Edward Heath*, p.346.

⁷⁸ During the period 1969-1971 C. Fred Bergsten coordinated U.S. foreign economic policy as the Assistant for International Economic Affairs to Henry Kissinger at the National Security Council.

⁷⁹ BERGSTEN, F.C.: *Toward a New International Economic Order*, p.313.

⁸⁰ MÖCKLI, D.: *European Foreign Policy*, p.250.

⁸¹ *Ibid.*, p.251.

secondary matter.⁸² Sometimes the country is simply too weak to maintain its engagement at the same level.⁸³

After WWII, the US was unquestionable leader of the Western political and economic system. That the Nixon doctrine assumed the necessity of sharing with the allies the responsibility for security was one of the proofs of the decline of US hegemony. It should also be considered that the Americans could not impose their will on the allies. Further, the Europeans aimed at self-dependence in shaping their policy. Both parties wanted to keep the alliance, trying to shape them according to their own idea, but it required difficult compromise and enhanced mutual distrust.

The fiasco of the Atlantic Declaration showed that the US could not rely on the unreserved support of its allies. In the second half of the 1970s., the concept of pluralist leadership appeared. It was based on taking common decisions and coordination of politics between the most industrialized countries. In November 1975 in Rambouillet, France the summit of six states (FRG, France, Great Britain, Italy, Japan and the United States) was held. In the following year the representative of Canada joined. The meetings of the Group of Seven have been taking place every year: the leaders try to reach consensus and coordinate their strategies on the most important issues concerning world economy and politics.

Despite the decline of US hegemony, the system constructed after the WWII persisted. There was no alternative – no other country was ready to engage itself in maintaining international order or was able to lead other states to this purpose. It was easier to reform the old system than to create a new one.

REFERENCES:

1. Atlantic Council of the United States. [Online] In: Atlantic Council webpage [Cited 23.07.2012] Available online: <<http://www.acus.org/about/history>>.
2. BALL, G. W. (1982): *The Past Has Another Pattern. Memoirs*, New York: Norton&Company, 1982. 527 pp. ISBN 0393014819.
3. BELL, C. (1977): *The Diplomacy of Detente. The Kissinger Era*, New York: St. Martin's Press, 1977. 278 pp. ISBN 0312211228.
4. BERGSTEN, F. C. (1975): *Toward a New International Economic Order: Selected Papers of C. Fred Bergsten, 1972-1974*, Lexington: Lexington Books, 1975. 519 pp. ISBN 0669966770.
5. BURGESS, R. W. – HUNTLEY, J. R. (1970): *Europe and America. The Next Ten Years*, New York: Walker and Company, 1970. 232 pp. ISBN 9780802703248.
6. CALLEO, D. (1982): *The Imperious Economy*, Cambridge: Harvard University Press, 1982. 304 pp. ISBN 067444521X.
7. CAMPBELL, J. (1993): *Edward Heath. A Biography*, London: Jonathan Cape, 1993. 876 pp. ISBN 0224024825.
8. ENTHOVEN, A. C. – SMITH, K. W. (1969): What Forces for NATO? And From Whom? In *Foreign Affairs*, 1969, 48, pp. 80-95.
9. *Foreign Relations of the United States 1969-1976* (2003): vol. 1, Washington D.C.: Government Printing Office, 2003. 416 pp. ISBN 0160512824.

⁸² GILPIN, R.: *The Political Economy of International Relations*, Princeton, Princeton University Press, 1987, pp.72-80.

⁸³ Charles Kindleberger, reckoned to be the author of the theory, claimed the Great Depression of the 1930s. was so severe and long because of lack of the strong lender in the international financial system. KINDLEBERGER, Ch.: *Manias, Panics, and Crashes. A History of Financial Crises*, New York, Basic Books, 1978.

10. *Foreign Relations of the United States 1969-1976* (2002): vol. 3, Washington D.C.: Government Printing Office, 2002. 672 pp. ISBN 0160508843.
11. GILPIN, R. (1987): *The Political Economy of International Relations*, Princeton: Princeton University Press, 1987. 472 pp. ISBN 0691022623.
12. GOODMAN, E. R. (1975): *The Fate of the Atlantic Community*, New York: Praeger Publishers, 1975. 583 pp. ISBN 0275055000.
13. GROSSER, A. (1978): *Les Occidentaux, Les pays d'Europe et les États-Unis depuis la guerre*, Paris: Fayard, 1978. 438 pp. ISBN 221300630X .
14. HAMMOND, P. Y. (1974): Changing Bargaining Relations in the Atlantic Alliance In *The United States and Western Europe. Political, Economic and Strategic Perspectives*. Cambridge, Massachusetts: Winthrop Publishers, 1974. Pp. 211- 228. ISBN 0876268971.
15. HARRYVAN, A. G. – VAN DER HARST, J. eds. (1997): *Documents on European Union*, Houndmills: Palgrave Macmillan, 1997. 336 pp. ISBN 033365868X.
16. HOFFMANN, S. (1974): Toward a Common European Foreign Policy? In *The United States and Western Europe. Political, Economic and Strategic Perspectives*, Cambridge, Massachusetts: Winthrop Publishers, 1974. Pp. 81-101, ISBN 0876268971.
17. JOBERT, M. (1974): *Mémoires d'avenir*, Paris: Grasset, 1974. 310 pp. ISBN 2253011517.
18. JOSLING, T. (1986): Agricultural Policies and World Trade. In *Europe, America and the World Economy*, New York: Basil Blackwell, 1986. Pp. 42-63. ISBN 063114322X.
19. KAPLAN, L. S. (1994): *NATO and the United States. The Enduring Alliance*, New York: Twayne Publishers, 1994. 237 pp. ISBN 080579221X.
20. KINDLEBERGER, Ch. (1978): *Manias, Panics, and Crashes. A History of Financial Crises*, New York: Basic Books, 1978. 356 pp. ISBN 0471389455.
21. KISSINGER, H. (1973): Address given in New York, [Online] In European Navigator, April 23, 1973. [Cited 12.06. 2009] Available online: <http://www.ena.lu/address_given_henry_kissinger_new_york_23_april_1973-2-9561.pdf>.
22. KISSINGER, H. (1969): Central Issues of American Foreign Policy. In *American Foreign Policy: Three Essays*, New York: W.W. Norton & Company, 1969. Pp. 53-92. ISBN 0297179330.
23. KISSINGER, H. (1966): *The Troubled Partnership: A Re-appraisal of the Atlantic Alliance*, New York: Anchor Books, 1966. 266 pp. ISBN 0313232199.
24. KISSINGER, H. (1982): *The Years of Upheaval*, Boston: Little, Brown & Company, 1982. 1283 pp. ISBN 0316285919.
25. KISSINGER, H. (1979): *White House Years*, Boston: Little, Brown & Company, 1979. 1521 pp. ISBN 0316496618.
26. Landmarks in EU-US Cooperation, [Online] In European Union Delegation to the United States of America, [Cited 21.03.20010] Available online: <<http://eurunion.org/eu>>.
27. MÖCKLI, D. (2008): *European Foreign Policy during the Cold War: Heath, Brandt, Pompidou and the Dream of Political Unity*, London: Tauris, 2008. 528 pp. ISBN 1845118065.
28. NATHAN, J. A. – OLIVER J. K. (1985): *United States Foreign Policy and World Order*, Boston: Little, Brown & Company, 1985. 598 pp. ISBN 0316598704.
29. NSC Files. Country Files – Europe (Germany), Nixon Presidential Materials Staff, box 688 (National Archives and Record Administration, College Park, MD).
30. NSC Files. HAK Office Files. Country Files – Europe, Nixon Presidential Materials Project, box 56 (National Archives).

31. NSC Files. Presidential/HAK Memcons, Nixon Presidential Materials Staff, box 1027 (National Archives).
32. NSC Files. Subject Files: European Common Market, Nixon Presidential Materials Staff, box 322 (National Archives).
33. NSC Files. VIP Visits, Nixon Presidential Materials Staff, box 916 (National Archives).
34. PFALTZGRAFF, D. (1979): *The Atlantic Community – A Conceptual History*. In *Atlantic Community in Crisis. A Redefinition of the Transatlantic Relations*, New York: Pergamon Press, 1979. Pp. 4-24. ISBN 0080230032.
35. RAOUL-DUVAL, M. (1987): *Foreign Policy and the Bureaucracy*. In *Portraits of American Presidents*, vol. 6, Lanham: University of Virginia, 1987. Pp. 273-303. ISBN 0819164151
36. SODARO, M. L. (1989): *US-Soviet Relations: Detente or Cold War*. In *Economic Relations with the Soviet Union. American and West German Perspective*, Boulder: Westview Press, 1989. Pp. 1-23. ISBN 0813302102.
37. STREIT, C. (1939): *Union Now. A Proposal for a Federal Union of the Democracies of the North Atlantic*, New York: Harper & Brothers Publishers, 1939. 423 pp. ISBN 3939659215.
38. *The Public Papers of the Presidents of the United States, 1962*, Washington D.C.: Government Printing Office, 1963. 1087 pp. ISBN 0527207527
39. *The Public Papers of the Presidents of the United States, 1970*, Washington D.C.: Government Printing Office 1971. 1361 pp. ISBN 0-16-058862-6
40. *The Washington Post*, Apr. 26, 1974
41. *The Washington Post*, Apr. 25, 1973
42. TRACHTENBERG, M. (1999): *A Constructed Peace. The Making of the European Settlement 1945-1963*, New Jersey: Princeton University Press, 1999. 424 pp. ISBN 9780691002736.
43. TREANOR, P. (2002): *Europe? Which Europe? Which Future Europe?* [Online] In: InterNLnet, December 2002. [Cited 27.12.2012] Available online: <<http://web.inter.nl.net/users/Paul.Treanor/which.europe.html>>.
44. White House Central Files. Subject Files – Countries (CO), Nixon Presidential Materials Project, box 31, (National Archives).

CONTACT

Paulina Matera, PhD.
 University of Lodz
 Ul. Narutowicza 65
 90-131 Lodz, Poland
 E-mail: paulinamatera@wp.pl

**COMPLIANCE WITH INTERNATIONAL SANCTIONS COMMITMENTS
IN THE CZECH REPUBLIC¹**

Mgr. Ing. Štěpánka Zemanová, Ph.D. – Mgr. Ing. Radka Druláková, Ph.D.

ABSTRAKT

Česká republika patří k zemím, které obvykle pouze vykonávají sankční rozhodnutí přijímané v rámci mezinárodních organizací. Její příspěvek k úspěchu sankcí spočívá zejména v dosažení souladu s platnými normami. Otázka připojování se k mnohostranným sankčním režimům a souladu s nimi nemá v českém případě arbitrární charakter. Stať proto nejprve seznamuje s teoretickými mechanismy zajišťujícími chování v souladu s přijatými normami. Domácí zdroje souladu nově nezávislého státu, stejně jako mezinárodní vývoj ovlivňující poměr nákladů a přínosů při provádění sankcí koncem 90. let 20. století ilustrují obtíže při provádění a dodržování sankcí (dosahování souladu) v České republice. Článek zdůrazňuje vliv institucí stanovujících pravidla a socializačních mechanismů, a to v rámci OSN a především v rámci EU.

Klíčová slova: mezinárodní sankce, národní sankční politika, OSN, Evropská unie, Česká republika

ABSTRACT

The Czech Republic belongs among those countries which only carry out sanctions which have been imposed by organisations. However, in compliance with adopted international norms, it contributes substantially to the sanctions' success. At the same time, the question of joining multilateral sanctions' regimes is not decided arbitrarily in the case of the Czech Republic. This means that the mechanisms ensuring norm-consistent behaviour are introduced first. The domestic sources of compliance in the newly independent state, as well as those international developments which influenced the sanctions' cost-benefit ratio in the late 1990s, illustrate the difficulties in the implementation of, and compliance with, sanctions in the Czech Republic. This article emphasizes the influence of the rule setting institutions, and socialization mechanisms, primarily within the UN and the EU.

Key words: international sanctions, national sanctions policy, United Nations, European Union, Czech Republic

JEL: F51, F53, K33

INTRODUCTION

During the two post-Cold-War decades the foreign relations of the former communist Central and Eastern European countries underwent far-reaching changes. The changes closely relate to the fundamental political and societal reorientation from the East to the West, as well as the Central and Eastern European countries' subsequent integration to Western political structures - the Council of Europe, the North-Atlantic Treaty Organization and the EU,

¹ The authors gratefully acknowledge funding from the Czech Science Foundation (research project No. P408/10/0191 - International Context of the Czech Sanctions Policy). The draft of the paper was presented at the 9th CEEISA Convention, 20-21 September 2012, Krakow.

respectively. They include, inter alia, the greater adherence of these states to international norms and regimes.

Better compliance with international and regional arrangements such as universal and European human rights instruments, or international rules of environmental protection has been subject of intensive research. Especially in European studies it is closely related to the pre-accession conditions imposed by the Western organizations such as the EU, their pre- and post-accession adaptation pressure and socializing effects.² However, despite the considerable interest of scholars several areas of improvement still seem to be rather neglected. This is, for instance, the case with multilateral sanctions regimes.

Despite the fact that the international community has witnessed a substantial increase in the imposition of international sanctions³ and the fact that sanction instruments were reformed substantially at the turn of the millennium, the state of knowledge achieved is still rather narrow and has many imbalances. The most intensively studied issues include the legal aspects, characteristics and typology of these instruments,⁴ the evolution of international sanction regimes, reform proposals⁵ as well as the effectiveness of the sanctions from the perspective of the target states and desired changes in their behaviour.⁶ As far as the approaches of the sanction imposing organisations are concerned, most research focuses on international organizations⁷ and the great powers imposing unilateral sanctions (the US, the former Soviet Union and today's Russia are of particular interest). Smaller countries, merely implementing multilateral sanctions regimes, with no, or very limited autonomous sanctions policy, such as the Central European countries, which are covered sparsely by a few sceptical references to collective action dilemmas, as well as the high risk of free riding and the considerable difficulties in ensuring their cooperation.⁸

² Schimmelfennig, F. - Sedelmeier, U. (2005): Introduction: Conceptualizing Europeanization of Central and Eastern Europe; Smith, A. et. al (1996): The European Union and Central and Eastern Europe: Pre-Accession Strategies; Ronald H. Linden, ed. (2002): Norms and Nannies: The Impact of International Organizations on the Central and East European States; Jacoby, W. (2006): The enlargement of the European Union and NATO: ordering from the menu in Central and Eastern Europe etc.

³ For the purpose of the following text we understand international sanctions as either broad or targeted coercive non-military actions taken by international organisations and states against other subjects to international relations in order to influence their behaviour and thus support international peace, security, democracy and human rights.

⁴ Wallensteen, P. (1968): Characteristics of Economic Sanctions; Drezner, D. (1999): The Sanctions Paradox: Economic Statecraft in International Relations etc.

⁵ Tostensen, A. Bull, B (2002): Are Smart Sanctions Feasible; Wallensteen, P., Staibano, C., Eriksson, M. eds. (2003): Making Targeted Sanctions Effective-Guidelines for the Implementation of UN Policy Options; Fruchart, D. et al. (2007): United Nations Arms Embargoes, Their Impact on Arms Flows and Target Behaviour etc.

⁶ Hufbauer, G. J., Schott, J., Elliot, K.A. (2009): Economic Sanctions Reconsidered: History and Current Policy; Daudi, M.S. - Dajani, M.S. (1983): Economic Sanctions: Ideals and Experience etc.

⁷ Weiss, T.G. (1999): Sanctions as a Foreign Policy Tool: Weighing Humanitarian Impulses; Addis, A. (2003): Economic Sanctions and the Problem of Evil; Bessler, M., Garfield, R., Gerard Mc Hugh, G. (2004): Sanctions Assessment Handbook, etc.

⁸ The only more comprehensive study on states compliance with the UN Security Council sanctions regimes - Gowlland-Debbas, V. ed. (2004): National Implementation of United Nations Sanctions: A Comparative Study - deals with compliance from the legal perspective (relationship between international and domestic law). However, it does not discuss the political aspects of the topic.

This article attempts to contribute to a better understanding of compliance with international sanctions acts and underlying mechanisms, which ensure improvements, by a case study of the Czech sanctions legislation, as well as its implementation methods. We find the Czech case to be significant as the country, during the period of its independent existence, has reversed its policy several times, and has succeeded in bringing the implementation of international sanctions regimes to a high international standard. The case study allows for the comparison of the various methods of sanction implementation, as well as enabling us to isolate and analyse the factors behind each political choice. One of our key findings is that the Czech Republic's implementation of international sanctions improved substantially after the accession to the EU. The Czech experience could be useful for other new EU members and candidate countries where similar changes are in progress.

From the methodological point of view, we draw from previous research on compliance with International and European Law,⁹ which introduces four basic mechanisms ensuring that states comply with their obligations: persuasion, enforcement, management and litigation. Within each mechanism, we identify the relevant domestic and international factors affecting compliance. The effects of the domestic and international factors are then examined separately because we want to show that the international factors were crucial, whereas the domestic ones worked rather conversely. We also discuss the different impact which the UN and the EU had on the Czech attitudes in order to show the possibilities and limits of these institutions for forcing the states to implement their sanctions decisions in a timely and proper fashion. Our observations are based predominantly on documentary analysis, including international sanctions decisions (taken by the UN and the EU), as well as the relevant implementing domestic legislation adopted in the Czech Republic.

1 Compliance with international sanctions regimes from a theoretical perspective: Mechanisms ensuring norm-consistent behaviour

As already stated above, the growing body of literature on international sanctions raises many questions. It discusses why sanctions are imposed by international organizations and states, and how the decisions to impose sanctions are taken. In addition, it examines key sanction instruments and their effectiveness, as well as observing how sanctions influence the behaviour of target entities (states, groups, individuals.). However, it focuses insufficiently on the countries that only carry out the decisions to impose the sanctions as members of organizations which apply sanctions. This happens despite the fact that they represent an important part of the sanctions chain, and their compliance contributes substantially to sanctions success. It is thus difficult to find a suitable starting point in the previous sanctions research from where the analysis of sanctions policy of a small Central European state could commence.

A possible solution to this problem could be the application of what is termed a domestic policy approach. The approach links the use of sanctions with domestic (public) demands for action against subjects violating international norms and threatening international peace and security.¹⁰ However, as far as the Czech Republic is concerned, the approach seems to have marginal relevance. The Czech domestic debates on sanctions seldom result in clear calls for activism. They rather focus on the threatened commercial interests of the Czech entrepreneurs. At the same time, the question of joining multilateral sanctions regimes is not of an arbitrary nature in the Czech case. Technically speaking, it was clearly resolved within a wider package of issues related to the accession to the UN and, more recently, to the EU. The

⁹ For a detailed overview see section 1 below.

¹⁰ Cf. Drezner, D. (1999): *The Sanctions Paradox: Economic Statecraft in International Relations*, pp. 11-13.

country is obliged to join sanctions regimes imposed by both institutions under the UN Charter as well as under primary European legislation, respectively.

However, there is always a certain dilemma as to whether or not to implement the required measures. and/or to comply with the relevant sanctions decisions once such decisions have been taken.¹¹ The persistence of the dilemma is not only referred to by scholars,¹² but also proven by practical efforts of the UN Security Council (UNSC) to establish subsidiary bodies (sanctions committees, bodies of experts, monitoring mechanisms etc.) along with the responsibilities related to the improvement of sanction implementation. The Czech experience discussed below can be regarded as further evidence.

Due to the inapplicability of the domestic approach and an apparent lack of other alternative analytical tools in the sanctions literature, it is necessary to turn to more general research on compliance with International Law. Its various clusters subscribe to several distinct mechanisms ensuring compliance: enforcement, management, persuasion and litigation. These mechanisms each respond to a different source of non-compliant behaviour as well as a different rationale for intervention.¹³ The enforcement and persuasion mechanisms are designed to deal with voluntary non-compliance and stress the importance of the international environment in overcoming it. The management and litigation mechanisms focus on involuntary non-compliance and are based on the interplay of the international and domestic environments.

The enforcement mechanism draws on the rational calculi of costs and benefits brought on by various alternatives of behaviour. It is based on the alteration of the relation between the costs and benefits of compliance, by either increasing the costs of non-compliance or decreasing the costs of compliance. The costs are of both a material (financial) and abstract (reputational) nature.¹⁴

In contrast, the persuasion mechanism reflects the social nature of international relations and the importance of ideals, beliefs and shared standards of appropriate behaviour. It works through social learning and persuasion. The compliance with a norm reflects a (moral) belief that it simply ought to be obeyed. The intensity of this moral obligation is supposed to correlate closely with the intensity of the domestic support for the rule of law and the culture of obedience of the law, as well as the prestige and legitimacy of the rule-setting institution.¹⁵

The management mechanism deals with inability to meet international obligations which, unlike previous cases, does not reflect a lack of willingness but a lack of national capacity (financial, administrative, technical etc.), or uncertainty regarding the right content and meaning of the international norm to be implemented. In the former case this inability is overcome with the assistance of international institutions (which, just as with the enforcement

¹¹ In the existing theoretical literature, implementation and compliance are seen as separate concepts. Implementation indicates the necessity for a legal action in order to ensure harmony between international obligation and relevant domestic law. Compliance refers to behaviour corresponding with international obligation. Implementation is thus a prerequisite, but not sufficient condition of compliance.

¹² Cf. e.g. Farrall, J.M. (2007): *United Nations Sanctions and the Rule of Law*.

¹³ Börzel, T.A. (2003): *Guarding the Treaty: The Compliance Strategies of the European Commission*.

¹⁴ Simmons, B.A. (1998): *Compliance with International Agreements*, pp. 75-93; Lebovic, J.H. - Voeten, E. (2006): *The Politics of Shame: The Condemnation of Country Human Rights Practices in the UNHCR*.

¹⁵ Börzel, T.A. et al. (2010): *Obstinate and Inefficient: Why Member States Do Not Comply With European Law*.

mechanism, leads to reductions in the costs of compliance). In the latter case, the procedures are designed in order to interpret and clarify the rules that come into play.¹⁶

The litigation mechanism insists on suing states for violations of international norms before national courts. In relation to specific issues of compliance with European Union law and member states, liability for damage caused to private actors (citizens, groups and firms) by member states' non-compliance with obligations to EU law was identified within European studies. In terms of sanctions, it is used by parties questioning their inclusion on sanctions lists, as well as helping to make sanctions more transparent and legitimate. However, in terms of a better implementation of sanctions it is still of marginal importance.

Obviously, studies of compliance examine both domestic and international levels in order to interpret the behaviour of states. The main criteria at both levels are summarized in figure 1.

Figure 1: Compliance mechanisms and sources of compliance – an overview

<i>Mechanism</i>	<i>Sources of compliance</i>	
	<i>Domestic level</i>	<i>International level</i>
<i>Enforcement</i>	power	alteration of relations between costs and benefits
<i>Persuasion</i>	rule of law culture of obedience to the law	prestige and legitimacy of the rule setting institutions opportunity for social learning
<i>Management</i>	insufficiencies of national capacity	alteration of relations between costs and benefits, procedures supporting implementation
<i>Litigation</i>	national legal enforcement mechanisms	support of awareness

2 Domestic sources of compliance in the newly independent Czech Republic

As far as the domestic factors ensuring compliance are concerned, Figure 1 shows that the theoretical literature emphasizes the domestic culture of obedience to the law, adherence to the principle of the rule of law and the internal capacity for compliance.¹⁷ The importance of the domestic regime, as well as the domestic political changes are also dealt with. Compliance with international norms is commonly supposed to increase apace with the democratization processes.

The evolution of the sanctions policy of the Czech Republic does not correspond with these assumptions in one essential aspect. While the country went through the process of democratization, and respect for the rule of law increased, compliance with sanctions commitments to the UN has deteriorated. In the former socialist Czechoslovakia, sanctions were implemented by the then Ministry of Foreign Trade: The ministry exercised full control over the country's foreign trade within the framework of the foreign trade monopoly. The implementation mechanism was based on ministerial decrees banning certain commercial activities. As delegated legislation, the decrees did not require any lengthy legislative procedure. Thus, the Ministry could respond to the UNSC resolutions promptly. However,

¹⁶ Simmons, B.A. (1998): Compliance with International Agreements. Tallberg, J. (2002): Paths to Compliance: Enforcement, Management, and the European Union.

¹⁷ Börzel, T.A. et al. (2010): Obstinate and Inefficient: Why Member States Do Not Comply With European Law.

practical examples are almost non-existent due to the low frequency of the use of coercive measures by the UN during the Cold War.¹⁸ The flexibility of this ministerial practice was confirmed only by the cases of the South Africa and Iraq (during the first Gulf War).¹⁹

After the peaceful dissolution of the former Czechoslovakia, the situation changed thanks in large part to the new democratic constitution of the successor state. In accordance with the basic principles of modern European democracy, the new Czech Constitution contained provisions introducing the rule of law on the Czech territory including provisions of article 2(4) which state that “*Everybody may do what is not prohibited by law and nobody may be forced to do what the law does not instruct him to do*”. A proper application of the principle prohibited those sanctions which impose constraints on the behaviour of domestic natural persons and legal entities if they be carried out by extra-legal means, and so, acts of parliament were necessary.

In fact, the principle started to be applied in practice even shortly before the dissolution of Czechoslovakia. The UNSC resolution no. 757 of 30th May 1992 was incorporated into domestic law by means of statutory measures taken by the Presidency of the Federal Assembly through a specific procedure for resolving urgent situations requiring the adoption of a certain law.²⁰ The new Czech Constitution, however, did not introduce any similar procedure.²¹ There was no other domestic legislation passed which would allow the immediate implementation of the international sanctions until 2000. What followed was, according to Czaplinski and Šturma, a period of “*hesitations and ‘legislative experiments’*”.²²

Since 1993, sanctions regimes that required the regulation of domestic natural persons’ and legal entities’ activities (with a few exceptions such as the trade with military material, which may only be carried out on the basis of a permit from the Ministry of Industry and Trade) were implemented by ad hoc acts of parliament. As sanctions were not high on the list of priorities of the Czech foreign policy, the relevant political and legislative processes were rather lengthy. This led to a delayed implementation, or non-implementation in several cases, which contradicted both the obligations deriving from the UN Charter and the general purpose and meaning of international sanctions as coercive measures which are an immediate response to negative phenomena in international relations.

As examples, the sanctions imposed against Haiti by the UNSC between June 1993 and 1994 can be mentioned. The relevant national measures were launched by the government resolution no. 338 of the 15th June 1994, but the sanctions regime had been lifted by the UNSC even before the Czech parliament could approve a corresponding bill. The sanctions imposed on Libya in 1992 are another example. They were implemented in the Czech law only after five years (in 1997) because a part of the Czech political spectrum was convinced that joining fully the sanctions regime would complicate the on-going negotiations on the settlement of debts from the socialist past, as well as the economic activities of Czech businesses. Paradoxically, the Czech Republic was represented on the Sanctions Committee established pursuant to the

¹⁸ Výnos ministra zahraničního obchodu č. 24 ze dne 20. června 1964 Věstníku ministerstva zahraničního obchodu o zákazu obchodu s osobami a podniky v Jihoafrické republice; Czaplinski, W. - Šturma, P. (2004): Poland and the Czech Republic.

¹⁹ United Nations Security Council Resolution 661 (1990) of 6 August 1990 on The Situation between Iraq and Kuwait.; Vyhláška Federálního ministerstva zahraničního obchodu č. 380/1990 Sb. o zákazu obchodování s Iráckou republikou a státem Kuvajt.

²⁰ Ústavní zákon ze dne 27. října 1968 o československé federaci, 143/1968 Coll., Article 58(1); Zákonné opatření Předsednictva Federálního shromáždění ze dne 15. června 1992 O opatřeních ve vztahu ke Svazové republice Jugoslávie, 366/1992 Coll., Explanatory report.

²¹ An equivalent of the procedure was introduced in the Czech law first in 1995 by §99 of Act no. 90/1995 Coll. on the Rules of Procedure of the Chamber of Deputies.

²² Czaplinski, W. - Šturma, P. (2004): Poland and the Czech Republic, p. 394.

resolution 748 and its representative Karel Kovanda even acted as a chair of that Committee in 1994-1995.²³

In addition, the creation of the new sanctions regimes was by no means the only case where the ad hoc implementation method failed. The same problems occurred when the scope of sanctions was extended or narrowed, and when the sanctions were suspended temporarily, or even removed completely. Each of the actions required amendments to the original ad hoc sanctions, which was again a time consuming process.

3 International developments influencing the sanctions cost-benefit ratio in the late 1990's

As the sanctions were imposed on several important political and economic partners of the former communist Czechoslovakia (e.g. arms embargoes against Iraq in 1990, or against Libya in 1992), the domestic costs of compliance with sanctions regimes (trade losses, irrecoverable debts) increased in the 1990's. However, there was no particular increase in the international costs of legal non-compliance during that period. The sanctions committees of the UN monitored primarily the behaviour of target states and obvious cases of sanctions violations (practical non-compliance) by the implementing countries.²⁴ The mere non-implementation of the sanctions measures into domestic law that did not result in exemplary distortions of the sanctions regimes was almost disregarded. It entailed a minimal risk of criticism and shaming within the UN.

As a consequence, the external costs of non-compliance had to be considered first when the Czech Republic attempted to complete its transition to a modern Western democracy with a functioning market economy through its integration into the trans-Atlantic and Western European political structures. During the pre-accession period, the post-communist countries applying for the membership of Western bodies were not only expected to prepare for the assumption of membership obligations, but they also had to prove their adherence to the common values, aims and principles of these institutions.²⁵ In the most striking case of the EU, the applicant countries were called upon to implement the decisions of the Council of the EU adopted within the Common Foreign and Security Policy (CFSP) framework. Since 1996, they included common positions introducing sanctions (in European terminology often called restrictive measures).²⁶ The reputation of a dedicated and reliable partner, as well as a positive appreciation of these institutions (which could be improved, inter alia, through compliance with European sanctions) was then highly desirable.

While the processes of integration into Western bodies accelerated, the international variables forming part of the enforcement compliance mechanism worked in several directions. Next to the multilateral sanctions regimes of the late 1990's, this may be demonstrated also on a very specific case of the only unilateral restrictive measure that has ever been imposed by the Czech Republic: the ban on the supply of goods, services, documentation and information to the Iranian Bushehr nuclear facility introduced (within the legislative emergency) by a special Act no. 99/2000 Coll.

²³ Poslanecká sněmovna ČR (1997): Důvodová zpráva k zákonu č. 78/1997 Sb.; PS ČR (1994). Návrh na upuštění od projednávání zásad zákona o opatření ve vztahu k Libyi; Czaplinski, W. - Šturma, P. (2004): Poland and the Czech Republic.

²⁴ Cf. e.g. the United Nations Security Council (S.n.) Sanctions Committee 748 reports.

²⁵ Cf. e.g. European Council in Copenhagen, 21-22 June 1993, Conclusions of the Presidency, SN 180/1/93 REV 1.

²⁶ For a more detailed overview of this practice see Kronnenberger, V. (2001): Common Foreign and Security Policy: International Law Aspects of the Association of Third States with the Common Positions of the Council of the European Union.

The Act (perceived domestically as controversial and causing disputes even more than ten years after its adoption due to repeated struggle of the Communist party for its repeal)²⁷ prevented a Czech subcontractor from carrying out the supply of air-conditioning equipment through its Russian partner. The Ministry of Foreign Affairs found the contract inconsistent with the national interests of the Czech Republic although by that time there were no international restrictive measures imposed on Iran, except for the unilateral sanctions of the US. This is obvious from the following comment given by the then deputy minister of foreign affairs Hynek Kmonicek in a radio interview: *“As for us, it is a matter of the credibility of the Czech Republic in relation to its allies and the allies in relation to the Czech Republic. If we now behave as a responsible and proper NATO member, we can, under given circumstances, expect analogous behaviour from other member states in two or three years. Nevertheless, in a recent meeting, the representatives of the United Kingdom confirmed, for example, that British companies do not participate in the construction of the Bushehr nuclear facility, and if they attempted to participate, they would not be issued a permit. The same is clear from our discussions with the Federal Republic of Germany and France.”*²⁸

The more urgent need to comply with international sanctions has made the ad hoc operational basis of sanctions implementation used since 1993 untenable. For that reason a compromise solution was adopted and a general Sanctions Act was introduced.²⁹ The legislation specified the areas of competence of the ministries, and authorized the Czech government to implement sanctions of the UN by its decrees. The Act also created a basic framework for practical compliance with international sanctions regimes as it introduced financial penalties for natural persons and legal entities for not respecting the rules of the implemented sanctions regimes. However, this soon turned out to be an insufficient solution.

In addition to the efforts to integrate the Czech Republic into the Western structures, the change of the implementation method also reflected more general international developments towards new sanctions designs. The modifications were carried out with the aim of reducing the negative impact of sanctions on ordinary people. It is also intended to influence significantly the relation between the costs and benefits of sanctions: to replace the costly comprehensive sanctions by more beneficial targeted sanctions. The change came into effect thanks to a series of conferences held in Interlaken (1998, 1999, financial sanctions), Geneva (1999), Bonn and Berlin (1999, 2000, arms embargoes, travel restrictions and flight bans) and Stockholm (2003, targeting of economic embargoes).³⁰

As indicated above, the enforcement mechanism operates on the basis of the changing relation between the costs and benefits of compliance.³¹ In fact, this is just what the targeted sanctions do, because they bear lower costs in comparison to comprehensive sanctions. Non-compliance with such sanctions can produce benefits in some cases (e.g. of embargoes), however in the case of targeted sanctions such benefits seem to be insignificant. Hence, the reduction of costs for the implementing states is one of the key achievements of the UN within this area.

²⁷ Neliba, M. (2011) Politika: KSČM chce opět zrušit zákaz dodávek od íránského Búšéhru.

²⁸ Czech Radio (2000): V případě ZVVZ Milevsko vadí i ruský zprostředkovatel, Náměstek ministra zahraničí Hynek Kmoniček o zakázce ZVVZ Milevsko pro jadernou elektrárnu v íránském Búšéhru (transcript of the interview).

²⁹ Act no. 98/2000 Coll. on the implementation of international sanctions in order to keep international peace and security.

³⁰ For details see e.g. Wallensteen, P. – Staibano, C. eds. (2005): International Sanctions. Between Words and Wars in the Global System.

³¹ Simmons, B. A. (1998): Compliance with International Agreements.

4 Prestige and legitimacy of the rule setting institution, socialization mechanisms

In contrast to its ability to reduce the costs of compliance by the introduction of the targeted sanctions, the UN has only limited the possibilities how to force the states to comply by other more active means. Even though there are several sanctions committees established to oversee the implementation of sanctions and undertake the tasks of the imposed sanctions,³² in the case of sanctions violations by implementing states the relevant committee e.g. "... recommends Member States be especially alert for additional violations"³³, but no stricter steps follow.

Contrary to the UN, the EU has a quite effective mechanism to ensure that both its member states and the applicants comply with the adopted sanctions legislation. The EU compels the states to adjust their policies, institutional framework and national legislation to the EU norms by the use of incentives and control or enforcement mechanisms including periodic reviews by the Commission, actions for infringement before the European Court of Justice etc. In the case of the applicant countries, the perspective of the full membership is of crucial importance.

As far as the members are concerned, EU sanctions are introduced, and UN sanctions are incorporated into European law predominantly by Council regulations.³⁴ Regulations impose concrete obligations on the member states, and are directly applicable in their territories. In addition, in the case of a conflict between them and the domestic law, the EU Regulations take precedence.

As already discussed above, when ensuring norm-consistent behaviour in international relations, the persuasion mechanism relies, unlike the enforcement mechanism, on a (moral) belief that it simply ought to be obeyed. The intensity of this moral obligation is based on the intensity of the domestic support for the rule of law, as well as the culture of obedience of the law, as well as the prestige and legitimacy of the rule-setting institution.³⁵

Within the UN, only a small group of states is involved in the decision-making process when sanctions are imposed. As substantive matters, sanctions require an affirmative vote of at least nine out of fifteen members of the UN Security Council (UNSC), including the votes of the permanent members. Hence, the approval, or possible disapproval, of sanctions regimes reflects the current situation and the distribution of power in international relations. Because the Czech Republic belongs, within the UN, among the small states and remains outside the UNSC, the effects of socialization are of limited significance. The country came closer to the decision making in the UNSC only in the period of 1994 - 1995 when it was a non-permanent member. However, by that time it was very difficult to get relevant and valuable experience as the UNSC failed to prevent the genocide in Rwanda. In 2007, during its second candidacy for non-permanent member status of the UNSC, the Czech Republic was not selected.

In regional bodies, such as the EU, the participation in sanctions policy-making is usually broader, and the opportunities for social learning more favourable. This social learning may evolve, for example, when representatives of national ministries at various levels have

³² See United Nations Security Council (S.n.): Sanctions Committees.

³³ United Nations Security Council (2010): Implementation Assistance Notice #2: Hansa India to resolutions 1737 (2006), 1747 (2007) and 1803 (2008).

³⁴ In many cases Council decisions (former common positions) within the framework of Common Foreign and Security policy precede. Sometimes (e.g. when only diplomatic sanctions are imposed) Council decisions are sufficient to impose sanctions within the EU and no regulation has to be prepared.

³⁵ Börzel, T.A. et al. (2010): *Obstinate and Inefficient: Why Member States Do Not Comply With European Law*.

intense discussions when holding roundtables during agenda settings, or during Council meetings, European Parliament sessions, Commission negotiations etc. In addition, the possible impact of the EU results from the transfer of national competences to the Union bodies, the legally binding nature of decisions, as well as the fact that other states have been adapting, too.³⁶

During the pre-accession period, especially at the turn of the millennium, the Czech Republic implemented the EU (and the UN) sanction decisions faster, which can be seen in the sanctions against the Taliban movement in Afghanistan, for instance. The UNSC resolution was adopted in October 1999 (No. 1267/1999) and the Czech parliament approved the implementing legislation already in March 2000. When comparing this case with the sanctions against Libya (1997), it is obvious that a several years long procedure was reduced to several months. However, even this progress was criticized for being insufficient,³⁷ as the EU itself had adopted the Council Common Position for implementing measures against the Taliban already in November 1999 (1999/727/CFSP).

To create more suitable conditions for the implementation of sanctions a general enabling statute was adopted in 2000 (98/2000 Coll.). It empowered the Czech government to execute the sanctions of the UN by its decrees (without prior, or subsequent, parliamentary approval). However, the new Act soon turned out to be insufficient for at least two reasons. First, it was not applicable to legal acts of the EU, which represented a danger of criticism of, and recourse to, the EU institutions, both prior to, and after, accession to the EU. Second, it did not define substantial practical procedures regarding the review of particular sanctions and the competence of the responsible state bodies. These deficiencies have been rectified by new ad hoc Acts; for example, by the Act No. 4/2005 Coll., on Some Measures Relating to the Iraqi Republic.

In February 2006, the Parliament of the Czech Republic approved a new sanctions Act on the Implementation of International Sanctions (69/2006 Coll.), which amended financial acts on banks, on capital market entrepreneurship, on the system of payment, or on the Securities Commission. It also updated administrative and criminal laws, e.g. the related Act No. 70/2006 Coll. amending the selected acts; in relation to the adoption of this Act a new offence has been introduced – breach of an international sanction, which can be found in the Criminal Code (Act No. 40/2009 Coll, § 410), and it imposes strict punishment such as financial penalties, suspended sentences or even imprisonment for up to three or eight years respectively. However, when consulting the Statistical Yearbook of Crime published annually by the Czech Ministry of Justice, no such punishment has yet been imposed in the country.

The new sanctions Act (69/2006 Coll.) was prepared by the Ministry of Finance, namely by its Financial Analytical Unit (FAU, established in 1996), which is responsible for supervising observation of the restrictions, authorizing exceptions from the sanctions regime, disposing of frozen assets and their administration. The FAU is the competent authority responsible for the national coordination of the carrying out of international sanctions since accession to the EU (when it took over the coordinating role from the Ministry of Foreign Affairs). Based on the type of imposed sanctions, other ministries and government agencies may participate in their sphere of action as well, e.g. the Ministry of Education, Youth and Sports, Ministry of the Interior, Ministry of Foreign Affairs or the Ministry of Industry and Trade.

It is obvious that EU membership has shifted the domestic decision making processes regarding sanctions from the political level (i.e. laws adopted by the parliament) to the bureaucratic level (i.e. officials from the FAU, nowadays well socialized within the relevant EU

³⁶ Druháková, R. et al. (2010a): International Sanctions as a Tool of Global Governance? The Case of the Czech Republic, pp. 8 - 9.

³⁷ Poslanecká sněmovna ČR (2001): Důvodová zpráva k zákonu č. 148/2001 Sb.

structures). This shift makes the Czech sanctions policy more effective (and faster) in the implementation of adopted sanctions. Furthermore, the EU assumed a major part of the legislative initiatives as sanctions are mostly implemented by Council decisions and directly applicable to Council regulations.

Prior to the entry into force of the Lisbon Treaty, there was only one important exception to this rule. The procedure was applicable to sanctions against non-member states, natural persons and legal entities outside the Union. In relation to the restrictions against European citizens and subjects (e.g. ETA and its members), the directly applicable instruments could not be used. Hence, the list of such persons was published only in a form of a common position. Each member state has to implement the common position in its national legislation by its own legislative procedures. For that, the sanctions act of 2006 was completed with the Government regulation in June 2008 Regarding the reason for the Implementation of Special Measures in the Fight against Terrorism (No. 210/2008 Coll.).

When speaking of sanctions' legitimacy, the possibilities of removing individuals and entities from sanctions lists (so called de-listing) are often discussed. A transparent and effective de-listing procedure is essential to the credibility and legitimacy of the restrictive measures. Within the UN, the UNSC adopted resolution No. 1730 (2006) establishing a focal point to receive de-listing requests. A state can decide by a declaration that its citizens or residents should address their de-listing requests directly to the focal point (which is not the case of the Czech Republic, however. Only a few states made this decision). Till March 2011, several people and/or entities were removed from the list.³⁸

However, the EU has a more elaborate mechanism for de-listing resulting from several claims which had been submitted to the European Court of Justice (Court of First Instance).³⁹ A new body – the Council Working Party - examining information with a view to listing and de-listing was established in 2006. The Lisbon Treaty reflects this development and includes Declaration No. 25 on judicial review of decisions subjecting an individual or entity to restrictive measures.

The current Czech legislation on international sanctions (Act No. 96/2006) respects these trends, which are obvious on both the European and the international level as well; i.e., transparency in decisions concerning sanction implementation and the possibility of revision for the listed person.

5 Procedures supporting implementation

Similar to sanction enforcement, the procedures supporting the implementation of sanctions are set by the EU in more detail than by the UN. The EU adopted several documents supporting the legitimate, effective and consistent carrying out of the common sanctions policy (Basic Principles 2004, Guidelines 2005, Best Practices 2008). The Basic Principles on the Use of Restrictive Measures (2004)⁴⁰ focus, above all, on supporting the struggle against terrorism by imposing autonomous sanctions, which are presented as one of the foreign-policy instruments. The Council should try to enlist the support of other actors for EU autonomous

³⁸ See United Nations Security Council (2006): Focal Point for De-listing established pursuant to Security Council resolution 1730 (2006).

³⁹ The People's Mojahedin Organisation of Iran (PMOI) was the first that successfully challenged the European sanctions list. In the PMOI case, the Court defined the range of human rights (right of the defence, statement of reasons, right to effective judicial protection) by adopting decisions concerning the counter-terrorist measures. For more information see Trávníčková, Z. (2010): Opatření proti financování terorismu: ladění pravidel pro vytváření evropských sankčních seznamů, p. 59.

⁴⁰ Council doc. 10198/1/04.

sanctions (Article 4). The autonomous sanctions represent a decision of the Union and their implementation cannot be strictly connected with other states, or UN support.

The Guidelines on the Implementation and Evaluation of Restrictive Measures (Sanctions) in the Framework of the EU Common Foreign and Security Policy (2005)⁴¹ provide guidance on common issues concerning the imposition of sanctions.⁴² The document presents standard wording and common definitions which may be used within the CFSP (Part III), hand in hand with legal instruments (Regulations, Common Positions) when implementing sanctions. The Guidelines also define a mandate for the Sanctions Formation of Foreign Relations Counsellor Working Party (RELEX/Sanctions) established in 2004.⁴³ RELEX/Sanctions serves, inter alia, as a forum for discussions in cases where the implementation of restrictive measures encounters difficulties or uncertainties in practice. In the Czech Republic it was, for example, the case of implementing measures to prevent certain specialised teaching or training of people in the field of nuclear technologies who were coming from Iran (Common Position 2007/140/CFSP) or North Korea (Common Position 2006/795/CFSP). In accordance with the Act No. 69/2006 Coll., it was the FAU which was designed to coordinate the compliance with these regulations (together with the Ministry of Education, Youth and Sports), however the FAU had to consult RELEX due to uncertainties in their practical implementation. This seems to demonstrate a running socialization within the EU structures as well. It should also be mentioned that within RELEX/Sanctions all the member states are invited to share their opinions in opposition to the UNSC (and even to the UNSC Sanctions Committees).

The EU Best Practices for the Effective Implementation of Restrictive Measures (2008)⁴⁴ give practical guidance and recommendations on issues arising from the implementation of financial sanctions, and which appear to have been used intensively since the 1990s.⁴⁵ They deal with targeted restrictive measures including the de-listing, freezing of funds and economic resources, humanitarian exemptions and prohibitions on the provisions of goods and services (Article 62). The final part presents a vision of ideal coordination and cooperation among member states, EU institutions and expertise groups.⁴⁶

The EU in its current sanctions policy has responded even to problems which are not solved at UN level when imposing sanctions. The UNSC has no common language standard for sanctions, which often leads to problems with the reading of the resolution which is used to impose the sanctions. In contrast, the EU has developed a standard language for the sanctions to avoid such problems. These provisions can be found in the Guidelines on the implementation and evaluation of restrictive measures (sanctions) in the framework of the EU Common Foreign and Security Policy (15114/05) approved by the Council. These Guidelines include the basic principles of the EU's sanctions policy, and in addition the common definition the text that can be used as a model for the legal instruments used in the implementation of restrictive measures.

CONCLUSION

The evolution of the Czech sanctions policy has been influenced by all compliance mechanisms. However, the effects and impact of particular sources of compliance with international sanctions instruments (either domestic or international) have differed at both

⁴¹ Council doc. 15114/05.

⁴² The first version of the Guidelines was adopted in 2003 (Council doc. 15579/03).

⁴³ Council doc. 5603/04.

⁴⁴ Council doc. 8666/08.

⁴⁵ The first version of the Best Practices appeared in 2006 (Council doc. 10533/06), it was updated in 2007 (Council doc. 11679/07) and the current text was adopted in 2008 (Council doc. 8666/08).

⁴⁶ For more information see Druláková, R. et al. (2010b): Assessing the Effectiveness of EU Sanctions Policy.

domestic and international level. At the very beginning, after the dissolution of former Czechoslovakia, low (and delayed) compliance, were caused by a combination of more adherence to the rule of law principle, as well as legislative insufficiencies and mismanagement in the newly emerging democratic system. These negative parts of the management mechanism could not be counter-balanced by the potentially positive effects of the enforcement mechanism.

The international sanctions policies were in fact, after a long period of malfunctioning caused by the Cold War, in the course of being formed, too. The UN was not able to reduce the costs of compliance, or to increase the cost of non-compliance as it, for the first time, faced the challenge of proper implementation. At the same time, the UN was still waiting for its reform, and the institutional structure and procedures within the UN did not offer much room for socialization. It soon turned out that the enforcement and socialization mechanisms within the EU induced the current changes within the Czech sanctions policy, and created the conditions for the increased efficiency of the mechanisms for imposing sanctions by the Czech Republic, as a state participating in sanctions regimes (in the role of the sender of sanctions). The first legislation on the implementation of international sanctions was adopted only in 2000 (98/2000 Coll.) following, among other things, the demands related to the desired EU membership. However, the contribution of the UN was not inconsiderable, thanks to the shift in its sanctions policy at the end of the 1990's and beginning of the 2000's.

The current form of the Czech legislation based on the Sanctions Act of 2006 is undoubtedly also influenced both by the UN documents, as well as by EU law. However, Europe plays a key role again. From the legal point of view, the Czech Republic is now obliged to join coercive measures imposed by both institutions – under the article 48 of the UN Charter (i.e., article 25 of the Charter) as well as the article 2 of the Treaty of Accession to the EU (2003). Once enforcement measures are adopted by the UNSC, they should be implemented by all the UN member states. When speaking about mandatory sanctions, the obligation to comply with them should be binding. Still, in addition to legally binding decisions, sanctions may also be only recommended by the UNSC. In such cases, it is not necessary for the member states to follow the recommendations.

Resolutions of the UNSC leave states to choose the means of implementation, thus the quality and speed of this process depends mainly on the national legislation. However, the competence to implement the sanctions has moved to EU level, which was the case of the Czech Republic since the accession in 2004. The relevant UNSC resolutions are not implemented domestically but within the framework of the EU. Legal compliance is thus guaranteed by the EU, although the European sanctions policy is not a mere copy of that of the UN, as the Union can adopt them with stricter wording, and the EU adopts also its own autonomous sanctions under the CFSP. The Czech Republic is responsible only for practical compliance, which has been improving thanks to the new legislative acts, as well as the advisory, monitoring and enforcement activities of the relevant ministerial bodies and thanks to their officials most significantly socialized within the EU. Hence, the EU actions have been the most decisive incentives for the current sanctions policy changes in the Czech Republic and we can assume the Czech sanctions policy to be a very accurate reflection of European sanctions policy; both in terms of concrete measures and longer-term trends. This is evident in both of the two most recent and most important domestic sanctions instruments - the Act of the 2006 and the Decree of 2008.

REFERENCES:

1. Act No. 98/2000 Coll., on implementation of international sanctions to maintain international peace and security.
2. Act No. 4/2005 Coll., on Some Measures Relating to the Iraqi Republic.
3. Act No. 69/2006 Coll., on the Implementation of International Sanctions.

4. Act No. 70/2006 Coll., amending selected acts in relation to the adoption of Carrying Out of International Sanctions.
5. ADDIS, A. (2003): Economic Sanctions and the Problem of Evil. In: *Human Rights Quarterly*, 2003, vol. 25, no.3, pp. 573-623.
6. BESSLER, M. – GARFIELD, R. – MC HUGH, G. (2004): *Sanctions Assessment Handbook*. New York, United Nations. 87 pp.
7. BÖRZEL, T. A. - HOFMANN, T. - PANKE, D. - SPRUNGK, C. (2010): Obstinate and Inefficient: Why Member States Do Not Comply With European Law. In: *Comparative Political Studies*, 2010, vol. 43, no. 11, pp. 1363 –1390.
8. BÖRZEL, T. A. (2003): Guarding the Treaty: The Compliance Strategies of the European Commission. In: Tanja A. Börzel and Rachel A. Cichowski, eds., *The State of the European Union, vol. 6., Law, Politics, Society*. Oxford: Oxford University Press, 2003, pp. 197-220. ISBN 978-0199257379.
9. Council doc. 10198/1/04 (2004): Basic Principles on the Use of Restrictive Measures (Sanctions).
10. Council doc. 15114/05 (2005): Guidelines on Implementation and Evaluation of Restrictive Measures (Sanctions) in the Framework of the EU Common Foreign and Security Policy.
11. Council doc. 5603/04 (2004): Monitoring and evaluation of restrictive measures (sanctions) in the framework of CFSP – Establishment of a „Sanctions“ Formation of the Foreign Relations Counsellors Working Party (RELEX/Sanctions).
12. Council doc. 8666/08 (2008): Restrictive Measures: EU Best Practices for the effective implementation of restrictive measures.
13. CZAPLINSKI, W. - ŠTURMA, P. (2004): Poland and the Czech Republic. In: Gowlland-Debbas, V. ed., *National Implementation of United Nations Sanctions: A Comparative Study*. The Hague: Martinus Nijhoff, 2004, pp. 381-401. ISBN 978-9004140905.
14. CZECH RADIO (2000): V případě ZVVZ Milevsko vadí i ruský zprostředkovatel, Náměstek ministra zahraničí Hynek Kmoníček o zakázce ZVVZ Milevsko pro jadernou elektrárnu v iránském Búšehru (transcript of the interview of 28.12.2000) [Online]. [Downloaded 1.6.2011]. Available at: <http://www.rozhlas.cz/komentare/rannipoznamka/_zprava/v-pripadu-zvvz-milevsko-vadi-i-rusky-zprostredkovatel--3387>.
15. DAUODI, M.S. – DAJANI, M.S. (1983): *Economic Sanctions: Ideals and Experience*. Boston: Routledge and Kegan Paul. 263 pp. ISBN 978-071009-583-1.
16. DREZNER, D. W. (1999): *The Sanctions Paradox, Economic Statecraft and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press. 364 pp. ISBN 978-0521644150.
17. DRULÁKOVÁ, R. - ROLENC, J. M. - TRÁVNÍČKOVÁ, Z. - ZEMANOVÁ, Š. (2010a): International Sanctions as a Tool of Global Governance? The Case of the Czech Republic [Online]. Paper presented at *the 7th Pan-European International Relations Conference, Stockholm, 9-11 September 2010*. [Downloaded 1.6.2012]. Available at <http://stockholm.sgir.eu/uploads/Rolenc_draft_04.pdf>).
18. DRULÁKOVÁ, R. - ROLENC, J. M. - TRÁVNÍČKOVÁ, Z. - ZEMANOVÁ, Š. (2010b): Assessing the Effectiveness of EU Sanctions Policy. In: *Central European Journal of International & Security Studies* 2010, vol. 4, no. 1, pp. 99–122.
19. DRULÁKOVÁ, R. – TRÁVNÍČKOVÁ, Z - ZEMANOVÁ, Š. (2009): Česká sankční politika ve věru evropeizace [Online]. In: David, R. – Neckář, J. – Sehnálek, D., eds., *COFOLA 2009: the Conference Proceedings (Brno: Masaryk University, 2009)*, pp 497-509 [Downloaded 7.6.2012]. Available at <<http://www.law.muni.cz/sborniky/cofola2009/files/sbornik/cofola.pdf>>.

20. EUROPEAN COUNCIL (1993): European Council in Copenhagen, 21-22 June 1993, Conclusions of the Presidency, SN 180/1/93 REV 1.
21. FARRALL, J. M. (2007): *United Nations Sanctions and the Rule of Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 574 pp. 978-0521878029.
22. FRUCHART, D. – HOLTOM, P. WEZEMAN, S.T., STRANDOW, D. - WALLENSTEEN, P. (2007): *United Nations Arms Embargoes, Their Impact on Arms Flows and Target Behavior*. Stockholm: SIPRI, Uppsala: Uppsala University. 57 pp. ISBN 978-91-85114-56-6.
23. Government regulation (No. 210/2008 Coll.) Regarding the Implementation of Special Measures in the Fight against Terrorism.
24. GOWLLAND-DEBBAS, V. ed. (2004): *National Implementation of United Nations Sanctions: A Comparative Study*. The Hague: Martinus Nijhoff, 671 pp. ISBN 978-9004140905.
25. HUFBAUER, G. C. - SCHOTT, J. - ELLIOT, K. A. (2009): *Economic Sanctions Reconsidered: History and Current Policy*. 3rd edn. Washington: Peterson Institute for International Economics. 248 pp. ISBN 978-0881324129
26. JACOBY, W. (2006): *The enlargement of the European Union and NATO: ordering from the menu in Central and Eastern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. 304 pp. ISBN 97-8052168-208-4.
27. KOVANDA, K. (2004): Česká republika v Radě bezpečnosti OSN. Genocida ve Rwandě, 1994. In: *Mezinárodní vztahy*, 2004, vol. 39, no. 3, pp. 45-65.
28. KRONNENBERGER, V. (2001): Common Foreign and Security Policy: International Law Aspects of the Association of Third States with the Common Positions of the Council of the European Union. In: Kronnenberger, V. ed., *The European Union and the International Legal Order: Discord or Harmony?* The Hague: T.M.C. Asser Press, 2001, pp. 351-374. ISBN 90-6704-129-7.
29. LBOVIC, J. H. - VOETEN, E. (2006): The Politics of Shame: The Condemnation of Country Human Rights Practices in the UNHCR. In: *International Studies Quarterly*, 2006, vol. 50, no. 4, pp. 861-888.
30. LINDEN, R. H, ed. (2002): *Norms and Nannies: The Impact of International Organizations on the Central and East European States*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers. 256 pp. ISBN 978-074251-603-8.
31. NELIBA, M. (2011) Politika: KSČM chce opět zrušit zákaz dodávek od iránského Búšéhru [Online], Prague: Czech Press Agency, 21.5.2011. [Downloaded 1.6.2011]. Available at: <<http://www.ceskamedia.cz/article.html?id=384993>>.
32. Poslanecká Sněmovna ČR (1994): Návrh na upuštění od projednávání zásad zákona o opatření ve vztahu k Libyi.
33. Poslanecká Sněmovna ČR (1997): Důvodová zpráva k zákonu č. 78/1997 Sb.
34. RŮŽIČKA, K. (1997): Nové právní předpisy z roku 2007 v oblasti zahraničního obchodu.
35. S/RES/1267. UNSC Resolution Establishing Security Council Committee; imposes limited air embargo and funds and financial assets embargo on the Taliban.
36. SCHIMMELFENNIG, F. - SEDELMEIER, U. (2005): Introduction: Conceptualizing Europeanization of Central and Eastern Europe. In: Schimmelfennig, F. - Sedelmeier, U., (eds.): *The Europeanization of Central and Eastern Europe*. Cornell University Press, Ithaca, 2005, pp. 1-28. ISBN 97-8080148-961-7.
37. SIMMONS, B. A. (1998): Compliance with International Agreements. In: *Annual Review Political Science*, 1998, vol. 1, pp. 75-93.
38. SMITH, A. et. al (1996): The European Union and Central and Eastern Europe: Pre-Accession Strategies [Online]. In: *SEI Working Papers*, no. 15. Brighton: Sussex

- European Institute, 1996. [Downloaded 1.6.2011]. Available at: < <http://www.sussex.ac.uk/sei/documents/sei-working-paper-no-15.pdf>>.
39. TALLBERG, J. (2002): Paths to Compliance: Enforcement, Management, and the European Union. In: *International Organization*, 2002, vol. 56, no. 03, pp. 609-643.
 40. TOSTENSEN, A. - BULL, B. (2002): Are Smart Sanctions Feasible. In: *World Politics*, 2002, vol. 54, no. 3, pp. 373-403.
 41. WALLENSTEEN, P. (1968): Characteristics of Economic Sanctions. In: *Journal of Peace Research*, 1968, vol. 5, no. 3, pp. 248-67.
 41. TRÁVNÍČKOVÁ, Z. (2010): Opatření proti financování terorismu: ladění pravidel pro vytváření evropských sankčních seznamů. In: *Současná Evropa*, 2010, Vol. 15, No. 2, pp. 59 -
 42. UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL (1990): Resolution 661 (1990) of 6 August 1990 on The Situation between Iraq and Kuwait.
 43. UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL (2006): Focal Point for De-listing established pursuant to Security Council resolution 1730 (2006) [Online]. [Downloaded 2.6.2011]. Available at: < <http://www.un.org/sc/committees/dfp.shtml>>.
 44. UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL (2010): Implementation Assistance Notice #2: Hansa India to resolutions 1737 (2006), 1747 (2007) and 1803 (2008) [Online]. [Downloaded 2.6.2011]. Available at: < <http://www.un.org/sc/committees/1737/pdf/Implementation%20Assistance%20Notice%2020%20January%202010%20ENGLISH.pdf>>. .
 45. UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL (S.n.): Sanctions Committees [Online]. Available at: <<http://www.un.org/sc/committees/index.shtml>>.
 46. UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL (S.n.): Sanctions Committee 748 reports [Online]. [Downloaded 2.6.2011]. Available at: <<http://www.un.org/Docs/sc/committees/LibyanArabJamahiriya/LibyaAnnEng.htm>>.
 47. Ústavní zákon ze dne 27. října 1968 o československé federaci, 143/1968 Sb.
 48. Vyhláška Federálního ministerstva zahraničního obchodu č. 380/1990 Sb. o zákazu obchodování s Iráckou republikou a státem Kuvajt.
 49. Výnos ministra zahraničního obchodu č. 24 ze dne 20. června 1964 Věstníku ministerstva zahraničního obchodu o zákazu obchodu s osobami a podniky v Jihoafrické republice.
 50. WALLENSTEEN, P. – STAIBANO, C. – ERIKSSON, M. eds. (2003): Making Targeted Sanctions Effective- Guidelines for the Implementation of UN Policy Options. Uppsala: Uppsala University. 147 pp. ISBN 91-506-1657-9.
 51. WALLENSTEEN, P. – STAIBANO, C. eds. (2005): *International Sanctions. Between Words and Wars in the Global System*. Oxon: Frank Cass. 251 pp. ISBN 0-415-35597-4.
 52. WALLENSTEEN, P. (1968): Characteristics of Economic Sanctions. In: *Journal of Peace Research*, 1968, Vol. 5, No. 3, pp. 248-267.
 53. WEISS, T. G. (1999): Sanctions as a Foreign Policy Tool: Weighing Humanitarian Impulses. In: *Journal of Peace Research*, 1999, vol. 36, no. 5, pp. 499-509.
 54. Zákon č. 98/2000 Sb. o provádění mezinárodních sankcí k udržování mezinárodního míru a bezpečnosti.
 55. Zákonné opatření Předsednictva Federálního shromáždění ze dne 15. června 1992 O opatřeních ve vztahu ke Svazové republice Jugoslávie, 366/1992 Sb. Důvodová zpráva.

CONTACT

Mgr. Ing. Štěpánka Zemanová, Ph.D.
Jan Masaryk Centre for International Studies
Faculty of International Relations
University of Economics, Prague
Nám. W. Churchilla 4
130 67 Praha 3
Czech Republic
E-mail: zemanova@vse.cz

Mgr. Ing. Radka Druláková, Ph.D.
Jan Masaryk Centre for International Studies
Faculty of International Relations
University of Economics, Prague
Nám. W. Churchilla 4
130 67 Praha 3
Czech Republic
E-mail: radka.drulakova@vse.cz

**VYBRANÉ PROBLÉMY VZÁJOMNÝCH VZŤAHOV POSTSOVIETSKYCH
REPUBLÍK STREDNEJ ÁZIE A AFGANISTANU**

doc. Dr. Ľubomír Čech, CSc.

ABSTRAKT

Stredná Ázia pomerne dlho nebola stredobodom záujmu svetovej politiky. S koncom studenej vojny sa situácia začala meniť. Nielen v dôsledku samostatného vývoja piatich bývalých sovietskych republík a situácie v Afganistane došlo aj k zmene pohľadu na geopolitiku a geoekonomiku regiónu. V tzv. „novej veľkej hre“, ktorá sa v dôsledku nových a rýchlo sa meniacich skutočností vlastne ani poriadne nerozohrala, boli postsovietske republiky Strednej Ázie a Afganistan primárnym objektom záujmu. Udalosti z 11. 9. 2001 tento trend len zvýraznili. Nie vždy sa však v týchto súvislostiach dostatočne analyzovali vzťahy medzi samotnými účastníkmi v rámci regiónu. Preto tento článok ponúka pohľad na niektoré vybrané problémy vzájomných vzťahov postsovietskych republík Strednej Ázie a Afganistanu. Súčasne má ambíciu bližšie poukázať na zložitosti presadenia regionálneho prístupu k riešeniu problémov v širšom priestore Strednej Ázie, ktorý bez postsovietskych republík a Afganistanu nie je možný.

Kľúčové slová: geopolitika, regionálna bezpečnosť, drogy, militantný islam, prírodné zdroje, Severná distribučná sieť

ABSTRACT

For a long time, Central Asia was far away from the focus of global politics. At the end of the Cold War, the situation started to change. Due to independent development of five former Soviet republics, the situation in Afghanistan, and multiple other reasons, scientists and politicians changed their view of the geopolitics and geo-economy in the region. Post-soviet republics of Central Asia and Afghanistan became the central point of interest in the so-called “new big game” (a game that has never really started due to quickly changing conditions). The events of 9/11 have strengthened this trend. However, mutual relations of the participants within the region have not been sufficiently analyzed. This article offers a view at some selected problems of mutual relations of post-soviet republics of Central Asia and Afghanistan. At the same time, its ambition is to demonstrate the complexities of applying a regional approach towards problem-solving in wider context of Central Asia.

Key words: geopolitics, regional security, drugs, militant Islam, natural resources, Northern distribution network

JEL: F50, H79

ÚVOD

Analýzy viacerých expertov na oblasť Strednej Ázie poukazujú na to, že v súčasnosti tu dochádza k transformačnému procesu, ktorý výrazne zvyšuje jeho kľúčovú pozíciu v geopolitike eurázijskej oblasti. Z tohto dôvodu je zaujímavé pripomenúť klasické pravidlo historického vývoja, ktoré hovorí, že kto ovláda Afganistan, ovláda aj Strednú Áziu.

Štáty, ktoré bezprostredne susedia s Afganistanom, budú mať v utváraní jeho budúcnosti významnú úlohu. Zo šiestich štátov, ktoré s ním zdieľajú hranicu, to bude najmä

Irán a Pakistan, pričom nesmieme zabúdať ani na indický a čínsky vplyv v oblasti.¹ Táto štúdia však chce primárne poukázať na to, aké sú možnosti a medze postsovietskych republík na sever od afganských hraníc v rámci vzájomných vzťahov a s ohľadom na niektoré problémy, ktoré tieto vzťahy komplikujú.

Bezpečnosť všetkých piatich stredoázijských republík (Kazachstanu, Uzbekistanu, Turkménska, Tadžikistanu a Kirgizska) je oslabená obchodom s drogami pochádzajúcimi z produkcie ópia v Afganistane. Tento fakt podporil organizovaný zločin v celom regióne ako aj dynamický nárast problému drogovej závislosti a väčšieho množstva prípadov výskytu HIV/AIDS. V prípade Kirgizska a Tadžikistanu miera obchodovania s drogami vážne oslabil štát a vytvorila alternatívne štruktúry moci - konkrétne v častiach južného Kirgizska.

Na prvom mieste treba uviesť, že všetkých päť stredoázijských republík vníma svoju vlastnú existenciu v bezprostrednom prepojení na súčasný vývoj v Afganistane. Najväčšie obavy majú krajiny susediace priamo s Afganistanom (Tadžikistan, Turkménsko a Uzbekistan). Je ťažké jednoznačne povedať, že každý z týchto štátov chce, aby medzinárodná koalícia v Afganistane uspela. V tejto otázke dochádza k posunom. V každom prípade širšie národné záujmy určujú úroveň a druh národnej participácie, ktorá bola novovzniknutým republikám po rozpade ZSSR ponúknutá. Ústredným motivujúcim faktorom všetkých týchto nových štátov je prežiť. Zdanlivo podobné východiskové pozície po ich odtrhnutí zo zväzku ZSSR sa čoskoro začali prejavovať diverzifikovane – najmä v dôsledku zložitých súvislostí sociálnopolitickej, ekonomickej i bezpečnostnej reality.

Najmä posledná menovaná z pohľadu týchto štátov a susedstva vojnového Afganistanu predstavuje dve hlavné výzvy: pašovanie narkotík a v menšej miere islamský extrémizmus. Preto by sme mali reflektovať skutočnosť, že tieto krajiny nevnímajú vojnu v Afganistane tak, ako ju vníma USA, Rusko, Európa alebo Rada bezpečnosti OSN. V niektorých prípadoch záujmy týchto stredoázijských susedných štátov stoja v protiklade ku globálnym hráčom, snažiacim sa ovplyvniť budúcnosť Afganistanu. To, ako tieto krajiny vnímajú vojnu, ovplyvňuje aj hľadanie možností prístupu k benefitom, ktoré ponúkajú USA a niektoré západné krajiny za poskytnutie vojenských základní, dopravnej infraštruktúry pre logistiku nasadených vojsk v Afganistane a za širšie hospodárske ciele týkajúce sa exportu energií.

1 Kontroverzné a zložité definovanie záujmov

Tri krajiny, ktoré hraničia s Afganistanom (Turkménsko, Uzbekistan a Tadžikistan), interpretujú vývoj v Afganistane prostredníctvom rôznych optík. Turkménsko bolo vždy najmenej znepokojené dianím v Afganistane a ku koncu 90-tych rokov minulého storočia dokonca vláda Saparmurada Nijazova narýchlo uznala talibanský režim. Nijazov chcel exportovať plyn cez Afganistan a veril, že talibanský režim vytvorí stabilitu, ktorá to umožní. Kvôli dlhej a priepustnej hranici Turkménska s Afganistanom sa krajina snažila udržať dobré vzťahy s kmeňovými náčelníkmi v západnom Afganistane (kde Ismail Chan dominoval dokonca aj za Talibanu) a udržať obchod s drogami cez krajinu určitým spôsobom pod turkménskou štátnou kontrolou.

¹ Napriek tomu, že India s Afganistanom priamo nesusedí, má výrazný vplyv na Afganistan. Osobitnou kapitolou je stále rastúci vplyv Číny. V Strednej Ázii významne investovala a v niektorých prípadoch vyvíjala nátlak na stredoázijské krajiny, aby vychádzali v ústrety jej záujmom. Inde Čína využila svoje dobré vzťahy s pakistanskou vládou, aby zakročila proti extrémistom, ktorí sa zamerali na čínskych občanov. Čínske energetické spoločnosti tiež financovali potrebu na export fosílnych palív zo Strednej Ázie s využitím trás vyhýbajúcich sa Rusku, ktoré riadi export energií v tejto oblasti. Napr. turkménsko-čínsky ropovod je prvým ropovodom vybudovaným v Strednej Ázii za viac než posledné desaťročie a najväčšou snahou o export energií bez použitia ruských trás.

Uzbecká hranica je kratšia a tamojšia vláda sa usiluje ju mať pod kontrolou. Je však viac znepokojená kvôli hranici Afganistanu s Tadžikistanom, ktorá svojou priepustnosťou vytvára hrozbu pre Uzbekistan. Je toho názoru, že k tomu prispieva postoj Tadžikistanu a Kirgizska, keďže teroristické skupiny (prepojené s miestnymi kriminálnymi klanmi) k nim prichádzajú cez územia oboch týchto krajín.

Všetky stredoázijské republiky považovali operácie ISAF (ISAF - International Security Assistance Force) za pozitívne a aspoň na začiatku verili, že z toho vzíde pre ich krajiny lepšia bezpečnosť a ekonomické výhody. Lídri v Uzbekistane, Kirgizku, Tadžikistane a Kazachstane boli presvedčení, že zničenie táborov Al-Kájdý (čo považovali za uskutočniteľný cieľ ISAF-u) by zlepšilo bezpečnostnú situáciu.

Uzbekistan a Kirgizsko ponúkli Spojeným štátom prístup k vojenským základniam. Uzbeki boli ochotní riskovať aj nahnevanosť Moskvy za stále sa zlepšujúce vzťahy medzi Taškentom a Washingtonom, zatiaľ čo bývalý kirgizský prezident Askar Akajev bol presvedčený, že národná bezpečnosť jeho krajiny by bola oslabená, ak by sa Uzbekistan stal jediným regionálnym spojencom Spojených štátov.

Kazachstan a Tadžikistan sa cítili príliš obmedzení svojimi vzťahmi s Ruskom, aby spravili podobné ponuky, ale o dva roky neskôr (v roku 2004) prezident Rahmon, ktorého krajina už mala ruskú vojenskú základňu, ale žiadnu ruskú hranicu, ponúkol NATO obmedzené práva na letiská. Uzbecko-americký vzťah začína v tom čase chladnúť, vojenská pomoc NATO bola výrazne menšia, než Uzbeki očakávali a čoraz horšia povosť Taškentu ohľadom ľudských práv sa stala terčom kritiky v Spojených štátoch aj Európskej únii. Základňa Spojených štátov v Kirgizsku bola dva razy takmer zatvorená. Raz potom, čo bol prezident Akajev zbavený moci a druhý raz potom, čo v roku 2009 museli Spojené štáty akceptovať výrazný ročný nárast ceny za prenájom a zníženie štatútu základne na tranzitné centrum (čo znamenalo, že jednotky Spojených štátov podliehali kirgizským zákonom).²

Odkedy Kazachstan získal predsedníctvo Organizácie pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe, zvýšil svoju podporu ISAF-u oproti minulosti. Kazachstan predsedal summitu o Afganistane v roku 2010 a je jediným stredoázijským štátom posielajúcim peňažnú pomoc Afganistanu (relatívne malé sumy, vrátane 50 miliónov dolárov na grand na vzdelanie). Kazachovia sa podieľali na misii v Iraku, ale zatiaľ ani Kazachstan ani žiadny iný štát Strednej Ázie neprispel jednotkami do ISAF-u. Vyslanie ženistov do ISAF-u sa v júni 2011 v kazašskom zákonodarnom zbore nepodarilo presadiť.³

² Spojené štáty platia za základňu viac než 200 miliónov dolárov za rok. Pre krajinu s hrubým domácim produktom približne 5 miliárd dolárov znamená tento zisk značnú časť domácich hospodárskych aktivít krajiny. Po zvolení nového prezidenta (a v dôsledku silného nátlaku Moskvy) sa Centrum tranzitných preprav na biškekskom letisku „Manas“ má uzatvoriť v roku 2014. Američania hľadajú náhradu, ktorou sa môže stať uzbecký Khanabád, Američanmi aktívne využívaný do roku 2005. Dôvody vtedajšieho odchodu sú zrejme z jednej i druhej strany zabudnuté a súčasná americká administratíva vysiela signály amerického záujmu o zblíženie.

³ Horná komora kazašského parlamentu (Senát) zamietla návrh na vyslanie vojakov do Afganistanu na pomoc medzinárodnej koalícii pod vedením NATO. Rozhodnutie Senátu zvrátilo májové hlasovanie dolnej komory kazašského parlamentu, ktorá podporila vyslanie vojakov stredoázijskej republiky do Afganistanu na pomoc jednotkám ISAF. Analytici výnimočnú nezhodu pri hlasovaní dvoch komôr kazašského parlamentu pripisujú hrozbám Talibanu, ktorý avizoval odvetné opatrenia, ak sa Kazachstan zapojí do operácie v Afganistane. Výbor pre zahraničné vzťahy, obranu a bezpečnosť odmietol návrh v celom rozsahu a odporučil ho poslať späť na rokovanie do Mazhilisu (dolnej komory parlamentu). In: *Kazachstan odmietol vyslať vojakov do Afganistanu*. [cit. 2011-07-25]. Dostupné na: <http://www.sme.sk/clanok_tlac.asp?cl=5929311>

Čiastočným dôvodom neúčasti stredoázijských jednotiek v ISAF-u je aj skutočnosť, že ich ozbrojené sily sú „nasledníkmi“ sovietskych síl, ktoré tam bojovali v 80-tych rokoch minulého storočia a tiež preto, lebo boj proti členom etnických skupín výrazne zvyšuje riziko pritiažnutia pozornosti Talibanu na stredoázijské krajiny. Správy o vyslaní uzbeckých jednotiek do Afganistanu výmenou za americkú vojenskú pomoc a bezpečnostné garancie sa ukázali mylné. Návrat generála Ahmeda Rashida Dostúma, ktorý predtým bojoval so Sovietmi a udržal si blízke kontakty s Taškentom, by však mohol viesť v určitej forme k väčšej uzbeckej angažovanosti.

Ako bolo uvedené v úvode, z bezpečnostného hľadiska sú bezprostredne konfrontované záujmy troch susedných štátov Afganistanu – Turkménska, Uzbekistanu a Tadžikistanu. Tieto tri štáty čelia množstvu priamych fyzických hrozieb. Uzbekistan bojuje s domácim terorizmom prerastajúcim do nadnárodných bezpečnostných hrozieb vo forme Islamského hnutia Uzbekistanu (Islamic Movement of Uzbekistan – IMU).⁴ Tadžikistan čelí množstvu bezpečnostných výziev pozdĺž hranice s Afganistanom zo strany militantných skupín ako aj pašerákov narkotík. Hrozbám zo strany pašerákov narkotík čelí aj Turkménsko.

S vyššie uvedenými problémami prameniacimi v Afganistane sú konfrontované aj dve nesusediace krajiny. Kirgizsko čelí početným hrozbám islamistických odbojových hnutí, vrátane IMU. Dokonca aj Kazachstan je konfrontovaný (hoci v menšej miere než ostatné štyri krajiny) s militantnou regrutáciou (KIMMAGE, D., 2004).

V centre nadnárodného terorizmu v Strednej Ázii stojí Uzbekistan. Najznámejšia militantná skupina - IMU známa svojimi aktivitami vo Ferghanskej kotline (husto obývaná oblasť rozprestierajúca sa medzi Uzbekistanom, Kirgizstanom a Tadžikistanom) - síce po smrti svojho vodcu Namangánfho a vojenskej porážke v roku 2001 už nemá takú bojovú silu, napriek tomu sú známe jej aktivity predovšetkým v severozápadnom Pakistane. Tvorí základ mnohých ďalších islamistických sietí v regióne, vrátane Únie islamského džihádu (Islamic Jihad Union – IJU), ktorá je zapletená do viacerých teroristických incidentov v Strednej Ázii a Európe. Prvenstvo si však zachováva IMU, ktoré bolo v posledných dvoch dekádach hnacou silou občianskych nepokojov v postsovietskej Strednej Ázii a bolo účastníkom vojny v Afganistane na strane Talibanu. IMU sa hlási k zodpovednosti za povstalecké útoky najmä v severnom Afganistane a podozrivých militantov tohto hnutia pravidelne zatýkajú v severnom Tadžikistane. IJU sa sústreďuje viac na Pakistan, aj keď ich členovia boli identifikovaní a zatýkaní dokonca až v Nemecku.

Problémy s islamským extrémizmom sa nevyhli ani Kirgizsku, hoci vzhľadom na búrlivý vývoj v krajine v posledných rokoch sa ťažko definuje jeho skutočný vplyv. Zatiaľ čo kirgizská vláda jednoznačne považuje islamizmus za vážne nebezpečenstvo, odborníci sa vyjadrujú opatrnejšie (KRAJČÍKOVÁ, J., 2007; JUZA, P., 2012).

Ani Tadžikistanu sa nevyhli hrozby vojnového konfliktu v Afganistane, aj keď tieto hrozby sú často nadhodnotené. Najaktuálnejším chronickým problémom pozdĺž afgansko-tadžickej hranice boli utečenci unikajúci z bojov v Afganistane. Koncom roka 1992 (tzn. v období, keď sa v Afganistane rúcal komunistický režim prezidenta Nadžibuláha) približne

⁴ Korene hnutia siahajú do začiatku 90. rokov, keď jeho budúci členovia fungovali pod hlavičkou uzbeckej vetvy Strany islamskej obrody (IRP, Islamic Renaissance Party). Pretože IRP odmietla požiadavku na vytvorenie islamského štátu v Strednej Ázii, uzbecká odnož zo strany odišla a založila hnutie Adolat (Spravodlivosť) s cieľom vytvoriť kalifát revolučnou cestou a zvrhnúť režim I. Karimova. V roku 1992 bola oficiálne zakázaná. IMU si vytvorilo vzťahy s tadžickými militantmi a uzbeckými a kirgizskými občanmi v oblasti Fergany. Od roku 2000 bojovalo po boku Talibanu v severnom Afganistane (neskôr, keď na Afganistan zaútočili Spojené štáty ušli, na Federálne spravované kmeňové územia v Pakistane). Bližšie pozri: HORÁK, S. *Střední Asie mezi Východem a Západem*. Praha: Karolinum, 2005. 259 s. ISBN 80-246-0906-1, s. 29-35.

60 000 Tadžikov ušlo pred občianskou vojnou a hľadalo útočisko v severnom Afganistane (COLEVILLE, R., 1994). Teraz sa smerovanie ľudí otočilo a Tadžikistan zápasí s hospodárskymi a bezpečnostnými výzvami vo forme množstva utečencov, ktorých pobyt nevedia celkom zabezpečiť. Aj keď západní analytici majú tendenciu označovať Tadžikistan za ďalšie centrum islamského terorizmu, toto tvrdenie nezodpovedá realite (BERDIKEJEVA, S., 2008). Hrozba menších bezpečnostných incidentov (napr. v dôsledku pôsobenia afganských militantov) nie je vylúčená. Toto pôsobenie však pre súčasného tadžického prezidenta Emomala Rahmona nebude zrejme pre prežitie jeho autoritárskeho režimu predstavovať výraznejšiu hrozbu.

Turkménske záujmy v dôsledku istého uzatvárania sa krajiny sú ťažšie čitateľné a existuje o nich len veľmi málo informácií. Oficiálne je turkménska vláda neutrálna vo všetkých rovinách. Turkménsko nepochybne má problémy s pašovaním ópia z Afganistanu a je zrejme, že pašeráci sú prepojení na Taliban. Viaceré prípady ozbrojených incidentov za posledné štyri roky medzi ozbrojenými skupinami a turkménskou políciou však súviseli so sociálne ekonomickými problémami krajiny (vo väčšine prípadov sa za islamizmom týchto skupín nájdu aj pašerácke aktivity). Keďže turkménska vláda prísne reguluje informácie, je veľmi zložitá rozpoznať skutočnú podstatu týchto incidentov.

2 Spory o prírodné zdroje

Štáty Strednej Ázie vlastnia významné prírodné zdroje, ktoré ešte len v posledných dvadsiatich rokoch začali využívať. Ide pritom o obrovské zdroje energií, ale aj iné nerastné suroviny. Vzťahy v regióne sú preto často determinované vývojom stabilnej infraštruktúry pre export týchto zdrojov a pretrvávajúce bezpečnostné problémy často odsúvajú na vedľajšiu koľaj. Pričom ako keby sa zabúdalo, že jedno podmieňuje druhé.

Turkménsko vlastní jedno z najbohatších svetových nálezísk zemného plynu a od polovice 90-tych rokov západné energetické spoločnosti hľadajú cesty, ako ho exportovať bez použitia ruských plynovodov (ktoré sú z politických dôvodov nie vždy veľmi spoľahlivé). Niektorí autori energetických riadiacich programov, ale aj konšpirační teoretici sú presvedčení, že konflikt v Afganistane zapríčinilo zabezpečenie exportných práv turkménskeho plynu. Radi by videli potrubia potrebné na export turkménskeho plynu na juh alebo východ. Turkménsky energetický projekt nazvaný TAPI má s týmto veľa dočinenia. Jeho trasa vedie z Turkménska, južne cez Afganistan, potom východne do Pakistanu a ďalej do Indie (odtiaľ pochádza skratka TAPI). V tomto smere o TAPI prejavila záujem v minulosti americká ropná spoločnosť Unocal a dnes je v stredobode pozornosti Asia Development Bank. Pokiaľ pretrvávajú boje v južnom Afganistane je malá pravdepodobnosť, že TAPI bude dokončený; napriek tomu je projekt dôležitý pre dlhodobé záujmy Turkménska v oblasti exportu energií.⁵

Energetické záležitosti dominujú aj v diskusiách na vysokej úrovni medzi krajinami Strednej Ázie a Afganistanom. V roku 2009 začal Uzbekistan zásobovať elektrinou Kábul v rámci projektu s rozpočtom 250 miliónov amerických dolárov na využitie vodných elektrární v Strednej Ázii a dodávkach elektriny smerom na juh. Pred touto dohodou mal Kábul elektrinu

⁵ Problém TAPI spočíva v tom, že jeho možné spustenie by úplne znemožnilo kontrolu turkménskeho plynového exportu ruskou spoločnosťou GAZPROM. Dlhý čas sa export turkménskeho plynu na veľké zahraničné trhy (vrátane európske) mohol realizovať len s využitím ruského tranzitu, v rámci čoho mohla ruská strana Turkménsku diktovať cenových politiky. V posledných rokoch podniká Ašchabad značné úsilie na vybudovanie alternatívnych exportných trás (plynovody: Turkménsko – Uzbekistan – Kazachstan – Čína a Turkménsko – Irán). Obe trasy nemôžu byť z rôznych príčin zaradené do európskeho projektu Nabucco (výsledok riešenia diverzifikácie dodávok plynu do krajín EÚ), avšak TAPI, ako aj transkaspická trasa, je v tomto ohľade oveľa perspektívnejšia.

približne len tri hodiny denne. Význam Uzbekistanu v spojitosti s distribúciou energie však mal aj svoje riziká. Súvisí to so sklonom Uzbekistanu k ukončeniu zmlúv, ktoré považuje za nevýhodné, alebo v prípade zvýšenej kritiky za porušovanie ľudských práv.⁶ Akýkoľvek štát (vrátane Afganistanu) nebude zrejme akceptovať energetickú závislosť od nespofahlivého partnera.

Tadžikistan trpí chronickým nedostatkom energií a uzbecká vláda prekazila niekoľko zámerov týkajúcich sa nákupu energie z Turkménska (elektrické vedenie by muselo prechádzať cez územie Uzbekistanu). V záujme zmiernenia týchto nedostatkov je pre Tadžikistan najlepšie stavať na dokončení problémovej hydroelektrárne Roghun. Konštrukčné práce začaté v roku 1976 išli do útlmu, keď Sovietskemu zväzu a potom aj Tadžikistanu neustále dochádzali peniaze na dokončenie stavby. V roku 2009 sa Irán stal najnovším investorom, aj keď sa objavili otázky, koľko pozitív to prinesie. Irán sa postupne stáva jedným z najväčších investorov v Tadžikistane. Ešte v roku 2010 analytici vyjadrovali otvorený skepticizmus ohľadom vízií týkajúcich sa dokončenia vodnej nádrže a výroby energie. Aj Uzbekistan stavbu ostro kritizoval tvrdiac, že to poškodí životné prostredie a bude to mať negatívny dopad na pestovanie bavlny pozdĺž rieky Amu Darya.

Tadžikistan zároveň pripravuje plány na transmisiu energie krížom cez Afganistan. Majú rôzne formy: jeden návrh hovorí o výstavbe prenosového vedenia z Roghunu do Iránu cez Mazar-i-Sharif a ďalší plánuje trasu cez Kunduz do Kábulu a Jalalabadu. Vzhľadom na pretrvávajúce tadžické problémy s internou dodávkou elektriny nie je jasné, ako to podporí projekt takého masívneho exportu elektriny. Grant od Asian Development Bank naznačuje záujem medzinárodných investorov (Asian Development Bank, August 16, 2010). V týchto súvislostiach sú rozhodne zaujímavé informácie zo summitu v Soči 18. augusta 2010, venovanému problémom Strednej Ázie, na ktorom sa zúčastnili zástupcovia Ruska, Afganistanu, Tadžikistanu a Pakistanu. Účastníci práve tu vyjadrili zámer vytvorenia systému prenosu elektrickej energie z Tadžikistanu do Afganistanu a Pakistanu (CASA-1000) a tiež v ďalších spoločných projektoch v oblasti energetiky a rozvoja dopravnej infraštruktúry.

Okrem zdrojov energie však tento región čelí vážnemu problému, ktorý sa týka nelegálnej ťažby a exportu ostatných prírodných zdrojov. Najkritickejšia je situácia v Afganistane, kde veľa ilegálnych skupín žije z ťažby, zberu a exportu prírodných zdrojov rôzneho druhu. Z pohľadu životného prostredia je najdevastujúcejšia ťažba dreva. Prieskum UNEP-u (United Nations Environment Program – Program Spojených národov pre životné prostredie) v roku 2003 ukázal, že takmer 50 percent lesného porastu v severovýchodnom Afganistane bolo zničených a lesy a háje boli zdevastované po celej krajine (Switzerland: United Nations Environment Programme, 2003). Drevo sa priamo exportuje do Pakistanu (a v menšej miere aj do Iránu). Tesári pracujúci s afganským drevom exportujú svoje výrobky na sever do Strednej Ázie. V Afganistane vlastní všetky prírodné zdroje v krajine štát. Slabá vládna administratíva však nedisponuje nástrojmi, ktoré by jej dali možnosť kontrolovať prístup, kvóty ťažby alebo aspoň katastrálne územia na využitie miestnymi komunitami. Takže dopyt v Strednej Ázii poháňa ilegálnu ťažbu.

Otázka prístupu k vode predstavuje ďalší kľúčový problém využívania regionálnych zdrojov. Tadžikistan vlastní obrovské zásoby vody (takmer 40 percent celkových zásob v regióne) a verí, že voda je kľúčom k jeho ekonomickej budúcnosti. Čelí tiež sporom s každým zo susedných štátov pre práva na vodu. Plány rozšíriť tadžické vodné elektrárne čelia rastúcej dôraznej opozícii z Uzbekistanu, ktorý sa obáva, že Tadžikistan zabrzdí dodávky vody k ich rozsiahlym poliám bavlny. Komplikácie v uzbecko-tadžických sporoch o vodu môže zvýšiť aj Afganistan. Napriek dohode z roku 1946 medzi vládami kráľa Zahira Shaha a Sovietskym zväzom povolujúcej Afganistanu využívať 9 miliónov m³ vody ročne z rieky Pyanj, ktorá

⁶ Príkladom je uzbecký Khanabád, kde mali Spojené štáty leteckú základňu, ktorú museli v roku 2005 opustiť za kritiku dodržiavania ľudských práv v Uzbekistane.

oddeľuje Tadžikistan a Afganistan a jej prítoku Amu Darya, Afganistan využíva len 2 milióny m³ ročne. Je otázne, ako veľmi by mohlo plné využívanie vody z rieky ovplyvniť obe krajiny, ale vzhľadom na rastúci dôraz na dodávky vody v Strednej Ázii a prístupu k vode je pravdepodobné, že tieto dopady by boli extrémne a spustili by prudkú odozvu z Tadžikistanu a Uzbekistanu.

3 Slabé štáty a nadnárodná zločinnosť

Problémom, ktorý svojím spôsobom zjednocuje všetky post-sovietske štáty Strednej Ázie sú v tomto regióne početné zločinecké siete, z ktorých má veľa nejaké prepojenia na Afganistan. Tieto prepojenia siahajú až ďaleko za Strednú Áziu, majú dopad na obyvateľstvo v Iráne, Číne, Rusku a Európe. Najbežnejšia forma nadnárodného zločinu v tomto regióne je pašovanie narkotík, ale sú tu taktiež problémy prameniace z obchodovania s ľuďmi a iné formy ilegálnych zdrojov pašovania.

Pašovanie narkotík sa stalo také intenzívne a dôsledky v regióne sú také nepriaznivé, že Rusko začalo verejne obviňovať Spojené štáty z úmyselnej snahy poškodiť ich záujmy tým, že nerobia dost' pre zastavenie pašeráctva. Viktor Ivanov, riaditeľ Ruskej služby pre kontrolu narkotík, opakovane žiadal NATO o zásah proti pestovateľom ópia v Afganistane a fyzické zničenie polí, kde rastie (tejto stratégie sa NATO vzdalo, lebo ju považovalo za neefektívnu a kontraproduktívnu). „Produkcia ópia v Afganistane vzrástla 40-násobne od začatia vojenských ťažení NATO v roku 2001.“ Uviedol vo svojom prejave v marci pre Nemeckú spoločnosť pre zahraničnú politiku v Berlíne (NICOLA, S., 2010). Rusko má dôvod znepokojovať sa kvôli tejto problematike, nakoľko nedávne štatistiky hovoria, že každý deň umiera asi 80 Rusov v dôsledku drog a ročne si táto daň vyberá až 30 000 ľudí (*RIA Novosti*, June 16, 2010). Rusko má dnes najväčšiu spotrebu heroínu na osobu, dva milióny ľudí sú závislí od drog. Štvrtina celkovej afganskej produkcie heroínu prichádza do federácie cez stredoázijské krajiny. Štatistiky zverejnené Úradom OSN pre drogy a kriminalitu (United Nations Office on Drugs and Crime – UNODC) hovoria, že ročne zomrie v krajinách NATO 10 000 ľudí na predávkovanie drogami. Ivanov označuje hrozbu drog v Afganistane za strategickú a dokonca obhajuje vybudovanie ďalšej ruskej vojenskej základne na území Kirgizska. Rusko v snahe odrezat' prílev drog pokračuje ďalej a ohlásilo plány na zvýšenie spolupráce pri riešení protidrogových opatrení. Moskva z týchto dôvodov napr. zvažuje návrat tisícov pohraničníkov na tadžicko-afganskú hranicu.

Uzbekistan je učebnicovým príkladom toho, ako sa stať obeťou drogového obchodu. Medzi odborníkmi na túto oblasť sa však objavujú názory, že aj sama vláda z toho profituje prostredníctvom neformálneho zapojenia do obchodovania. Väčšina ópia exportovaného na sever smeruje cez Tadžikistan v takých množstvách, že bez zapojenia oficiálnych štruktúr moci by to nebolo možné.

Drogy nepochádzajú iba z Afganistanu a ich ohromných makových polí. Jeho pestovanie je prekliatím celého regiónu. Pestovanie maku sa venujú tiež farmári kirgizského vidieka. Počas politickej vzbury v Kirgizsku v roku 2005 sa veľa farmárov verejne uchýlilo k pestovaniu ópia, ako spôsobu vyrovnávania sa s vážne zníženým príjmom z turizmu. Aj Kazachstan čelí rastúcim problémom, pretože miestne pašerácke skupiny majú evidentne náskok pred tamojšou políciou. Zatiaľ nikto nespočítal koľko drog pašovaných cez Kirgizsko a Kazachstan je vypestovaných na domácej pôde a koľko z toho vypestovali v Afganistane. Každoročne Uzbekistan a Tadžikistan skonfiškuje čoraz väčšie množstvá ópia pašovaného cez hranice s Afganistanom. UNODC však uvádza, že tieto množstvá sú len zlomkom z celkového obchodu s opiom v regióne. Ohromné množstvá ópia konfiškuje najmä Tadžikistan, a to hlavne kvôli relatívnej dezorganizácii pašerákov, ale čiastočne aj preto, lebo tadžická vláda sa zjavne veľmi snaží o zastavenie obchodu.

Ohromné množstvá ópia z Afganistanu sú pašované cez niektoré najväčšie kazašské mestá a tých pár konfiškácií drog (aspoň v porovnaní s Tadžikistanom) udržuje obchod mimo stredobodu pozornosti. „Existuje množstvo kombinácií, ako sa drogy a zbrane vymieňajú medzi náboženskými militantnými skupinami a ich náprotivkami v oblasti Strednej Ázie a Afganistanu,“ vysvetľuje výskumníčka Erika Maratová z Univerzity Johna Hopkinsa vo svojom prieskume organizovaného zločinu v Strednej Ázii z roku 2006 (TOWNSEND, J., *China and Eurasia Forum Quarterly* 4, no. 1, 2006). Pretože presadzovanie zákona v týchto krajinách nemôže zvládnuť taký objem sofistikovaného zločinu a teroristických skupín, operujú relatívne beztrastne. Do celkového obrazu tejto drogovej problematiky patrí aj Turkménsko. O tejto krajine sa často hovorí ako o hlavnej pašeráckej trase, ale dôveryhodné informácie je v dôsledku uzatvárania sa krajiny voči vonkajšiemu svetu zložitá získať.

Všetky stredoázijské štáty participujú na Parížskej iniciatíve, ktorá prostredníctvom OSN a tzv. Dúhovej stratégie bojuje proti obchodovaniu a konzumu afganských opiátov.⁷ Napr. Turkméni hrajú vedúcu úlohu v „Iniciatíve Kaspického mora (fialová)“, ktorá zahŕňa riadenie hraničnej problematiky turkménsko-afganskej aj iránsko-afganskej hranice. Kazachovia vytvorili priestor pre nedávno zorganizované Centrum stredoázijských regionálnych informácií a koordinácie pre zdieľanie spravodajstva, čo zahŕňa všetkých päť stredoázijských krajín ako aj Rusko a Azerbajdžan. Iniciatíva „Bezpečnosť hraníc Strednej Ázie (žltá)“ sa zameriava na posilnenie presadenia miestnych zákonov a obmedzenie toku drog do Ruska.⁸

V oblasti obchodovania s ľuďmi stojí v centre pozornosti Afganistan. V tomto smere existuje medzi zločineckými skupinami Iránu, Pakistanu a Afganistanu spolupráca a participujú na nej aj krajiny Strednej Ázie. Podľa Ministerstva zahraničných vecí Spojených štátov je Afganistan hlavnou destináciou žien unesených z Tadžikistanu, kde ich sexuálne zneužívajú. Kirgizsko v posledných rokoch získalo zlú povest' za nezákonné aktivity pri obchodovaním s ľuďmi (RASULOVA, A. *Eurasianet.org*, 28. jún 2004)

Vo všeobecnosti je možné konštatovať, že konflikt v Afganistane je katalyzátorom regionálnej zločineckej siete. Inštitucionálna slabosť štátov Strednej Ázie (okrem Kazachstanu) uľahčuje organizovaný zločin a robí ho výnosným.

4 Sú etnické problémy skutočným problémom Strednej Ázie?

Aktivity uzbeckých militantov v globálnom dzhiháde, afganský konflikt a viaceré bezpečnostné incidenty v Strednej Ázii naznačujú etnické prepojenia na určité bezpečnostné problémy. Niektorí zahraničnopolitickí analytici sú presvedčení o tom, že etnické sympatie smerujú politiku režimov Strednej Ázie k Afganistanu. Martha Brill Olcott z Carnegieho nadácie pre medzinárodný mier (Carnegie Endowment for International Peace) tvrdí, že „bezpečnostné kalkulácie Tadžikistanu vytvára skutočnosť, že Tadžici sú druhou najväčšou

⁷ Pod záštitou UNODC vznikla v roku 2003 tzv. Parížska iniciatíva na podporu koordinovaných opatrení proti drogovým aktivitám v Afganistane. V poslednom čase odborníci upozorňujú na nepopulárnosť dúhového symbolu v Afganistane, kde ľudia zistili, že pre Západ je dúha symbolom homosexuálov. Je teda otázne, či v súvislosti s takou závažnou problematikou ako je boj s drogami, je vhodné používať takúto symboliku a terminológiu (pozn. autora).

⁸ Podrobnejšie údaje v dokumentoch: *World Drug Report 2010*. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). United Nations Publication Sales No. E.10.XI.13. 313 s. ISBN: 978-92-1-148256-0; *Illicit Drug Trends in the Russian Federation 2008*. THE PARIS PACT INITIATIVE. A partnership to counter traffic in and consumption of Afghan opiates. UNITED NATIONS. *Office on Drugs and Crime*. Regional Office for Russia and Belarus. 24 s. Dostupné na: <http://www.unodc.org/documents/regional/centralasia/Illicit%20Drug%20Trends%20Report_Russia.pdf>

etnickou komunitou v Afganistane.“ (OLCOTT, M. BRILL, 2010, s. 53) Keďže opozičné skupiny z každej krajiny po minulé desaťročia občianskych vojen hľadali útočisko v tej druhej krajine, nadobudli tieto štáty určitý druh etnickej solidarity. Počas tadžickej a afganskej občianskej vojny opozičné skupiny z každej krajiny hľadali bezpečný prístav recipročne za medzinárodnou hranicou na rieke Piandž.

Aj keď si rôzne tadžické milície v Tadžikistane a Afganistane vytvorili za posledných dvadsať rokov vzťahy, bolo by prehnane tvrdiť, že etnická solidarita určuje plány tadžickej vlády. Z historických dôvodov sa prezident Rahmon cíti skôr ohrozený separatizmom (tadžická krvavá občianska vojna v 90-tych rokoch minulého storočia zahŕňala separatistické tendencie). Uznávaný odborník na oblasť Strednej Ázie Thomas Barfield upozorňuje na dôležitú skutočnosť, že vnímať etnickú spriaznenosť v Afganistane rovnako ako by sa skúmal etnický nacionalizmus v oblasti napríklad Balkánu, by bolo chybou, pretože identita jednoducho nefunguje v Strednej Ázii tak, ako funguje v Európe (BARFIELD, T. 2005).

Zámery Tadžikistanu v Afganistane ostávajú relatívne neutrálne. Krajina nemá záujem napomáhať destabilizáciu vlády Hamída Karzaja, ale ak sa Afganistan rozdelí na otvorene súperiace etno-náboženské a etno-politické zoskupenia, Tadžikistan sa bude usilovať využiť výhodu tadžickej minority v Afganistane. Je pravdepodobné, že tadžická vláda ostane obozretná voči Afganistanu, v ktorom by dominovalo paštúnske etnikum.

Uzbecká vláda vo vzťahu k Tadžikistanu nepovažuje etnicitu za hlavný faktor určujúci ich bezpečnostnú situáciu voči Strednej Ázii. Od invázie Spojených štátov do Afganistanu uzbeckí militanti boli spájaní s bombovými sprisahaniami v Nemecku, útokmi v Taškente, a možno aj s vnútrovtaleckým konfliktom vo Waziristane. Špecifická etnicita IMU zrejme nehrá takú rolu ako skutočnosť, že smeruje svoje aktivity proti Uzbeckému štátu.

To neznamená, že etnicita nezohráva svoju úlohu v názore každej krajiny na Afganistan. Napríklad existuje dôkaz určitého prepojenia medzi uzbeckou vládou a Abdulom Rašidom Dóstumom, vodcom afgansko – uzbeckej Džunbišskej milície. Koncom 90-tych rokov minulého storočia *Džumbiš-e millí*⁹ výrazne dominovalo severu Afganistanu. Naproti tomu tadžická vláda zrušila prepojenia na Šura-i-Nazar, skupinu mudžahedínov založenú Ahmedom Shahom Massoudom¹⁰ koncom 90-tych rokov počas bojov proti Talibanu. Žiadna z týchto krajín nemá objektívny dôvod obchodovať s niektorou zo skupín, okrem etnicity.

⁹ V oblastiach na severe Afganistanu dominoval od roku 1992 bývalý uzbecký generál komunistického vládneho vojska A. Dóstum, zakladateľ tzv. Národného hnutia (*Džumbiš-e millí*). Disponoval najpočetnejšou a najlepšie vyzbrojenou armádou o sile 120 000 mužov. Na severe krajiny tak v roku 1993 vznikla prakticky nezávislá republika s vlastnou samosprávou. Nebola síce samostatným štátom, ale získala si medzinárodné postavenie. Uznali ju stredoázijskí susedia (Turkménsko, Uzbekistan a Tadžikistan), ale aj Pakistan, Irán, Turecko a Saudská Arábia, ktorí v nej otvorili konzuláty. Svoju misiu tu mala aj Organizácia spojených národov. Tento svojrázny útvar prosperoval aj hospodársky a mal až do menovej reformy v roku 2002 i vlastnú menu – *džumbiší*.

¹⁰ Poľný veliteľ Ahmed Shah Massoud, prezývaný tiež Lev z Pandžširu, bol jeden z najznámejších vojenských náčelníkov a legendárny hrdina protisovietskeho odboja. Ako prvý obsadzoval Kábul, spojil sa s jednotkami bývalého vládneho vojska a v Hekmatjárovej dočasnej vláde zaujal pozíciu ministra obrany. Neskôr spolupracoval s ozbrojenými uzbeckými milíciami, na čele ktorých stál bývalý prosovietsky generál Abdul Rašíd Dóstum. Ako predstaviteľ tretej najpočetnejšej etnickej skupiny prebehol so svojimi jednotkami k mudžahedínom a ovládol veľkú časť územia na severe krajiny. S premiérom Hekmatjárom nemal dobré vzťahy, naopak s generálom Dóstumom sa priatelil a vytvorili spolu voľnú opozičnú koalíciu.

5 Severná distribučná sieť a vojna v Afganistane

Politickí lídri vo všetkých piatich krajinách si uvedomovali riziká, ako aj možné výhody, spojené s účasťou na koalíčných aktivitách v Afganistane. V podstate tu bola ochota spolupracovať, aj keď tu stále fungovala akási „brzda“ možného dopadu tejto spolupráce na vzťahy týchto postsovietskych republík s Ruskom. Konkrétne Uzbekistan, Tadžikistan a Kirgizsko prenajali svoje letiská NATO. Používané sú však už len letiská Kirgizska, hoci ISAF (International Security Assistance Force) obmedzene využíva komerčné letisko Dušanbe v Tadžikistane. Uzbekistan, Kazachstan a Tadžikistan majú významné miesto v transportoch nesmrtiaceho vojenského vybavenia pomocou novej Severnej distribučnej siete. Turkménsko, ktoré ide cestou zahraničnej politiky na základe „pozitívnej neutrality“, neposkytuje priamu podporu vojenským operáciám ISAF-u, ale povolilo transport humanitárnych nákladov a garantuje obmedzené prelety a núdzové pristátia lietadiel koalície.

Severná distribučná sieť (The Northern Distribution Network – NDN) bude ovplyvňovať vzťah post-sovietskej Strednej Ázie a Afganistanu, aj keď dnes je ťažké odhadnúť, akú formu tento vzťah nadobudne. NDN je výsledkom série dohôd medzi Spojenými štátmi a krajinami Kaukazu, Strednej Ázie a Ruska o preprave zásob železničnou alebo nákladnou dopravou do Afganistanu. Ako výsledok niekoľkoročných bilaterálnych vyjednaní medzi Spojenými štátmi a každou krajinou, ktorou cesty vedú, NDN má slúžiť dvom veciam – najdôležitejšie je zabezpečenie alternatívy lodnej prepravy zásob do Afganistanu cez Pakistan (kde konvoje so zásobami pravidelne prepadajú). Spojené štáty sa netaja tým, že NDN má poslúžiť aj na „otvorenie komunikačných trás“ v Strednej Ázii. Inými slovami, zatiaľ čo sa NDN sústreďuje na zásobovanie vojny, pripravuje spustenie obchodných režimov a podnietenie politickej liberalizácie. Centrum pre strategické a medzinárodné štúdie označilo realizáciu tohto zámeru za „modernú hodvábnu cestu“. Pokiaľ čitateľ získava dojem, že za tým všetkým treba hľadať americké obchodné záujmy, nie je ďaleko od pravdy.

Veľmi úspešne využíva NDN Kazachstan, najmä na „pozdvihnutie svojho afganského profilu“. Okrem absolútneho poskytovania tranzitných práv, ako je to v prípade väčšiny krajín Strednej Ázie, kazašská vláda uzavrela dohodu so Spojenými štátmi, v rámci ktorej zásobovali podporným materiálom jednotky smerujúce v posledných dvoch rokoch do Afganistanu. Na rozdiel od Uzbekistanu, ktorý sa pokúša obmedziť svoje koncesie maximalizovaním nájomného pre Spojené štáty (podobne ako Kirgizstan v Manase), zdá sa, že Kazachstan sleduje väčší cieľ – tým, že bude aktívnejší vo vojne v Afganistane. Možno to nie je náhoda, že nárast v pozemnom transporte kazašského tovaru jednotkám NATO robí Uzbekistan ako tranzitné miesto ešte dôležitejším; takáto kalkulácia zrejme stojí za uzbeckou rezervovanou reakciou na NDN.

Pre úplnosť treba doplniť, že úspech NDN je pre zainteresované stredoázijské krajiny len zlomkom ich pôvodných predstáv. Kirgizsko, Tadžikistan a Uzbekistan dúfali, že krajiny ISAF budú zabezpečovať svoje jednotky v Afganistane prostredníctvom zásob nakúpených v regióne Strednej Ázie. Nič z toho sa nerealizovalo najmä preto, lebo americká armáda nemala žiadny záujem o zmenu v procese zaobstarávania tovaru a služieb.

6 Staronové zdroje nestability a rušivé regionálne hrozby

Islamizmus a s tým spojené bezpečnostné hrozby a drogová problematika (oboje veľakrát v rézii nadnárodných zločineckých štruktúr), hospodárske a ekologické problémy (napriek obrovskému prírodnému bohatstvu v celom regióne) spojené s endemickou korupciou a autoritárstvom štátnych štruktúr, čoraz dominantnejšie spory o vodu a hraničné spory komplikované etnickou problematikou v oblasti: tak by sme mohli v jednej vete sformulovať podstatu, z ktorej pramení nestabilita v oblasti a ktorá komplikuje jej ďalší rozvoj.

Čo by sme mali zrejme zdôrazniť je fakt, že najväčšou hrozbou a výzvou pre inštitúcie a spoločenské štruktúry v Strednej Ázii bude pravdepodobne štátna represia – a to väčšmi než akákoľvek islamistická hrozba. Bohužiaľ, práve tá bude motivovať ľudí, aby sa pridávali k islamistickým skupinám, ktoré ponúkajú islamské, zdanlivo nenásilné, alternatívy riešenia problémov. Ak členstvo v týchto skupinách dostatočne narastie, je možné, že podkopá akékoľvek regionálne politické a diplomatické riešenia, ktoré sa medzinárodná komunita snaží dosiahnuť.

Ako uviedol geograf Nick Megoran v súhrne niekoľkých verejných výskumov o nebezpečenstve vo forme stredoázijského islamistického extrémizmu, „najostrejší kontrast ... je ohromný rozdiel medzi rozmerom odhadov a vydaných varovaní a nedostatkom prezentovaných podporných dôkazov“ (MEGORAN, N., *Central Asia Monitor* 5, 2000). Nikto netvrdí, že islamizmus nie je problémom v Strednej Ázii, ale pravda je skôr to, že jeho prítomnosť a hrozba sa často zveličujú. Potenciálnou komplikáciou môže byť rastúci vplyv nadnárodných islamistických hnutí solidarity ako napr. Hizb-ut-Tahrir (HuT).¹¹ HuT našlo veľa podpory v prikazovaní pokojného odporu proti autokratickým vládam v Strednej Ázii – vrátane Afganistanu. Vlády Strednej Ázie obviňujú HuT z poburovania a terorizmu.

Uzbecko-kirgizská hranica je už roky spornou témou. Po sérii teroristických bombových útokov v Taškente v roku 1999, uzbecká vláda obvinila z ich spáchaní organizáciu IMU. Jej členovia hľadali útočisko v Kirgizsku, skôr než nakoniec ušli do Afganistanu. Uzbekistan prijal jednostranne mimoriadne opatrenia na nepriechodnosť hraníc. Výsledok, ako tvrdí Megoran, je, že komunity v oblasti okolo uzbecko – kirgizskej hranice sú traumatizované a vzťahy medzi týmito dvoma krajinami sú dlhodobou na nízkej úrovni.

Problémy s hranicami sa opäť vynorili počas masakry v uzbeckom Andijone v roku 2005, v meste blízko mesta Osh v Kirgizsku, kde žije uzbecká majorita. Uzbecké vládne jednotky tam strieľali na dav protestujúcich civilistov a zabili stovky ľudí. Po masakri tisíce ľudí utieklo do Kirgizska. Uzbecká vláda uzavrela hraničné mestá, aby odvrátila tento exodus a kirgizská vláda vrátila späť tisíce ľudí, keď ďalší utekali pred uzbeckou strelbou z guľometov pozdĺž hraníc. Uzbecká vláda označila obe udalosti – zabitie ľudí v Andijone a zatvorenie hraníc – za dôkaz rozširovania islamistických teroristických skupín. Tvrdila, že Andijonský incident vyvolali aktivity organizácie nazvanej Akromiya¹² – hoci následné vyšetrovanie to nepreukázalo.

Ďalšie podobné incidenty počas minulých rokov viedli k uzatváraniu hraníc a zhoršeniu komunikácie na vládnej úrovni medzi obidvomi krajinami. Tieto problémy majú „spoločnú schopnosť“ – vyradiť krajiny Strednej Ázie z aktívnej hry o dobré vzťahy s budúcim Afganistanom. Napriek sľubným náznakom z fungovania NDN, Stredná Ázia sa zdá väčšmi zaujatá vlastnými problémami, najmä keď ide o prežitie každého režimu. Dokonca aj Kazachstan, ktorý sa tu takmer nikdy nespomína, pretože jednoducho nemá tie isté súčasné problémy s hraničnými spormi alebo bezpečnostnými výzvami ako Uzbekistan, Tadžikistan alebo Kirgizstan, sa viac zaujíma o svoju absolútnu dispozíciu tvárou v tvár Spojeným štátom skôr ako Afganistanu.

¹¹ Hizb-ut-Tahrir je radikálna islamistická skupina, majúca svoje korene v 50. rokoch 20. storočia v Jeruzaleme. Usiluje sa o zjednotenie moslimov v jednom kalifáte. Neuznáva volebnú demokraciu a veľa západných výdobytkov považuje za protiislamské. Napriek tomu, že oficiálne svoj revolučný cieľ nespája s násilím, je v mnohých moslimských krajinách (Egypte, Bangladéši, v Strednej Ázii, ale i v Nemecku) postavená mimo zákona.

¹² Podľa uzbeckej vlády mala Akromiya vzniknúť vo Ferghanskej kotline v roku 1996 odtrhnutím od hnutia Hizb-ut-Tahrir. Označila ju za teroristickú organizáciu, zodpovednú za nepokoje v Andijanu. Akromiya kritizuje utopickosť cieľa HUT, tzn. vytvorenie jednotného moslimského kalifátu a zasadzuje sa za realistické nastolenie islamského práva na lokálnej úrovni.

Kvôli obrovským záplavám v oblasti rieky Amu Darya, ktorá tvorí hranicu medzi severozápadným Afganistanom a juhovýchodným Turkménskom, turkménski farmári prichádzajú o pôdu. Mnohí prekračujú rieku, ktorá je oficiálnou hranicou, hľadajú pastviny, aby prežili. Stávajú sa obeťami samotných Afgancov, ktorí „predátorských Turkménov“ nechcú. Ale vzájomná nevráživosť je obojstranná a rovnako nepriateľsky sa správajú voči Afgancom aj turkménski pohraničníci.

7 Očakávané možnosti a limity spolupráce stredoázijských republík s Afganistanom

Medzi dlhodobé, regionálne ekonomické vývojové stratégie, kde stredoázijské republiky vidia priestor na spoluprácu s Afganistanom, je oblasť energetiky. Všetky aktívne participujú na stratégiách pre ekonomickú obnovu Afganistanu. Turkménsko, Kirgizsko a Tadžikistan boli sklamané, že sa hlavné projekty, ktoré by im priniesli výhody, nezrealizovali. Plány prepravy turkmenského plynu do Pakistanu a Indie cez nový transafganský plynovod má stále nedostatok sponzorov (a väčšina tohto plynu teraz pôjde na čínske a juhoázijské trhy). Svetové bankové inštitúcie vyjadrili záujem o vybudovanie integrovaného trhu elektriny pre Strednú a južnú Áziu, na čo mali byť využité obrovské hydroenergetické stanice v Tadžikistane (Roghun) a Kirgizsku (Kambarata), naplánované ešte za sovietskej éry. Žiadna medzinárodná finančná inštitúcia zatiaľ pre tieto projekty však zaistená nebola (prvý z nich pomaly financujú sami Tadžici a Rusi navrhujú kontrakt na výstavbu druhého). Uzbekistan je zainteresovaný na hlavnom železničnom projekte na spojenie severného Afganistanu s medzinárodným železničným systémom.

Samozrejme, že v tomto procese všetky stredoázijské republiky dávajú na pomyselné misky váh svoje ponuky voči medzinárodnej koalícii a svoje záujmy vo vzťahoch s Ruskom. Je otázne, či všetky riziká s tým spojené boli odmenené, ale každý štát si určil limity svojej úrovne participácie. Napríklad Kazachstan ani nezvažoval dať západnej koalícii zariadenia vojenských základní, keďže by to znamenalo nutnosť spraviť tie isté ústupky aj Rusku, čo by bolo pre Kazachstan neakceptovateľné. Turkménsko oficiálne vyhlásilo „pozitívnu neutralitu“ ako svoj dôvod zamietnutia vstupu do Severnej distribučnej siete. V skutočnosti vznikla obava, že takýto vstup by otvoril Rusku dvere k manažovaniu obchodu a prepravy cez ich hranice. Uzbekistan sa snažil vyvážiť svoju zahraničnú politiku, a preto chcel, aby Spojené štáty boli ich hlavným bezpečnostným partnerom, obmedzujúc Rusko (s ktorým Uzbeci nezdediať žiadnu hranicu), v pozícii ich sektoru plynu. Pre Kirgizsko a Tadžikistan bola ekonomická bezpečnosť najrozhodujúcejšia a v oboch prípadoch sa tieto krajiny pokúsili nasledovať tenkú čiaru medzi oponovaním Rusku a hazardovaním s finančnou asistenciou poskytnutou medzinárodnými finančnými inštitúciami.

Počas roka 2009 prejavila ruská strana pri vyjednávaní s Kirgizskom ochotu investovať do dokončenia vodnej elektrárne Kambarata. To bolo zrejme motivujúcim faktorom pre Kirgizsko, aby tlačilo na odchod Spojených štátov z krajiny (podľa všetkého na príkaz Moskvy). Zdá sa, že primárnym cieľom Moskvy bolo skôr dokázať Washingtonu svoj štatút „vrátnika“, než úplný odchod NATO z Kirgizska.

Stredoázijské republiky okrem Turkménska sú všetky členmi Šanghajskej organizácie spolupráce. Pre komplikované dedičstvo stredoázijských republík sa tejto organizácii nepodarilo vypracovať nijaké efektívne pozície pre situáciu v Afganistane.

Rusko by zrejme privítalo, keby mu medzinárodná koalícia garantovala špeciálnu rolu v regióne širšej Strednej Ázie, s možnosťou využiť vedúcu úlohu Moskvy v Organizácii dohody o kolektívnej bezpečnosti.¹³ Avšak nič nenaznačuje tomu, že by sa ktorákoľvek stredoázijská krajina, vari okrem Kirgizska (ktorého súčasné vedenie by bolo ochotné obchodovať

¹³ V nej sú Kazachstan, Kirgizsko a Tadžikistan aktívnymi členmi (Uzbekistan zmrazil svoje členstvo).

s kľúčovými aspektmi suverenity za stopercentné bezpečnostné garancie), dobrovoľne podvolila takejto politike. Dni, keď Spojené štáty (alebo NATO) a Rusko mohli spraviť dohodu, ktorú by využili voči týmto štátom, sú už minulosťou. Kazachstan sa stal veľmi uznávaným medzinárodným aktérom, Uzbekistan je len o niečo za ním a Turkménsko a Tadžikistan majú takisto multi-vektorové zahraničné stratégie.

Vo väčšine republík sa plánovaný odchod ISAF-u považuje za vážnejšiu hrozbu stability a bezpečnosti než Taliban. Tieto názory vychádzajú z poznania, že afganská vláda vo svojej krajine nevládne. Len málokto z vedúcich predstaviteľov stredoázijských štátov verí, že Spojené štáty udržia svoje jednotky v Afganistane tých 10 rokov, o ktorých sa hovorí, že budú treba na vojenskú porážku kompletnej internej opozície režimu Karzaja. Takisto neveria, že medzinárodná komunita poskytne dosť peňazí na rekonštrukciu Afganistanu.

Je tu opodstatnená obava, že odchod ISAF-u sa uskutoční skôr, než afganská vláda získa dostatok kredibility, aby udržala kontrolu, čo povedie k ďalšej fragmentácii Afganistanu. Táto fragmentácia môže mať rôzne formy. Napríklad ako počas 90-tych rokov minulého storočia, keď frakcie v rámci Afganistanu podporovali opozičné skupiny v krajinách Strednej Ázie (hlavnými destináciami tejto „pomoci“ boli Uzbekistan a Tadžikistan). Ak odchod ISAF-u povedie k extrémnemu roztriešteniu Afganistanu, najmä politickí lídri v Taškente sa obávajú, že sa to prejaví aj na fragmentácii Tadžikistanu. O to viac, keď v posledných mesiacoch prichádzajú informácie o znovuoživení Islamského hnutia Uzbekistanu a jeho aktivitách v afganských provinciách Takhar, Kunduz, Badachšan, Baghlan, Samangan, Batgiz a Faryab.

Stredoázijské republiky oprávnenne považujú nestabilný Afganistan za zdroj bezpečnostnej hrozby. Podmienky občianskej vojny priviedli Al-Kájdu do Afganistanu. Náboženské ideológie Al-Kájdy a Talibanu sa síce prelínajú, ale nie až tak, aby tieto dve skupiny zdieľali spoločný záujem na vytvorení globálneho islamského štátu. Al-Kájda dostáva od Talibanu ochranu, pretože financovala jeho akcie. Pre väčšinu afganského Talibanu je Afganistan bez cudzincov ich odmenou za súčasnú angažovanosť v konflikte. Hnutie má však aj radikálov, pre ktorých je domáce víťazstvo odrazovým mostíkom do susediacich štátov. Okrem teroristickej hrozby je Taliban ešte neoddeliteľne spätý s obchodom s drogami. Či už ide o vládne štruktúry, alebo o samotný Taliban, tomuto afganskému fenoménu nakoniec v rôznej miere podľahli všetci.

Tak ako aj Karzajova vláda, aj Taliban sa pokúšal nájsť spojenectvo so zahraničnými investormi, podporujúc pritom tie isté projekty, ako je transafganský plynovod, ktorý predstavoval spôsob vytvorenia infraštruktúry potrebnej na zlepšenie afganského hospodárskeho vývoja. Toto je dôvod, prečo uzbecká vláda aktívne obhajovala vytvorenie medzinárodného rokovacieho mechanizmu, ktorý by všetky zložky afganskej spoločnosti, vrátane Talibanu, priviedol k rokovaciemu stolu.

ZÁVER

Všetky krajiny Strednej Ázie by privítali úspešnú ekonomickú rekonštrukciu a štátnu konsolidáciu Afganistanu. Rovnako by prijali účasť na jeho revitalizácii. Súhlasia s predstavou, že z Afganistanu by mohol vzniknúť obchodný a tranzitný koridor medzi Strednou a Južnou Áziou. V tomto zmysle podporujú viac amerických cieľov jeho súčasnej regionálnej stratégie. Dosiachnutie týchto cieľov by pomohlo ich vlastným záujmom zabezpečiť si alternatívne južné odbytiská pre suroviny a export energie, a čo je dôležité, rozšírilo by to ich autonómiu voči Rusku.

Kvôli svojej blízkosti s Afganistanom tieto štáty podporujú ciele Spojených štátov v obmedzovaní produkcie drog v Afganistane a obmedzovaní šírenia talibanskej ideológie v regióne. Strašiak islamistického extrémizmu mnohí autoritatívni lídri stredoázijských štátov často zneužívajú na potlačanie domácej kmeňovej opozície.

Nakoľko situácia v Afganistane priamo ovplyvňuje ich bezpečnosť, niektoré štáty ako Kazachstan, Turkménsko a Uzbekistan povolili koalícii použiť ich pozemné komunikačné trasy

na prepravu paliva do Afganistanu. Kirgizsko ponúklo aj svoj vzdušný priestor na prepravu vojenských jednotiek a nákladu do Afganistanu. Aj keď sú tieto príspevky neoceniteľné, sú menej podstatné, čo sa týka úsilia afganskej rekonštrukcie. Prejavuje sa tu faktor hľadania rovnováhy medzi podporou západnej koalície a vyhnutím nadmernému odcudzeniu sa Rusku.

Všetky stredoázijské republiky pozorne sledujú situáciu v Afganistane. V ich stanoviskách môžeme nájsť obavy, že zamýšľaný odchod západných jednotiek zvýši ich bezpečnostné ohrozenie. Skutočnosť, že v tomto procese sú v podstate divákmi, ich vedie k fatalizmu, čo sa týka vyhliadok koaličného zlyhania v Afganistane.

Stredná Ázia bude figurovať v afganskej budúcnosti. Nebude síce stáť na čele akýchkoľvek regionálnych procesov, ale má šancu byť partnerom pri vyjednávaní spolu so Spojenými štátmi, Iránom, Pakistanom, Čínou a Ruskom. Zo strednodobého hľadiska je však najpravdepodobnejšie, že štáty Strednej Ázie bez opatrného a neustáleho pobádania medzinárodnou komunitou k väčšej asertívnosti, ostanú zavalené vlastnými problémami. Uzbekistan, Tadžikistan a Kirgizstan – tri štáty, ktoré majú najviac v hre vzhľadom na ich skúsenosti s islamskými militantmi v Afganistane – majú vlastné významné vnútorné, spoločenské a ekonomické výzvy a nemôžeme od nich očakávať, že budú hrať hlavnú úlohu – napriek uzbeckému návrhu rozšíriť „6 plus 2 skupinu na „6 plus 3“ (KARIMOV, I. *Press Service of the President of the Republic of Uzbekistan*, March 4, 2008). Na akékoľvek proaktívne zasiahnutie je najlepšie pripravený Kazachstan, ktorý sa teší dostatočnej politickej stabilite a sám deklaruje vyššie regionálne a medzinárodné ambície. Najlepší spôsob, ako zabezpečiť regionálnu podporu pre akúkoľvek dohodu, je začleniť tieto štáty do regionálnych jednaní a dať im jasný podiel v regionálnych bezpečnostných dohodách a stimuly pre ďalší regionálny obchod.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

KNIHY A MONOGRAFIE:

1. BRZEZINSKI, Z. 2001. *Velká šachovnice*. Praha: Mladá Fronta, 2001. 228 s. ISBN 80-204-0764-2.
2. ČECH, Ľ. *Regionálne aspekty a súvislosti medzinárodnopolitického vývoja Afganistanu*. 1. vyd. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2011. 175 s. ISBN 978-80-225-3281-5.
3. EMERSON, M., BOONSTRA, J. 2010. *Into EurAsia: Monitoring the EU's Central Asia Strategy*. Report of the EUCAM Project. EU-Central Asia Monitoring Project (EUCAM); Centre for European Policy Studies (CEPS), Brussels; Fundación para las Relaciones Internacionales y el Diálogo Exterior (FRIDE), Madrid. 143 s. ISBN 978-92-9079-966-5.
4. FALKOWSKI, M. 2006. *Polityka Rosji na Kaukazie Poludniowym i w Azji Centralnej*. Warszawa: Osfodek Studiow Wschodnich, czerwiec 2006. ISSN 1642-4484.
5. HARTOG, M. M.(ed.) 2010. *Security Sector Reform in Central Asia: Exploring Needs and Possibilities*. First published in April 2010. Groningen:The Centre of European Security Studies (CESS) 2010. 124 s. ISBN 978-90-76301-27-3.
6. HODÁČ, J. – STREJČEK, P. 2008. *Politika Ruskej federácie v postsovetském prostoru a strední Evrope*. Brno: Masarykova univerzita – Mezinárodní politologický ústav, 317 s. 2008. ISBN 978-80-210-4721-1.
7. HORÁK, S. 2005: *Střední Asie mezi Východem a Západem*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – nakladatelství Karolinum, 2005. 260 s. ISBN 80-246.0906-1.
8. HORÁK, S. 2008. *Rusko a Střední Asie po rozpadu SSSR*. Praha: Karolinum, 2008. 226 s. ISBN 978-80-246-1742-4.

9. KHALID, A. *Islam After Communism*. University of California Press: Berkeley, 2007, Post-Soviet Central Asian National Interests in Afghanistan , 241 s. ISBN 978-0-520-24204-3.
10. KŇAZEV, A. A. 2006. *Afganistan i bezopasnost' Central'noi Azii* . Vypusk 3. Bishkek – Kyrgyzstan, Občestvennyi fond Aleksandra Kňazeva 2006. 350 s. ISBN 9789967240445.
11. NARBAJEV, B.N. 2001. *Afganistan i regional'naia bezopasnost'*. Almaty – Kazakhstan: Arys, 2001. 193 s. ISBN 9965447861.
12. PETERS, G. *Seeds of Terror: How Heroin Is Bankrolling the Taliban and Al Qaeda* (New York: Thomas Dunne Books, 2009), 160. Thomas Dunne Books; First Edition edition (May12, 2009). 320 pages. ISBN 978-0312379278.
13. *World Drug Report 2010*. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). United Nations Publication Sales No. E.10.XI.13. 313 s. ISBN: 978-92-1- 148256-0;

ČLÁNKY V ČASOPISOCH:

1. FOUST, J., (2008). The Battle of Ashgabat: Reporters Jump on False 'Islamic Militants' Angle," *Columbia Journalism Review*, September 19, 2008.
2. MAKARENKO, T., (2001) "Traffickers Turn from Balkan Conduit to 'Northern Route,' *Jane's Intelligence Review* 13, no. 8 (August 2001).
3. MEGORAN, N., (2004). The Critical Geopolitics of the Uzbekistan-Kyrgyzstan Ferghana Valley Boundary Dispute, 1999–2000". In: *Political Geography*, 23(2004), s. 732.
4. JUZA, P., (2007). Středná Ázia – Terra energetika. Praha: *Respublika*, 2007, s. 6.

ČLÁNKY V ZBORNÍKOVĚ:

1. ČECH, E. 2011: Afganistan a Irán – podivné susedstvo. In: *Zborník materiálov z medzinárodnej vedeckej konferencie 11.-12. mája 2011 v Kielcach - Bezpieczeństwo RP w wymiarze narodowym i międzynarodowym*. Kielce: Wyższa Szkoła Handlowa im. B. Markowskiego, 2011. Tom I. ISBN 978-83-89274-81-6. s. 195-202.
2. KHAMZAEVA, A.A. (ed.), 2002. Central'naia Aziiia posle voiny v Afganistane: novyje ugrozy. In: *Materialy međunarodnoj konferencii*. Almaty: Centr vnešnei politiki i analiza, 27 fevralja 2002. 123 s. ISBN 9965133212.

ČLÁNKY ONLINE:

1. *ADB \$122 Million Grant to Bolster Tajikistan's Energy Security* (2010). [Online.] In: Trade Asian Development Bank, August 16, 2010. [Citované 27.7.2012.] Dostupné na: <<http://www.adb.org/Media/Articles/2010/13301-tajikistan-energies-projects/>>.
2. *Afghanistan Post-Conflict Environmental Assessment* [Online.] (Switzerland. United Nations Environment Programme, 2003), 11. [Citované 20.8.2012.] Dostupné na: <<http://postconflict.unep.ch/publications/afghanistanpcajanuary2003.pdf>>.
3. *Pyanj River Basin Project*. Asian Development Bank 008, Dostupné na: <<http://www.pyanjriverbasin.org/>>.
4. BARFIELD, T., (2005). Afghanistan Is Not the Balkans: Ethnicity and Its Political Consequences from a Central Asian Perspective. [Online.] In: *Central Asian Studies Review* 4, no. 1 (Winter 2005). [Citované 27.8.2012.] Dostupné na internete: <http://www.cesr-cess.org/pdf/CESR_04_1.pdf>.
5. BERDIKEJEVA, S., (2008). Myth and Reality of Islamist Extremism in Central Asia. [Online.] In: *Eurasia21* (2008) [Citované 28.8.2012.] Dostupné na: <http://www.eurasia21.com/cgi-data/document/files/Islamist_extremism_1.pdf>

6. BLEUER, Ch., (2009) Tajikistan: On the Road to Exaggeration? [Online.] In: *Turan and Iran* (March 1, 2009), [Citované 2.9.2012.], Dostupné na: <<http://turaniran.wordpress.com/2009/03/01/tajikistan-on-the-road-to-exaggeration/>>.
7. COLEVILLE, R., (1994). Rebuilding Socialism. [Online.] In: *Refugees* 98 (December 1, 1994), [Citované 2.9.2012.]. Dostupné na: <<http://www.unhcr.org/3b5421984.html>>.
8. GEBAUER, M., (2007). Islamic Jihad Union Threatens Attacks Outside Germany. [Online.] In: *Spiegel Online International*, September 12, 2007, [Citované 3.9.2012.]. Dostupné na: <<http://www.spiegel.de/international/germany/0,1518,505265,00.html>>.
9. JUZA, P., (2005). Voda v Strednej Ázii: nedocenená časovaná bomba? [Online.] In: *Zahranická politika, 2005, číslo 6. s. 10-11*, [Citované 3.9.2012.] Dostupné na internete: <<http://www.zahranicnapolitika.sk/pub/users/martin/archiv%202005/6-2005.pdf>>.
10. JUZA, P., (2012) Stredná Ázia a európska bezpečnosť - problém Ferganskej doliny. [Online.] In: *EVROPA RESET*, 13.09.2012. Dostupné na: <<http://www.evropareset.eu/index.php/texty-texty-clanky/97-stredna-azia-a-europska-bezpecnost-problem-ferganskej-doliny>>.
11. JUZA, P., (2008). Energetická bezpečnosť – geopolitická móda, alebo geopolitická nutnosť? [online]. In: *spnz.sk*. [cit. 13.9. 2012]. Dostupné na internete: <<http://www.spnz.sk>>.
12. KAMBIZ, A., (2003). Investing in Tunnel, Iran Nurtures Ambitions in Tajikistan. [Online.] In: *Eurasianet*, July 31, 2003. [cit. 24.7. 2012]. Dostupné na: <<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav080103a.shtml>>.
13. KARIMOV, I., (2008). Address by President Islam Karimov at the NATO Summit. [Online.] In: *Press Service of the President of the Republic of Uzbekistan*, March 4, 2008. [cit. 25.7. 2012]. Dostupné na internete: <http://pressservice.uz/en/content/glava_gosudarstva/#en/news/show/vistupleniya/address_by_president_islam_karimov_at_th/>.
14. KIMMAGE, D., (2004). Analysis: Kazakh Breakthrough on Uzbek Terror Case. [Online.] In: *Radio Free Europe/Radio Liberty*, November 15, 2004. [cit. 24.7. 2012]. Dostupné na: <<http://www.rferl.org/content/article/1055882.html>>.
15. KŇAZEVA, A., (2011). Afganistan v kontexte “Balšogo Bližneho Vostoka” (orig. *Афганистан в контексте «Большого Ближнего Востока»*). [online]. [cit. 2001-06-20]. Dostupné na: <<http://www.fondsk.ru/news/2011/07/05/afganistan-v-kontekstebolshogo-blizhnego-vostoka.html>>.
16. KRAJČÍKOVÁ, J., (2012). Náboženský problém Ferganskej Doliny. [Online]. In: *E-polis.cz*, 11. listopad 2007. [cit. 16.9. 2012]. Dostupné na: <<http://www.e-polis.cz/nezarazene-clanky/206-nabozensky-problem-ferganskej-doliny.html>>.
17. MAKARENKO, T. (2002). Crime, Terror and the Central Asian Drug Trade. [online]. In: *Harvard Asia Quarterly* 6, no. 3 (Summer 2002). [cit. 16.9. 2012]. Dostupné na: <<http://www.asiaquarterly.com/content/view/full/121/40/30-Post-Soviet-Central-Asian-National-Interests-in-Afghanistan>>.
18. MARAT, E., (2006). The State-Crime Nexus in Central Asia: State Weakness, Organized Crime, and Corruption in Kyrgyzstan and Tajikistan. [Online]. In: *Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program*, Johns Hopkins University, Joshua Foust 31 October 2006. [cit. 15.9. 2012]. Dostupné na: <http://www.silkroadstudies.org/new/inside/staff/staff_web/erica_marat.htm>.
19. MURRAY, C. (2007). Britain Is Protecting the Biggest Heroin Crop of All Time. [Online]. In: *Daily Mail Online*, July 21, 2007. [cit. 15.9. 2012]. Dostupné na: <<http://www.dailymail.co.uk/news/article-469983/Britain-protecting-biggest-heroin-crop-time.html>>.

20. NICOLA, S., (2010). Russia Wants Better NATO Anti-drug War. [Online]. In: *UPI*, March 30, 2010. [cit. 15.9. 2012]. Dostupné na: <http://www.upi.com/Top_News/Special/2010/03/30/Russia-wants-better-NATO-anti-drug-war/UPI-29481269975802/>.
21. OLCOTT, M. BRILL (2010). Central Asian Republics. [Online]. In: *Is A Regional Strategy Viable in Afghanistan?* ed. Ashley J. Tellis and Aroop Mukharji (Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 2010). [cit. 13.9. 2012]. Dostupné na: <<http://carnegieendowment.org/publications/index.cfm?fa=view&id=40760>>.
22. RASULOVA, A., (2004). Kyrgyzstan Struggles to Stop Slave Trade. [Online]. In: *Eurasianet.org*, June 28, 2004, [cit. 10.9. 2012]. Dostupné na: <<http://www.eurasianet.org/departments/rights/articles/eav062904.shtml>>.
23. ROGGIO, B., (2009). Afghan Forces and Taliban Clash in Kunduz. [Online]. In: *Long War Journal*, September 3, 2009. [cit. 10.9. 2012]. Dostupné na: <http://www.longwarjournal.org/archives/2009/09/afghan_forces_and_ta.php>.
24. *Some 80 People Die from Drug Abuse in Russia Every day – Minister*. [Online]. In: *RIA Novosti*, June 16, 2010. [cit. 10.9. 2012]. Dostupné na: <<http://en.rian.ru/russia/20100616/159443005.html>>.
25. STERN, D.L., (2008). Tajikistan Hopes Water Will Power Its Ambitions. [Online] In: *New York Times*, August 31, 2008, [cit. 10.9. 2012]. Dostupné na: <<http://www.nytimes.com/2008/09/01/world/asia/01tajikistan.html>>.
26. SWANSTROM, N., (2003). Central Asia as a Transit Region for Drugs. [Online]. In: *Asia Times Online*, August 28, 2003. [cit. 13.9. 2012]. Dostupné na: <http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/EH28Ag01.html>.
27. TOWNSEND, J. (2006). The Logistics of Opiate Trafficking in Tajikistan, Kyrgyzstan and Kazakhstan. [Online]. In: *China and Eurasia Forum Quarterly* 4, no. 1 (2006). [cit. 10.9.2012]. Dostupné na: <http://www.silkroadstudies.org/new/inside/publications/CEF_archive.htm#February2006>.
28. TYNAN, D., (2009). Uzbekistan: If a Taliban Outpost Falls in Pakistan, Is the Ripple Felt in the Ferghana Valley?. [Online] In: *Eurasianet.org*, May 25, 2009, [cit. 10.9. 2012]. Dostupné na: <http://www.eurasianet.org/departments/insightb/articles/eav052609.shtml>.
29. TRILLING, D., (2009). Tajikistan: Rogun Dam a Hot Topic as Tajiks Make It through Another Winter of Shortages. [Online]. In: *Eurasianet*, March 12, 2009, [cit. 10.9. 2012]. Dostupné na: <<http://www.eurasianet.org/departments/insightb/articles/eav031309f.shtml>>.
30. VALI, D., (2002). IMU Movements May Press Tajikistan to Forefront of Security Concerns. [Online]. In: *Eurasianet.org*, April 17, 2002, [cit. 9.9. 2012]. Dostupné na: <<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav041802.shtml>>

KONTAKT

doc. Dr. Ľubomír Čech, CSc.
 Katedra medzinárodných politických vzťahov
 Fakulta medzinárodných vzťahov
 Ekonomická univerzita v Bratislave
 Dolnozemska cesta 1/B
 85235 Bratislava
 E-mail: lubomir.cech@euba.sk

PUBLIKAČNÉ STRATÉGIE A ICH VYUŽITIE VO VEDECKEJ ČINNOSTI

Ing. Ján Bocora

ABSTRAKT

Cieľom každého vedeckého pracovníka je prezentovať výsledky svojej práce v renomovaných odborných vedeckých časopisoch doma a v zahraničí. Články však musia spĺňať prísne kritéria, ktoré sa týkajú nielen kvality spracovania danej problematiky, ale aj rozsahu práce, štylistickej a formálnej úpravy. Rozhodujúcim faktorom je aj správny výber relevantného časopisu na publikovanie. V praxi často dochádza k tomu, že príspevky autorov sú odmietnuté napriek ich vysokej kvalite a originalite, pretože téma práce sa nezhoduje s odborným zameraním periodika, ktoré si autor vybral. Tento problém, ako aj mnohé iné, je možné účinne riešiť pomocou individuálnej publikačnej stratégie, ktorá identifikuje kvantitatívne ako aj kvalitatívne faktory na úspešné publikovanie vedeckých prác. Cieľom tohto príspevku je preto ponúknuť návod na vypracovanie takejto publikačnej stratégie.

Kľúčové slová: publikačná stratégia, výskum, vedecké práce, publikačná činnosť, vedecké časopisy

ABSTRACT

The goal of every young researcher and scientist is to present the results of his or her work in a well-known scientific journal. However, the contributions must meet strict criteria concerning not only the quality of the theoretical or analytical processing of specific issues, but also the scope of the work, formal and stylistic adjustments. The decisive factor in the overall process of publishing an article is the right choice of a relevant scientific journal. Despite high quality and originality of most of the contributions, these are rejected because the topic of the work does not coincide with the special focus of the chosen journal. To avoid similar mistakes, it is appropriate to develop a strategy that identifies quantitative and qualitative factors for a successful publishing. Therefore, the aim of this paper is to offer a guidance to develop such a publication strategy.

Key words: publication strategy, research, scientific papers, publications, scientific journals

JEL: Z00, Y20

Úvod

Úlohou každého vedeckého pracovníka je hľadať odpovede na otázky, ktoré vyplývajú zo súčasného stavu riešenej problematiky, ktorej sa autor venuje. V spoločenských, ekonomických, ale aj prírodných vedách je jadrom činnosti prezentácia výsledkov dlhodobého štúdia a výskumu v podobe odborných publikácií, výskumných textov alebo článkov vo vedeckých časopisoch. Preto je publikačná činnosť jedným z najdôležitejších ukazovateľov efektivity práce vedeckého pracovníka. Rozhodujúca však nie je len kvantita, ale najmä kvalita prezentovaných publikácií. Preto je v prvom rade dôležité nájsť kompromis medzi kvantitou a kvalitou práce. V praxi je často veľmi ťažké stanoviť si presný počet publikácií, ktoré chce autor vydať v priebehu určitého časového obdobia. Publikovanie výsledkov výskumu je totiž často podmienené novými skutočnosťami a údajmi, ktoré sa vyskytnú počas práce na vedeckej publikácii ako aj mnohými inými faktormi. Platí však, že čím viac kvalitných článkov autor vyprodukuje, tým viac sa odborná verejnosť dozvedá o jeho výskume, a tým väčšie príležitosti

sa mu naskytujú, či už vo forme finančnej podpory výskumu alebo ponuky spolupráce z renomovaných inštitútov z domova i zo zahraničia. Po kvantitatívnej stránke je preto vhodné, aby si autor určil primeraný počet publikácií za vybrané obdobie s prihliadnutím na náročnosť svojho výskumu ako aj svoje osobné schopnosti a predpoklady efektívne spracovať a prezentovať danú problematiku. Kvalitatívna stránka by mala vypovedať najmä o pochopení rozsiahleho teoretického rámca v konkrétnej oblasti a najmä autorovej schopnosti interpretovať tieto poznatky pre potreby vlastného výskumu, ktorý môže byť následne podložený empirickými a analytickými dôkazmi.

V spoločenských vedách je prvoradým cieľom každého vedeckého pracovníka prezentovať čo možno najviac výsledkov svojej práce v renomovaných odborných vedeckých časopisoch doma i v zahraničí. Príspevky však musia spĺňať prísne kritériá, ktoré sa týkajú najmä kvality prezentovaných výsledkov, ale aj rozsahu práce, štylistickej a formálnej úpravy. Výber relevantného časopisu na publikovanie predstavuje asi najdôležitejšiu fázu v procese publikačnej činnosti. V praxi často dochádza k tomu, že aj keď je autor presvedčený o kvalite svojej práce, tá nemusí vždy korelovať s odborným zameraním periodika, ktoré si autor vybral na publikovanie. Aby sme sa vyhli podobným chybám a plytvaniu času ako aj energie, je vhodné, aby sme si vypracovali vlastnú publikačnú stratégiu, ktorá zahŕňa kvantitatívne ako aj kvalitatívne parametre publikácií a databázu relevantných vedeckých časopisov, v ktorých je možné publikovať výsledky výskumu.

Publikačná stratégia vo svojej podstate predstavuje návod na publikovanie článkov, vedeckých prác alebo monografií. Môže byť veľmi nápomocná najmä pre začínajúcich autorov a mladých vedeckých pracovníkov, ktorým zatiaľ chýbajú skúsenosti s publikovaním výsledkov svojho výskumu v odborných časopisoch. Cieľom publikačnej stratégie je jednak zostaviť harmonogram publikačnej činnosti, jednak určiť minimálne kvalitatívne parametre vedeckých prác, ktoré autor plánuje publikovať¹. Preto treba, aby sa zhotoveniu tejto stratégie venovala dostatočná pozornosť a predišlo sa tak situáciám, keď autor nevie dostatočne reagovať na výzvy spojené s publikovaním vedeckých prác. Otázka teda je, ako správne publikovať výsledky svojej práce, ako vytvoriť optimálny publikačný plán, ako správne štrukturovať prácu, ako si vybrať vhodný časopis na publikovanie a ako reagovať na problémy spojené s celým publikačným procesom. Týmto ako aj iným otázkam sa budeme venovať v nasledujúcich častiach práce, pričom sa budeme opierať o inštruktážne materiály, postoje a odporúčania viacerých domácich a zahraničných autorov a renomovaných inštitúcií a univerzít. Výsledkom by mal byť jednoduchý, ale prehľadný návod na vytvorenie stratégie publikovania vedeckých prác a odborných článkov v domácich ale najmä zahraničných vedeckých periodikách.

1 Príprava publikačnej stratégie

Predpokladom úspešnej publikačnej činnosti študentov doktorandského štúdia a mladých vedeckých pracovníkov je dôsledná príprava publikačnej stratégie, v rámci ktorej sa autor sústreďí na publikovanie svojich prác a článkov v špecifických odborných časopisoch s vysokým citačným indexom¹. Často však nie je ľahké presadiť sa v týchto periodikách, no vypracovanie stratégie písania vedeckých článkov a ich cielená orientácia na konkrétne časopisy, môže naše šance zvýšiť. Lange definuje v prvotnej fáze prípravy publikačnej stratégie dve kľúčové otázky. Prvá je, či pri písaní odborných prác pracovať samostatne alebo v spolupráci s kolegami, ktorí majú rovnaké alebo podobné odborné zameranie. V prvom prípade je autor odkázaný na samostatnú prácu, keď je nútený venovať značné množstvo času aj úsilia štúdiu literatúry a zdrojov, aby dôsledne pokryl celú oblasť, ktorej sa chce vo svojej

¹ Citačný index vyjadruje podiel zaznamenaných citácií článkov periodika k celkovému počtu prác publikovaných za rok. Napr. ak je citačný index 1 a v danom časopise bolo za rok uverejnených 100 článkov, tak tento časopis zaznamenal za rovnaké časové obdobie 100 citácií.

práci venovať. V druhom prípade treba vytvoriť stabilný kolektív autorov, z ktorého sa každý venuje určitej časti danej problematiky, čím sa zredukujú čas na obsiahnutie celej agendy jedným človekom. Výhodou je aj okamžitá spätná väzba na čiastkovú prácu od ostatných členov skupiny, čím možno zvýšiť efektivitu a kvalitu celého výskumného a publikačného procesu. Druhou otázkou je výber špecializovaných odborných časopisov, v ktorých by sme chceli uverejniť výsledky nášho výskumu. Množstvo začínajúcich autorov si myslí, že vedecké časopisy sa prispôbujú autorovým potrebám ako aj obsahovej náplni jeho práce. Pravda je však presne opačná. Každý vedecký časopis má svoj vlastný štýl písania a odborné zameranie. Preto, ak chceme publikovať niektoré výsledky nášho výskumu, musíme prispôbiť vlastný prejav ako aj obsah práce potrebám konkrétneho časopisu.² Tejto problematike sa však ešte budeme venovať v osobitnej časti tohto príspevku.

Obsahom publikačnej stratégie nie sú len otázky štýlu a spôsobu publikovania alebo spoluautorstva. Bergman a Whitten upozorňujú na ďalšie dôležité prvky, ktorými sú:³

- Definovanie vlastných komparatívnych výhod voči ostatným vedeckým pracovníkom;
- Analýza iných vedeckých prác v danej oblasti, pozitíva a negatíva ich využitia na ďalšie spracovanie skúmanej problematiky, identifikácia vlastných silných a slabých stránok;
- Identifikácia kľúčových oblastí výskumu, s ktorými má autor najväčšie skúsenosti, a v ktorých disponuje značnými vedomosťami;
- Príprava výskumného zámeru, hypotéz a cieľov práce, metód a postupov, ktoré použijeme pri získavaní a overovaní výsledkov;
- Dôraz na prehľadnosť a interpretovateľnosť údajov a informácií použitých v texte práce, článok treba písať tak, aby čitateľ porozumel jeho obsahu a mohol ďalej využívať získané poznatky;
- Identifikácia predbežných výsledkov, ktoré chceme v práci dosiahnuť, a o ktorých sme si istý, že ich za použitia vybraných metód a postupov aj dosiahneme;
- Získanie recenzného posudku od kolegov, profesorov alebo iných odborníkov z oblasti nášho výskumu. Spätná väzba predstavuje jednu z najdôležitejších zložiek publikačnej stratégie. Na základe kritiky a odporúčaní, ktoré sme získali, je možné urobiť zásadné zmeny v obsahu alebo štruktúre článku, ktoré môžu rozhodnúť o jeho prijatí na publikovanie.
- Dodržiavanie citačných štandardov, pričom sa odporúča vždy využiť formát citovania platný pre konkrétny vedecký časopis.

Publikačná stratégia podáva návod na úspešnú prezentáciu vedeckých prác. Čím viac odborných článkov môže autor publikovať v recenzovaných časopisoch, tým viac sú hodnotené jeho názory a výsledky výskumu. V súčasných podmienkach je však veľmi náročné presadiť sa v konkurencii vysoko kvalifikovaných odborníkov a expertov zo špičkových svetových univerzít a vedeckých pracovísk. Príprava dôslednej stratégie je preto jedným z kľúčových prvkov v procese získania súhlasného stanoviska na publikovanie vedeckých prác v medzinárodne uznávaných vedeckých periodikách. Pozornosť treba venovať v prvom rade obsahovej stránke práce. Vedecké časopisy vyžadujú vysokú úroveň teoretického a analytického rámca ako aj vlastné prínosy k danej problematike, ktoré je autor schopný obhájiť za použitia relevantných údajov a postupov. Preto je vhodné, ak sa autor venuje len tým

² Lange, P. (2007): How to Write a Scientific Paper for a Peer-Reviewed Journal.

³ Bergman, M. – Whitten, G. (2012): Publication Strategies.

témam, v ktorých má už zvládnutý rozsiahly teoretický aparát, preštudované dostatočné množstvo literatúry a už rozpracovaných niekoľko prác alebo analýz.

Základnou ideou úspešnej publikačnej stratégie je vedieť odkomunikovať vlastné myšlienky a závery odbornej verejnosti, preto je dobré, ak máme zvládnutú základnú vedeckú terminológiu potrebnú k definovaniu danej problematiky. Je však vhodné, ak sa snažíme prezentovať nové fakty a výsledky takým spôsobom, ktorý nebude zbytočne čitateľa vystavovať mätúcim a komplikovaným formuláciám a definíciám. Napriek vedeckému zameraniu časopisov je často lepšie, ak práce píšeme v zrozumiteľnom a jednoduchom štýle, aby boli výsledky nášho výskumu ľahko pochopiteľné a interpretovateľné. Vždy musí byť čitateľovi jasné, ako sme sa dostali z bodu A do bodu B, ako sme využili poznatky teoretického rámca k vyvodu konkrétnych záverov.⁴ Okrem písomného prejavu a obsahovej náplne je rovnako dôležitá štruktúra práce, teda logická postupnosť, na základe ktorej vytvoríme prehľadný a zrozumiteľný text.

2 Štruktúra vedeckej práce ako súčasť publikačnej stratégie

Každá vedecká publikácia musí mať svoju vnútornú štruktúru, ktorá určuje postupnosť pri spracovávaní danej problematiky ako aj definovaní kľúčových problémov práce. Je potrebné zachovať obsahovú ako aj štruktúrnú nadväznosť vedeckého textu, aby bola zabezpečená prehľadnosť a zrozumiteľnosť celej práce a najmä jej výsledkov. Definovanie jasnej štruktúry textu je preto jedným z najdôležitejších bodov v rámci publikačnej stratégie. Ak sa raz autor rozhodne pre určitú štruktúru, mal by sa jej držať vo všetkých svojich prácach. Dôležité je pri tom vychádzať jednak z logickej postupnosti, aby sme sa vyhli chybám spojených s nesprávnym uvádzaním faktov v rôznych častiach práce (napr. uvádzanie predpokladaných výsledkov práce v úvode, nesprávne zaradenie teoretického rámca do textu a podobne) a jednak z princípu naplnenia všetkých potrebných podmienok pre dôsledné prezentovanie najdôležitejších záverov vlastného výskumu.

Vedecké práce majú za cieľ informovať verejnosť o najnovších poznatkoch z konkrétnych oblastí výskumu, zdokumentovať priebeh experimentu alebo dokázať aplikáciu rôznych teoretických konceptov pre riešenie špecifických situácií a problémov. Jedným zo základných znakov by mala byť ich zrozumiteľnosť, prehľadnosť a čitateľnosť. Túto podmienku možno naplniť za použitia jasnej a logickej štruktúry práce. Mason, Wright a Luu definujú tzv. *IMRAD* štruktúru (z anglického Introduction, Methods, Results and Discussion), ktorá kladie dôraz na identifikovanie štyroch základných častí vedeckej práce – úvod, metodológia, výsledky a diskusia.⁵ Tieto štyri časti predstavujú samotné jadro publikácie, kde sa čitateľ dozvedá o teoretickom ako aj praktickom prínose práce, postupoch a metódach použitých pri spracovaní danej problematiky ako aj o kľúčových výzvach a limitáciách, ktoré ovplyvňujú výsledky a závery výskumu. Z formálneho hľadiska prácu dopĺňajú ešte ďalšie dve časti, a to abstrakt a zoznam použitých zdrojov alebo citačný aparát práce.

Vo väčšine odborných periodík sa vyžaduje a uplatňuje nasledovná štruktúra práce:

- a) *Abstrakt*. Predstavuje krátky sumár predkladanej práce. Rozsah abstraktu je často obmedzený maximálnym počtom znakov alebo počtom riadkov. Cieľom abstraktu je vzbudiť záujem verejnosti a v krátkosti predstaviť hlavné problémy výskumu, postupy a metódy použité na dosiahnutie požadovaných výsledkov ako aj samotné prínosy práce a ich význam pre ďalšie objasnenie danej problematiky.⁶ V prípade zahraničných odborných časopisov je práve abstrakt

⁴ Carpenter, K. (2001): How to Write a Scientific Article.

⁵ Mason, P. – Wright, P. – Luu, N.H. (2007): Writing and Publishing A Scientific Article.

⁶ Writing Guide. George Mason University.

často jediným prvkom celej práce, ktorý rozhodne o tom, či si daný príspevok získa svojich čitateľov. Preto by mal byť abstrakt čo najvýstižnejší, mal by vzbudiť záujem čitateľa o celý obsah práce, a to jednak opisom kľúčových problémov, ktoré sa v práci pokúšame riešiť, a jednak vyzdvihnutím teoretických a praktických prínosov a hlavných záverov. Problémom pri formulovaní abstraktu je zlúčenie jeho obmedzeného rozsahu s jeho celkovou výpovednou hodnotou. Ako sme už naznačili, v renomovaných zahraničných časopisoch je abstrakt často jedinou pasážou práce, ktorá rozhoduje o záujme čitateľa. Preto treba využiť abstrakt ako „návnadu“ na zaujatie pozornosti čitateľa. Ako vyzdvihuje Gray, vyhnúť by sme sa mali jednak všeobecným formuláciám, ktoré nevypovedajú o zámeroch, cieľoch a prínosoch práce, a jednak príliš detailným údajom alebo teoretickým modelom, ktoré pre obmedzený rozsah abstraktu strácajú v danej časti svoj význam.⁷

- b) *Úvod.* Prvá, úvodná časť práce, by mala predstavovať analýzu teoretických predpokladov nami skúmanej problematiky, pri čom by sa malo vychádzať z konkrétnych, už existujúcich teórií, výsledkov a záverov publikovaných v iných odborných prácach a publikáciách.⁸ Zámerom je teda preskúmať konkrétnu problematiku v kontexte už existujúcich teórií. V úvode práce treba identifikovať konkrétnu stratégiu, na základe ktorej dospejeme od základných formulácií a teórií k špecifickým konečným výsledkom. Treba sa vyhnúť príliš všeobecnému opisu a širokým teoretickým rámcem, do ktorých rozobraná problematika spadá. Zamerať sa treba na špecifický a konkrétny teoretický aparát, v rámci ktorého budeme v ďalšej časti celú problematiku analyzovať. Aj tu však treba dodržať určitú mieru rozsahu pri rozbere existujúcej literatúry, aby nedošlo k tomu, že v úvode prezentujeme natoľko podrobné a rozsiahle množstvo teórií a informácií, že čitateľ sa nedozvie, ktorej teórie sa nakoniec budeme pridrižovať. Úvod by mal čitateľa uviesť do nami skúmanej problematiky, vysvetliť mu náš úmysel a ciele, a preto niekedy postačí aj stručný opis konkrétnych teoretických rámcov a postupov.⁹ V úvode sa taktiež odporúča vyzdvihnúť naše vlastné prínosy a myšlienky, ktoré napomôžu ďalšie rozpracovanie celej problematiky.¹⁰ Úvodná časť však nepredstavuje hlavnú časť práce, preto by sa jej nemal venovať príliš veľký priestor. Mason, Wright a Luu popisujú tzv. zásadu *KISS* (z anglického *Keep It Short and Simple*), na základe ktorej má úvod obsahovať len nasledovné informácie:¹¹

- Východiskové fakty a teórie;
- Súčasný stav rozpracovanosti danej problematiky;
- Medzery v súčasnom výskume a predpoklady pre vlastné prínosy;
- Konkrétne výskumné otázky, ktorým sa chceme v práci venovať;
- Stratégia a metódy, na základe ktorých sa dopracujeme k hodnotným výsledkom.

Steingraber tento rozsah ešte viac zjednodušuje a odporúča zamerať sa na tri najdôležitejšie zložky úvodnej časti práce, ktorými sú nasledujúce tri druhy informácií:¹²

⁷ Gray, D.E. (2009): *Doing research in the real world*. s. 51-52

⁸ *Writing Guide*. George Mason University

⁹ *Ibid.*

¹⁰ Bergman, M. – Whitten, G. (2012): *Publication Strategies*.

¹¹ Mason, P. – Wright, P. – Luu, N.H. (2007): *Writing and Publishing A Scientific Article*.

¹² Steingraber, S. (2010): *Guidelines for Writing Scientific Papers*.

- Podrobný opis danej problematiky a súčasný stav poznatkov v oblasti nášho výskumu;
 - Výskumný zámer a rozsah témy, ktorej sa chceme venovať, hlavné metódy, ktoré použijeme pri spracovaní problémových oblastí;
 - Hypotézy a hlavné predpoklady práce.
- c) *Metodológia*. Funkciou tejto časti práce je predstaviť a popísať všetky metódy, procedúry a prostriedky, pomocou ktorých sa dopracujeme k želaným výsledkom. Prínosy nášho výskumu sú relevantné len vtedy, ak ich je možné kedykoľvek opakovať v podmienkach a za postupov, ktoré sme stanovili. Preto treba venovať metodológii práce značnú pozornosť. Niekedy je vhodné rozdeliť metodológiu na viac častí a priradiť ich ku konkrétnym výsledkom práce, aby bol čitateľovi poskytnutý prehľadnejší náhľad na celý proces realizácie nášho výskumu.¹³ Podľa Graya, metodológia odôvodňuje použitie jednotlivých postupov a procesov, ako sú zber a analýza údajov, kvalitatívne a kvantitatívne metódy ich spracovania, prípadové štúdie alebo experimenty. Gray ďalej upozorňuje na to, že v tejto časti práce sa vyžaduje vysoký stupeň precíznosti a logického myslenia. Uvádza taktiež päť hlavných prvkov, ktoré treba zapracovať do metodológie výskumu:¹⁴
- Logická postupnosť použitých metód;
 - Cieľová skupina údajov a metóda výberu konkrétnych vzoriek;
 - Nástroje a techniky zberu a spracovania údajov;
 - Postup analýzy vybraných údajov;
 - Otázka etiky výskumu a získania údajov (napr. v prípade získavania údajov prostredníctvom dotazníkov je potrebné zachovať anonymitu respondentov, zaistiť dobrovoľnosť pri odpovedaní na otázky a zabezpečiť ochranu získaných údajov a podobne).
- Cieľom metodológie je teda načrtnúť konkrétne postupy, na základe ktorých sa dopracujeme k želaným záverom. Súčasťou tejto časti práce je aj identifikácia limitov, v rámci ktorých je možné dané výsledky overiť a otestovať. Špecifické modely výskumu je často možné realizovať len v určitých podmienkach, preto definovanie obmedzení a limitujúcich rámcov nie je žiadnou prekážkou pre publikovanie kvalitnej analýzy, práve naopak, limity sú rovnocennou súčasťou práce a odrazom čestného úmyslu výskumného pracovníka prezentovať relevantné a originálne poznatky.
- d) *Výsledky*. Táto sekcia predstavuje najdôležitejšiu časť práce. Objasňuje celenie výskumu a prezentuje konkrétne informácie, závery a výsledky, ku ktorým sme dospeli za použitia existujúcej literatúry, teoretických a metodologických postupov. Treba sa sústrediť najmä na prezentáciu konkrétnych výsledkov, byť čo najviac špecifický a vyhýbať by sme sa mali obsiahlym a všeobecným formuláciám, nejasným tvrdeniam a prebytočným informáciám, ktoré priamo nesúvisia so skúmanou problematikou. Pre lepšiu prezentáciu údajov je vhodné použiť tabuľky alebo grafy, ktoré čitateľovi poskytnú lepšiu predstavu o analyzovaných javoch. Výsledky práce môžu byť dvojakého charakteru. V prvom prípade dochádza k potvrdeniu našich hypotéz na základe analýzy konkrétnych údajov. To znamená, že skúmanú problematiku možno objasniť za použitia získaných informácií a v prostredí, ktoré sme si stanovili v metodike

¹³ Steingraber, S. (2010): Guidelines for Writing Scientific Papers.

¹⁴ Gray, D.E. (2009): Doing research in the real world. s. 58

výskumu. V druhom prípade dochádza k situácii, keď sa nám hypotézy nepotvrdili. Ale to nemusí to znamenať, že sme postupovali nesprávne. V informačných tokoch, štatistikách alebo rôznych publikáciách sa môžu vyskytovať anomálie, ktoré skresľujú výsledky analýz. Preto je vhodné popísať všetky obmedzenia a problémy, ktoré sa počas analytického procesu vyskytli a poukázať na ne ako prirodzenú súčasť výskumu. Taktiež je vhodné, ak sa o daných limitoch a ich vplyve na celkové výsledky zmienime v poslednej časti práce, diskusii.¹⁵

e) *Diskusia*. Cieľom poslednej časti práce je zhodnotiť nadobudnuté údaje a dosiahnuté výsledky v kontexte pôvodne stanovených hypotéz. Ide teda o „diskusiu“ o nasledovných skutočnostiach:¹⁶

- Vzťah medzi výsledkami a pôvodnými hypotézami, či vyvedené údaje potvrdzujú alebo popierajú nastolené hypotézy, aké sú modifikácie a limitácie celého procesu;
- Prepojenie našich výsledkov s predchádzajúcimi štúdiami, čím sa doplnia a rozšíria existujúce poznatky v oblasti;
- Objasnenie výskytu neočakávaných výsledkov, zdôvodnenie limitov a situácií, ktorým sme museli počas výskumnej činnosti čeliť.

Často dochádza k zlúčeniu časti výsledky a diskusia do jednej kapitoly. Je to najmä z dôvodu vyhnutia sa duplicitne prezentovaných faktov ako aj z dôvodu zjednodušenia a sprehľadnenia celej práce. V takom prípade je vhodné, ak sa sústredíme na sumarizovanie hlavných bodov, ktoré chceme čitateľovi prezentovať v našej práci, a ktoré by si mal v každom prípade pamätať. Taktiež môžeme upriamiť pozornosť na fakt, že daná oblasť výskumu si vyžaduje viac teoretických ako aj praktických poznatkov.¹⁷

Hlavný text článku by mal predstavovať ucelenú prácu, ktorá identifikuje hlavné problémy, metódy a ciele a vedie ku konkrétnym riešeniam, ktoré predstavujú prínos k celej problematike. Pre zefektívnenie a sprehľadnenie prezentovaných výsledkov používame tabuľky a grafy ako aj prípadové štúdie, ktoré napomôžu lepšie pochopenie údajov. Ich použitie je vhodné najmä v prípadoch, ak chceme čitateľa odkázať na väčšie množstvo informácií, ktoré analyzujeme jednak z časového hľadiska, jednak vo vzťahu k iným premenným. Dôležité je však využívať tabuľky a grafy v primeranom množstve a rozsahu, aby nedochádzalo k použitiu veľkého množstva tabuliek alebo schém bez potrebného teoretického a empirického popisu situácií. Steingraber upozorňuje, že tieto vizuálne prostriedky by mali predstavovať ucelené jednotky, ktoré sú samostatne schopné prezentovať konkrétne informácie, a to aj bez toho, aby sa čitateľ musel podrobne venovať textovej analýze týchto údajov. Ďalej odporúča, aby sa zabránilo duplicitnej analýze údajov, ktoré sú jednak súčasťou tabuľky a jednak ich podrobne popisujeme v texte. Je vhodné, ak po použití grafu alebo tabuľky, sústredíme pozornosť len na stručný popis najdôležitejších informácií, ktoré z nich vyplývajú.¹⁸ Integrovanou súčasťou textu sú aj referencie. Zoznam referencií by mal byť primeraný dĺžke článku a zároveň by mal poskytnúť čitateľovi návod na prehĺbenie vedomostí v danej oblasti.¹⁹ Citačnému aparátu treba venovať obzvlášť zvýšenú pozornosť. Na jednej strane preto, aby sa zabránilo akémukoľvek podozreniu z plagiátorstva, ktoré podľa Grančaya a Szikorovej predstavuje podvod, ktorý

¹⁵ Writing Guide. George Mason University

¹⁶ Steingraber, S. (2010): Guidelines for Writing Scientific Papers.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Bergman, M. – Whitten, G. (2012): Publication Strategies.

zahŕňa ukradnutie cudzej práce ako aj klamstvo a popieranie tohto skutku,²⁰ čím sa autor vystavuje nie len diskvalifikácii z vedeckej obce, ale dokonca aj trestnému stíhaniu. Na druhej strane zoznam použitej literatúry predstavuje dôkaz o autorovej schopnosti dôsledne sa orientovať v danej problematike.

3 Publikovanie vedeckých prác ako súčasť publikačnej stratégie

Definovanie témy, štýlu písania a štruktúry prezentovania výsledkov vedeckej práce sú stále len pilotnými fázami v celom procese publikovania. Samotné publikovanie predstavuje veľmi zložitý a časovo náročný proces, ktorý má niekoľko základných fáz. Celý tento proces však začína ešte pred premyslením si témy odborného článku. Výber relevantného časopisu, v rámci ktorého sme sa rozhodli publikovať výsledky našej práce, je jedným z najdôležitejších faktorov v celom procese implementácie publikačnej stratégie ako aj v procese publikačnej činnosti vedeckého pracovníka.

Skôr ako si premyslíme obsahové zameranie našej práce, treba urobiť dôsledný rešerš vedeckých a odborných časopisov, ktoré sú svojim obsahom najviac príbuzné oblasti, ktorej sa venujeme. Prvé, čo by nás malo zaujímať je odborná úroveň časopisu, jeho citačný index ako aj zoznam osôb pôsobiacich v edičnej rade. Odborná úroveň a citačný index svedčia o kvalite daného periodika, ako aj o jeho schopnosti osloviť svojim obsahovým zameraním širšie spektrum čitateľov v rámci vedeckej komunity. Pri výbere odborného časopisu máme na výber dve skupiny. Prvú tvoria časopisy všeobecnejšieho tematického zamerania, ktoré, napríklad v oblasti spoločenských vied, pokrývajú politické, ekonomické alebo právne otázky. Druhú skupinu tvoria vysoko špecializované časopisy, ktoré sa orientujú len na určitú problematiku ako sú environmentálne otázky, kultúrne vzťahy alebo otázky bezpečnosti. Vždy je však dobré, ak si pri výbere konkrétnych časopisov prečítame niekoľko článkov, čím zistíme, akým témam a otázkam sa venuje najväčšia pozornosť. Pri výbere relevantného časopisu na publikovanie je takisto rozhodujúci fakt, či ide o tlačенú alebo internetovú verziu. Tlačené periodiká majú často obmedzený rozsah a dlhší čas odozvy od dátumu zaslania článku na recenzovanie edičnej rade. On-line periodiká poskytujú výhodu v tom, že rozsah príspevkov nie je striktno ohraničený, čiže autor sa môže zamerať na podrobnejšiu analýzu väčšieho množstva údajov. Taktiež čas od zaslania článku do redakcie až po jeho publikovanie je omnoho kratšia ako v prípade tlačенých formátov.²¹ V každom prípade, či už sa rozhodneme pre akýkoľvek vedecký časopis, našou úlohou je osloviť najmä jeho čitateľa. Preto treba dbať zvýšenú pozornosť nie len na jazyk a písomný prejav ale aj na konštrukciu celej práce, aby bola prehľadná a vedela osloviť nie len redakčnú radu, ale najmä samotného čitateľa, teda odbornú verejnosť.

Každý vedecký časopis má svoje vlastné pravidlá publikovania odborných článkov. Inštrukcie pre prispievateľov sa týkajú najmä obsahového zamerania jednotlivých vydaní, rozsahu práce ako aj formálnej a štylistickej úpravy. Aj preto je vhodné, aby sme si pri výbere konkrétneho časopisu vždy prečítali niekoľko už publikovaných článkov, aby sme získali prehľad o nárokoch na uverejnené práce, čím si navyše vytvoríme komplexný obraz o tom, či je naša práca a náš písomný prejav vôbec relevantný pre daný časopis. Z toho dôvodu by mal samotnému procesu písania práce predchádzať výber odborného periodika, pretože vždy je jednoduchšie písať podľa konkrétnych formálnych alebo tematických inštrukcií ako spätne prepisovať už hotový text. Procedúru od výberu časopisu až po úspešné publikovanie je vhodné rozdeliť do niekoľkých fáz. Lange odporúča nasledovný postup:²²

²⁰ Grančay, M. – Szikorová, N. (2011): Nová metodika tvorby písomných prác. Pravidlá písania seminárnej práce. s. 58

²¹ Mason, P. – Wright, P. – Luu, N.H. (2007): Writing and Publishing A Scientific Article.

²² Lange, P. (2007): How to Write a Scientific Paper for a Peer-Reviewed Journal.

1. *Identifikácia publikačných možností a kontaktovanie vybraných časopisov.* V prvom rade si treba zistiť všetky možnosti pre publikovanie výsledkov nášho výskumu. Pri identifikácii možných časopisov na publikovanie našich záverov by sme mali mať aspoň základnú predstavu o publikačnom profile časopisu a jeho „publikačnej kultúre“, ktoré by zodpovedali našim aktuálnym potrebám. Pri tom sa však netreba obmedzovať geografickou blízkosťou. V súčasnosti celá komunikácia ako aj zaslanie článku s následnou odozvou prebieha elektronicky, preto by naša databáza relevantných vedeckých periodík mala mať globálny charakter. Najlepšie vedecké práce sa uverejňujú v časopisoch s vysokým „impact faktorom“ alebo vysokým citačným indexom. Ide o prestížne vedecké časopisy, ktoré si zachovávajú vysoký dôraz na kvalitu publikovaných článkov, a ktoré majú veľmi pozitívnu odozvu od čitateľov, prejavujúcu sa vo vysokom počte citácií. Najvýznamnejšie medzinárodné periodiká dosahujú faktor 10 a viac, špecializované vedecké časopisy, ktoré sa zameriavajú len na konkrétnu problematiku, majú faktor 1-10. Regionálne alebo domáce odborné časopisy majú citačný index menší ako 1.²³ Po tom, ako sa rozhodneme pre konkrétne časopisy, treba osloviť ich redakčnú radu. Na tento účel slúži zaslanie abstraktu spolu s sprievodným listom. Abstrakt by mal v stručnosti oboznámiť redakčnú radu s plánovaným obsahovým zameraním a cieľmi našej práce. Sprievodný list je text orientovaný jednak na vyzdvihnutie vedeckej úrovne a kvality daného časopisu, významu a prínosov prác najčastejších autorov a členov redakčnej rady, čiže na vytvorenie pozitívneho imidžu časopisu v očiach odbornej verejnosti, a jednak na stručný popis autorovej doterajšej akademickej alebo profesionálnej kariéry, zmieniť sa treba o predchádzajúcich úspešných publikáciách a prácach, čiže ide skôr o vytvorenie pozitívneho imidžu autora z pohľadu členov redakčnej rady. Dobrým návodom je nebyť príliš skromný, ale ani príliš sebaistý. Treba brať na vedomie, že členovia redakčnej rady dostávajú stovky až tisícky ponúk na publikovanie článkov, pričom musia vybrať len tie najrelevantnejšie z pohľadu obsahu alebo profilu autora. Preto, v prípade doktorandov alebo mladých vedeckých pracovníkov, nie je nutné, aby sa predstavovali svojou funkciou, to môže vyznieť v neprospech autora, na ktorého sa bude nazeráť ako na málo skúseného s písaním vedeckých prác. Obraz autora treba vykresliť na základe doterajších výsledkov, skúseností a orientácie práce a nie na základe veku alebo funkčného zaradenia. Ak splníme tento predpoklad, nemusíme sa báť osloviť svojou prácou aj tie najserióznejšie vedecké periodiká s vysokým citačným indexom. Prezentované myšlienky alebo názory môžu získať pozitívnu odozvu od členov redakčnej rady aj napriek tomu, že ide o málo známeho alebo začínajúceho autora. V opačnom prípade, teda ak článok časopis neuverejní, získa autor aspoň objektívnu a kvalitnú spätnú väzbu, ktorá ho povzbudí do ďalšej práce.²⁴
2. *Vytvorenie originálneho názvu práce.* Názov článku je veľmi dôležitým prvkom pre jeho publikovanie. V prvom rade by mal vzbudiť záujem čitateľa, prinútiť ho k zamysleniu a následnej diskusii. Mal by byť jasný a výstižný vo vzťahu k obsahu celej práce, ale môže byť aj kontroverzný vo forme otázky alebo parafrázy.²⁵ Názov článku je prvá vec, ktorá upúta pozornosť čitateľa. Mal by preto prezradiť alebo aspoň naznačiť hlavnú ideu práce, teda čím sa článok

²³ Mason, P. – Wright, P. – Luu, N.H. (2007): Writing and Publishing A Scientific Article..

²⁴ Bergman, M. – Whitten, G. (2012): Publication Strategies.

²⁵ Ibid.

zaoberá, akým otázkam sa venuje, akú problematiku sa pokúša riešiť. Vždy je vhodné čerpať inšpiráciu pre titulok vlastného článku z prác iných autorov. Ak sme sa rozhodli pre konkrétny časopis, mali by sme si nájsť podobnú konštrukciu názvu práce ako majú príspevky iných autorov.

3. *Napísanie práce.* Vytvorenie uceleného textu, ktorý rozoberá určitú problematiku je ďalšou časťou procesu, ktorý vedie k publikovaniu vo vedeckých časopisoch. Ak sa chceme presadiť v renomovaných vedeckých periodikách, mali by sme sa venovať len témam, ktorých teoretický aparát ako aj praktické otázky máme dostatočne naštudované. Pri písaní musíme mať vždy na pamäti cieľ práce ako aj konkrétne výsledky, ku ktorým sa chceme dopracovať. Pri svojich argumentoch treba byť presvedčivý a vychádzať z existujúcich poznatkov. Nikdy by sme nemali končiť prácu poukázaním na potrebu ďalšieho rozpracovania danej problematiky, pretože tak len upozorníme na nedostatočnú hĺbku a rozsah vlastného spracovania. Pri písaní odbornej práce často rezonuje otázka písania v prvej osobe jednotného a množného čísla alebo tretej osobe. Maloy upozorňuje na to, že prvá osoba je vhodná iba v prípade, ak ide o originálny výskum jednotlivca, ktorý prezentuje vlastné myšlienky, postoje a výsledky. V iných prípadoch sa využíva množné číslo alebo tretia osoba. Text práce tak vyznie objektívne a s dôrazom na všeobecne uznávané fakty namiesto subjektívne koncipovaných názorov, ktoré by nemali byť súčasťou odborných publikácií.²⁶
4. *Získanie spätnej väzby.* Spätaná väzba, či už od kolegov, starších akademických funkcionárov alebo expertov z oblasti nášho výskumu, predstavuje elementárny prvok a neoddeliteľnú súčasť publikačnej stratégie. Bez získania spätnej väzby by sme ani nemali uvažovať o oslovení odborných časopisov. Vždy je vhodné získať akýkoľvek názor druhej strany, či už pozitívny alebo negatívny, na celkový obsah a prevedenie práce. Nezainteresovaná osoba nás dokáže upozorniť aj na chyby, ktoré sme možno viackrát prehliadli. Odborník v danej oblasti nám poskytne konštruktívnu kritiku, na základe ktorej môžeme urobiť zásadné zmeny vedúce k potenciálnej akceptácii danej práce vo vedeckých časopisoch.
5. *Zaslanie práce redakčnej rade vybraných vedeckých časopisov.* Po zaslaní finálnej verzie článku redakčnej rade treba čakať na posudok a stanovisko editorov. Toto obdobie však môže trvať aj niekoľko mesiacov a môže vyústiť do prijatia článku na publikovanie, do výzvy na prepracovanie niektorých častí alebo na celkové zamietnutie. Ak nám edičná rada zašle príspevok na prepracovanie s tým, že by sme mali urobiť zásadné zmeny v obsahu práce, tak aby to korelovalo so zameraním časopisu, máme možnosť túto výzvu odmietnuť. Či už je stanovisko pozitívne alebo negatívne, vždy by sme mali mať premyslené nové výskumné námety a hypotézy, ktoré by sme chceli overovať a premietnuť do novej publikácie.
6. *Akceptovanie príspevku a jeho následná publikácia.* Publikovaním článku vo vedeckom časopise sa končí celý proces, ktorý sme načrtli v predchádzajúcich častiach a začína sa nová etapa s novým publikačným zámerom.

Publikačný cyklus teda môžeme rozdeliť na viacero etáp, pričom je veľmi dôležité, aby sme venovali dostatok pozornosti každej z nich. Pri výbere témy je vhodné držať sa

²⁶ Maloy, S. (2001): Guidelines for Writing a Scientific Paper.

najaktuálnejšej problematiky alebo sa snažiť o nové originálne využitie už etablovaných teoretických poznatkov. Prvoradým cieľom každého autora by malo byť prezentovanie čo najviac vlastných relevantných poznatkov a prínosov k vybranej téme, a to takým spôsobom, ktorý zaujme nie len redakčnú radu významných odborných časopisov, ale najmä čitateľov, teda príjemcov informácií.

ZÁVER

Publikačné stratégie predstavujú účinný nástroj pre začínajúcich ale i skúsených autorov a vedeckých pracovníkov na zvýšenie svojho akademického a odborného kreditu v očiach širšej verejnosti. Publikovanie výsledkov výskumu v domácich a najmä zahraničných odborných časopisoch je cieľom a zároveň výsledkom dlhodobého procesu, ktorý sme v práci podrobne analyzovali a popísali jeho jednotlivé fázy. Treba, aby sme dodržali postupnosť a štruktúru celého procesu, vyhli sa najčastejším chybám a omylom a pracovali systematicky a trpezlivo na konkrétnych výsledkoch. Odmenou za vynaložený čas a energiu bude publikovanie a následné ocenenie výsledkov nášho výskumu od čitateľov renomovaných časopisov, čo môže autorovi vytvoriť nové možnosti a príležitosti v akademickej ako aj verejnej či súkromnej sfére. Vždy však treba klásť dôraz na kvalitu a aktuálnosť prezentovaných výsledkov, na ich praktické ako aj teoretické využitie ako aj na kvantitatívny rozmer celej našej publikačnej činnosti. Menej je niekedy viac, a to platí najmä o publikačnej vedeckej činnosti. Ak sa chce autor presadiť v relevantných odborných časopisoch, treba venovať viac času kvalitatívnej stránke výskumu ako publikovaniu veľkého množstva článkov, ktorých prínosy sú marginálne pre teóriu ako i pre prax. Rozhodujúcim faktorom je aj cieľová skupina, pretože v praxi je veľký rozdiel, ak výsledky nášho výskumu zaujmú len niekoľko desiatok poslucháčov na medzinárodnej konferencii, alebo niekoľko tisíc čitateľov medzinárodných vedeckých časopisov. Obmedzovanie tzv. „konferenčného turizmu“ a zameranie sa na publikovanie výsledkov v zahraničných vedeckých periodikách preto výraznou mierou dokáže ovplyvniť kredibilitu nášho výskumu ako aj našu ďalšiu vedeckú činnosť a kariéru. Optimálnou kombináciou uvedených faktorov získame návod na definovanie optimálneho množstva a kvality publikácií, ktoré sú konkurencieschopné nie len na národnej, ale aj medzinárodnej úrovni.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. BERGMAN, M. – WHITTEN, G. (2012): *Publication Strategies*. Prednáška v rámci 2012 IPSA Summer School on concepts and methods in political science and international relations. University of Sao Paulo, Brazil. 9.2.2012.
2. CARPENTER, K. (2001): How to Write a Scientific Article. [online] In *The Journal of Paleontological Sciences*, 2001. [Citované 5.3.2012] Dostupné na internete: <<http://www.aaps-journal.org/submission%20pdf/How%20to%20Write%20a%20Scientific%20Paper.pdf>>.
3. GRANČAY, M. – SZIKOROVÁ, N. (2011): *Nová metodika tvorby písomných prác. Pravidlá písania seminárnej práce*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2011. 86 s. ISBN 978-80-225-3168-9.
4. GRAY, D.E. (2009): *Doing research in the real world*. 2nd edition. London: SAGE Publications, 2009. 604 s. ISBN 978-1-84787-336-1.
5. LANGE, P. (2007): How to Write a Scientific Paper for a Peer-Reviewed Journal. [online] [Citované 8.3.2012] Dostupné na internete: <http://www.parint.org/isajewebsite/bookimages/isaje_2nd_edition_chapter5.pdf>.
6. MALOY, S. (2001): Guidelines for Writing a Scientific Paper. [online] [Citované 9.3.2012] Dostupné na internete: <<http://www.sci.sdsu.edu/~smaloy/MicrobialGenetics/topics/scientific-writing.pdf>>.

7. MASON, P. – WRIGHT, P. – LUU, N.H. (2007): Writing and Publishing A Scientific Article. [online] [Citované 13.3.2012] Dostupné na internete: <http://centaur.vri.cz/docs/BELOS/Mason_-_Writing_and_Publishing_a_Scientific_Paper.pdf>.
8. STEINGRABER, S. (2010): Guidelines for Writing Scientific Papers. [online] [Citované 6.3.2012] Dostupné na internete: <<http://www.bms.bc.ca/resources/library/pdf/GuidelinesScientificPapers.pdf>>.
9. WOLFE, J. (2008): Writing and publishing a scientific paper. [online] In *The University of New South Wales*. [Citované 7.3.2012] Dostupné na internete: <<http://www.phys.unsw.edu.au/~jw/paper.html>>.
10. Writing Guide. [online] In *George Mason University*. [Citované 6.3.2012] Dostupné na internete: <<http://classweb.gmu.edu/biologyresources/writingguide/ScientificPaper.htm>>.

KONTAKT

Ing. Ján Bocora
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/B
85235 Bratislava
E-mail: jan.bocora@euba.sk

NATO, BALKÁN A VEREJNÁ DIPLOMACIA

Ing. Laura Meričková

ABSTRAKT

Článok analyzuje, ako vnímajú organizáciu NATO na Balkáne a objasňuje rozdiely medzi štátmi. Následne využíva poznatky teórie konštruktivismu a odborníkov, ktorí vysvetľujú, že negatívne postoje k NATO sa menia k pozitívnemu vďaka dlhoročnej prítomnosti organizácie a EÚ na Balkáne. Autor síce súhlasí s daným tvrdením, argumentuje však, že vzhľadom na to, že verejná mienka o NATO na Balkáne je špecifická, NATO by vo svojej verejnej diplomacii nemalo zostávať len na úrovni informačnej kampane. Na zmenu postojov by malo zakomponovať tretiu, avšak zatiaľ málo objavenú dimenziu verejnej diplomacie – spoluprácu.

Kľúčové slová: NATO, Balkán, verejná mienka, verejná diplomacia, spolupráca

ABSTRACT

The article analyses perceptions about the NATO in the Balkan region by pointing out the differences among states. It uses the constructivist theory and knowledge of experts to explain the change of negative attitudes as a consequence of a long-lasting presence of the NATO and the EU in the region. Due to the specific characteristics of public opinion in the Balkans, we claim that public diplomacy should not remain informative only. In order to successfully change public opinion, it should include a third, much underexplored layer of public diplomacy – collaboration.

Key words: NATO, Balkan, public opinion, public diplomacy, collaboration

JEL: Z00

Úvod

Európa zlyhala v zaistení svojej bezpečnosti v 90. rokoch, čo zapríčinilo vojny a utrpenie v jej juhovýchodnej časti – v balkánskom regióne. Možným riešením, ako predísť opakovaniu podobného scenára, je integrácia do euroatlantických štruktúr. Región poznačený násilnými konfliktmi z deväťdesiatych rokov minulého storočia nesie následky aj v súčasnosti. Členstvo v Severoatlantickej aliancii (ďalej len NATO) a v Európskej únii (EÚ) by malo zabezpečiť stabilitu regiónu, rozšírenie demokratických hodnôt a ukončenie pretrvávajúcich sporov. Ich integrácia však nie je jednoduchá a nepostupuje tak rýchlo, ako v prípade štátov strednej a východnej Európy. Článok sa ďalej zaoberá problematikou Balkánu a NATO.

V prvej časti analyzujeme, ako NATO vnímajú v jednotlivých balkánskych štátoch: v Bosne a Hercegovine, Čiernej Hore, Kosove, Macedónsku a Srbsku na dvoch úrovniach – politickej a na úrovni verejnosti. Venujeme sa problematike imidžu NATO v danom regióne.

V druhej časti tému prepájame s teóriou konštruktivismu, ktorá v ostatnom čase patrí medzi vedúce teórie medzinárodných vzťahov a prináša odpovede, prečo k zmene postoja balkánskych štátov voči NATO vôbec dochádza. Zároveň zameriame našu pozornosť aj na verejnú mienku, ktorá je kľúčová na dosiahnutie členstva v NATO a upozorníme na prekážky.

V záverečnej časti sa dostaneme k verejnej diplomacii, ktorú NATO, napriek tomu, že je organizáciou a nie štátom, taktiež využíva. V poslednej časti sa budeme zaoberať novým

prístupom vo verejnej diplomacii, ktorá je podľa nás kvôli špecifickosti regiónu v tejto časti Európy taká dôležitá.

1 Prítomnosť NATO v balkánskom regióne

V súvislosti s problematikou prítomnosti NATO a jeho imidžu na Balkáne, Rudolf Logotheti rozlišuje dve fázy pôsobenia NATO v tomto regióne. „Prvá fáza je charakteristická nastolením mieru a dozorom pre jeho zachovanie v bývalej Juhoslávii. V druhej fáze sa NATO angažuje v politických reformách.”¹

Cieľom NATO je dosiahnuť demokraciu a stabilitu na Balkáne a v súčasnosti sa o to snaží prostredníctvom podpory reforiem. Situácia na Balkáne však naďalej zostáva zložitá. Hoci stabilizačný proces trvá viac ako pätnásť rokov, mier je krehký a prítomnosť NATO je nielen podľa medzinárodnej komunity, ale aj podľa samotných obyvateľov regiónu nevyhnutná. Kultúrna, náboženská či etnická rozmanitosť je však už dlhodobo dôvodom násilných konfliktov. „Začiatok aj koniec minulého storočia bol v Európe charakteristický vojnami práve na tomto území. Politici zvykli hovoriť tejto časti Európy ‚sud pušného prachu.‘“² Balkánske štáty a ich etnické národy urobili veľký pokrok pri normalizovaní svojich vzťahov, stále však nedosahujú efektívny dialóg alebo regionálnu spoluprácu, ako je to v prípade štátov V4. Minulosť poznačená vojnami je jednou z najväčších prekážok k tomuto kroku.

Na otázku, či NATO má zostať prítomné v súčasnosti ako aj v blízkej budúcnosti na balkánskom regióne sa naskytuje pozitívna odpoveď, a to v dôsledku dvoch hlavných problémov:

1. Problém teritoriálnej suverenity

Nevyriešených otázok ohľadom teritoriálnej suverenity nájdeme hneď niekoľko: Bosna a Hercegovina (BiH) dlhodobo čelí politickým vyhláseniam Republiky Srbskej o zvolaní referenda na ich oddelenie. Problém teritória predstavuje aj spor Kosova a Srbska, ktorý zostáva nevyriešený. Podobná situácia sa vytvorila vnútri Kosova a srbskej menšiny, ktorá sa, naopak, chce pripojiť k Srbsku.

2. Problém menšinových práv

Problém menšinových práv nie je žiadne novum. Najväčšie problémy sú medzi Kosovom a Srbskom; v Macedónsku, (spomenieme albánske násilné protesty ešte z roku 2001, ktoré poukázali na vážnosť situácie); či pomalý postup Chorvátska pri rovnakom zaobchádzaní so srbskou menšinou, ktorá ušla počas vojny a ktorá sa v súčasnosti vracia do svojich domovov v Chorvátsku.

Spomenuté dva faktory sú hlavnými príčinami nacionalizmu a eskalácie interetnických konfliktov, ktoré spomaľujú pokrok a zabraňujú reformám v iných oblastiach. Demokratická transformácia nebola doposiaľ ukončená. Na rozdiel od krajín v stredoeurópskom regióne, štáty Západného Balkánu nedosiahli úplnú demokratickú konsolidáciu. Zato vízia členstva v NATO sa považuje za jeden zo stabilizátorov mieru v regióne. „Ak sa perspektíva členstva v NATO stane nereálnou, politika na Balkáne sa môže rýchlo zvrhnúť do nacionalizmu a radikalizmu, ktoré odvrátia pozornosť voličov od ekonomických problémov regiónu.”³ ... „Nezaintegrovanie

¹ Logothetti, R. *The security of the Balkan region. The role of NATO*. [Online.] s.72. [Citované 22.11.2011.] Dostupné na <http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/05_sgp_20.pdf>.

² Čech, L. (2008). *Islam - fakty a súvislosti*, s. 90-91.

³ Armakolas, I. et al. (2010). *Athens Working Group: Transforming the Balkans*. [Online.] [Citované 16.11.2011.] s. 5. Dostupné na <<http://ekemprogram.org/awg/images/stories/staff/nato-balkans.pdf>>.

by znamenalo vážne, politické, ekonomické ako aj psychologické implikácie pre dané krajiny a negatívny dopad pre európsku bezpečnosť“⁴.

Ako ďalší dôvod slúži argument, že základom fungujúceho štátu je bezpečné prostredie a poriadok v krajine. „Bezpečnosť je predpokladom pre rozvoj; je to otázka prežitia a musí byť prioritná v krajinách spamätávajúcich sa z konfliktu...v krajinách, kde kultúrne alebo etnické skupiny pociťujú ekonomickú, politickú a sociálnu nerovnosť, sú vojny pravdepodobnejšie.“⁵

2 NATO a verejná mienka na balkánskom polostrove

Dlhoročná prítomnosť NATO na balkánskom regióne a rôzne misie (od vojenských operácií až po misie zabezpečujúce dozor nad udržaním mieru) ovplyvnili vnímanie ľudí a ich postoje k tejto organizácii. Na základe dostupných informácií z odborných článkov, ale aj iných zdrojov, môžeme výsledok zhrnúť nasledovne: podľa prieskumu z roku 2010, ktorý uskutočnila IDM⁶ (Inštitút pre demokraciu a mediáciu) „väčšina reprezentujúca štáty Západného Balkánu vníma NATO ako významnú inštitúciu, pretože garantuje bezpečnosť (66,09%) v Euroatlantickom priestore a predstavuje efektívne fórum pre transatlantický dialóg.“⁷ Zo širokého uhla pohľadu sú názory na integráciu do NATO na Balkáne viac pre ako proti.⁸ Toto všeobecne pozitívne konštatovanie však treba analyzovať aj na úrovni jednotlivých štátov. Napriek pozitívnemu trendu, „Členstvo v NATO je stále relatívne nízko v rebríčku priorít pre mnohých bežných občanov a tiež medzi niektorými elitami v tomto regióne,“⁹ a tak markantné rozdiely v pohľadoch na samotnú organizáciu pretrvávajú. Konsenzus na národnej úrovni a pozitívna verejná mienka sú kľúčové pre dosiahnutie cieľov NATO. Považujú sa za nevyhnutný predpoklad na prekonanie problémov v obrane a bezpečnosti. Verejná mienka navyše „poskytuje legitimitu pre rozhodnutia týkajúce sa bezpečnosti.“¹⁰

Rozlišujeme tak dva hlavné faktory majúce zásadný vplyv na dosiahnutie členstva v NATO:

1. Politická podpora, a teda záujem o členstvo na vládnej úrovni.

⁴ Grimm, K. *Integrating the Western Balkans into NATO and the EU: Challenges, Expectations, Needs*. [Online.] [Citované 16.11.2011.] s. 2. Dostupné na <http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/pfp_rssee_budva_policy.pdf>.

⁵ *The Politics of Poverty: Elites, Citizens and States*. (2010). [Online.] [Citované 16.11.2011.] Dostupné na <http://www.dfid.gov.uk/r4d/PDF/Outputs/FutureState/dfid_Politics_BOOKMARK_SINGLESNEW.pdf>.

⁶ Think thank a nezisková organizácia pôsobiaca v Albánsku. Pozri <<http://idmalbania.org/>>.

⁷ “NATO’s new strategic concept: A view from the Western Balkans.”(2010). [Online.] [Citované 13.11.2011.] s. 2. Dostupné na <http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2010_03/20100317_100311-NSC-Western-Balkans_Report.pdf>.

⁸ Grimm, K. *Integrating the Western Balkans into NATO and the EU: Challenges, Expectations, Needs*. [Online.] s. 3. Dostupné na <http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/pfp_rssee_budva_policy.pdf>.

⁹ Watkins, A. Gligorijevic, S. (2007). “NATO and the Balkans: The case for greater integration.” [Online.] In *NATO review*. [Citované 13.11.2011.] Dostupné na <<http://www.nato.int/docu/review/2007/issue2/english/art3.html>>.

¹⁰ Atanasovic, Z. (2005). “Public opinion of Serbia on joining NATO.” [Online.] In *Western Balkans Security Observer*. s. 22. [Citované 13.11.2011.] Dostupné na <http://www.ccmr-bg.org/upload/document/public_opinion_of_serbia_on_jo.pdf>.

2. Verejná podpora, a to napriek tomu, že v súčasnosti stále nedosahuje takú relevanciu ako v prozápadných demokratických štátoch, predstavuje dôležitý predpoklad pre vstup balkánskych štátov do NATO. Kladný verejný postoj alebo zmena negatívneho vnímania na pozitívnu je užitočná, najmä v prípadoch, keď členstvo nie je prioritou práve na politickej úrovni.

Na všeobecne kladný pohľad na členstvo v NATO sa preto pozrieme cez filter vyššie spomenutých dvoch faktorov, ktoré pomôžu získať detailnejší obraz o pohľade na NATO na Balkáne.

2.1 Bosna a Hercegovina

Bosna a Hercegovina sa stala prvým balkánskym štátom, v ktorom NATO vojensky zasiahlo. Konflikt bol ukončený intervenciou a Daytonskou mierovou zmluvou v roku 1995 a odvtedy bolo NATO v tomto priestore prítomné prostredníctvom misie dozoru nad udržiavaním mieru – IFOR. Dnes dosahuje Bosna a Hercegovina veľmi malé pokroky v procese národného budovania. Základný problém spočíva v komplikovanej vládnej štruktúre, v ktorej (aby si zaistili svoje práva) všetky tri národy smú vetovať hociktoré rozhodnutie prijaté na najvyššej úrovni. Chorváti a Bosniaci (aj keď nie úplne bez problémov) vedia spolupracovať. Problematicky je vnímaná najmä srbská časť, ktorá má rozdielnú víziu o štáte (žiada nezávislosť a táto téma bola ústrednou v prvej polovici roka 2011). Zastáva často opozičný postoj, ktorý zabraňuje kľúčovým rozhodnutiam na cestu vpred. Interetnické napätie preto pretrváva.

Členstvo v NATO:

- ✓ vo Federácii Bosny a Hercegoviny verejnosť podporuje a podpora je tiež deklarovaná na politickej úrovni aj v Republike Srbskej.
- ✗ Avšak je ohrozované opozíciou etnických Srbov na verejnej úrovni a vnútornými rozpormi medzi etnikami na politickej úrovni.

V súčasnosti je verejná mienka o NATO priaznivá. „Okolo troch štvrtín alebo 70 percent Bosniackej populácie podporuje vstup BiH do NATO, zatiaľ čo 15 percent je úplne proti. Výsledky sa však odlišujú na základe etník. Zatiaľ čo verejnosť vo Federácii BiH je (najmä Bosniaci a Chorváti) 90 percent za, Republika Srbská (Srbi) 63 percent sú proti. Takže vnútorné rozdiely sa odzrkadľujú aj v otázke rozšírenia NATO.“¹¹ Tento pomalý proces v napredovaní je ilustrovaný na príklade reformy obrany. „Trvalo desať rokov, aby sa spojili tri armády do jednej a zatiaľ čo tieto reformy zlepšili imidž vojska v BiH, dysfunkcie jasne pretrvávajú.“¹² Kvôli nepriaznivej verejnej mienke v Republike Srbskej, srbskí politici môžu zmeniť svoju preferenciu veľmi flexibilne a bez toho, aby ohrozili svoje záujmy či politické postavenie. Republika Srbská je známa svojou snahou pripojiť sa k Srbsku, čo ovplyvňuje postoj voči NATO.

¹¹ Armakolas, I. et al. (2010). *Athens Working Group: Transforming the Balkans*. [Citované 14.11.2011.] s. 7. Dostupné na <<http://ekemprogram.org/awg/images/stories/staff/nato-balkans.pdf>>.

¹² Tamtiež.

2.2 Macedónsko

Konflikt v Macedónsku vypukol desať rokov po rozpade Juhoslávie. Hlavnými podnetmi boli destabilizovaná situácia v Kosove a frustrácia etnických Albáncov zo svojho nerovného statusu minority v Macedónsku. V tomto prípade EÚ a NATO zakročili a odzbrojili etnických Albáncov z NLA (Národná oslobodenecká armáda) a podarilo sa im dostať strany v konflikte za rokovací stôl. Môžeme tiež konštatovať, že medzinárodná komunita bola tentokrát pripravená na intervenciu, reagovala včas a na žiadosť macedónskej vlády. Jej výsledkom bolo podpísanie Ohridskej dohody. Krátko potom, čo boli vojská NATO nasadené, v roku 2003 prešla zodpovednosť správy na Európsku úniu.

Macedónsko sa vyhlo ozbrojenému konfliktu v 90-tych rokoch a dokázalo sa pokojnou cestou odtrhnúť od Juhoslávie. Napriek tomu, v raných rokoch svojej nezávislosti, na rozdiel od štátov strednej Európy, „Macedónsko nebolo také dôrazné vo svojej žiadosti o prijatie do euroatlantických inštitúcií.“¹³ V tom čase, sa Macedónsko sústredilo predovšetkým na svoje domáce problémy a budovanie štátu. Aj keď sa v roku 1995 pridalo do programu Partnerstvo pre mier (PfP), bolo to viac symbolické gesto ako ozajstná priorita. „Žiadne úsilie sa neinvestovalo do reformy zastaraných vojenských štruktúr a modernizácie celého bezpečnostného sektora ... a veľmi malá pozornosť bola venovaná plneniu formálnych kritérií pre členstvo.“¹⁴

Z dôvodu intervencie NATO v Kosove v roku 1999, Aliancia stratila svoju kredibilitu v Macedónsku. Bolo to najmä kvôli tomu, že počas konfliktu vojaci prekračovali územie Macedónska. Medzitým sa však vnímanie organizácie zmenilo a členstvo v NATO sa stalo žiaducou metou. Nebola to iba vláda, ktorá sa snažila o jej naplnenie. NATO dosiahlo popularitu aj medzi verejnosťou. Dôvody tejto popularity sú podľa Petara Atanasova v očiach obyvateľov Macedónska nasledovné:¹⁵

- ✓ NATO garantuje teritoriálnu integritu a bezpečnosť a zabraňuje interetnickému konfliktu. NATO tiež reprezentuje hodnoty Západu a je považované za nevyhnutný krok k členstvu v EÚ.

Garancia teritoriálnej integrity môže byť pokladaná za hlavný dôvod. Niektoré balkánske krajiny stále nedosiahli zhodu ohľadom vytýčenia hraníc. Navyše, obava z odtrhnutia etnických Albáncov od Macedónska medzi Macedónčanmi pretrváva. Čo sa týka bezpečnosti, ak by niekedy došlo k útoku na Macedónsko, bude mať za sebou ochranu medzinárodnej komunity. Spomínaný interetnický konflikt v roku 2001 bol zastavený koordinovaným zásahom, ktorý bol uskutočnený relatívne včas. Táto skúsenosť je vo všeobecnosti vnímaná pozitívne, pretože vláda tak nebola nútená vyhlásiť občiansku vojnu.

NATO je v Macedónsku populárne medzi väčšinou obyvateľstva. Avšak, Cvete Koneska argumentuje, že Macedónčania si nie sú úplne vedomí všetkých obetí pre členstvo, ako sú potenciálne straty životov vojakov v misiách NATO alebo potreba realokácie finančných prostriedkov na reformu obrany z iných oblastí. Verejná diskusia sa venuje najmä pozitívnym aspektom členstva. „Zatiaľ čo debata posilňuje vysoký stupeň popularity a podpory NATO

¹³ Koneska, C. (2007). „Macedonian discourse on NATO.“ In *Western Balkans Security Observer*. roč. 5, č. April – Jún, 2007. s. 5.

¹⁴ Tamtiež.

¹⁵ Atanasov, S. (2004). „Defence Reform and Public Opinion in Macedonia.“ In *Transforming National Armed Forces in South East Europe –from the Social to the Military Challenge*. 9th Workshop of the PfP Consortium Study Group „Regional Stability in South East Europe.“ Dostupné na <http://hawk.ethz.ch/serviceengine/Files/ISN/15228/ipublicationdocument_singledocument/868e0626-ca27-4a78-9d09-e4964a84e279/en/19_Transforming.pdf>.

a NATO idealizuje, nedáva rovnovážnu a realistickú ideu o tom, čo členstvo v NATO znamená.”¹⁶ Navyše nevyriešený spor s Gréckom ohľadom názvu Macedónska nedovoľuje Macedónsku napredovať.

2.3 Srbsko

Srbsko je jediným štátom balkánskeho región, ktorý sa momentálne nesnaží o členstvo v NATO ani na vládnej, ani na verejnej úrovni, avšak vláda aj verejnosť sú za členstvo v EÚ. Počas volieb Západ vždy ostro sleduje, či nová vláda bude pokračovať v orientácii k EÚ. Hoci posledné voľby v roku 2012 vyhrali nacionálne orientované strany, Srbsko potvrdilo záujem o členstvo a v marci tohto roku mu bol udelený status kandidáta. Na rozdiel od EÚ, NATO zostáva mimo prioritného rámca.

Príčina nedostatku podpory pre vstup do NATO:

- ✘ V roku 1999 NATO zasiahlo proti Srbsku vo vojne medzi Srbskom a Kosovom. Srbsko po ňom stratilo vplyv a kontrolu nad Kosovom, ktoré sa stalo protektorátom pod správou medzinárodnej komunity. NATO zaisťuje bezpečnosť a poriadok v provincii. Kosovo vyhlásilo nezávislosť od Srbska.

„Stále živé spomienky na bombardovanie Srbska spolu s pocitom krivdy po tom, čo väčšina členov NATO uznalo nezávislosť Kosova, poškvŕňujú imidž Aliancie v Srbsku.”¹⁷ Viac ako polovica obyvateľstva by nepristúpila na členstvo v NATO. Prieskumy však ukázali, že v srbskej vzorke aj napriek negatívnym postojom došlo k malému zvýšeniu podpory.¹⁸ Ale tento trend oslabil unilateralná deklarácia nezávislosti Kosova.

Zoran Atanasović dopĺňa, že je to mladá a vzdelaná časť verejnosti, ktorá vyjadruje svoju podporu a že “dodatčná pozornosť a informácie o pozitívnych a negatívnych aspektoch NATO by sa mali zamerať na starších a nevzdelaných občanov.”¹⁹

2.4 Kosovo

„Kosovo, ktoré vyhlásilo nezávislosť vo februári 2008 by chcelo vstúpiť do NATO, ale jeho medzinárodný status zostáva neurčitý.”²⁰ Podpora členstva Kosova v NATO je vysoká. Zasluky na ukončení Miloševićovho režimu a vplyvu v provincii pripisujú Kosovčania NATO. Keďže nie všetci členovia NATO uznali Kosovo, otázka úplnej integrácie zostáva nezdopovedaná.

¹⁶ Koneska, C. (2007). „Macedonian discourse on NATO.“ [Online.] In *Western Balkans Security Observer*. roč. 5, č. April – Jún, 2007. s. 10.

¹⁷ Armakolas, I. et al. (2010). “Athens Working Group: Transforming the Balkans.” [Citované 14.11.2011.] s. 13. Dostupné na <<http://ekemprogram.org/awg/images/stories/staff/nato-balkans.pdf>>.

¹⁸ Atanasovic, Z. (2005). “Public opinion of Serbia on joining NATO.” [Online.] In *Western Balkans Security Observer*. [Citované 14.11.2011.] s. 23. Dostupné na <http://www.ccmr-bg.org/upload/document/public_opinion_of_serbia_on_jo.pdf>.

¹⁹ Atanasovic, Z. (2005). „Public opinion of Serbia on joining NATO.” [Online.] In *Western Balkans Security Observer*. [Citované 14.11.2011.] s. 23. Dostupné na <http://www.ccmr-bg.org/upload/document/public_opinion_of_serbia_on_jo.pdf>.

²⁰ Armakolas, I. et al. (2010). “Athens Working Group: Transforming the Balkans.” [Online.] [Citované 14.11.2011.] s. 4. Dostupné na <<http://ekemprogram.org/awg/images/stories/staff/nato-balkans.pdf>>.

2.5 Čierna Hora

Čierna Hora je vnímaná ako štát, ktorý je z balkánskeho regiónu najbližšie k členstvu v NATO. Fakty, ktoré podporujú členstvo sú:

- ✓ Nezávislosť od Srbska, ktorú Čierna Hora získala v roku 2006 a rozhodla sa pre užšiu spoluprácu s NATO. Dlhodobá (od osamostatnenia) pro-euroatlantická vláda.

Hlavným dôvodom je rozhodnutie vlády, ktorá vstup do NATO definovala ako jasnú prioritu. „*Vláda Čiernej Hory je odhodlaná vo svojom úmysle vstúpiť do aliancie NATO tak rýchlo, ako to len bude možné.*”²¹ Dôkazom je pokrok v spĺňaní kritérií nevyhnutných na vstup. „*Čierna Hora podstúpila značné vojenské reformy a reformy v rámci PjP [Partnerstvo pre mier] a dosiahla veľké politické a ekonomické výsledky. V decembri 2009, bola Čierna Hora prizvaná zapojiť sa do akčného plánu pre členstvo...,*”²² ktorý reprezentuje užšiu formu spolupráce. Navyše, niektoré z opozičných strán vrátane menšinových skupín (Albánci a Bosniaci) sú za vstup a ostatné zjavne „*prispôsobujú svoju mienku podľa verejnej mienky...*”²³

Ale napriek dostatočnej podpore na politickej úrovni, existuje iný problém, ktorému NATO v tejto krajine čelí, a to na úrovni obyvateľstva. Verejná mienka zaostáva za politickou podporou. Podľa prieskumov z roku 2011 iba 26.9% populácie je pro-NATO orientovaná.²⁴ Dôvody sú nasledovné:

- * bombardovanie NATO v roku 1999. Najväčšia menšina žijúca v Čiernej Hore je srbská.

Napriek tomu, že Čierna Hora sa nepodieľala na vojne s Kosovom, bola v tom čase integrálnou súčasťou Srbska. Bombardovanie Srbska tak zasiahlo aj ju, najmä strategické miesta, čo v mysliach domáceho obyvateľstva zanechalo pocit krivdy a spáchanej nespravodlivosti. Najväčší oponenti sa nájdu medzi srbskou menšinou (tvoriaca okolo 30% obyvateľstva), ktorá je najviac ovplyvnená bombardovaním z roku 1999 a tiež lojálna srbskej vláde, keďže mnohí nesúhlasili s nezávislosťou Čiernej Hory.

Intenzívna komunikácia s obyvateľstvom Čiernej Hory, ktoré nie je stotožnené s členstvom v Aliancii, je tak považovaná za nevyhnutnú, ak by sa rozhodnutie prenechalo na verejnosť. Podľa Rudovica je tiež dôležité zapojiť do verejnej diskusie aj opozičné strany, čo zabráni špekuláciám, že koalíčné strany podporujú NATO s cieľom dosiahnuť svoje záujmy. Pretože členstvo v NATO má podľa odborníkov aj iné pozitívne aspekty ako „*zlepšenie medzinárodného imidžu Čiernej Hory, ... vytvorenie priaznivého okolia pre zahraničné investície, rýchlejšiu a lacnejšiu profesionalizáciu čiernohorskej armády.*”²⁵

²¹ Rudovic, N. (2011). *Montenegro divided*. [Online.] [Citované 15.11.2011.] Dostupné na 30.10.2011 from <http://www.bridge-mag.com/index.php?option=com_content&view=article&id=498:montenegro-divided&catid=38:dialogue-2009&Itemid=43>.

²² Armakolas, I. et al. (2010). *Athens Working Group: Transforming the Balkans*. [Online.] [Citované 15.11.2011.] s. 8. Dostupné na <<http://ekemprogram.org/awg/images/stories/staff/nato-balkans.pdf>>.

²³ Rudovic, N. (2011). *Montenegro divided*. [Online.] [Citované 15.11.2011.] Dostupné na <http://www.bridge-mag.com/index.php?option=com_content&view=article&id=498:montenegro-divided&catid=38:dialogue-2009&Itemid=43>.

²⁴ Rudovic, N. (2011). *Montenegro divided*. [Online.] [Citované 15.11.2011.] Dostupné na <http://www.bridge-mag.com/index.php?option=com_content&view=article&id=498:montenegro-divided&catid=38:dialogue-2009&Itemid=43>.

²⁵ Tamtiež.

3 Konštruktivismus v medzinárodných vzťahoch a možnosť zmeny

Lenkovska a Franklin tvrdia, že vysvetliť nastávajúcu zmenu identity balkánskych štátov a pozitívnu zmenu k NATO je možné podľa teórie konštruktivismu. Podľa tejto teórie medzinárodný systém vytvárajú idey, normy a myšlienky, ktoré zas vytvárajú ľudí, a nielen aktér ovplyvňuje štruktúru, ale aj štruktúra ovplyvňuje aktéra.²⁶ To znamená, že prostredie tvaruje identitu subjektu, a teda zmena v jeho preferenciách a záujmoch je možná. V prípade balkánskych štátov a NATO, „...intenzívna interakcia s regiónom bola zaistená na niekoľkých úrovniach a spolupráca a socializácia v rámci regiónu bola sledovaná po dlhý čas,²⁷ a tak dochádza k spomínanej zmene identity na Balkáne.

Dôležitú úlohu tu zohrávajú organizácie. „Konštruktivisti sa zameriavajú na to ... ako sú vzťahy formované prostredníctvom kolektívnych sociálnych inštitúcií. Sociálne prostredie definuje kto sme, našu identitu ako sociálneho stvorenia.“²⁸ Medzinárodné organizácie vytvárajú podmienky na kolektívnu akciu²⁹ za normálnych okolností racionálnych aktérov, ktorí na základe vopred stanovených pravidiel podriaďujú svoje správanie tomu, čo je vhodné namiesto vypočítavosti a racionálnosti. NATO je jednou z týchto kolektívnych inštitúcií. Dnes sa NATO považuje za vojenskú a bezpečnostnú organizáciu definovanú cez prizmu hodnôt a noriem a tvorí súčasť euroatlantickej komunity. Hlásia sa k demokratických hodnotám a spoločným normám, ktoré sa minimálne v európskom kultúrnom a civilizačnom prostredí snaží obhájiť. Normy sú v teórii konštruktivismu dôležité, pretože vytvárajú spomínané pravidlá, podľa ktorých je správanie jednotlivcov v kolektíve akceptovateľné a cez ktorého možno definovať ich príslušnosť k spoločnosti.

Teória konštruktivismu je teda schopná vysvetliť zmeny na politickej úrovni. Môžeme ju však premietnuť aj na úroveň zmeny postojov obyvateľstva v samotnom štáte. „Očakávania vhodného správania sa môžu rozšíriť medzi obyvateľstvo a inštitucionalizovať sa do takej miery, že sú prijímané ako dané.“³⁰

Skúsenosti štátov zo strednej a východnej Európy (ďalej len SVE) podporujú teóriu konštruktivismu a demonštrujú, že zmena negatívnych postojov alebo nerozhodnosť obyvateľstva voči vstupu do NATO je možná. „Podľa výskumov Eurobarometru v strednej a východnej Európe v roku 1996 a 1997 bola podpora NATO v priemere 30% vo všetkých krajinách okrem Rumunska.“³¹ Dnes sú všetky štáty členmi NATO ako aj EÚ. Ako dobrý príklad slúži Bulharsko, v ktorom verejná podpora od 1989 do 1992 bola nízka a Alianciu

²⁶ Karacasulu, N. Uzgören. (2007). *Explaining Social Constructivist contributions to Security Studies**. [Online.] [Citované 6.9.2012.] s. 32. Dostupné na <<http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/02/KaracasuluUzgoren.pdf>>.

²⁷ Lenkovska, L. Franklin S, T. „Constructivist Approach to Western Balkans' Contribution Towards Peace and Stability.“ [Online.] [Citované 12.10.2012.] s. 13. Dostupné na <<http://www.analyticalmk.com/files/2011/01/1.pdf>>.

²⁸ Wend. Jackson, Sorenson. „Introduction to International Relations.“ In Karacasulu, N. Uzgören. *Explaining Social Constructivist contributions to Security Studies**. 2007. s. 32. Dostupné na <<http://www.sam.gov.tr/perceptions/volume%20xii/ExplainingSocial.pdf>>

²⁹ Druľák, P. (2003). *Teorie medzinárodných vzťahů*. s. 154.

³⁰ Barnett, M. (2005). „Social Constructivism.“ In Baylis J. Smith. S. *The Globalization of world politics: an introduction to international relations*. s. 265.

³¹ Atanasovic, Z. (2005). „Public opinion of Serbia on joining NATO. [Online.] IN *Western Balkans Security Observer*. s. 26. [Citované 12.10.2012.] Dostupné na <http://www.ccmr-bg.org/upload/document/public_opinion_of_serbia_on_jo.pdf>.

pokladali za rivala.³² Od roku 2000 podpora stúpila a ustálila sa ako výsledok integračného procesu do EÚ a zapojenia do programu Partnerstvo pre mier. Je dôležité zároveň poznamenať, že proces zvyšovania pozitívneho vnímania v krajinách stredoeurópskeho regiónu tvorili proeuroatlanticky zamerané vlády, ktoré odštartovali komunikačné kampane zamerané na domáce obyvateľstvo, médiá a ostatné inštitúcie. Celý proces bol teda vytváraný vo vzájomnej interakcii medzi NATO a miestnymi vládami, čo bolo kľúčom na vstup.

Na dosiahnutie členstva v NATO teda treba ašpiráciu najvyšších politických predstaviteľov, čo znamená, že súhlas vlád v balkánskych štátoch je tiež taký nevyhnutný, ako bol aj v prípade štátov SVE. Na základe analýzy sme zhodnotili, že na politickej úrovni sú vlády, okrem srbskej, za členstvo svojich krajín v NATO. V tomto bode teda problém nie je významný. Rozdiely sa však objavujú na úrovni *verejnej mienky*, ktorá je pre členstvo tiež kľúčová. Internacionalizácia noriem medzinárodného spoločenstva, ktoré NATO a EÚ hlásajú, je potrebná aj na úrovni verejnosti. Integrácia Západného Balkánu do EÚ a NATO má priaznivý vplyv na vývoj štátov vrátane demokratizácie. Napriek tomu, interentické napätie v tejto časti Európy sa nestalo výnimkou a ani integrácia zatiaľ nedosiahla jeho vylúčenie. Mohli by sme argumentovať, že štáty ako Švajčiarsko či Rakúsko sa členmi NATO nestali. Ich spoločnosti si však demokratické hodnoty osvojili, čo ich zaraďuje do euroatlantickej medzinárodnej komunity. Ale v balkánskych štátoch demokratizačný proces nebol zavŕšený. „*Pokiaľ sa vylúčenie násilia stane všeobecne prijímanou normou, bude to znamenať premenu identít aktérov do stavu, v ktorom identita bude aktérovi brániť v použití sily a privedie ho k spolupráci s ostatnými.*“³³ Odmietanie násilia si treba osvojiť aj na spoločenskej úrovni a v každodennom živote napr. v rámci riešenia menšinových práv a sporov, ktoré pretrvávajú a eskalujú do násilia.

Napriek vyššie uvedenému úspešnému príkladu transformácie verejnej mienky v SVE štátoch, je však prípad balkánskeho regiónu a ich cesta do NATO špecifická, a preto ju nemožno celkom porovnávať s prípadom stredoeurópskych štátov. Na základe poskytnutých informácií v texte argumentujeme, že balkánske štáty sa odlišujú od stredoeurópskych v dvoch základných skutočnostiach: spomínanou negatívnou skúsenosťou niektorých národov s NATO (čo SVE štáty nemali) a tiež históriou poznačenou konfliktmi po skončení studenej vojny (ktorú SVE tiež nezažili) vyúsťujúca do súčasnej, hoci nie nestabilnej, stále však napätej situácie. Socializácia na úrovni verejnosti – čiže dosiahnutie akceptácie organizácie NATO, jej noriem a ochota stotožniť sa s ňou, je preto v balkánskych štátoch náročnejší proces, ako to bolo v prípade SVE štátov.

Balkánske štáty sú zároveň poznačené nízkou intenzitou regionálnej spolupráce. Napätá situácia zabraňuje rozvoju, pretože, ako bolo spomenuté, bezpečné a mierové prostredie je kľúčové pre schopnosť štátu rozvíjať sám seba a tiež regionálnu spoluprácu. Spolupráca však v dôsledku menšinových a teritoriálnych sporov chýba medzi niektorými národmi aj na úrovni štátu. Bosna a Hercegovina je toho príkladom. Sarajevo demonštruje, že Bosniaci, Srbi a Chorváti sice žijú v spoločnom hlavnom meste, zostávajú medzi sebou oddelení a odcudzení – pozostatok konfliktu z 90. rokov. Štát, v ktorom boli jednotlivé etniká v minulosti schopné žiť v tolerancii, sa v dôsledku posledných vojen zmenil.³⁴ „*Kým v časoch bývalej Juhoslávie mohla byť spoločnosť v BiH považovaná za multietnickú, v súčasnosti ju tvoria tri samostatné*

³² Zilberman, A. Webber, S. (2003). „Public Attitudes toward NATO Membership in Aspirant Countries.” [Online.] IN Marie Vlachova (ed.), *The Public Image of Defense and the Military in Central and Eastern Europe*. Belgrade., s. 47-68. Dostupné na <http://www.dcaf.ch/_docs/Pub_Image_Defence/Zilberman.pdf>.

³³ Druhá, P. (2003). *Teorie medzinárodných vzťahů*. s. 154.

³⁴ Tacconi, M. (2011). *Sarajevo, the «European Jerusalem» Today*. [online.] [Citované 12.10.2012.] Dostupné na <<http://www.resetdoc.org/story/00000021613>>.

*národnostné skupiny žijúce v geograficky oddelených celkoch. Napríklad viac ako 90% srbského obyvateľstva žije v celku Republika srbská a len necelých 10% vo Federácii Bosna a Hercegovina. ... Etnické členenie a územná koncentrácia národnostných skupín sú v súčasnosti prevládajúce sociálne procesy.*³⁵

NATO síce dosiahlo politickú podporu, v súčasnosti by sa malo viac zamerať na civilnú dimenziu. Tá otvára priestor pre verejnú diplomaciu, teda nástroj, ktorým sa organizácia snaží pozitívne ovplyvniť verejnú mienku a dosiahnuť členstvo ďalších štátov. Podľa J. Nye je mäkká sila produktom verejnej diplomacie. Na prvý pohľad sa mäkká sila NATO môže zdať paradoxná, pretože do konca studenej vojny bola výhradne vojenskou organizáciou opierajúca sa o tvrdú moc. Postupnými zmenami v medzinárodnom prostredí sa však mení aj NATO a reflektuje tieto zmeny prostredia, aby si obhájilo svoju existenciu. Navyše, v 21. storočí neostáva verejná diplomacia len nástrojom výhradne štátov, ale začínajú ju využívať aj medzinárodné organizácie ako Európska únia, ktoré si uvedomujú jej dôležitosť a silu.

NATO využíva širokú škálu komunikačných nástrojov verejnej diplomacie, medzi nimi organizáciu návštev do NATO, finančnú podporu seminárov, konferencií či prednášok pod záštitou mimovládnych organizácií, či publikáciu krátkych filmov. Podporuje aj tzv. NATO Informačné centrá a knižnice (NATO Depository Library a NATO Corner).³⁶

Zvyšovanie povedomia o Aliancii je dôležité, avšak NATO by malo siahnuť nad rámec komunikačných prostriedkov ako sú informačné kampane a dialóg. Stefanie Babst (námetníčka generálneho tajomníka NATO pre stratégiu verejnej diplomacie) vo svojom príhovore na sympóziu v roku 2009 spomenula modernizáciu verejnej diplomacie NATO a jej pokroky. Upozornila však, že nie sú dostatočné.³⁷ Napriek tomu bola výzva upriamovaná viac na digitalizáciu komunikácie a diskusiu o NATO ako na inovatívne metódy verejnej diplomacie.

Na jeden z moderných prístupov vo verejnej diplomacii upozornili Cowan a Arsenaultová, ktorí identifikujú tri vrstvy verejnej diplomacie. Monológ a dialóg sú dnes známe a mnohí experti ako Jan Melissen vnímajú dialóg a obojstrannú komunikáciu ako prvky odlišujúce verejnú diplomaciu od propagandy. Ale Cowan a Arsenaultová pridávajú tretiu vrstvu – *spoluprácu (collaboration)*. Spoluprácu odborníci vo verejnej diplomacii doteraz viac prehliadali ako skúmali. „*Spolupráca – definovaná ako iniciatíva, v ktorej ľudia pracujú na spoločnom joint venture alebo projekte – poskytuje rovnocenne kritický a v niektorých prípadoch dokonca efektívnejší prístup.*“³⁸

Na stránke NATO je verejná diplomacia aliancie deklarovaná predovšetkým cez komunikačné aktivity: dialóg, vytváranie imidžu či branding. „*Divízia [verejnej diplomacie NATO] sa snaží informovať o profile NATO a dostať zásluhy NATO do povedomia ľudí a do verejnej debaty.*“³⁹ Zatiaľ čo informačná kampaň o NATO mohla byť úspešná v štátoch SVE, v balkánskom regióne (z už spomínaných dvoch dôvodov) nestačí. Monológ, dialóg

³⁵ Gabrielová, P. (2012). „Bosna a Hercegovina“. IN Grančay, M. – Szikorová, N. – et. al *Integrácia západného Balkánu a Turecka do Európskej únie : kniha 2 - individuálny aspekt*. s. 92-93.

³⁶ Informácie poskytla NATO Division Public Diplomacy.

³⁷ Speech by Stefanie Babst. „Public Diplomacy – The Art of Engaging and Influencing.“ 2009. [Online.] [Citované 13.10.2012.] Dostupné na <http://www.atlantic-community.org/app/webroot/files/articlepdf/Babst_Public_Diplomacy.pdf>, s. 10.

³⁸ Cowan, G. Arsenault, A. „Moving from Monologue to Dialogue to Collaboration: The Three Layers of Public Diplomacy“ In *The Annals of American Academy of Political and Social Science*. 2008. s. 11.

³⁹ Public Diplomacy Division (PDD). [online.] [Citované 10.10.2012.] Dostupné na <<http://www.nato.int/cps/en/natolive/71161.htm>>.

a spolupráca majú podľa Cowana a Arsenaultovej vo verejnej diplomacii svoje miesto, ale v balkánskom regióne je podľa nášho názoru práve tretia vrstva kľúčová. Verejná diplomacia NATO by sa mala zamerať na budovanie demokratickej spoločnosti prostredníctvom civilných projektov. „*Jednotlivci, ktorí sa angažujú v konverzácii môžu lepšie porozumieť jeden druhému. Jednotlivci, ktorí vytvárajú alebo spoločne niečo dosiahnu – či už je to stavanie domu, školy alebo kostola; komponovanie hudby, alebo v športe hra – sú navždy zviazaní spoločnou skúsenosťou a/alebo úspechom.*“⁴⁰ Dialóg je efektívny; avšak spolupráca (ktorej je dialóg súčasťou) v regióne, kde spolupráca nie je dostatočne vyvinutá, je kľúčová.

Autorka článku sa v roku 2011 zúčastnila na programe REACT – diskusie o vstupe Čiernej Hory do NATO, na ktorom participovali mladí reprezentanti z okolitých balkánskych štátov. Išlo o týždňovú aktivitu pod záštitou miestnej mimovládnej organizácie financovanej divíziou verejnej diplomacie NATO. Hoci v tomto prípade možno konštatovať, že program bol orientovaný vyslovene v prospech členstva v NATO s minimálnym zastúpením argumentov *proti* NATO a nedostatočným objasnením negatív členstva (ako bolo spomenuté v prípade Macedónska), vytvorilo to platformu pre dialóg a vzájomné spoznávanie sa mladých ľudí rôznych národov a náboženstiev – aspekt, ktorý je v tejto časti Európy nevyhnutný k budovaniu stabilnej spoločnosti. Participanti pochádzali zväčša z oblasti politických vied, našli sa však aj reprezentanti z iných odborov. Išlo o informačnú kampaň, ktorá presahovala rámec dialógu a niesla známky spolupráce.

Napriek samotnému charakteru NATO (bezpečnosť a obrana), by sa verejná diplomacia NATO nemala limitovať výlučne na oblasť bezpečnosti a zahraničných vzťahov. Aktivity by mali presiahnuť daný rámec. Spoločné projekty mladých pod záštitou NATO by sa mohli organizovať aj v iných oblastiach (prírodných, humanitných...) vytvárajúce základ regionálnej kooperácie a prispievajúce k odstraňovaniu predsudkov medzi národmi.

Možným protiargumentom kritikov takéhoto prístupu by mohol byť názor, že aktivity daného charakteru pre NATO, ako vojenskú organizáciu, nie sú vhodné. Platí však, že mäkká sila nie je ani vojenská a ani ekonomická, a ak sa NATO rozhodlo ju vytvárať, tvrdé prostriedky nebudú účinné. Avšak mäkké komunikačné prostriedky sú zasa málo efektívne. Zastávame názor, že cesta balkánskych štátov do NATO vedie cez budovanie balkánskej spoločnosti s dôrazom na spoluprácu, ktorá smeruje k fungujúcemu a stabilnému regiónu. Tento proces je dlhodobý, no jeho základy budú pevnejšie, ako štruktúra postavená výlučne na informačných kampaniach, brandingu alebo dialógu.

Osvojenie demokratických hodnôt a noriem medzinárodnej komunity, ku ktorým sa politické elity prostredníctvom uchádzania sa o členstvo v NATO prihlásili, treba doplniť o verejnú úroveň. Verejná diplomacia NATO má potenciál túto „trhlinu“ vyplniť, nie však upozorňovaním na samotnú organizáciu, ale upriamením pozornosti na spoločnosť, v ktorej sa o zmenu imidžu usiluje.

⁴⁰ Cowan, G. Arsenault, A. „Moving from Monologue to Dialogue to Collaboration: The Three Layers of Public Diplomacy“ In *The Annals of American Academy of Political and Social Science*. 2008. s. 21.

ZÁVER

Analýza, ako NATO vnímajú balkánske štáty na politickej úrovni demonštrovala, že okrem Srbska, majú štáty (ktoré nie sú doposiaľ v NATO) o členstvo záujem. Prekážkou sú však pretrvávajúce rozdiely na úrovni verejnej mienky. Verejná mienka je pozitívna v Kosove a Macedónsku. Ale nie je pravdepodobné, že niektorý z týchto štátov by sa v blízkej budúcnosti stal jeho členom. Negatívny postoj demonštruje Srbsko a rozdielny Bosna a Hercegovina ako aj v Čierna Hora, čo tiež neľahčuje ich vstup do Aliancie.

Identita balkánskych štátov sa prostredníctvom dlhodobej interakcie s euroatlantickými štruktúrami, vrátane NATO, mení. Objasnenie prináša teória konštruktivizmu na základe dlhodobej interakcie a prítomnosti Aliancie v regióne. Danú zmenu identity odborníci vysvetľujú na politickej úrovni. Argumentujeme však, že na úspešné členstvo do NATO treba aj pozitívnu verejnú mienku, ktorá sa síce v spomínaných štátoch mení, zatiaľ však na plnohodnotné členstvo nedostatočne. Jednou z príčin je neuspokojivé osvojenie demokratických hodnôt. Daný nedostatok otvára priestor na verejnú diplomaciu ako mäkký nástroj. Na zmenu negatívnych alebo neutrálnych postojov v prípade balkánskych štátov však nestačí informačná kampaň resp. dialóg a monológ s obyvateľstvom, ako to bolo v prípade SVE štátov. Prípád balkánskych štátov je špecifický, ovplyvnený konfliktmi z 90. rokov, ktoré paralyzovali regionálnu spoluprácu a ďalší spoločenský pokrok.

Verejná diplomacia NATO by sa preto mala zamerať na tretiu dimenziu – *spoluprácu* – ktorá je v súčasnosti na teoretickej úrovni vo verejnej diplomacii v procese objavovania. Verejná diplomacia NATO by tak mala podporovať nielen spoločné projekty medzi NATO a Balkánom, ale mala by pôsobiť aj medzi samotnými balkánskymi národmi, čo by potenciálne mohlo viesť k posilňovaniu stability, k dôvere voči inštitúcii, ako aj medzi samotnými balkánskymi národmi. Budovanie stabilnej balkánskej spoločnosti prostredníctvom verejnej diplomacie zameranej nie iba na NATO, ale aj na balkánsku spoločnosť, by tak mohlo mať širšie pozitívne dopady na prosperitu a rozvoj regiónu.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. ARMAKOLAS, I. et al. (2010). „Athens Working Group: Transforming the Balkans”. [Online.] Dostupné na <<http://ekemprogram.org/awg/images/stories/staff/nato-balkans.pdf>>.
2. ATANASOV, S. (2004). „Defence Reform and Public Opinion in Macedonia.“ [Online.] IN *Transforming National Armed Forces in South East Europe – from the Social to the Military Challenge*. 9th Workshop of the PfP Consortium Study Group „Regional Stability in South East Europe“. Dostupné na <http://hawk.ethz.ch/serviceengine/Files/ISN/15228/ipublicationdocument_singledocument/868e0626-ca27-4a78-9d09-e4964a84e279/en/19_Transforming.pdf>.
3. ATANASOVIC, Z. (2005). „Public opinion of Serbia on joining NATO”. [Online.] IN *Western Balkans Security Observer*. Dostupné na <http://www.ccmr-bg.org/upload/document/public_opinion_of_serbia_on_jo.pdf>.
4. BARNETT, M. (2005). „Social Constructivism.“ IN Baylis J. Smith. S. *The Globalization of world politics: an introduction to international relations*. New York: Oxford University Press. ISBN 0199271186
5. COWAN, G. – ARSENAULT, A. (2008). „Moving from Monologue to Dialogue to Collaboration: The Three Layers of Public Diplomacy“ In *The Annals of American Academy of Political and Social Science*. 2008. 616:10. s. 10-28
6. ČECH, Ľ. (2008). *Islam - fakty a súvislosti*. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl generála M. R. Štefánika. ISBN 978-80-8040-352-2
7. DRULÁK, P. (2003). *Teorie mezinárodných vztahů*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-7256

8. GABRIELOVÁ, P. (2012). "Bosna a Hercegovina". In GRANČAY, M. – SZIKOROVÁ, N. – et. al. *Integrácia západného Balkánu a Turecka do Európskej únie: kniha 2 - individuálny aspekt*. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2012. 229 s. ISBN 978-80-225-3374-4
9. GRANČAY, M. – SZIKOROVÁ, N. – et. al. *Integrácia západného Balkánu a Turecka do Európskej únie: kniha 2 - individuálny aspekt*. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2012. 229 s. ISBN 978-80-225-3374-4
10. GRIMM, K. (2007). *Integrating the Western Balkans into NATO and the EU: Challenges, Expectations, Needs*. [Online.] Dostupné na <http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/pfp_rssee_budva_policy.pdf>.
11. KARACASULU, N. Uzgören. (2007). *Explaining Social Constructivist contributions to Security Studies*. [Online.] Dostupné na <<http://www.sam.gov.tr/perceptions/volume%20xii/ExplainingSocial.pdf>>.
12. KONESKA, C. (2007). „Macedonian discourse on NATO“. IN *Western Balkans Security Observer*. roč. 5, č. April – Jún, 2007.
13. LEVKOVSKA, L. – FRANKLIN, S. T. (2011). *Constructivist Approach to Western Balkan's Contribution Towards Peace and Stability*. [Online.] Dostupné na <<http://www.analyticalmk.com/files/2011/01/1.pdf>>.
14. LOGOTHETTI, R. (2005). *The security of the Balkan region. The role of NATO*. [Online.] Dostupné na <http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/05_sgp_20.pdf>.
15. *NATO's new strategic concept: A view from the Western Balkans*. (2010). [Online.] Dostupné na <http://idmalbania.org/sites/default/files/publications/NSC-Western-Balkans_Report.pdf>
16. RUDOVIC, N. (2011). *Montenegro divided*. [Online.] Dostupné na <http://www.bridge-mag.com/index.php?option=com_content&view=article&id=498:montenegro-divided&catid=38:dialogue-2009&Itemid=43>.
17. *Speech by Stefanie Babst*. (2009) „Public Diplomacy – The Art of Engaging and Influencing.“ 2009. Dostupné na <http://www.atlantic-community.org/app/webroot/files/articlepdf/Babst_Public_Diplomacy.pdf>.
18. TACCONI, M. (2011). *Sarajevo, the «European Jerusalem» Today*. [online.] Dostupné na <<http://www.resetdoc.org/story/00000021613>>.
19. *The Politics of Poverty: Elites, Citizens and States*. (2010). [Online]. Dostupné na <http://www.dfid.gov.uk/r4d/PDF/Outputs/FutureState/dfid_Politics_BOOKMARK_SINGLESNEW.pdf>.
20. ZILBERMAN, A. – WEBBER, S. (2003). "Public Attitudes toward NATO Membership in Aspirant Countries." [Online.] In Marie Vlachova (ed.), *The Public Image of Defense and the Military in Central and Eastern Europe*. Belgrade. 2003. s. 47-68. Dostupné na <http://www.dcaf.ch/_docs/Pub_Image_Defence/Zilberman.pdf>.
21. WATKINS, A. – GLIGORIJEVIC, S. (2007). "NATO and the Balkans: The case for greater integration." [Online.] IN *NATO review*. Dostupné na <<http://www.nato.int/docu/review/2007/issue2/english/art3.html>>.

KONTAKT

Ing. Laura Meričková
Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/B
85235 Bratislava
E-mail: laura.merickova@euba.sk

**NOVÁ EURÓPSKA INVESTIČNÁ POLITIKA A JEJ DOPAD NA OSUD
BILATERÁLNYCH INVESTIČNÝCH DOHÔD ČLENSKÝCH ŠTÁTOV EÚ (1. ČASŤ)**

Mgr. Ing. Katarína Brocková, PhD.

ABSTRAKT

Deklarovaným cieľom rozšírenia spoločnej obchodnej politiky EÚ patriacej do výlučnej kompetencie EÚ o investičnú politiku, ktoré priniesla Lisabonská zmluva, malo byť posilnenie pozície EÚ v rokovaniach o otázkach obchodnej politiky s kľúčovými svetovými partnermi. V skutočnosti sa tým narušilo relatívne stabilné investičné prostredie, ktoré bolo posledných 50 rokov v priestore EÚ podporené vytvorením siete početných bilaterálnych investičných zmlúv, ktorých budúcnosť sa stala v dôsledku uvedených zmien v európskej legislatíve otáznou. Úskaliami postlisabonskej európskej legislatívy a ich dopad na budúcnosť existujúcich ako i novo uzatváraných medzinárodných dohôd obsahujúcich záväzky týkajúce sa ochrany investícií sú predmetom skúmania v tomto článku.

Kľúčové slová: Lisabonská zmluva, bilaterálne investičné zmluvy, komplexná európska medzinárodná investičná politika, riešenie medzinárodných investičných sporov

ABSTRACT

The expansion of the common commercial policy of the EU (which falls into its exclusive competence) by including investment policy following the entry into force of the Lisbon Treaty, was aimed at strengthening the EU's position in negotiations regarding commercial policy issues with key global players. In reality, however, it has compromised a relatively stable investment environment in Europe by subjecting a wide base of numerous bilateral investment treaties concluded in the last 50 years to an uncertain future. The pitfalls of the post-Lisbon European legislation and their impact on the future of the existing as well as newly concluded international agreements that include obligations on investment protection are analyzed in the presented article.

Key words: Treaty of Lisbon, extra-EU bilateral investment treaties, complex European international investment policy, settlement of international investment disputes

JEL: F59, K33**Úvod**

Investičná politika patrí medzi najdôležitejšie determinanty ekonomického rozvoja štátu. Jedným zo zámerov Lisabonskej zmluvy bolo posilniť pozíciu Európskej únie v bilaterálnych a multilaterálnych rokovaniach s tretími krajinami o otázkach súvisiacich s investičnou politikou. Pred prijatím Lisabonskej zmluvy nebola EÚ oprávnená vyjednávať štandardy na ochranu investícií, ktoré bývajú často obsahom bilaterálnych a multilaterálnych obchodných dohôd. Z tohto dôvodu mohli byť medzinárodné obchodné dohody, ktoré mali obsahovať kapitoly o podpore a ochrane investícií, pred prijatím Lisabonskej zmluvy uzatvárané len ako zmiešané dohody EÚ a jej členských štátov. Takýto postup bol však z hľadiska EÚ samotnej, ako i z hľadiska potenciálnych zmluvných partnerov, náročný – až 27 štátov mohlo predmetnú dohodu vetovať. Do výlučnej právomoci EÚ sa otázky súvisiace so zahraničnými investíciami mali dostať až začlenením investičnej politiky do spoločnej obchodnej politiky Európskej únie.

Investičné prostredie v EÚ, ako aj vo väčšine iných regiónov sveta, tvorí okrem vnútroštátnej legislatívy i široko rozvetvená sieť bilaterálnych investičných dohôd, plurilaterálnych a multilaterálnych čisto investičných alebo širšie koncipovaných obchodných dohôd obsahujúcich záväzky súvisiace s ochranou investícií.¹ V dôsledku rozšírenia výlučnej kompetencie EÚ o oblasť *priamych zahraničných investícií*, ku ktorému došlo v dôsledku prijatia Lisabonskej zmluvy, malo na jednej strane dôjsť k rozšíreniu výlučnej kompetencie EÚ o právomoc uzatvárať medzinárodné (obchodné) dohody obsahujúce i záväzky týkajúce sa ochrany priamych zahraničných investícií, na strane druhej, to však postavilo stovky bilaterálnych investičných dohôd, ktoré dovtedy uzatvorili jednotlivé členské štáty s nečlenskými štátmi EÚ, pred neistý osud. Aktuálna i budúca platnosť a opodstatnenosť takýchto dohôd sa stala predmetom mnohých akademických debát, ako i témou rozoberanou v mnohých súdnych i arbitrážnych konaniach. Regulácia ochrany zahraničných investícií sa tým stala jednou z najkontroverznejších tém v oblasti práva Európskej únie, a to najmä z hľadiska jej vzťahu k medzinárodnému investičnému právu.

Predmetom skúmania v tomto článku je analýza praktických dopadov novej platnej i pripravovanej európskej legislatívy v oblasti novej komplexnej európskej medzinárodnej investičnej politiky na existujúci medzinárodný právny rámec ochrany zahraničných investícií v EÚ. Primárnym cieľom autorky je zhodnotiť na základe právnej analýzy relevantných právnych predpisov predpokladaný osud existujúcich bilaterálnych investičných dohôd uzatvorených členskými štátmi EÚ s tretími krajinami pred vstupom Lisabonskej zmluvy do platnosti.

Pri skúmaní tohto problému sú predmetom analýzy okrem relevantných ustanovení samotnej Zmluvy o fungovaní Európskej únie i aktuálne návrhy nariadení zaoberajúcich sa predmetnou problematikou vypracované Európskou komisiou, najmä *Návrh Nariadenia Európskeho parlamentu a Rady stanovujúceho prechodnú úpravu pre bilaterálne investičné dohody medzi zmluvnými štátmi EÚ a tretími krajinami* zo 7. júla 2010², *Oznámenie Komisie Rade, Európskemu parlamentu, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a výboru regiónov Na ceste ku komplexnej európskej medzinárodnej investičnej politike* zo 7. júla 2010³, *Návrh Nariadenia Európskeho parlamentu a Rady vytvárajúceho rámec pre úpravu finančnej zodpovednosti súvisiacej s riešením sporov medzi investormi a štátmi prostredníctvom tribunálov vytvorených medzinárodnými dohodami, ktorých je Európska únia zmluvnou stranou*⁴ z 21. júna 2012 a z hľadiska medzinárodnoprávneho sú relevantné i ďalej v článku analyzované vyjadrenia súdnych a rozhodcovských orgánov k niektorým z týchto otázok.

¹ Okrem takmer 3000 bilaterálnych investičných dohôd vo svete sa otázkou ochrany investícií zaoberá napríklad Zmluva o energetickej charte, NAFTA a množstvo medzinárodných dohôd o voľnom obchode

² Commission Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council establishing transitional arrangements for bilateral investment agreements between Member States and third countries of 7 July 2010, COM(2010)344 final

³ Commission Communication "Towards a comprehensive European international investment policy" of 7 July 2010, COM (2010)343 final, str. 7, dostupné na internete: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2011/may/tradoc_147884.pdf

⁴ EC Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council establishing a framework for managing financial responsibility linked to investor-state dispute settlement tribunals established by international agreements to which the European Union is a party zo 21.06.2012 COM(2012)335 final, dostupné na: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/june/tradoc_149567.pdf

1 Náčrt vybraných výziev, ktoré Lisabonská zmluva predstavuje pre medzinárodné investičné právo

1.1 Predmet úpravy bilaterálnych investičných dohôd

Dohody o podpore a vzájomnej ochrane investícií, nazývané tiež bilaterálne investičné dohody (ďalej tiež „**BITs**“), sú štandardnými dohodami uzatváranými medzi suverénnymi subjektmi medzinárodného práva verejného s cieľom vytvárať priaznivé podmienky pre rozvoj vzájomnej ekonomickej spolupráce⁵ a zabezpečiť vyšší stupeň právnej istoty pre investorov pochádzajúcich zo štátu, ktorý je jednou zmluvnou stranou, na území štátu, ktorý je druhou zmluvnou stranou príslušnej bilaterálnej investičnej dohody.

BITs obsahujú vzájomné garancie dodržiavania medzinárodnoprávných štandardov ochrany a zaobchádzania s investíciami zahraničných investorov pochádzajúcich zo zmluvného štátu BIT, v hostiteľskom štáte, ktorý je druhou zmluvnou stranou danej BIT. Medzi tieto medzinárodnoprávne štandardy ochrany patrí predovšetkým záväzok hostiteľského štátu nevyvlastniť zahraničnú investíciu v rozpore s medzinárodným právom, poskytnúť zahraničným investorom spravodlivé a nestranné zaobchádzanie, zabezpečiť možnosť repatriácie zisku, poskytnúť plnú ochranu a bezpečnosť, zaobchádzanie v súlade s doložkou najvyšších výhod, prípadne záväzok poskytnúť zahraničným investorom a ich investíciám zaobchádzanie v súlade s národným režimom a ďalšie štandardy ochrany. Dôležitou súčasťou investičných dohôd býva i možnosť riešenia prípadných sporov, ktoré vzniknú z porušenia ustanovených dohodnutých v predmetnej BIT, prostredníctvom medzinárodnej investičnej arbitráže. Uvedená možnosť je zabezpečená prostredníctvom štandardného inkorporovania arbitrážnych doložiek do znenia príslušných BITs, pričom za veľké pozitívum dojednani o súhlase s arbitrážnym spôsobom riešenia potenciálnych sporov sa považuje možnosť iniciovania prípadného arbitrážneho konania priamo investorom, ktorý síce nie je zmluvnou stranou danej bilaterálnej investičnej dohody, avšak je príslušníkom druhého zmluvného štátu predmetnej BIT.

Po vstupe Lisabonskej zmluvy do platnosti 1. decembra 2009 sa ďalší osud bilaterálnych investičných zmlúv, ktoré boli uzatvárané medzi jednotlivými členskými štátmi Európskej únie s nečlenskými štátmi EÚ už od konca päťdesiatych rokov 20. storočia⁶ (ďalej len „**extra-EÚ BITs**“), dostal do rúk úradníkov z Európskej komisie. Napriek novej koncepcii európskej investičnej politiky, ktorú predpokladá Lisabonská zmluva, sa však k slovu dostávajú i rozhodcovia v medzinárodných investičných arbitrážnych konaniach, v ktorých práve títo pragmatici posudzujú aplikovateľnosť jednotlivých BITs napriek ich deklarovanému rozporu s právom EÚ.

1.2 Sporné body týkajúce sa obsahu rozšírenej kompetencie EÚ v oblasti investičnej politiky

Zmluva o fungovaní Európskej únie (ďalej aj „**ZFEÚ**“) vo svojom postlisabonskom znení predstavuje pre Európsku úniu rozšírenú právomoc konať na medzinárodnej scéne⁷,

⁵ Oznámenie na oficiálnej stránke MF SR, dostupné na <http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=4597>

⁶ Historicky prvá BIT bola uzatvorená medzi SRN a Pakistanom 25.11.1959 (01.12.2009 bola podpísaná nová BIT medzi SRN a Pakistanom)

⁷ Druhou veľkou zmenou, ktorú priniesla Lisabonská zmluva v kontexte spoločnej obchodnej politiky je rozšírenie procedúry spolurozhodovania v súčasnosti nazývanej „riadny legislatívny postup“ v zmysle článku 294 ZFEU (V zmysle článku 289 ZFEU riadny legislatívny postup predstavuje spoločné prijatie nariadenia, smernice alebo rozhodnutia Európskym parlamentom a Radou na návrh Komisie. Tento postup je vymedzený v článku 294.) i na článok 207 ZFEU. Pred prijatím Lisabonskej zmluvy nezohrával Európsky parlament pri formovaní spoločnej

vrátane možnosti dojednávať a uzatvárať medzinárodné zmluvy obsahujúce záväzky týkajúce sa priamych zahraničných investícií, ktoré sa v rámci spoločnej obchodnej politiky dostali do výlučnej kompetencie EÚ⁸. Hoci zámerom tejto novej úpravy bolo zjavne vyriešiť kompetenčné nejasnosti, ktoré v danej oblasti existovali v predchádzajúcom znení ZFEÚ, z nižšie uvedenej analýzy bude zrejmé, že prijaté nové znenie relevantných ustanovení ZFEÚ prinieslo viac otázok ako odpovedí. V prvom rade sa ako problematické javí vymedzenie právomoci EÚ v oblasti investičnej politiky na oblasť priamych zahraničných investícií, pričom právomoc v otázkach portfóliových investícií a iných majetkových práv investorov zostáva nedoriešená. To je v priamom kontraste so štandardným rozsahom ochrany investícií zakotvenej v doteraz existujúcich BITs, ktoré zahŕňajú široké spektrum majetkových práv investorov.

V zmysle článku 207 (1) ZFEÚ:

„Spoločná obchodná politika vychádza z jednotných zásad, najmä vo vzťahu k úpravám colných sadzieb, uzavieraníu colných a obchodných dohôd týkajúcich sa obchodu s tovarom a službami, k obchodným aspektom duševného vlastníctva, *priamym zahraničným investíciám*, zjednocovaníu liberalizačných opatrení, vývozej politiky, ako aj k opatreniam na ochranu obchodu, napríklad v prípade dumpingu a subvencií. Spoločná obchodná politika sa uskutočňuje v rámci zásad a cieľov vonkajšej činnosti Únie.”

Z uvedeného ustanovenia teda vyplýva, že novozískaná výlučná kompetencia Európskej únie sa týka úpravy priamych zahraničných investícií, ktoré však nie sú ďalej v texte predmetnej zmluvy definované. Pojem „priame investície“ sa však nachádza v kapitole o pohybe kapitálu a platbách Zmluvy o ES a teraz v článkoch 63 až 66 ZFEÚ⁹. V tomto

obchodnej politiky v podstatne žiadnu úlohu. Je teda zrejmé, že rozšírením riadneho legislatívneho procesu i na otázky spoločnej obchodnej politiky výrazne posilní právomoc Európskeho parlamentu v tejto oblasti.

⁸ Článok 207 Zmluvy o fungovaní Európskej únie

⁹ Napr. Článok 63 ZFEÚ: “1. V rámci ustanovení tejto kapitoly sú zakázané všetky obmedzenia pohybu kapitálu medzi členskými štátmi navzájom a členskými štátmi a tretími krajinami.

2. V rámci ustanovení tejto kapitoly sú zakázané všetky obmedzenia platieb medzi členskými štátmi navzájom a členskými štátmi a tretími krajinami.”

Článok 64 ZFEÚ: “1. Ustanovenia článku 63 sa prijímú bez toho, aby bolo dotknuté uplatňovanie obmedzení vo vzťahu k tretím krajinám, ktoré platia vo vnútroštátnom práve alebo v práve Únie k 31. decembru 1993 z hľadiska pohybu kapitálu do tretích krajín alebo z tretích krajín týkajúcich sa priamych investícií – vrátane investícií do nehnuteľného majetku, usadenia sa, poskytovania finančných služieb alebo vstupu cenných papierov na kapitálové trhy. V prípade obmedzení podľa vnútroštátnych právnych predpisov v Bulharsku, Estónsku a Maďarsku je príslušným dátumom 31. december 1999.

2. V úsilí dosiahnuť voľný pohyb kapitálu medzi členskými štátmi a tretími krajinami v čo najväčšom rozsahu a pri rešpektovaní ostatných kapitol zmlúv, prijímú Európsky parlament a Rada v súlade s riadnym legislatívnym postupom opatrenia o pohybe kapitálu do tretích krajín a z tretích krajín v oblasti priamych investícií – vrátane investícií do nehnuteľného majetku, usadenia sa, poskytovania finančných služieb alebo prístupu cenných papierov na kapitálové trhy.

3. Odchylny od odseku 2 môže opatrenia, ktoré predstavujú krok späť v práve Únie, pokiaľ ide o liberalizáciu pohybu kapitálu do tretích krajín a z tretích krajín, ustanoviť len Rada v súlade s mimoriadnym legislatívnym postupom jednomyselne a po porade s Európskym parlamentom.”

kontexte predmetný pojem interpretoval ESD vo viacerých prípadoch¹⁰ podľa nomenklatúry, ktorá tvorí Prílohu č. 1 Smernice o kapitálovej liberalizácii č. 88/361/EHS¹¹ z 24. júna 1988. Uvedená smernica, ktorá je z veľkej časti založená na všeobecne uznávaných definíciách MMF¹² a OECD¹³, definuje priame investície ako

„investície akejkoľvek fyzickej osoby alebo obchodného, priemyselného alebo finančného podniku, ktoré slúžia na založenie a udržanie trvalého a priameho vzťahu medzi osobou poskytujúcou kapitál a podnikateľom alebo podnikom, ktorému je tento kapitál poskytnutý s cieľom vykonávať ekonomickú aktivitu. Tento koncept preto treba chápať v jeho najširšom zmysle.“

ESD v jednom zo sporov potvrdil, že *priame investície* vyžadujú

„(...) trvalý a priamy vzťah medzi osobami poskytujúcimi kapitál a podnikmi, ktorým je tento kapitál poskytnutý s cieľom vykonávať ekonomickú aktivitu“.¹⁴

Samotná Európska komisia vo svojom Oznámení¹⁵ pod titulom „*Na ceste ku komplexnej európskej medzinárodnej investičnej politike*“ adresovanom Rade, Európskemu parlamentu, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a Výboru regiónov v časti venovanej vymedzeniu pojmov za *priame zahraničné investície* označila

„všetky zahraničné investície, ktoré slúžia na vytvorenie trvalých a priamych vzťahov s podnikom, ktorému sa poskytuje kapitál na účel vykonávania ekonomickej činnosti. Ak sa investície uskutočňujú formou podielu, na tento účel sa predpokladá, že podieli oprávňujú podielníka na účinnú účasť na riadení alebo kontrole danej spoločnosti.“

Výslovne sa v tejto súvislosti v Oznámení uvádza, že

„(...) to predstavuje rozdiel v porovnaní so zahraničnými investíciami, ktorých cieľom nie je ovplyvňovať riadenie a kontrolu podniku. Také investície, ktoré sú často krátkodobejšie a niekedy aj špekulatívnej povahy, sa bežne označujú za „portfóliové investície““¹⁶.

¹⁰ Napríklad Rozsudok z 12. decembra 2006, *Test Claimants in the FII Group Litigation*, vec C-446/04, Zb. rozh. S. I-11753, ods. 181, Rozsudok z 23. októbra 2007, Komisia/Nemecko, C-112/05, Zb. rozh. s. I-8995, ods.18

¹¹ Smernica dostupná na internete:

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31988L0361:SK:HTML>

¹² Manuál platobnej bilancie Medzinárodného menového fondu (The IMF Balance of Payments Manual)

¹³ Definícia OECD, podľa ktorej priama zahraničná investícia vyjadruje zámer subjektu, ktorý je rezidentom jednej ekonomiky (priamy investor), získať trvalý podiel v podniku so sídlom v inej ekonomike (podnik priamej investície). Trvalý podiel vyjadruje existenciu dlhodobého vzťahu medzi priamym investorom a podnikom priamej investície a významný stupeň vplyvu na riadenie podniku. Na určovanie existencie vzťahu priamej investície sa v súlade s medzinárodnými štandardmi používa – kritérium 10% podielu na základnom kapitáli alebo hlasovacích právach podniku.

¹⁴ Prípád C-446/04, *Test Claimants in the FII Group Litigation v Commissioners of Inland Revenue*, Rozsudok z 12. decembra 2006. Zb. rozh. S. I-11573, ods.181)

¹⁵ Oznámenie Komisie “Towards a comprehensive European international investment policy” z 7. júla 2010, COM (2010)343 final, str. 7

¹⁶ *Ibid.*

Na tomto mieste treba podotknúť, že v časti Oznámenia pod titulom „Medzinárodná zodpovednosť“ Európska komisia už deklaruje, že začlenenie priamych zahraničných investícií do spoločnej obchodnej politiky umožňuje EU

„(...) aby posilnila svoj záväzok byť otvoreným investičným prostredím (...), a aby pokračovala v podpore priamych *i portfóliových investícií* (...)“¹⁷, a „(...) v záujme zabezpečenia vonkajšej konkurencieschopnosti, jednotného zaobchádzania so všetkými investormi z EÚ a čo najväčšieho vplyvu pri rokovaniach by sa spoločná medzinárodná investičná politika mala zaoberať všetkými druhmi investícií a mala by obsiahnuť ochranu investícií.“¹⁸

Túto zrejmu nejasnosť v terminológii, a tým i v rozsahu plánovanej spoločnej investičnej politiky, sa Európska komisia snažila upresniť v aktuálnej dôvodovej správe k návrhu *Nariadenia Európskeho parlamentu a Rady z 21. júna 2012 vytvárajúceho rámec na úpravu finančnej zodpovednosti súvisiacej s riešením sporov medzi investormi a štátmi prostredníctvom tribunálov vytvorených medzinárodnými dohodami, ktorých je Európska únia zmluvnou stranou*, kde už jednoznačne zahrnila do výlučnej kompetencie EÚ v rámci spoločnej obchodnej politiky *všetky* druhy investícií. V tejto správe sa vyslovene uvádza, že

„...Únia má výlučnú právomoc uzatvárať dohody zahŕňajúce všetky záležitosti týkajúce sa zahraničných investícií, to znamená tak priamych zahraničných investícií ako aj portfóliových investícií.“¹⁹

Dôvodová správa ďalej upresňuje, že výlučná právomoc týkajúca sa priamych zahraničných investícií vyplýva priamo z článku 207 ZFEÚ. Právomoc Únie týkajúca sa portfóliových investícií podľa Komisie vyplýva z článku 63 ZFEÚ²⁰. V zmysle tohto článku „sú zakázané všetky obmedzenia pohybu kapitálu medzi členskými štátmi navzájom a medzi členskými štátmi a tretími krajinami“. Článok 3(2) ZFEÚ poskytuje Únii výlučnú právomoc vo všetkých prípadoch, keď ustanoveniami medzinárodnej dohody „môžu byť dotknuté spoločné pravidlá alebo pozmenený rozsah ich pôsobnosti“. Podľa Komisie sa výlučná právomoc Únie musí vzťahovať i na portfóliové investície, nakoľko zamýšľané pravidlá, ktoré by sa bezpodmienečne týkali i portfóliových investícií, by sa mohli dotknúť spoločných pravidiel o pohybe kapitálu uvedených v článku 63 ZFEÚ.²¹ Uvedená argumentácia Európskej komisie naznačuje, že Európska únia by mala mať implicitnú vonkajšiu právomoc týkajúcu sa portfóliových investícií na základe citovaných ustanovení o voľnom pohybe kapitálu.²² Táto argumentácia však ignoruje skutočnosť, že navrhovatelia Lisabonskej zmluvy priame zahraničné investície výslovne zahrnuli do spoločnej obchodnej politiky v článku 207 ZFEÚ a nespoľahli sa na argument implicitnej externej právomoci, hoci by podľa vyššie uvedenej logiky bol rovnako aplikovateľný ako v prípade portfóliových investícií.

Na strane druhej, ako bolo už vyššie naznačené, existujúce BITS a ich dojednania týkajúce sa ochrany investícií sa štandardne vzťahujú nielen na priame zahraničné investície,

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ *Ibid.* - dôraz kurzívou pridaný autorkou

¹⁹ EC Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council establishing a framework for managing financial responsibility linked to investor-state dispute settlement tribunals established by international agreements to which the European Union is a party zo 21.06.2012 COM(2012)335 final, Explanatory Memorandum, dostupné na: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/june/tradoc_149567.pdf

²⁰ Pozri pozn. pod čiarou č. 10

²¹ *Ibid.*, str. 3

²² články 63-66 ZFEU

ale v prevažnej väčšine prípadov sa ochrana nimi poskytnutá týka širokého spektra investícií, vrátane portfóliových investícií a iných majetkových práv investorov. Problém vymedzenia obsahu budúcej spoločnej investičnej politiky EÚ a jej prelínania s existujúcimi extra-EÚ BITs teda začína už v samotnom definovaní predmetu ich úpravy. Vylúčenie portfóliových investícií by vskutku predstavovalo vážnu prekážku v rozvoji a implementácii komplexnej európskej medzinárodnej investičnej politiky práve kvôli tomu, že za takýchto okolností by investičné dohody uzatvárané EÚ, ktoré by vylučovali portfóliové investície, poskytovali podstatne nižší stupeň ochrany pre investorov než štandardné BITs a teda by nemohli ani plnohodnotne nahradiť existujúce BITs uzatvorené členskými štátmi EÚ.

Ponúka sa i otázka, či členské štáty EÚ úplne stratia v budúcnosti kompetenciu uzatvárať dohody týkajúce sa ochrany investícií, a ak áno, či budú takéto dohody uzatvárané výlučne Európskou úniou alebo i za účasti členských štátov. Z vyššie citovaných vyjadrení Európskej komisie však možno vyvodit' zreteľnú tendenciu pripraviť si argumentačnú pôdu práve pre výlučnú právomoc Európskej únie uzatvárať v budúcnosti medzinárodné zmluvy zahŕňajúce pravidlá vstupu a ochrany všetkých druhov investícií.

Praktické implikácie tohto problému v roku 2009 v jednom zo svojich rozhodnutí zvažoval aj Ústavný súd SRN, ktorý sa vyjadril v prospech predpokladu, že „priame zahraničné investície“ zahŕňajú len investície slúžiace na získanie kontrolného vplyvu v podniku. To znamená, že v prípade výlučnej právomoci EÚ vzťahujúcej sa len na tento typ investícií, by investičné dohody, ktoré by zahŕňali i iné druhy majetku vrátane portfóliových investícií, museli byť uzatvárané ako zmiešané dohody.²³

Ďalším diskutovaným bodom z hľadiska samotného obsahu spoločnej investičnej politiky a jej prelínania so štandardným obsahom bilaterálnych investičných dohôd je otázka kompetencie Európskej únie vyjednávať popri podmienkach vstupu investícií do priestoru EÚ i štandardy na ochranu investícií, napríklad podmienky vyvlastnenia a ďalšej ochrany investícií najmä pred regulačnými zásahmi hostiteľského štátu. Faktom je, že vyššie citovaný článok 207 ZFEÚ neobsahuje výslovne ustanovenie o ochrane investícií a ponecháva preto otázku obsahu výlučnej kompetencie EÚ v oblasti investičnej politiky otvorenú. Podľa názoru niektorých autorov sa však článok 207 ZFEÚ vzťahuje nielen na otázky liberalizácie investičných tokov, ale i na ich ochranu.²⁴ Podľa niektorých autorov sa tento článok vzťahuje na všetky štandardné typy ochrany investícií vrátane opatrení týkajúcich sa vyvlastnenia.²⁵ V odbornej literatúre sa však môžeme stretnúť i s protichodným argumentom, podľa ktorého článok 345 ZFEÚ vylučuje právomoc EÚ uzatvárať dohody obsahujúce záväzky týkajúce sa napríklad vyvlastnenia, nakoľko v zmysle uvedeného článku je úprava vlastníckych vzťahov uplatňovaných v jednotlivých členských štátoch ponechaná na vnútornú reguláciu daným členským štátom. Tento názor však nie je všeobecne zdieľaný a predpokladá sa, že sa s týmto názorom stotožňuje aj Európska komisia²⁶, že citované ustanovenie by nemalo byť prekážkou právomoci EÚ uzatvárať investičné dohody, ktoré podmieňujú vyvlastnenie splnením určitých podmienok, a to

²³ Ústavný súd SRN, Lisabonská zmluva, Rozsudok z 30. júna 2009, dostupné na internete: http://www.bundesverfassungsgericht.de/entscheidungen/es20090630_2bve000208en.html, para. 379

²⁴ BUNGENBERG, M: 'Going Global? The EU Common Commercial Policy After Lisbon', (2010) European Yearbook of International Economic Law 1, 123, 126

²⁵ KRAJEWSKI, M: The Reform of the Common Commercial Policy, dostupné na: <http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201012/20101207ATT07788/20101207ATT07788EN.pdf>

²⁶ EC Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council establishing a framework for managing financial responsibility linked to investor-state dispute settlement tribunals established by international agreements to which the European Union is a party zo 21.06.2012 COM(2012)335 final, Explanatory Memorandum, str. 4

najmä zabezpečením nediskriminačného postupu a uhradením náležitej kompenzácie, avšak nemajú priamo vplyv na úpravu vlastníckych vzťahov v signatárskych štátoch.

Na podporu tohto tvrdenia, že článok 207 ZFEÚ sa obmedzuje len na problematiku vstupu investícií na trh EÚ, a preto neposkytuje žiadnu bázu pre prijatie záväzkov na ochranu týchto investícií po ich vstupe na európsky trh, sa ponúka argument, že v zmysle ustanovenia predchádzajúceho článku 206 ZFEÚ Únia prispieva k

„...postupnému zrušovaniu obmedzení medzinárodného obchodu a priamych zahraničných investícií...“,

ktoré možno vykladať tak, že zrušenie obmedzení priamych zahraničných investícií sa má vzťahovať na tzv. predvstupové obmedzenia týkajúce sa podmienok vstupu, nie avšak na povstupové štandardy ochrany investícií.²⁷ Vzhľadom na to, že hlavným cieľom zahrnutia investičnej politiky do výlučnej kompetencie EÚ je zabezpečiť lepšiu východiskovú pozíciu pre EÚ v budúcich rokovaniach o otázkach súvisiacich s investíciami so silnými svetovými partnermi, obmedzenie tejto kompetencie výlučne na otázky spojené so vstupom zahraničných investícií na európsky trh a vice versa bez možnosti dohodnúť zároveň záväzky týkajúce sa ochrany takýchto investícií, by bolo kontraproduktívne. Európska komisia, vedomá si týchto námietok, vo svojom aktuálnom dokumente z júna 2012 prezentuje názor, podľa ktorého výlučná kompetencia Európskej únie sa vzťahuje na všetky štandardy ochrany investícií bežne obsiahnuté v medzinárodnoprávných inštrumentoch na ochranu investícií, ktorými sú v súčasnosti najmä bilaterálne investičné dohody, vrátane podmienok na vyvlastnenie.²⁸ Argumentuje pritom rozhodovacou praxou Európskeho súdneho dvora, ktorý opakovane potvrdil vo svojich stanoviskách, že právomoc Únie v otázkach spoločnej obchodnej politiky zahŕňa i preberanie záväzkov týkajúcich sa obdobia po vstupe tovaru alebo služby na európsky trh, a to aj v prípadoch, keď si členské štáty zachovali možnosť prijímať v tejto oblasti vnútorné predpisy.^{29 30}

Z vyššie načrtnutých problémov je zjavné, že názory Európskej komisie a jednotlivých členských štátov na presné vymedzenie obsahu spoločnej investičnej politiky, ktorá má byť súčasťou spoločnej obchodnej politiky EÚ, nemožno v tomto štádiu jednoznačne označiť za konvergentné. Zostáva teda otázkou, do akej miery využije Európsky parlament svoje rozšírené právomoci pri formovaní novej komplexnej európskej medzinárodnej investičnej politiky a v akej podobe budú aktuálne návrhy Európskej komisie týkajúce sa upresnenia obsahu

²⁷ KRAJEWSKI, M: The Reform of the Common Commercial Policy, str. 18, dostupné na: <http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201012/20101207ATT07788/20101207ATT07788EN.pdf>

²⁸ EC Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council establishing a framework for managing financial responsibility linked to investor-state dispute settlement tribunals established by international agreements to which the European Union is a party zo 21.06.2012 COM(2012)335 final, Explanatory Memorandum, str. 3

²⁹ napríklad Posudok Európskeho súdneho dvora č. 1/94 [1994] ECR I-5267, odseky 29, 32, 33

³⁰ Na doplnenie treba uviesť, že Európska komisia, naopak, problém existujúcich BITs uzatvorených členskými štátmi EÚ vidí v tom, že tieto neobsahujú žiadne konkrétne záväzky voči tretím krajinám, pokiaľ ide o podmienky vstupu na trh, a to ani jedným smerom. (Oznámenie Komisie “Na ceste ku komplexnej európskej medzinárodnej investičnej politike” z 7. júla 2010, COM (2010)343 final, str. 4, dostupné na internete: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2011/may/tradoc_147884.pdf) Podľa Európskej komisie Európska únia začala postupne vyplňať túto medzeru týkajúcu sa problematiky „vstupu“ a „prepustenia“ na trh, a to prostredníctvom multilaterálnych i bilaterálnych dohôd na úrovni EÚ, ktoré sa týkajú prístupu na trh s investíciami a liberalizácie investícií.

spoločnej investičnej politiky v konečnom znení prijaté. Možno takmer s istotou predpokladať, že rozsah názorových rozdielov v otázke interpretácie načrtnutých sporných ustanovení si vyžiada i účasť Európskeho súdneho dvora pri riešení novovzniknutých kompetenčných otázok. O tom, v akom časovom horizonte budú tieto s konečnou platnosťou vyriešené a čo to bude znamenať pre európsku investičnú politiku v praxi, možno v tomto štádiu viesť len dohady.

(Pokračovanie v budúcom čísle.)

POUŽITÁ LITERATÚRA:

KNIHY A MONOGRAFIE:

1. BROWNLIE, I. (2008): *Principles of Public International Law*. Oxford University Press, 2008. 784 s. ISBN 978-0-19-921770-0.
2. DOLZER, R. – SCHREUER, CH. (2008): *Principles of International Investment Law*. Oxford University Press, 2008. 433 s. ISBN 978-0-19-921176-0.

ČLÁNKY:

1. BUNGENBERG, M: 'Going Global? The EU Common Commercial Policy After Lisbon', (2010) in C.Hermann-J.P.Terhechte (eds): *European Yearbook of International Economic Law 2010* (2010), s. 123, 126.
2. KRAJEWSKI, M: *The Reform of the Common Commercial Policy*, str. 18, dostupné na: <http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201012/20101207ATT07788/20101207ATT07788EN.pdf>
3. LAVRANOS, N.: *Member States' BITs: Lost in Transition?*, Návrh príspevku na Medzinárodnú konferenciu Seminario de Investigadores Del Centro de Estudios Politicos y Constitucionales konanej dňa 18.10.2011, dostupné na internete: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1935625
4. SHAN, W. – ZHAN,S.: The Treaty of Lisbon: Half Way toward a Common Investment Policy. (2010) In: *The European Journal of International Law*, Vol. 21, č. 4, dostupné na internete: <http://ejil.oxfordjournals.org/content/21/4/1049.full.pdf+html>

OFICIÁLNE DOKUMENTY:

1. *Commission Communication "Towards a comprehensive European international investment policy"* of 7 July 2010, COM (2010)343 final, str. 7, dostupné na internete: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2011/may/tradoc_147884.pdf
2. *Commission Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council establishing transitional arrangements for bilateral investment agreements between Member States and third countries* of 7 July 2010, COM(2010)344 final
3. *Commission Staff Working Document: Capital Movements and Investments in the EU* (Commission Services' Paper on Market Monitoring), Brussels, 3.1.2012, SWD(2012) 6 final, dostupné na internete: http://ec.europa.eu/internal_market/capital/docs/20120203_market-monitoring_en.pdf
4. *EC Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council establishing a framework for managing financial responsibility linked to investor-state dispute settlement tribunals established by international agreements to which the European Union is a party* zo 21.06.2012 COM(2012)335 final, dostupné na: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/june/tradoc_149567.pdf
5. *EU Investment Agreements in the Lisbon Treaty Era: A Reader* (Reclaiming Public Interest in Europe's International Investment Policy), The Transnational Institute on behalf of the Investment Working Group of the Seattle to Brussels Network,

- Amsterdam, Júl 2010, dostupné na internete:
<http://corporateeurope.org/sites/default/files/S2b%20investment%20reader%20-%2050%20pages!.pdf>
6. *European Parliament Resolution of 6 April 2011 on the future European international investment policy* (2010/2203(INI)), dostupné na internete:
<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P7-TA-2011-0141&language=EN&ring=A7-2011-0070>
 7. *Informácia Európskeho parlamentu*, dostupné na:
<http://www.europarl.europa.eu/news/en/pressroom/content/20110509IPR18971/html/Bilateral-investment-treaties-limiting-the-Commission's-authority>
 8. *Konvencia ICSID*, článok 67
 9. *Manuál platobnej bilancie Medzinárodného menového fondu* (The IMF Balance of Payments Manual)
 10. *Návrh Európskej komisie na Rozhodnutie Rady o autorizácii podpisu a predbežnom uplatňovaní Dohody o voľnom obchode medzi Európskou úniou a jej členskými štátmi a Kórejskou republikou*, na str. 4, dokument EK COM(2010)136
 11. *Text Dohody o voľnom obchode medzi EÚ a jej členskými štátmi a Kórejskou republikou*, dostupná na: <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:L:2011:127:SOM:EN:HTML>
 12. *Viedenský dohovor o medzinárodnom zmluvnom práve z roku 1969* (1969 Vienna Convention on the Law of Treaties)
 13. *Zmluva o Európskej únii*
 14. *Zmluva o fungovaní Európskej únie*

CITOVANÉ SPORY:

1. *Posudok Európskeho súdneho dvora č. 1/94 [1994] ECR I-5267*, odseky 29, 32, 33
2. *Prípad C-205/06, Komisia v. Rakúsko* 2009 E.C.R. I-1301; *Prípad C-249/06, Komisia v. Švédsko* 2009 E.C.R. I-1335, najmä ods. 26, 27, 30 a 33; *Prípad C-118/07, Komisia v. Fínsko* 2009 E.C.R. I-10889.
3. *Prípad C-264/09, Komisia v. Slovenská republika*, rozsudok z 15. septembra 2011, dostupné na internete: <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-264/09>
4. *Rozsudok ESD z 12. decembra 2006, Test Claimants in the FII Group Litigation*, vec C-446/04, Zb. rozh. S. I-11753, ods. 181, *Rozsudok z 23. októbra 2007, Komisia/Nemecko*, C-112/05, Zb. rozh. s. I-8995, ods.18
5. *Rozsudok Ústavného súdu SRN*, Lisabonská zmluva, *Rozsudok z 30. júna 2009*, dostupné na internete:
http://www.bundesverfassungsgericht.de/entscheidungen/es20090630_2bve000208en.html, para. 379
6. *Stanovisko Generálneho advokáta Tizzano v prípade Open Skies*, prípad C-466/98 *Komisia v. Spojené kráľovstvo* (2002), ECR I-9427, ods. 113, dostupné na internete: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61998CC0466:EN:PDF>

KONTAKT

Ing. Mgr. Katarína Brocková, PhD.
Katedra medzinárodného práva
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/B
85235 Bratislava
E-mail: katarina.brockova@euba.sk

**KAROL R. SORBY A KAROL SORBY ML.:
BLÍZKY VÝCHOD V MEDZINÁRODNEJ POLITIKE (1971 – 1990)**

BRATISLAVA, EKONÓM, 2011. 266 s. ISBN 978-80-225-3227-3.

prof. PhDr. Eduard Gombár, CSc.

Jak autoři v předmluvě uvádí, Blízký a Střední východ je v současnosti velmi často připomínaná oblast světa. Donedávna to bylo zejména v souvislosti s hrozbami, které jakoby tento region vnášel na mezinárodní scénu. Rok 2011 se ukazuje jako nový mezník v dějinách arabského a islámského světa: lid v Tunisku, Egyptě, Jemenu a dalších zemích se zbavil strachu z totalitních režimů, které jej udržovaly v nesvobodě a nesmírné chudobě, vyšel do ulic s požadavkem odstranění vlastních zkorumpovaných režimů a zásadních politických a sociálních změn.

V roce 2009 jsem napsal recenzi na knihu doc. PhDr. Karola Sorbyho, DrSc. *Blízky východ v medzinárodnej politike (1918 – 1945)*. Týž odborník na blízkovýchodní oblast příjemně překvapil další monografickou prací, která se věnuje období let 1971 – 1990. Blízký východ a arabský svět patří již dlouhé roky k oblastem, které jsou v centru mezinárodní politiky. Na Slovensku se zatím jen málo odborníků zabývá vědeckým výzkumem moderních dějin arabského světa, kam patří arabský Východ. Průkopníkem je právě doc. Sorby a v posledních letech se k němu přidal i jeho syn, absolvent studia arabistiky a historie. Oba autoři v posledním desetiletí publikovali již několik monografií týkajících se politického vývoje na Blízkém východě po první i druhé světové válce, například *Suez 1956: Súmrak tradičného kolonializmu na Blízkom východe* (2003), *Arabský východ 1945 – 1958* (2005), *Arabi, islám a výzvy modernej doby* (2007), *Blízky východ v medzinárodnej politike 1918 – 1945* (2009) a *Jún 1967: Šesť dní, ktoré zmenili Blízky východ* (2010). Tato monografie nazvaná *Blízky východ v medzinárodnej politike (1971 – 1990)*, se poprvé v ucelené formě věnuje doposud u nás málo zpracovanému období politického a společenského vývoje arabského Východu.

O periodizačních meznících ve vývoji národů, států či regionů lze vždy polemizovat, ale mám za to, že rok 1970 je v dějinách Blízkého východu mimořádně významný, ba mnozí jej považují za zlomový. Zatímco padesátá a šedesátá léta 20. století byly obdobím revolučního rozmachu a budování společností na základě sekulárního nacionalismu a „arabského“ socialismu, od počátku sedmdesátých let nastal zvrát. Rozhodujícími mezníky byly porážka revolučních arabských režimů v šestidenní válce roku 1967 a v roce 1970 úmrtí egyptského prezidenta Džamála °Abd an-Násira, nejvýraznější osobnosti moderních arabských dějin a průkopníka arabského nacionalismu a arabské jednoty. Druhým periodizačním mezníkem je krize a válka v Zálivu roku 1990, po níž na Blízkém východě začíná „pax americana“.

Předčasná smrt egyptského prezidenta Džamála °Abd an-Násira 28. září 1970 ukázala, že odešel muž, jenž více než patnáct let výrazným způsobem ovlivňoval politické dění na Blízkém východě. Lze souhlasit s autory, že tomuto muži se do značné míry podařilo Egypt umístit do centra tří významných okruhů: arabského, islámského a afrického, a zasadit jej tak do role, kterou mu předpovídal ve své knížce *Filozofie revoluce*. Skutečným dědictvím násirovské revoluce, která ovlivnila vzdálené oblasti arabského světa, bylo nejen odstranění společenských rozdílů likvidací vlivu feudálních a velkopodnikatelských vrstev, pozemková reforma, značný pokrok v industrializaci země a vybudování Vysoké přehrady, ale zejména to, že dala Egyptanům pocit důstojnosti a hrdosti na to, že rozvoj může být výsledkem celonárodního úsilí. Jeho odchod změnil rovnováhu sil v arabském světě i v Egyptě, kde zanechal velkou prázdnotu. Jeho nástupce Anwar as-Sādāt se ocitnul v těžké pozici: ve vztahu k Izraeli nadále trval stav „ani vojna ani mír“ a záhy se ukázalo, že Spojené státy nemají v úmyslu

vyvíjet dostatečný tlak na Izrael, aby stáhl svá vojska z okupovaných území za podmínek, které by nebyly pro Araby zcela ponižující. Ze stávajícího příměří však plynuly výhody hlavně pro Izrael, jenž by byl uvítal jeho neomezené trvání.

Zde se začíná odvíjet vývoj v jednotlivých zemích Blízkého východu, kde permanentní přítomnost mezinárodních vztahů zabezpečují dva důležité prvky: ropa a Izrael. Politický i hospodářský vývoj regionu třeba analyzovat skrze tyto prvky, a to v období posledních dvou dekád studené války mezi supervelmocemi. Na jejich pozadí se odehrávají i regionální, mezarabské konflikty, náboženské a sektářské konflikty a výrazně je ovlivňuje i nerovnoměrné rozložení vlivu společenských sil, kdy palčivé problémy doby mají řešit režimy polofeudální s režimy „revolučními“, které jsou též autoritativní nebo totalitní.

Mnohé události, jejichž svědky jsme dnes, jako je dění v Palestině, Iráku, nebo v Libanonu, mají kořeny právě v období, které je analyzováno v této práci. Arabští politici se často odvolávají na události z tohoto období, a tak možno očekávat, že v monografii se najde dostatek materiálu na pochopení mnohých současných procesů. Hojné využití západních i arabských pramenů je zárukou plastické a nezkrácené interpretace událostí. Autoři zohledňují všechny složité komponenty dvacetiletého vývoje tohoto turbulentního regionu a zařazují je do vyváženého celku. V jednotlivých kapitolách se rozebírá vývoj v Egyptě, Iráku, Sýrii, Libanonu, Jordánsku a Saúdské Arábii. Kromě toho pro lepší pochopení náboženského radikalismu autoři přidali dvě kapitoly „Islam a národní štát“ a „Korene militantného islamu na Blízkom východe“.

Práce *Blízky východ v medzinárodnej politike (1971 – 1990)* splňuje veškeré požadavky kladené na monografii tohoto charakteru: je relativně stručná, ale zároveň osvětluje všechny zásadní problémy charakterizující vývoj blízkovýchodní arabské společnosti v sledovaném období. To znamená, že při zachování vysokých vědeckých nároků oba autoři srozumitelnou formou přibližují složité problémy nejen vysokoškolským posluchačům, ale i širší slovenské odborné komunitě a zájemcům o dění v tomto nepokojném regionu. Ve všech kapitolách jsou zdůrazněny mezinárodněpolitické aspekty vývoje jednotlivých arabských zemí v daném období. Oba autoři citlivě skloubili syntetickou metodu s analytickou metodou a v celé práci uplatnili pro lepší přehlednost i důsledný chronologický postup.

Hluboká až intimní znalost problematiky je výsledkem důkladného studia i osobních zkušeností autorů z dlouhodobých pobytů na Blízkém východě. Je třeba ocenit i důsledný a vysoce spolehlivý vědecký přepis arabských osobních jmen. Vzhledem k množství osobností pro snadnější orientaci dobře slouží jmenný rejstřík. Autoři ve své práci využívají bohatou heuristickou základnu: seznam použitých pramenů a literatury svědčí o mimořádně širokém záběru autorů a je pro případného zájemce spolehlivým vodítkem pro další výzkum. Stojí za zmínku, že Fakulta mezinárodních vztahů Ekonomické univerzity v Bratislavě, je jediné vysokoškolské pracoviště na Slovensku, které poskytuje svým studentům specializaci „Blízky východ v mezinárodní politice“, rozčleněnou do výběrového kurzu po dobu tří semestrů.

Závěrem chci poukázat na několik zvlášť závažných skutečností, řešených v předkládané monografii, bez nichž není možné pochopit všechny souvislosti dění na blízkovýchodní politické scéně. Především je to dobře doložená analýza zájmů supervelmocí o získání respektive udržení vlivu v tomto geopoliticky významném regionu. Neméně důležitý je kritický pohled historika na dramatický vývoj arabsko-izraelských vztahů, na pozadí dvou arabsko-izraelských válek (1967 a 1973) a přes mnohé rezoluce OSN dodnes uspokojivě a spravedlivě nevyřešený problém palestinských Arabů, který v nové podobě přetrvává do našich dní.

Monografie představuje kvalitativní obohacení naší historické a politologické literatury a kromě specialistů v daných oblastech určitě zaujme i širší odborné kruhy. Jako spolehlivá studijní pomůcka bude nepochybně přínosná i pro posluchače Fakulty mezinárodních vztahů Ekonomické univerzity v Bratislavě. Recenzovaná monografie je výborná historická práce, jež

značně převyšuje běžnou úroveň zpracování tematiky arabských zemí a nepochybně se zařadí do širšího vědeckého výzkumu dějin Blízkého východu ve 20. století.

prof. PhDr. Eduard Gombár, CSc.
Ústav Blízkeho východu a Afriky
Karlova univerzita v Prahe
Celetná 20
11642 Praha 1

JÁN LIĐÁK: MEZINÁRODNÍ MIGRACE A EVROPA.

KOLÍN, NEZÁVISLÉ CENTRUM PRO STUDIUM POLITIKY, 2010. 149 s. ISBN 978-80-86879-24-6.

Ing. Lubomír Billý, PhD.

Vedecká monografia docenta Liďáka vhodne dopĺňa nedostatok odbornej literatúry venujúcej sa téme migrácie nielen na Slovensku, ale aj v širšom stredoeurópskom priestore. Docent Liďák sa vo svojej odbornej publikácii venuje fenoménu migrácie aj z politologického hľadiska, čím sa zaraďuje medzi malú skupinu autorov v česko-slovenských podmienkach. Migrácia je pritom stále aktuálna interdisciplinárna téma.

Cieľom publikácie docenta Liďáka je analýza otázky imigrácie najmä z politologického pohľadu, a to skúmaním vplyvu migrácie na politickú stabilitu a bezpečnosť krajiny či vnímanie imigrantov u majoritnej časti obyvateľstva. Monografia je zároveň záverečným výstupom riešenia projektu VEGA – Medzinárodná migrácia v európskom kontexte.

Pri príprave monografie autor využil niekoľko vedeckých metód, medzi inými analytickú metódu, komparatívnu a historickú metódu. Texty sú zároveň doplnené a obohatené o štatistiky a tabuľky.

V prvej kapitole – Globalizácia a premeny súčasného sveta – sa autor v úvode zamýšľal nad nejednoznačnosťou definovania pojmu globalizácia, pričom ponúka rôzne pohľady zo strany Becka, Giddensa, Baumana a Heywooda, ktorí sa líšia aj svojimi názormi na periodizáciu globalizácie. Okrem toho, autor nezabúda ani na presun vplyvu internacionalizácie z ekonomiky ani na šport, politiku, cestovný ruch a ďalšie oblasti.

V podkapitole 1.2 – Sever – svetové centrum – autor analyzuje historické súperenie medzi Východom a Západom, ktoré sa zmenilo na vzťah Sever – Juh, pričom zdôrazňuje, že Sever má dlhodobú prirodzenú prevahu nad Juhom. Podľa Wallersteina krajiny bohatého Severu predstavujú svetové centrum, na druhej strane, chudobný Juh predstavuje perifériu. Najnovšie sa začína rozdeľovať svet okrem centra a periférie aj na semiperifériu. Autor sa venuje charakteristike každej zo skupín a opisuje narastanie rozdielov medzi nimi. Kapitola je zakončená konštatovaním autora, že súčasná situácia vo svete najviac zodpovedá pesimistickým scenárom globalizácie.

Krajinám periférie je podrobnejšie venovaná ďalšia podkapitola. Krajiny Juhu bojujú nielen s chudobou, ale aj s nezamestnanosťou, analfabetizmom, a chudoba sa prejavuje aj v environmentálnych problémoch. V krajinách tak pribúdajú ľudia, ktorí ako jediné riešenie svojej situácie vidia emigráciu do krajín bohatého Severu. Tento stav predstavuje v chudobných krajinách aj živnú pôdu pre fanatizmus, extrémizmus, terorizmus či rozširovanie radikálnych hnutí. Zároveň si autor uvedomuje komplikovanosť riešenia problému fundamentalizmu a terorizmu, keď každý útok môže vyvolať protiútok. Ďalším problémom pre medzinárodné vzťahy je napojenie týchto radikálnych hnutí na politických predstaviteľov. Autor vidí ako možné nástroje riešenia lepší a koordinovanejší systém rozvojovej pomoci, podporu vytvárania politických inštitúcií, upevňovanie demokratických princípov a zintenzívnenie boja s korupciou.

V druhej kapitole autor analyzuje migráciu ako súčasť medzinárodných procesov. Ekonomická globalizácia postupne vyústila do zintenzívnenia migračných pohybov. Bohaté krajiny Severu sú magnetom pre imigrantov z periférie vďaka obrazu demokratických krajín ako miest s možnosťou realizácie a rešpektovaním ľudských práv. Imigrantov ďalej stimulujú aj zjednodušenie komunikácie medzi ich domovskou a cieľovou krajinou i zefektívnenie posielania finančných prostriedkov. Spoločným znakom migrácie je snaha nájsť lepšie životné a ekonomické podmienky.

Autor ďalej spomína základné migračné definície, rozlišuje medzi ekonomickou a politickou migráciou, ponúka rôzne kritériá na definíciu jednotlivých typov migrantov. Pre lepšiu ilustráciu sa autor prikláňa k rozdeleniu typov imigrantov podľa OSN. Následne analyzuje migračné pohyby na európskom kontinente od čias sťahovania národov, pričom relevantné a masové migračné toky datuje od 16. storočia. Autor prechádza cez otrokárské obdobie, cez Veľkú Atlantickú migráciu, počas ktorej malo svoj nový domov za oceánom najst' 55 – 70 miliónov prisťahovalcov, pričom neopomína ani v tom čase naďalej prebiehajúce migračné toky v Európe. Hlavná časť je následne venovaná najmä obdobiu po druhej svetovej vojne. Hoci Spojené štáty americké i naďalej ostali hlavným magnetom pre prisťahovalcov z celého sveta, zmeny nastali v Európe, kde sa dovtedy najmä emigračné krajiny Západnej Európy začali meniť na vyhľadávané cieľové krajiny migrantov, k čomu prispeli najmä dekolonizácia, presun obyvateľstva po druhej svetovej vojne, a hlavne vysoký hospodársky rast a nedostatok pracovnej sily. Rekrutovanie pracovníkov sa v západoeurópskych krajinách skončilo s nástupom recesie v roku 1973, pričom ďalšie vlny migrácie do týchto krajín boli podnietené zjednocovaním rodín. Novú vlnu migrácie spustil ku koncu 20. storočia ešte pád Železnej opony.

Prínos publikácie v slovenských podmienkach vidíme predovšetkým v podkapitole 2.3, v ktorej sa autor venuje teoretickým aspektom migrácie. Autor okrem teórie založenej na push a pull faktoroch anglického ekonóma Brinleyho Thomasa bližšie analyzuje aj mikroekonomickú neoklasickú teóriu a jej doplnenie cez novú ekonómiu migrácie, teóriu duálneho pracovného trhu a teóriu pracovného systému. Zo socio-ekonomických teórií spomína gravitačnú teóriu, princípy humánnej ekológie, teóriu sietí, inštitucionálnu teóriu a teóriu kumulatívnej príčiny. Okrem ich krátkej charakteristiky autor prikladá aj ich nedostatky.

Z teoretického pohľadu autor prechádza na tému migrácie ako bezpečnostnej hrozby a jednej z civilizačných výziev 21. storočia. Migrácia podľa neho môže prerásť až v hrozbu, pričom pripomína aj názor Huntingtona, ktorý predpovedá globálnu migračnú krízu. Migrácia sa stáva dôležitou témou i v cieľových krajinách hlavných migračných tokov. Na neúspešnú integráciu a príchod ďalších prisťahovalcov reaguje majorita obyvateľstva s nevôľou, čo využívajú politickí predstavitelia a zavádzajú tvrdšie regulačné opatrenia.

Lid'ák ďalej rozvádza aj ekonomické dopady migrácie, a to vysokokvalifikovanej, ako aj nízkokvalifikovanej pracovnej sily. Záverom, potvrdeným aj mnohými štúdiami a analýzami, pritom je, že migrácia má na cieľovú krajinu pozitívny, resp. neutrálny dopad. Príchod imigrantov pritom podľa autora so sebou prináša aj zmenu kultúrnej, rasovej a etnickej štruktúry obyvateľstva. Sprievodným javom i tak potrebnej imigrácie do starnúcej Európy musí byť budovanie inštitúcií pre vzťahy s imigrantmi a ich vzdelávanie. Autor analyzuje aj dopady migrácie na domovské krajiny, ktoré pri mnohých makroekonomických ukazovateľoch získavajú, na druhej strane však prichádzajú o ľudský kapitál a investované prostriedky do ich vzdelania. Autor na záver konštatuje, že migrácia predstavuje prínos pre oba typy krajín, hoci nerovnomerne distribuovaný. Druhá kapitola je zároveň doplnená o analýzu problematiky žiadateľov o azyl a nelegálnej migrácie, vrátane krátkeho predstavenia migračnej politiky Európskej únie.

Tretia kapitola publikácie skúma dopady medzinárodnej migrácie na politickú stabilitu v krajinách. Migrácia spôsobuje dilemu – faktom je závislosť mnohých krajín od imigrácie, ktorá musí byť vyvažovaná vhodne zvolenou politikou reagujúcou na negatívne nálady v krajine voči príchodu ďalších prisťahovalcov. Okrem toho Európa rieši aj nové migračné výzvy – feminizáciu migrácie, dočasnú migráciu, nelegálnu migráciu či azylovú a utečeneckú stránku migračných pohybov. Autor si všíma aj nový trend v etnických imigračných skupinách – kým v minulosti sa imigranti snažili asimilovať s prijímajúcou spoločnosťou, v súčasnosti sa dožadujú svojich práv, udržiavajú a prehľbujú si svoje zvyky.

Časť tretej kapitoly je podrobnejšie venovaná zväčšovaniu moslimskej komunity v Európe, z čoho vyplýva dopad na spoločnosť a jednotlivca, ktorý je frustrovaný z vývoja situácie a hľadá v politickom spektre stranu, ktorá zabráni rozširovaniu vplyvu moslimskej menšiny a háji európsku identitu. V meniacej sa Európe je podľa autora nutné dosahovať multikultúrny dialóg, na ktorý musia byť prístupné obe strany – domáce obyvateľstvo, ako aj predstavitelia moslimskej menšiny, pričom podnet pre multikultúrnu diskusiu pre neho predstavujú diela Huntingtona a Fukuyamu. Pre lepšie porozumenie autor vhodne doplnil kapitolu o predstavenie základov islamu a rozdielov medzi islamom a hodnotami európskej identity, života a problémov moslimskej menšiny v európskych krajinách ako aj situácie druhej a tretej generácie imigrantov.

Posledná, štvrtá kapitola, môže byť vnímaná ako prípadová štúdiá hlavných európskych prístahovaleckých krajín – Nemecka, Francúzska a Veľkej Británie. Kapitola je okrem prehľadu historickej skúsenosti vybraných krajín s imigráciou doplnená aj analýzou skúmajúcou nárast popularity extrémistických, resp. radikálnych strán u voličov v krajinách západnej Európy, pričom autor komentuje zaujímavé fakty týkajúce sa presunu voličov medzi jednotlivými politickými stranami. Nárast popularity týchto strán pritom ovplyvňuje aj rétoriku a kroky tradičných ľavicových a pravicových strán v boji o voliča.

Záverom je možné konštatovať, že budúcnosť Európy, ktorá je odkázaná na príchod ďalších migrantov, závisí od ochoty na oboch stranách – od imigrantov integrovať sa a od Európy, ktorá musí byť pripravená na medzikultúrny dialóg.

Monografia predstavuje pre svoje originálne spracovanie veľký prínos, nakoľko téma migrácie v slovenských podmienkach je stále nedostatočne pokrytá. Recenzovaná monografia je teda svojím spracovaním a štruktúrou vhodná nielen pre študentov, ale aj pre odborníkov z oblasti politológie, sociológie, kulturológie či medzinárodných vzťahov.

Ing. Ľubomír Billý, PhD.
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/B
85235 Bratislava

ZA JUDR. HALINOU MARTYNIV, PHD.

JUDR. HALINA MARTYNIV, PHD.
(26. 5. 1979 – 12. 11. 2012)

Aj keď smrť vnímame ako súčasť pozemského života, správu o nej, a to aj v prípade, že je prirodzená, očakávaná, či neodvratná, nás vždy zastihne nepripravenými. Býva to tak najmä vtedy, keď sa dotýka našich najbližších rodinných príslušníkov, priateľov, či spolupracovníkov, teda ľudí, ktorých blízkosť a prítomnosť tvorili súčasť aj nášho života. Mnohí z nás, kolegov Dr. Haliny Martyniv, si už v skorých ranných hodinách 12. novembra 2012 prečítali či vypočuli správu, ktorej obsahu sprvoti neporozumeli nielen kvôli tme sa prispôsobujúcemu zraku, ale ktorej obsah bol natoľko prekvapujúci a šokujúci, až sa stal neprijateľný a neuveriteľný. Myslel a zmysly sa bránili faktu, že naša mladá kolegyňa, pani JUDr. Halina Martyniv, PhD., už nie je medzi nami, že jej srdce prestalo v nočných hodinách biť a že sila a rýchlosť momentu boli silnejšie než vôľa a snaha ubrániť sa. Nikto z nás, kolegov, ani nemohol byť na takúto správu pripravený. Najmä keď sme si uvedomili, že pred krátkym časom, doslova pred niekoľkými hodinami, či dňami, sme sa tak, ako v iné dni s našou kolegyňou Halinou aspoň pozdravili na našom pracovisku v jej tradičnej póze, so širokým a dobroprajným úsmevom a optimizmom pre všedný či slávnostný deň.

JUDr. Halina Martyniv, PhD. pôsobila na Fakulte medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave od roku 2006, teda relatívne krátky čas. Napriek tomu história fakulty zaznamená jej citeľný prínos a vklad pre rozvoj tohto pracoviska. Patrila k tým kolegom, ktorých príchod na fakultu a pôsobenie na nej prispeli nakoniec aj k stabilizácii Katedry medzinárodného práva a pomohli k jej profilácii ako komplexného a ambiciózneho slovenského pracoviska v oblasti medzinárodného práva, osobitne v jeho ekonomickej dimenzii. S ambicióznosťou jej vlastnou sa Dr. Martyniv, aj napriek množstvu iných pracovných a rodinných povinností, podieľala na vypracúvaní nevyhnutných študijných textov a iných publikačných výstupov doma i v zahraničí a neúnavne testovala prístupné a vhodné modely vzdelávania. Vždy hľadala možnosti, ako čo najefektívnejšie priblížiť právnu vedu „neprávnikom“. Snažila sa oprávnene dokázať najmä študentom, že právo je disciplína, ktorá prináša do spoločnosti poriadok a ktorého ovládnutie je nevyhnutným predpokladom aj pre podnikanie s medzinárodným prvkom. Prísnosť a vytrvalosť, ktoré aplikovala voči samej sebe, prenášala aj na študentov. Nikdy sme od nej nepočuli nie, keď bolo treba pomôcť, poradiť, urobiť niečo navyše. Neznášala povrchnosť a lajdáckosť, vedela oceniť serióznosť, vytrvalosť a húževnatosť. Snažila sa v plnej miere využívať možnosti, ktoré jej Slovensko, ako druhá domovina, ponúkli pre vlastný kariérny a osobnostný rast i rodinné zázemie. Patrila k tým

kolegom, s ktorými sa vzhľadom na vek a skúsenosť rátalo, že postupne budú preberať zodpovednosť za rozvoj fakulty.

Svoje postoje aj k pôsobeniu fakulty prezentovala s taktom sebe vlastným, bez zbytočných emócií a afektov. Takú sme ju vnímali aj v jej pôsobení v akademickom senáte fakulty i univerzity. Svojim správaním, postojmi a vystupovaním si postupne získavala priazeň a rešpekt svojho okolia.

Budeme na JUDr. Halinu Martyniv, PhD. s rešpektom a úctou spomínať.

Čeť jej pamiatke.

JUDr. Peter Rusiňák, PhD.
prodekan
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemská cesta 1/B
85235 Bratislava

INFORMÁCIE O ČASOPISE MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY

Medzinárodné vzťahy sú vedecký časopis pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave. Vychádza štyrikrát ročne, v marci, júni, septembri a v decembri. Uzávierky jednotlivých čísiel sú každoročne 15.12, 15.3., 15.6 a 15.9. Všetky príspevky sú pri zachovaní obojstrannej anonymity recenzované minimálne dvomi oponentmi.

Časopis Medzinárodné vzťahy (ISSN 1336-1562) je zaregistrovaný na Ministerstve kultúry Slovenskej republiky, registračné číslo 2761/2002. Časopis je indexovaný v databázach ProQuest, EBSCO, Scirus, EconPapers, RePEc, EconBiz a Index Copernicus a cieľom redakčného kolektívu je zvyšovanie počtu a kvality citačných databáz, v ktorých je zaradený.

Časopis publikuje pôvodné vedecké články, diskusie, prehľady, informácie a recenzie z oblasti medzinárodných ekonomických, politických, právnych a kultúrnych vzťahov. Témy prijímaných článkov zahŕňajú (ale neobmedzujú sa na):

- históriu medzinárodných hospodárskych vzťahov
- medzinárodný obchod
- medzinárodné investície
- medzinárodnú migráciu
- aktuálne ekonomické problémy
- aktuálne politické problémy
- analýzu súčasných a minulých konfliktov
- medzikultúrne vzťahy
- medzinárodné právo obchodné / verejné

ABOUT THE JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS

The Journal of International Relations is a scientific journal of international political, economic, cultural and legal relations, published by the Faculty of International Relations at the University of Economics in Bratislava, Slovakia. It is published quarterly, always in March, June, September and December. Papers are to be submitted by December 15, March 15, June 15 and September 15 of each year. All papers will undergo a double-blind peer review process by at least two reviewers.

The Journal of International Relations (ISSN 1336-1562) is registered with the Ministry of Culture of the Slovak Republic (reg. No. 2761/2002). The journal is currently covered by ProQuest, EBSCO, Scirus, EconPapers, RePEc, EconBiz and Index Copernicus databases. The goal of the editorial board is to increase the impact of the journal and the number of databases covering the journal.

The Journal of International Relations wishes to publish high-quality original scientific papers, discussions, surveys, short communications and book reviews from the field of international economic, political, legal and cultural relations. The topics of published papers include, but are not limited to:

- history of international economic relations
- international trade
- international investment
- international migration
- current economic issues
- current political issues
- analysis of current and past conflicts
- intercultural relations
- international trade law / public international law

INŠTRUKCIE PRE AUTOROV

Príspevky do časopisu Medzinárodné vzťahy sa predkladajú elektronicky v programe MS Word na e-mailovú adresu redakcie **mv.fmv@euba.sk**. Predpokladá sa, že príspevky neboli dosiaľ publikované ani odoslané na publikovanie inde. Autor je zodpovedný za formálnu a odbornú správnosť svojho článku. Články musia popri obsahových náležitostiach spĺňať formálne kritériá – formát strany „ISO B5“, okraje 2 cm zo všetkých strán, jednoduché riadkovanie, písmo Times New Roman, veľkosť písma 10. Každý článok musí obsahovať abstrakt a kľúčové slová v slovenskom/českom jazyku, abstrakt a kľúčové slová v anglickom jazyku, 1 – 3 kódy JEL klasifikácie podľa Americkej asociácie ekonómov, korektné určenie všetkých grantov a programov, s ktorých podporou článok vznikol a na samostatnom liste plné meno, tituly, adresu, e-mail a telefónne číslo všetkých autorov. Šablóna príspevku je k dispozícii na webovej stránke časopisu **http://fmv.euba.sk/casopisy/casopis_mv/**. Upozorňujeme autorov, aby dodržali predpísanú šablónu, v opačnom prípade bude článok vrátený na prepracovanie podľa stanoveného vzoru, čo môže viesť k jeho oneskorenej publikácii.

Redakčné uzávierky sú každoročne **15.12.**, **15.3.**, **15.6.** a **15.9.** V mesiaci po uzávierke prebehne obojstranne anonymné recenzné konanie s minimálne dvomi oponentmi. Autori, ktorých príspevky budú v recenznom konaní pozitívne hodnotené, budú kontaktovaní e-mailom. Čas na zapracovanie pripomienok oponentov je spravidla 1 až 2 týždne. Autorské korektúry treba odoslať na e-mailovú adresu redakciu najneskôr do 3 pracovných dní od notifikácie.

Príspevky doručené po stanovených termínoch budú zaradené do nasledujúceho recenzného konania. Na uverejnenie článku v časopise neexistuje právny nárok.

GUIDE FOR AUTHORS

The manuscript submission process is fully electronic. All papers received by the editor (**mv.fmv@euba.sk**) will undergo a double-blind peer review process. Submission of a paper implies that the work has not been published previously and that it is not under consideration for publication elsewhere. The sole responsibility for formal and scientific contents of each paper is borne by its author. Each paper must follow the formatting instructions – file format: MS Word, page size: “ISO B5”, margin: 2 cm from all sides, single spacing, font: Times New Roman, font size: 10. Each paper must include abstract and key words in English, 1 – 3 codes, following the Journal of Economic Literature classification system, if applicable, the names and ID numbers of grants and programs funding the author’s research and on a separate page, full names, academic degrees, addresses, e-mails and phone numbers of all authors. All papers must follow the journal template which is available at **<http://fmv.euba.sk/journal.html>**, otherwise they will be returned for re-formatting.

Deadlines for submission are **December 15th**, **March 15th**, **June 15th** and **September 15th**. All papers will undergo a double-blind peer review process. Authors generally have 1 to 2 weeks to revise articles and incorporate reviewers’ comments. Proofs should be returned by e-mail within 3 days of their receipt.

The editorial board has an exclusive right to accept/reject papers.

Medzinárodné vzťahy Journal of International Relations 3/2012

Ročník X.
Volume X.

Medzinárodné vzťahy

Vedecký časopis pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave, ročník X., 3/2012.

Hlavná redaktorka: prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.
Redakčná rada: prof. Ing. Vít'azoslav Balhar, CSc.
prof. Dr. Otmar Höll
prof. PhDr. Zuzana Lehmanová, Csc.
prof. PhDr. Peter Kulašik, CSc.
doc. PhDr. Ján Lid'ák, CSc.
Ing. Ladislav Lysák, DrSc.
doc. PhDr. Milan Márton, CSc.
Mgr. Boris Mattoš, PhD.
prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.
doc. Ing. Pavel Nezval, PhD.
prof. Dr. Joachim Osinski
JUDr. Peter Rusiňák, PhD.
doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.
prof. Ing. Dana Zadražilová, CSc.
doc. Mykola Palinčak, CSc.
doc. Mykola Sidak, DrSc.
doc. Mgr. Sergej Vojtovič, DrSc.

Časopis je zaregistrovaný na Ministerstve kultúry Slovenskej republiky,
registračné číslo 2761/2002
ISSN 1336 - 1562